

Seija Johnson

I den folkliga modedräktens fotspår

Bondekvinnors välstånd, ställning
och modemedvetenhet i Gamlakarleby
socken 1740–1800

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN HUMANITIES 339

Seija Johnson

I den folkliga
modedräktens fotspår

Bondekvinnors välstånd, ställning
och modemedvetenhet i Gamlakarleby
socken 1740–1800

Esitetään Jyväskylän yliopiston humanistis-yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi yliopiston Historica-rakennuksen salissa H320
maaliskuun 9. päivänä 2018 kello 12.

Academic dissertation to be publicly discussed, by permission of
the Faculty of Humanities and Social Sciences of the University of Jyväskylä,
in building Historica, auditorium H320, on March 9, 2018 at 12 o'clock noon.

UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

JYVÄSKYLÄ 2018

I den folkliga modedräktens fotspår

Bondekvinnors välstånd, ställning
och modemedvetenhet i Gamlakarleby
socken 1740–1800

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN HUMANITIES 339

Seija Johnson

I den folkliga
modedräftens fotspår

Bondekvinnors välstånd, ställning
och modemedvetenhet i Gamlakarleby
socken 1740–1800

UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

JYVÄSKYLÄ 2018

Editors

Outi Fingerroos

Department of History and Ethnology, University of Jyväskylä

Pekka Olsbo, Ville Korkiakangas

Publishing Unit, University Library of Jyväskylä

Jyväskylä Studies in Humanities

Editorial Board

Editor in Chief Heikki Hanka, Department of Music, Art and Culture Studies, University of Jyväskylä

Petri Toiviainen, Department of Music, Art and Culture Studies, University of Jyväskylä

Petri Karonen, Department of History and Ethnology, University of Jyväskylä

Sabine Ylönen, Centre for Applied Language Studies, University of Jyväskylä

Epp Lauk, Department of Language and Communication Studies, University of Jyväskylä

Permanent link to this publication: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-7368-1>

URN:ISBN:978-951-39-7368-1

ISBN 978-951-39-7368-1 (PDF)

ISSN 1459-4331

ISBN 978-951-39-7367-4 (nid.)

ISSN 1459-4323

Copyright © 2018, by University of Jyväskylä

Jyväskylä University Printing House, Jyväskylä 2018

*Motto: Genom att blotta den inbyggda förståelsen av gångna tidens fenomen förstår vi den gångna tidens fenomen i dagens värld.
(Renvall 1965, 328-333) Fri översättning S.J.*

ABSTRACT

Johnson, Seija

In the footsteps of a common folk fashionable dress. The wealth, social position, and fashion awareness of farmers' wives in Gamlakarleby parish 1740–1800

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2018, 269 p.

(Jyväskylä Studies in Humanities

ISSN 1459-4323; 339 (print) ISSN 1459-4331; 339 (PDF))

ISBN 978-951-39-7367-4 (print)

ISBN 978-951-39-7368-1 (PDF)

My research study deals with the wealth, social position, and fashion awareness of farmers' wives in Gamlakarleby (Kokkola) parish in the latter half of the eighteenth century. In addition, I investigate the picture that present national costumes give about eighteenth century dressing. The aim is to examine farmer wives' wealth in the villages of Karleby (Gamlakarleby socken) and the village of Nedervetil, which were part of the class society regulated by the Church Law of 1686 and the Swedish Civil Code enacted in 1734.

The perspective of my research is microhistorical, which means that I study individual persons and phenomena in the villages of Gamlakarleby parish, and I mention the persons of my data by their names. My research data consists of farmer wives' inventories (65 in all), whose clothes records I have compared with those of twelve burgher wives in the town of Gamlakarleby. Complementary data is made up of three male burghers' inventories from Gamlakarleby as well as of church records from the town of Gamlakarleby, the mother parish of Gamlakarleby, and the parish of Nedervetil. The focus of my research is on Maria Laiberg, whose clothes record, described as petty-bourgeois, awoke my interest. Maria Laiberg was the daughter of parish clerk Thomas Laiberg from the village of Kaustar. She was married to church painter Johan Backman (born Bastubacka). Their family lived first in the town of Gamlakarleby but moved to Nedervetil in 1754 when a chapel parish was established there, to be led by vicar Anders Chydenius. I connect the case study of Maria Laiberg to my second case which incorporates seven other women belonging to the wider Bastubacka family, most of whom died in the latter half of the eighteenth century.

I estimated the wealth of farmers' wives based on the property that was recorded in their inventories, the most important items in the lists of objects being silver and money as well as horses and other livestock and wearing clothes. Immovable property was also recorded in women's inventories, but as the husbands typically owned the whole estates, I did not include the value of the farming estates when estimating the wives' wealth. Neither did I consider the impact of inflation in my estimate because I focussed on investigating how the wealth of the women developed in rough terms. Women's wealth increased towards the end of the century, access to imported fabrics was made easier, and the prices of fabrics decreased. However, women's property in clothes was not directly comparable to the property of the estate; what mattered was also the

woman's sewing skills and ability to accumulate her property in clothes by way of barter. The new, best and less worn out clothes were first and foremost recorded in the clothes lists of the inventories whereas the recording of worn out and old clothes was irregular and less systematic.

As to their social status, I found the women of my study to be a relatively uniform class, which distinguished itself by dressing according to legislation including the sumptuary laws. However, in a more exacting way, the bench order of each church stipulated everyone's position in their community. When comparing the attire of burgher women in the town of Gamlakarleby and peasant women in the parish of Gamlakarleby, I looked at differences in terms of the value and mobility of clothes. This revealed definite differences in festive dressing, but the more everyday clothes turned out to be quite similar. The names of fabrics and clothes displayed that the Gamlakarleby burgher women followed the European fashion, but peasant women also followed fashion trends. They were not able to use the very same fabrics and designs as the burgher women. Their festive dress was made up of two main parts, the jacket and the skirt. The dress can be identified as the common folk fashionable dress even if instances of this dress are not uniform, deriving from the models of the European courts, as in the case of the highest classes during the centuries.

National costumes are variants of historical festive dresses from the eighteenth and nineteenth centuries. The peasant women in the parish of Gamlakarleby were fashion conscious. Yet, in their dressing, elements such as the apron, silk scarf and headdress (*styckemössa*) remained for a long time and also became integral parts of the national costume. The national costumes from my area of research were established by the association Föreningen Brage r.f. in the early twentieth century, a period when folk dresses in the Swedish-speaking regions of Finland were revitalised as national costumes. The costumes of Karleby, Öja and Nedervetil were designed based on oral records and some few clothes that remained. The woman's national costume for the Gamlakarleby region is the most recent and the region's only national costume where the primary data for its design is based on clothes lists in inventories.

The peasant women in the Gamlakarleby region were not particularly wealthy, but they had a solid financial standing. Being the wife of a popular church painter, Maria Laiberg stands out by her dressing from the rest of the wives in the village of Nedervetil, and the clothes of burgher wives in the town of Gamlakarleby are an indication of wealth. Women followed fashion trends not only because the town had a bustling harbour and staple rights to import goods from the rest of world but also because the inhabitants were active and innovative. Exports from Gamlakarleby were made up of tar and timber but also intellectual capital, which can even today be seen in the works of Anders Chydenius.

Keywords: wealth, social position, fashion, fashionable dress, common folk fashionable dress, national costume.

Author's address Seija Johnson
Department of History and Ethnology
P.O. BOX 35 (H)
FIN 40014 University of Jyväskylä
seija.johnson@gmail.com

Supervisors Professor Outi Fingerroos
Department of History and Ethnology
University of Jyväskylä

Professor emerita Pirjo Korhonen
Department of History and Ethnology
University of Jyväskylä

Reviewers FD, docent Marketta Luutonen
University of Helsinki
Aalto University

FD, forskare Marie Ulväng
Uppsala University

FD, docent, professor Anna Sivula
University of Turku

Opponent FD, docent Pia Olsson
University of Helsinki

TIIVISTELMÄ

Johnson, Seija

Kansanomaisen muotipuvun jalanjäljissä. Talonpoikaisnaisten varallisuus, asema ja muotitietoisuus Kokkolan pitäjässä 1740-1800

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2018, 269 p.

(Jyväskylä Studies in Humanities

ISSN 1459-4323; 339 (print) ISSN 1459-4331; 339 (PDF))

ISBN 978-951-39-7367-4 (print)

ISBN 978-951-39-7368-1 (PDF)

Tarkastelen tutkimuksessani talonpoikaisnaisten varallisuutta, asemaa ja muotitietoisuutta Kokkolan pitäjässä 1700-luvun jälkipuoliskolla, sekä sitä, millaisen kuvan meidän aikamme ja alueemme kansallispuvut antavat 1700-luvun pukeutumisesta. Tavoitteena on luoda kuva talonpoikaisnaisten varallisuudesta ja sosiaalisesta asemasta Kokkolan pitäjän eri kylissä ja Alavetelin kylässä vuoden 1686 kirkkolain ja vuoden 1734 Ruotsin valtion lain normittamassa säätyyhteiskunnassa.

Tutkimukseni näkökulma on mikrohistoriallinen, joten tutkin henkilöitä ja ilmiöitä pieneksi rajatulla alueella, ja mainitsen henkilöt nimeltä. Tutkimusaineistonani ovat 65 talonpoikaisnaisen ja kahdentoista porvarisnaisen perukirjat, erityisesti niiden vaateluettelot, joihin sovellan lähilukua. Tietoaja olen täydentänyt Kokkolan kaupungin, emäseurakunnan ja Alavetelin seurakunnan kirkonkirjoista. Tutkimuksen keskiössä on Maria Laiberg, jonka vaateluettelo herätti mielenkiintoni. Perhe asui ensin Kokkolan kaupungissa, josta se muutti Alavetelin Bastubackalle. Toisessa tapaustutkimuksessa tarkastelen seitsemän muun pääosin 1700-luvun jälkipuoliskolla kuolleen Bastubackan sukuun kuuluneen naisen varallisuutta, asemaa ja muotitietoisuutta.

Talonpoikaisnaisten varallisuus voitiin laskea heidän perukirjoihin merkitystä omaisuudestaan, jossa tärkeimpinä esineluetteloina olivat hopea ja rahat, hevoset ja karja sekä pitovaatteet. Naisten perukirjoihin merkittiin myös kiinteä omaisuus, mutta tässä tutkimuksessa en ole ottanut huomioon tilojen arvoa, koska tavallisesti mies omisti koko tilan. Inflaatiota en myöskään ole ottanut huomioon, sillä olen tutkinut ainoastaan karkeasti naisten varallisuuden kehittymistä. Naisten varallisuus nousi vuosisadan loppuun tultaessa, tuontikankaiden saanti helpottui, mutta naisten vaateomaisuus ei ollut suoraan verrannollinen tilan varallisuuteen. Perukirjojen vaateluetteloihin merkittiin ensimmäiseksi parhaat ja ehyet vaatteet, kun taas kuluneiden ja vanhojen vaatteiden merkintä oli epätasaista. Kokkolan seudun talonpoikaisnaiset olivat vakavaraisia, mutta eivät erityisen varakkaita. Kokkolan kaupungin porvarisnaisten vaatetus oli ylellistä.

Tutkimuksessa tarkastellut talonpoikaisnaiset olivat sosiaaliselta statukseltaan yhtenäinen luokka, joka erottautui pukeutumalla lakien ja ylellisyysasetusten mukaan. Kirkon penkkijärjestys määritteli vielä tarkemmin jokaisen hierarkisen paikan omassa yhteisössään. Kokkolalaisten porvarisnaisten ja

Kokkolan pitäjän talonpoikaisnaisten vaatetuksen vertailussa olen etsinyt eroja vaatteiden arvon ja liikkuvuuden mukaan. Erot näkyvät juhlavaatteissa selvästi, vaikka arkisemmat vaatteet ovat olleet paljolti samanlaisia. Kankaiden ja vaatteiden nimitykset osoittavat, että sekä Kokkolan porvarisnaiset että talonpoikaisnaiset seurasivat eurooppalaista muotia. Talonpoikaisnaisilla ei ollut mahdollisuutta käyttää samoja kankaita ja pukukuoseja kuin porvarisnaisilla, mutta heidän pukujaan voi kutsua kansanomaisiksi muotipuvuksi. Puvun materiaalit ja kuosit vaihtelivat. Puvut olivat yhteneväisiä, mutta eivät yhtenäisiä tai samalla tapaa esimerkiksi Euroopan hoveista johdetun mallin mukaisia, kuten korkeampien säätyjen puvut eri aikakausina olivat.

Kansallispuvut ovat talonpoikien 1700- ja 1800-lukujen juhlapukujen toisintoja. Kokkolan pitäjän talonpoikaisnaisten vaatetuksessa säilyivät kauan esimerkiksi esiliina, silkkihuivi ja tykkimyssy, jotka muodostuivat myös keskeiseksi osiksi kansallispukukokonaisuutta. 1900-luvun alussa suunnitellut Kaarlelan, Öjan ja Alavetelin naisten kansallispuvut antavat kuvan 1800-luvusta, perustuvat muistitietoon, harvoihin säilyneisiin vaatekappaleisiin ja yleiseen tietämykseen kansan vaatetuksesta. Kokkolan seudun naisen kansallispuku on alueen kansallispuvuista uusin ja ainoa, jonka primääriaineistona on käytetty 1700-luvulla peräisin olevan perukirjan vaateluetteloa.

Avainsanat: varallisuus, sosiaalinen asema, muoti, muotipuku, kansanomainen muotipuku, kansallispuku, Kokkolan pitäjä.

FÖRORD

Det är både med lättnad och med en aning vemod jag avslutar mitt avhandlingsarbete. Om och om igen har jag blivit tillfrågad hur länge jag har hållit på med min avhandling. Hur länge kan man hålla på med ett arbete som har blivit något av en livsstil?

Att jag skulle skriva en avhandling om "Bastuback-gummor" var professor Bo Lönnqvists idé och han övertygade mig om att det lönar sig att utforska bondekvinnors klädsel i Gamlakarleby socken. Jag vill tacka honom för att han har hjälpt mig på så många olika sätt under alla dessa år. Håkan Liby, museichef på Upplandsmuseet, har inspirerat mig att utforska den folkliga modedräkten även om varken han eller jag har varit på jakt efter en enda dräkt utan en dräkt som varierade i tid och rum samt social ställning och var beroende av bondekvinnors ekonomi och deras modemedvetenhet.

De som har rott båten i land eller slutligen styrt det stundom kringirrande fartyget i hamn är professorer Outi Fingerroos och Pirjo Korkiakangas. Om mitt avhandlingsarbete redan hade blivit något av en livsstil såg ni till att det inte skulle förbli så. Tack för det! Jag vill också tacka mina förhandsgranskare FD, docent Marketta Luutonen, FD, forskare Marie Ulväng och professor Anna Sivula som har gett respons på min avhandling. För ekonomiskt stöd får jag tacka Suomen kulttuurirahaston Keski-Pohjanmaan rahasto samt Svenska kulturfonden.

Med Helena Sandström-Snickars, min kollega och goda vän, har jag upplevt fina stunder i forskningens tecken. På hemmafronten har Eugen Söderström alltid varit redo att fotografera med pålitlig yrkeskunnighet olika föremål medan Ina Nordbergs illustrationer har trollat fram bilder av modemedvetna bondekvinnor och eleganta borgardamer ur Riksarkivet Vasas gömmor. Leena Holst har läst och kommenterat min text och Hanna-Riina Aho tagit hand om avhandlingens layout. Tack, goda vänner! Min make Esko och Elena Conway tackar jag för att de har bidragit med översättningar till engelska. Ett speciellt varmt tack riktar jag till Agneta Ranta, min språkvårdare, för ditt enastående tålmod medan du korrigerade mina språkfel. Ett tack går också till hennes medhjälpare Leena Ray och Henrika Moliis-Mellberg Ranta.

Mina arbetskamrater på K.H.Renlunds museum - Mellersta Österbottens landskapsmuseum har alltid visat intresse för mina studier men ett extra tack får museichef Kristina Ahmas, hennes stöd har varit enastående. Mina förra arbetskamrater på Suomen käsityön museo Marjo, Laura och Jaana får tack för konkret stöd, de har erbjudit fri kost och logi under mina resor till Jyväskylä. Jag vill också tacka alla som har ställt upp på fotografering av bygdedräkter eller givit sina fotografier till förfogande. Tack för ypperlig service får Brages dräktbyrå, Suomen kansallispuukeskus och Karleby stadsbibliotek.

Sist men inte minst vill jag tacka min familj. Mina döttrar har visat intresse, inspirerat och stöttat mig på allt sätt och framför allt, givit mig fem underbara barnbarn under min studietid. Min makes aldrig sinande kärleksfulla

uppmuntran har varit den mest avgörande faktorn som har fått mig att fortsätta.
Tack Esko!

Karleby 1 februari 2018

Seija Johnson

BILDER

Bild 1	Karta över Gamlakarleby socken på 1700-talets senare hälft	27
Bild 2	Det centrala dokumentet	30
Bild 3	Maria Laibergs klädförteckning	32
Bild 4	Magdalena Mattsdotter Wäntus bouppteckning	42
Bild 5	Tygprov från Umeå	46
Bild 6	Tygprov från Karleby	46
Bild 7	Driftsplanen för Elisabeths begravningsplats	61
Bild 8	Mikrohistorisk forskning	62
Bild 9	Bastubacka i Nedervetil på 2000-talet (1)	82
Bild 10	Bastubacka i Nedervetil på 2000-talet (2)	85
Bild 11	Margeta Johansdotter (1725–1769)	101
Bild 12	Maria Mattsdotter (1746?–1781)	102
Bild 13	Auktionsprotokoll från år 1795	112
Bild 14	Fajanstillrik från Maria Laibergs tid	117
Bild 15	Längd öfver Bänk Jämningen 1754	132
Bild 16	Solfjädern, kvinnans vapen	144
Bild 17	Rokokodräkt: robe á la Française	148
Bild 18	Karta över Gamla Carleby stad ca 1760	152
Bild 19	Ingefärskruka eller s.k. bojan från Kina.	154
Bild 20	Saltkar från Meissen	155
Bild 21	Tyllschal från 1700-talet	156
Bild 22	Styvkjol från 1730-talet	164
Bild 23	Brita Ahla i sin robe-dräkt 1750	167
Bild 24	Sidentäcke	176
Bild 25	Maria Laiberg i vinterskrud	182
Bild 26	Kalminkslivstykke	186
Bild 27	Krage av kammarduk	204
Bild 28	Dansk version	204
Bild 29	Maria Elisabeth Wäster (f. Frijs)	205
Bild 30	Maria Laiberg i sin folkliga modedräkt	206
Bild 31	En kort kattunströja	207
Bild 32	Kokkola-dräkten i dag	218
Bild 33	Mikrohistorisk infallsvinkel	222
Bild 34	Karleby kvinnodräkt	224
Bild 35	Öja kvinnodräkt	226
Bild 36	Öjadräktens kjoltyg	226
Bild 37	Nedervetil kvinnodräkt	228
Bild 38	Maxmo mansdräkt	229
Bild 39	Sysmä och Luhanka kvinnodräkt	230
Bild 40	Gamlakarlebynejdens kvinnodräkt	231
Bild 41	Loppis kvinnodräkt	231

TABELLER

Tabell 1	Olika begrepp och beskrivningar av dräkter.....	23
Tabell 2	Bouppteckningar som ingår i forskningsmaterialet byavis	35
Tabell 3	Bondekvinnor grupperade enligt åldern.....	36
Tabell 4	Bondekvinnors välstånd i Gamalakarleby socken.....	94
Tabell 5	Bondekvinnors välstånd på nr 5 Bastubacka hemman.....	94
Tabell 6	Bondekvinnors välbeställdhet i Gamlakarleby socken.....	105
Tabell 7	Bondekvinnors välbeställdhet på nr 5 Bastubacka	106
Tabell 8	De värdefullaste föremålsgrupperna på nr 5 Bastubacka	119
Tabell 9	De värdefullaste föremålsgrupperna	120
Tabell 10	Borgardamer grupperade enligt åldern.....	142
Tabell 11	Mängden kläder och klädernas värde.....	169
Tabell 12	Mängden kläder, klädernas värde samt klädernas roll	183
Tabell 13	Olika begrepp och beskrivningar av dräkter	200
Tabell 14	Mängden kläder, klädernas värde och roll på Bastubacka	209
Tabell 15	Mängden kläder och klädernas värde i medeltal.....	210

INNEHÅLL

ABSTRACT

TIVISTELMÄ

FÖRORD

BILDER

TABELLER

I INLEDNING	15
Tema för avhandlingen.....	15
Forskningsläge och forskarroll.....	18
Forskningsområde, tidsperiod och källor	26
Maria Laiberg, den centrala kvinnan	30
Bastubacka hemman i Nedervetil som fall	34
Bouppteckningar som källa till bondekvinnors vardagsliv.....	35
Källornas pålitlighet	42
Kompletterande källor.....	45
Tidigare forskning av 1700-tals bondekvinnor i Gamlakarleby socken	47
Forskningens syfte, frågeställningar och disposition.....	49
Vardagsliv, mode och kläder som etnologiska studieobjekt	51
II FORSKNINGENS GÅNG OCH STRUKTUR.....	58
Närläsning med fokus på detaljer.....	58
Analysmetoder	63
Etnografisk forskningsstrategi.....	65
Forsknings- och forskareetik.....	67
III BONDEKVINNORS VÄLSTÅND	71
Maria Laiberg, sockenskrivarens dotter	71
Maria Laiberg, kyrkomålarens hustru	73
Maria Laiberg i vardagen	77
Bastubacka hemman i Nedervetil by	82
Kvinna som hemmansägare	84
Systrarna i Karleby	87
Välstånd vs. äganderätt	88
Silver, pengar och husdjur på Bastubacka	95
Silver, pengar och husdjur i Gamlakarleby socken.....	97
Noggranna klädförteckningar	99
Välbärgade bönder	104
Gåvor i bondekvinnors egendom	106
Hemgift och giftorätt.....	108
Delning av klädeegendom	110
"Min yttersta vilja"	112
Nya konsumtionsvaror, nytt beteende	115

De yttre symbolerna för bondekviñnors välstånd.....	118
Ekonomiskt stabila bondekviñnors.....	121
IV BONDEKVIÑNORS SOCIALA STÄLLNING.....	123
Social ställning vs. äganderätt.....	123
Maria Laiberg, sockenskrivarens dotter och kyrkomålarens hustru.....	125
Kviñnors sociala ställning på Bastubacka hemman.....	127
"Att sitta i sin bänk".....	128
Kyrkoherden som blev allmänt känd.....	135
Bondekviñnors sociala ställning var tvådelad.....	137
V MODE PÅ 1700-TALET.....	139
Borgardamer i Gamlakarleby stad.....	139
Maria Laibergs mode och Christina Lithéns överflöd.....	143
Mode och modedräkter i Gamlakarleby stad.....	146
Nya varor, nya seder.....	151
Anskaffande av klädeegendom.....	157
Rätt klädsel och onödig lyx.....	162
Klädernas ekonomiska värde.....	166
Klädernas funktion.....	169
Fru Johanna Sinius' klädinnehav.....	172
Sorg- och änkedräkter.....	176
Mode i Gamlakarleby socken.....	178
Bondeklassens särställning.....	195
Anskaffning och komplettering av klädinnehav.....	196
Folkligt mode/den folkliga modedräkten.....	198
Bastubacka som fall.....	206
Eleganta borgardamer och stilenliga bondekviñnors.....	211
VI 1700-TALSMODE PÅ 2000-TALET.....	213
Arvet efter 1700-tals bondekviñnors i Gamlakarleby socken.....	213
Revitalisering av folkdräkter och revidering av bygdedräkter.....	216
Etnologisk klädforskning.....	220
Muntlig tradition, äkta klädesplagg eller bouppteckningar som källa.....	223
Likformiga dräkter.....	232
VII SLUTSATSER OCH DISKUSSION.....	233
Bondekviñnors välstånd och sociala ställning i Gamlakarleby socken.....	235
Den folkliga modedräkten.....	236
Bygdedräkter som budskapsbärare.....	236
Realistisk tolkning leder till förståelse.....	237
KÄLL-OCH LITTERATURFÖRTECKNING.....	243

I INLEDNING

Tema för avhandlingen

Att studera 1700-talet för att förstå den gångna tidens fenomen har varit min ledtråd i min forskning av bondekvinnors välstånd, ställning och modemedvetenhet på 1700-talet. Min viktigaste uppgift är inte att göra den förgångna tidens fenomen förståeligt i dag, ty en pålitlig rekonstruktion av 1700-talets samhälle är omöjlig att skapa. Att blotta den inbyggda förståelsen av gårdagens fenomen har varit för mig en utmaning som jag inte kunnat stå emot. Som forskare har utforskandet av bondekvinnors liv, och i synnerhet deras vardagsliv, samt deras relation till mode fascinerat mig. Som hemslöjdlärare och etnolog har jag tacklat det här problemet ur vardagslivets och klädforskningens synvinkel. Att utforska en bondekvinnas vardagsliv i sin helhet betyder att min forskning blivit tvärvetenskaplig. Min infallsvinkel är mikrohistorisk, vilket betyder att jag fokuserar på mikronivån i den lokala miljön men utöver detta har jag också en möjlighet att betrakta det förflutna genom nuet¹.

Mikrohistoria definieras som historieforskning som handlar om vardagsliv och om det individuella. I centrum står en plats, en person eller en grupp människor². Forskningen utgående från en person och ett begränsat område fortskrider så att forskaren tolkar eller skisserar betydelsen av ett fenomen i dess speciella område³. Blicken riktas mot ett enskilt fenomen, en händelse eller en liten sammanslutning och alternativt mot en yrkesgrupp, by, stadsdel, människa eller familj och genom en enda människa kan man fånga något gemensamt för alla.⁴ Den ungerska ekonomi- och socialhistorikern István Szijártó (2002) jämför den mikrohistoriska infallsvinkeln med en klassisk grekisk pjäs med dess trefaldiga enhet: rum, tid och handling. Han lyfter fram fyra karakteristiska drag som den mikrohistoriska (den mikro-orienterade socialhistoriska) infallsvinkelns

¹ Götling & Kåks 2004, 40.

² Götling & Kåks 2004.

³ Levi 1991, 106.

⁴ Levi 1991, 99-100; Peltonen 2000, 253-254.

fördelar: den appellerar till allmänheten, den är realistisk, den förmedlar personliga erfarenheter och vad än den fokuserar på sträcker sig dess grenar mycket långt. Jag kan instämma med István Szijártós resonemang på alla punkter.⁵

För att lyfta en person i centrum bland bondekvinor i Gamlakarleby socken och för att undersöka hurdana ekonomiska och sociala förhållanden 1700-talets österbottniska bondekvinor mötte, behövde jag en ledtråd. För att ytterligare specificera de inslag som framträder i deras klädsel och för att betrakta det förflutna genom nuet behövde jag en klädförteckning efter en kvinna som hörde till allmogeklassen men hade kläder som väckte mitt intresse. Att hitta en sådan kvinna var inte svårt eftersom Maria Laibergs⁶ bouppteckning innehåller en klädförteckning som antyder att hennes kläder var av dyrare material och gick under andra benämningar än de kläder som de övriga bondekvinor som hörde till mitt studiematerial från Gamlakarleby socken ägde. Som forskare har jag fastställt hennes kläder som speciella i den kontext som jag har valt. Utöver Maria Laibergs klädförteckning blev jag intresserad av hennes livscykel eftersom hon föddes och växte upp på Domars hemman i Kaustar by men efter sitt giftermål med den berömda kyrkomålaren Johan Backman blev hennes sociala status en stadsbos och hantverkarehustrus status. Även om familjen sedan lämnade stadslivet och flyttade till Bastubacka hemman i Nedervetil by blev hon aldrig en "vanlig" bondekvinna. För mig är Maria Laiberg forskningens mittpunkt runt vilken jag börjar forma olika cirklar även om dokumenten är få och delvis bristfälliga.

Föremålet för min undersökning är bondekvinornas vardagsliv under 60 år, från 1740 till 1800, inom ett begränsat område i Gamlakarleby socken. Studien baserar sig på den s.k. ledtrådsmetoden och närläsning (close reading) av olika källor samt konstruering eller rekonstruering av de skildringar som förekommer i dem. Närläsning som tidigare förknippades med litteraturforskning kan i dag konstateras vara en metod som kan förbindas med all noggrann tolkning av skriven text. För att kunna ställa frågor och tolka de ifrågavarande texterna betyder termen närläsning att texterna läses flera gånger och på flera olika sätt.⁷

Närläsningen kan ändå inte pågå hur länge som helst, forskaren måste i något skede lämna öppen text eller öppna frågor som eventuellt kan besvaras i ett annat sammanhang.⁸ I min pro gradu-avhandling⁹ forskade jag i bondekvinornas välstånd och ställning i Gamlakarleby socken under 1700-talet. Forskningsmaterialet bestod av bouppteckningar som innehöll en förteckning över klädinnehav. De viktigaste texterna i min forskning var således bondekvinornas klädförteckningar i deras bouppteckningar. Jag kom till den slutsatsen att bondekvinornas klädsel i Gamlakarleby socken inte så mycket styrts av deras välstånd. I de flesta fall i 1700-talssamhället ägde en bondekvinna enbart sina kläder, men kunde genom dem vara delaktig i en dualistisk värld.

⁵ Szijártó 2002, 209.

⁶ Maria Laiberg dog 1767.

⁷ Pöysä 2010, 331-340.

⁸ Pöysä 2010, 331-340.

⁹ Johnson 2000.

Människan tar gärna efter sin medmänniska men om det är fråga om hennes framtid så blir hon teleologisk¹⁰ och strävar mot sin egen målsättning.¹¹ Eftersom de österbottniska bondekvinnorna var mycket modemedvetna och själva kunde delta i en process av modeskapande¹², betonades deras strävan mot en egen identitet i deras sätt att leva på landsbygden alldeles intill en stad med sjöfart, skeppsvarv och båtbyggen samt med innovationsvänliga och handelsidkande invånare. Men var det bara fråga om att klara sig i 1700-talets ståndssamhälle? Jag har börjat inse att det som har antecknats i bondekvinnors bouppteckningar ger antydningar om deras sätt att klara sig i vardagen. Det krävde ansenlig ansträngning som ändå attraherade med sina möjligheter att leva ett gott liv inom de ekonomiska och sociala förhållanden och i den värld som ständigt förändrades.

Min studie handlar om bondekvinnors vardagsliv på 1700-talet samt folkligt dräktskick där klädforskningen fokuserats på 1700-talsmode. De österbottniska bondekvinnorna har betraktats - så som också andra bondekvinnor i Finland och i Sverige - i allmänhet som en enhetlig grupp. Allmogens klädsel har ansetts vara "ett uttryck för social och geografisk tillhörighet."¹³ Grovt sett kan man säga att befolkningen i 1700-talets ståndssamhälle var delad, det vill säga att den ena delen bestod av ståndspersoner (adeln, prästerskapet och borgarna) och den andra delen av allmoge. Till allmogen hörde bönder, landsbygdens obesuttna och städernas hantverkare. Klädedräkten var en synlig avskiljare eller ett uttryck för den sociala tillhörigheten.¹⁴

Syftet med min avhandling är att undersöka hur bondekvinnor i Gamlakarleby socken levde på 1700-talet under tiden före samhällets industrialisering med hänsyn till undersökningsområdets karaktär och vilken möjlighet de hade att ta del av ståndssamhällets modepräglade klädsel. Avslutningsvis diskuterar jag hur 1700-talsmodet syns i dag i våra folkdräkter eller bygdedräkter¹⁵.

Jag har specificerat mina forskningsfrågor i kapitlet *Forskningens syfte, frågeställningar och disposition*. Vardagslivet diskuteras närmare i kapitlet *Vardagsliv, mode och kläder som etnologiska studieobjekt* och i kapitlet *Närläsning med fokus på detaljer* behandlas forskning med mikrohistorisk infallsvinkel samt närläsning. Dessa ingår i huvudkapitel II *Forskningens gång och struktur*.

¹⁰ Teleologi vill inte förklara skeendet i världen endast ur mekaniska orsaker utan även ur ändamålssynpunkter. Nordstedts Uppslagsbok 1985, 1300.

¹¹ Simmel 1986, 21-22.

¹² Johnson 2000, 129-130.

¹³ Ulväng 2012, 11.

¹⁴ Lehtinen & Sihvo 2005, 7.

¹⁵ I fortsättningen använder jag benämningen bygdedräkter.

Forskningsläge och forskarroll

Under min tid som hemslöjdlärare arbetade jag med bygdedräkter och allmogedräkter, men modedräkter har jag försökt undvika. Detta beror på att modedräkter har hört till universitetsämnet konsthistoria (stilhistoria) och kulturhistoria (stilperioder, klädstilar, mode) medan allmogedräkter hört till universitetsämnet etnologi (klädforskning, klädsel), och som hemslöjdlärare och etnolog har jag alltid arbetat med allmogedräkter.

Att klädseln delades upp på detta sätt beror på hur museerna bestämde att ställa ut sina samlingar. I Finland grundades år 1893 ett nytt museum, Statens historiska museum (från år 1917 Finlands nationalmuseum) då Universitetets historisk-etnografiska museum, Finska Fornminnesföreningens och Finska Litteratursällskapets samlingar samt Finska studentavdelningarnas etnografiska museum (grundad 1876), slogs ihop. Det nya museet inledde sin verksamhet i anslutning till Arkeologiska kommissionen som grundades 1908 (från år 1972 Museiverket). Museet fick en egen byggnad år 1910 och då kunde de olika samlingarna flyttas från sina tidigare platser till ett nytt hus vid Mannerheimvägen i Helsingfors. Museet öppnades för allmänheten år 1916.¹⁶

Den tidigare nämnda indelningen av allmogedräkter och modedräkter beror på vilket sätt de samlade föremålen ställdes ut i det nya nationalmuseets tre avdelningar: en förhistorisk, en etnografisk och en historisk avdelning. Den förhistoriska avdelningen belyste tiden från stenåldern till järnåldern, den etnografiska avdelningen var tillägnad det finska folkets (= böndernas) samt de finskbesläktade folkens vardag med bl. a. dräkter, delar av dräkter och textilier. Den historiska avdelningen presenterade Finlands historia, men ur de högre ståndens synvinkel med föremål (t.ex. kyrkliga föremål, möbler, dräkter, textilier och vapen) från olika stilepoker. Utöver dessa avdelningar har museet olika numismatiska samlingar som består av mynt, medaljer och utmärkelsetecken.¹⁷ Museets föremål indelas i dag i arkeologiska, historiska och etnologiska samlingar men till Museiverket hör också Myntkabinettet, Kulturernas museums samlingar (världens folk och kulturer) och Finlands sjöhistoriska samlingar (föremål, kartor, ritningar och fotografier samt ett nautiskt bibliotek)¹⁸.

Att Finlands Nationalmuseums samlingar indelades i början av 1900-talet på ovannämnda sätt var ingen ny ide. Finska planerare hade gjort studieresor till olika länder i Europa och en av de viktigaste förebilderna var utställningarna i Nordiska museet i Stockholm.¹⁹ Själva idén till ett museum i Stockholm fick sin början då Vetenskapsakademien öppnade sina naturalhistoriska samlingar för allmänheten år 1831 och Nationalmuseum som hade haft sina samlingar i Kungliga slottet öppnades år 1866. Dessa var bara två av de många museer som fanns i Stockholm, då Artur Hazelius öppnade sina privata kulturhistoriska

¹⁶ Forssell & Lamminen 2007, 59-64; Museiverkets historia http://www.nba.fi/sv/om_oss/historia Hämtad 14.2.2015.

¹⁷ Forssell & Lamminen 2007, 63-64, 66.

¹⁸ Museiverket. Föremålssamlingar. www.nba.fi/sv/informationstjanster Hämtad 8.3.2015.

¹⁹ Forssell & Lamminen 2007, 66.

samlingar år 1873. Han var inte först men bland de första att ordna utställningar och efter att hans samlingar hade blivit en stiftelse byttes namnet till Nordiska museet år 1880. Museet flyttade i en ny byggnad på Djurgården och öppnades år 1907.²⁰ Nordiska museet hade två huvudavdelningar: den ena presenterade föremål som hade tillhört s.k. vanligt folk eller allmoge och den andra avdelningens föremål hade tillhört klassamhällets övriga representanter d.v.s. adeln, prästerskapet och borgare.²¹

Museer och akademisk forskning har alltid kompletterat varandra. Sverige var Finlands förebild i grundandet av museer men också inom den akademiska världen. Åbo Akademi var det första universitetet i Finland som tog folklivsforskning och kulturhistoria i sitt studieprogram. Detta skedde år 1919 medan Helsingfors universitet fick sin professur i finsk-ugrisk folklivsforskning år 1921. Det finskspråkiga universitetet i Åbo, Turun yliopisto och Jyväskylän universitet fick sina motsvarande professurer 1962 och 1964. Namnet folklivsforskning ändrades till nordisk etnologi vid Åbo Akademi 1953. Vid Jyväskylän universitet ändrades läroämnet till etnologi (på finska etnologia) 1973 och f.o.m. 2017 till etnologi och antropologi²² På finska används ordet kansatiede (folklivsforskning) vid Helsingfors universitet och Turun yliopisto men ofta med förklaringen "eli etnologia" (eller etnologi).²³

Ämnet etnologi i de finländska universiteten fokuserade tidigare på den finska bondekulturen och de finsk-ugriska folken medan forskningen om folklig kultur mest rörde sig kring föremål och deras funktion, kläder, mat och kosthåll. Olika föremålsgrupper var de studieobjekt som forskades från olika infalls- och synvinklar. Människan och hennes subjektivitet var endast indirekt närvarande. I ett typiskt funktionalistiskt fall framställde forskaren föremålets användningsändamål, dess temporala och lokala spridning samt dess eventuella sociala bundenhet.²⁴ Forskningen inom etnologi har emellertid vidgats och forskningen om vardagslivet kom med som en del av folklig kultur på 1990-talet också i Finland och idag tas den med som en naturlig del av etnologiska studier.

Finsk folkkultur är en del av den europeiska folkkulturen och det viktigaste forskningsobjektet är finländarna och deras livsstil förr, nu och i framtiden. Dräktforskning, som numera kallas klädforskning, hörde till etnologisk forskning redan på 1800-talet. Finska och finlandssvenska forskare som t.ex. Theodor Schvindt (1851-1917) samt U.T. Sirelius (1872-1929) var aktiva klädforskare, numera klassiker, som hade möjlighet att bana väg för finländsk klädforskning. Schvindt var forn- och folklivsforskare, intendent vid Arkeologiska

²⁰ Sörlin 1998, 17-18.

²¹ Hammarlund-Larsson 1998, 195. Denna indelning bevarades ända fram till mitten av 1960-talet.

²² Antropologi = vetenskapen om människan. Antropologiska studier handlar t.ex. om att jämföra olika livsstilar, studera människans verksamhet som medlem av sitt samhälle samt hennes seder, tro och värderingar.

²³ von Wright 2010; Helsingfors universitet <http://kulory.fi/opiskelu/helsingin-yliopisto/> Hämtad 10.2.2018; Turun yliopisto <https://www.utu.fi/fi/yksikot/hum/yksikot/kansatiede/Sivut/home.aspx> Hämtad 29.1.2016; Fingerroos et al. 2017, 10-12.

²⁴ Salminen 2011, 18.

kommissionen och museiman medan Sirelius var intendent vid Finlands nationalmuseum och den första professorn i finsk-ugrisk folklivsforskning vid Helsingfors universitet. Klädforskning har inte gjorts enbart vid universiteten utan t.ex Föreningen Brage i Helsingfors r.f. har burit ett stort ansvar för både kläd- och bygdedräktsforskning redan från 1900-talets början.

Skandinaviska etnologer har alltid haft mycket framgångsrikt samarbete och Sverige har oftast varit en förebild för finländska etnologer. Själv har jag upplevt att förutom ett gott samarbete är tröskeln låg att röra sig bland etnologer i Norden. Själv har jag först studerat folklivsforskning vid Turun yliopisto, fortsatt med nordisk etnologi vid Åbo Akademi och sedan slutfört mina studier i etnologi vid Jyväskylä universitet. Till etnologiska studier hör också en del studier i folkloristik och antropologi (beroende på universitetens inriktning) ifall man inte har valt dem som biämne.

Mitt intresse för klädforskning fick sin grund redan i mina studier till hemslöjds lärare men växte i mitt arbete som tekstilarbete och i min strävan att upprätthålla min yrkesfärdighet. I mina fortsatta akademiska studier var mina intressen riktade på klädforskning men jag ville hålla mig till föregående århundraden och helst till 1700-talet. Att jobba på ett museum bland historiska föremål och studera olika historiska fenomen underlättade mina fortsatta studier men att jobba i ett hundraårigt museum i en stad med en fenomenal 1700-talshistoria fick mig inte att bli intresserad av modedräkter.

Mitt intresse riktades alltså till allmogedräkter som fanns på de större museernas allmogeadelningar och på olika hembygds museer. Modedräkterna ingick inte i mitt forskningsmaterial men då jag hade kommit till ett visst skede i min studie märkte jag att det var omöjligt att hålla sig enbart till allmogedräkter. Att jämföra borgardamers och bondekvinnors klädförteckningar från 1700-talet i Gamlakarleby socken krävde vetskap om båda samhällsklassernas sätt att klä sig.

Genom att jämföra borgardamers och bondekvinnors klädförteckningar i Gamlakarleby socken (i deras bouppteckningar) har jag börjat problematisera och ifrågasätta Sigfrid Svenssons (1974) definition, enligt vilken folkdräkten är motsatsen till modedräkten. Enligt Svensson är den förra mer eller mindre lokalpräglad, mer eller mindre stabil, medan den senare är internationell och snabbt växlande.²⁵ Jag kan instämma att en folkdräkt ofta var den raka motsatsen till en modedräkt om man jämför hela dräktens värde och alltid om man jämför de enskilda plaggens rörlighet²⁶. Jag grundar min argumentation på mitt studiematerial från Gamlakarleby socken och kan acceptera Sigfrid Svenssons definition på dessa två punkter och som ett snävare begrepp men hans definition täcker inte hela den klädegenom som en kvinna hade, oberoende till vilken samhällsklass hon hörde.

Sigfrid Svensson har diskuterat problemet i sin forskning år 1935. Han gjorde sin studie om folkdräkter i Skåne i stort sätt som en undersökning om "den skånska bondedräktens förhållande till olika tiders modedräkt" men Sigfrid Svensson saknar en framställning, fast enbart i bilder, om modedräktens

²⁵ Svensson 1974, 7.

²⁶ Brown 2007, 423.

utveckling i Norden²⁷. Ingegerd Henschen-Ingvars artikel *Damdräktens utveckling från 1750 till 1840-talet*, en beskrivning av en utställning av kvinnliga modedräkter i Malmö museum, publicerades 1924, men först år 1952 utkom i Sverige Gunnel Hazelius-Bergs korta studie om Nordiska museets samling av högreståndsdräkter och år 1957 Riitta Pylkkänen's doktorsavhandling om högreståndsdräkter i Finland åren 1550–1620. I sin studie *Folkligt dräktskick i Västra Vingåker och Österåker* har Anna-Maja Nylén (1947) inte tagit ställning till högreståndsdräkter medan hon i detalj har följt det folkliga dräktskickets utveckling under 1700- och 1800-talen inom socknarna. Hon har tagit hänsyn till den gamla dräkttraditionens upplösning och försvinnande och studerat vilka de olika sociala kategoriernas roll var i den här processen. Anna-Maja Nylén poängterar att i hennes studie, fast den berör folkdräkter, kunde inte befolkningens sociala och ekonomiska förhållanden förbigås.²⁸ Den klädforskning som Sigfrid Svensson saknade på 1930-talet och kanske ännu på 1970-talet utvecklades i Finland först på 1970- och 1980-talet.²⁹

Eftersom forskningen av modedräkter har hört till universitetsämnet konsthistoria nämner jag här två finska konsthistoriker och klädforskare: Riitta Pylkkänen³⁰, och Ritva Koskennurmi-Sivonen³¹. Riitta Pylkkänen's fortsatta forskning om 1700-talets kvinnliga modedräkter, som beskriver hela 1700-talets modeepoker och dess klädesplagg mycket detaljerat, utkom i bokform 1982³². Ritva Koskennurmi-Sivonens ämnen är både slöjdvetenskap och konsthistoria medan hennes studier oftast har en historisk infallsvinkel. Hennes konsthistoriska pro gradu-avhandling om kvinnliga modedräkter i Finland 1890–1910 (en inventeringsliknande utredning om kvinnlig modedräkt i Finland) är från år 1979³³ och hennes fortsatta studie behandlade Riitta Immonens unika kläder. Riitta Pylkkänen har utforskat modedräkter från 1600- och 1700-talen och i källmaterialet i hennes studie om hur kvinnor av stånd har klätt sig i Finland på 1700-talet finns fyra bouppteckningar efter borgardamer från Gamlakarleby stad³⁴. Dessa damers klädförteckningar har kunnat representera den borgerliga klädseln i hela Finland, inte bara i Österbotten. Ritva Koskennurmi-Sivonens studier i dag berör både klädforskning och slöjdvetenskap. Relationen mellan högreståndsd- och allmogedräkterna studeras inte.

²⁷ Svensson 1935, 6.

²⁸ Nylén 1747, 11.

²⁹ Lönnqvist 1972; Pylkkänen 1982.

³⁰ Riitta Pylkkänen disputerade år 1955 i konsthistoria. Säätyläispuku Suomessa vanhemmalla Vaasa-ajalla 1550–1620. Taidehistorian laitos. Helsingin yliopisto.

³¹ Ritva Koskennurmi-Sivonen disputerade år 1998 i slöjdvetenskap. Creating a Unique Dress. A Study of Riitta Immonen's Creations in the Finnish Fashion House Tradition. Kotitalous- ja käsityötieteiden laitos. Helsingin yliopisto.

³² Pylkkänen, Riitta 1982. Säätyläisnaisten pukeutuminen Suomessa 1700-luvulla. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 84.

³³ Koskennurmi-Sivonen, Ritva 1979. Naisen muotipuku Suomessa 1890–1910. Pro gradu-tutkielma. Taidehistorian laitos. Helsingin yliopisto.

³⁴ Pylkkänen 1982: Catharina Grandell (1731), 455; Brita Ahla (1751), 461; Christina Lithén (1768), 472–473; Johanna Sinius (1796), 485. Bouppteckningar efter de tre sista damerna hör också till mitt studiematerial (M9G/50, 5G/60, 12G/90).

I Finland har Bo Lönnqvist redan år 1979 tagit ställning till modedräkternas och folkdräkternas ömsesidiga relation. Han skiljer dessa dräkter från varandra men inte som raka motsatser till varandra, även om han nämner att de ofta ses som motsatser, utan så att folkdräkterna skiljer sig från modedräkterna på flera olika sätt. Som orsak till dessa skillnader räknar han upp tekniska, tidsmässiga, lokala och sociala aspekter. Folkdräkter har inte skapats professionellt för vissa samhällsgrupper utan de är gjorda enligt folklig tradition och sömnadssätt, medan de samtidigt har präglats av olika modeepoker. De modepräglade allmogedräkterna har anpassats till folklig miljö och även anpassats till den självhushållning som rådde bland bönderna och som betydde att bondeklassens medlemmar huvudsakligen producerade sina varor själva. Materialen, tekniskt kunnande och människokroppens former är de fundamentala faktorer som de båda dräkterna grundar sig på men enligt Lönnqvist har den historiska utvecklingen gått skilda vägar.³⁵

Helsingfors stadsmuseum arrangerade år 1982 en utställning kallad "DRÄKTEN 1750–1950". Denna utställning blev bas för museets följande årsbok som innehöll två artiklar: *Klädseln på utställning* av Bo Lönnqvist och *Modedräkten i Helsingfors 1550–1950*³⁶ av Marja-Liisa Lehto. Bo Lönnqvist tar i sin artikel ställning till museala dräktutställningar som oftast är "kronologiska modekavalkader".³⁷ Han konstaterar också att de nationella museernas katalogiseringsprincip baserar sig på den konsthistoriska och etnografiska indelningen där modedräkten representerar internationellt och utvecklat mode medan folkdräkterna ses som en primitiv form av klädseln. Här efterlyser Bo Lönnqvist en ny syn på klädseln och människan samt en ny (mångsidigare) skolning för museala forskare.³⁸

Flera forskare har definierat olika dräkter på olika sätt. För att få en gemensam terminologi i Norden började det nordiska folkdräktseminariet i Vörå, Finland 2012 med ett grupparbete där varje nordiskt land skulle definiera sina dräktbenämningar. I slutdiskussionen kom det fram att det var omöjligt att få en gemensam terminologi utan vart och ett land fick göra på sitt eget sätt. Förklaringen är givetvis viktig, det viktigaste är att göra skillnad på en allmogedräkt eller folkdräkt som "burits och använts till vardag och fest i gångna tider eller om det är fråga om en bygdedräkt, "en nytillverkad dräkt baserad på forskning"³⁹. I Tabell 1 har jag sammanfattat olika dräktbegrepp som gäller i Finland, Sverige, Norge, Danmark och Island och som har beskrivits ungefär på samma sätt i alla dessa länder.

³⁵ Lönnqvist 1979, 24.

³⁶ Marja-Liisa Lehtos artikel *Muotipuku Helsingissä 1550–1950* publicerades på finska med en kort resumé på svenska och engelska.

³⁷ Lönnqvist 1984, 12.

³⁸ Lönnqvist 1984, 12.

³⁹ Jern 2013, 127.

Tabell 1 Olika begrepp och beskrivningar av dräkter

	Modedräkt	Folkdräkt	Folklig mode- dräkt	Bygdedräkt
Tid	Före industrialismen Präglas av tiden Snabbt växlande Indelad i stilepoker	Före industrialismen Präglas inte av tiden (Tidlös)	Före industrialismen Präglas av tiden	Efter industrialismens genombrott Revitaliserad
Rum	Internationell Präglas inte av platsen	Lokal Präglas av bygdens kulturella struktur	Präglas inte av bygden	Anknyter med sitt namn till en bestämd bygd, men används även på många andra platser ⁴⁰
Social miljö	Brukas av de övre samhällsskikten	Brukas av bönder	Brukas av bondesamhällets olika grupper	Används av alla sociala grupperingar
Användning	Kläder för olika slags tillfällen	Kläder för olika slags tillfällen	Kläder för olika tillfällen	Enstaka tillfällen, speciella ändamål
Form	Styrd av mode Lite variation efter tillfälle och person	Variation efter tillfälle och person	Variation efter tillfälle och person	Stereotypa Saknar ofta utrymme för personlig variation

Källor: Hellner 1956, 88; Lönnqvist 1979, 24; Centergran 1996, 13; Liby 1997, 5; Skauge 2005, 38; Rasmussen 2010, 34; Ulväng 2012, 19, 25; Jern 2013, 127; Jónsdóttir 2013, 80; Jonsson 2013, 25.

I Sverige har flera forskare under 1990- och 2000-talen tagit ställning till begreppet modedräkt och folkdräkt.⁴¹ Leif Runefelt (2015) har gått längre bakåt i tiden och härlett ursprunget för begreppet modedräktens problematik till slutet av 1800-talets etnografi. Begreppet användes inte under 1700-talet utan konstruerades som en motbild till allmogens dräkt på 1800-talet. Att allmogens dräkt inte präglades av utländskt mode och var tidlös har visat sig vara felaktiga antaganden. Runefelt baserar sitt påstående på sina egna men också på andra forskares åsikter. Begreppen modedräkt och folkdräkt används ändå fortfarande som varandras motsatser trots att man är medveten om att det är problematiskt. Runefelt godkänner ändå begreppet modedräkt och jag instämmer eftersom i min studie av 1700-talet uppfattar jag den också som exempel av 1700-talstänkande.⁴²

⁴⁰ Island har aldrig haft socken- eller ortsdrafter, dräkterna har präglats av tiden. Se Jónsdóttir 2013, 80.

⁴¹ T.ex. Liby 1997, 99; Liby 2011.

⁴² Runefelt 2015, 187; Rasmussen 2010, 33-36; Ulväng 2012, 23; Hammarlund-Larsson 1998, 184-189.

I Sverige har den folkliga modedräkten nämnts under 2000-talet i två svenska doktorsavhandlingar. Pernilla Rasmussen disputerade 2010 och Marie Ulväng disputerade 2012 vid Uppsala universitet. Pernilla Rasmussens synvinkel är textilvetenskaplig och Marie Ulvängs synvinkel utgår från ekonomisk historia. Dessa forskare diskuterar de olika dräktbegreppen, men har valt att inte använda dessa som analysbegrepp.

I Norge har Jon Fredrik Skauge (2005) i sin forskning av folkdräkter, modedräkter och folkligt mode klargjort dräktskicket i Orkdal fögderi och Trondheim stad 1790–1835 och nämnt problemet med det folkliga modet. Indelningen av dräkterna inom forskningen och i museerna i Norge har varit lika som i Sverige och Finland, men Skauge forskar vidare och baserar sin forskning på hypotesen att det inte är så självklart att all klädsel på landsbygden har varit folklig och att klädseln i städerna endast bestod av modedräkter.⁴³

Jon Fredrik Skauge har studerat mycket noggrannt sitt källmaterial som bestod av bevarade plagg, bouppteckningar, dräktskildringar, olika dräktbilder, bygdeböcker, reseskildringar samt topografiska beskrivningar. Han har studerat sitt källmaterial genom fem olika faktorer: plaggens ålder, kvinnornas ekonomiska förutsättningar, ståndsskillnaderna, kläders offentliga reglering samt olika användning av olika kläder vid olika tillfällen. Jon Fredrik Skauges undersökning visar att det är omöjligt att fastslå absoluta gränser mellan begreppen folkdräkt, folkligt mode och modedräkter eftersom det finns så många glidande övergångar mellan dessa tre begrepp. Som en viktig slutsats av sin undersökning föreslår Jon Fredrik Skauge att man också i Norge borde närmare definiera och ta i bruk begreppet folkligt mode⁴⁴ (= numera folklig modedräkt).

De nya tekniska katalogiseringsmöjligheterna har givit museerna ett nytt sätt att beskriva och datera gamla plagg. I Nordiska museets samlingar omfattar den folkliga dräktsamlingen 25 000 plagg. I samband med dräktsamlingens digitalisering daterades plaggen på nytt med hänsyn till deras modeprägel. Berit Eldvik, som utförde arbetet, konstaterade att först kändes hennes uppgift mycket arbetsam men blev allt intressantare under arbetets gång. Enligt Eldviks slutrapport som fick namnet *Möte med mode är ...* "all klädedräkt mer eller mindre styrd av tidens mode och stiluppfattning" ... men allmogen har också haft en egen känsla för modestilen och valt eller utslutit vissa element. Eldvik fann att tidpunkten för plaggets tillkomst var viktig medan den geografiska tillhörigheten inte var så avgörande eftersom modeller och tyger var likartade i hela Sverige.⁴⁵

Problemet hade också dykt upp under 1990-talet på Norsk Folkemuseum (Oslo) i digitaliseringen av museets samlingar. Under arbetets gång konstaterades att det fanns plagg som var från bondemiljö men ändå starkt modepräglade. Problemet löstes så att plaggen katalogiserades både som

⁴³ Skauge 2005, 257.

⁴⁴ Skauge 2005, 271.

⁴⁵ Eldvik 2014, 12, 16.

modedräkter och allmogedräkter men arbetet framhävde behovet av ett begrepp mellan dessa två ovannämnda dräktbegrepp.⁴⁶

En känd norsk klädforskare och kulturhistoriker, Bjørn Sverre Hol Haugen (2009), har också tagit ställning till den folkliga modedräkten. Han konstaterade i sin studie om bondekvinnors huvudbonader i Hedmarken⁴⁷ på 1700- och 1800-talen att det aldrig funnits lokalt särpräglade folkdräkter i Hedmarken men de europeiska modeplaggen togs heller inte i bruk som sådana eller i full utsträckning. Hedmarkens centrala geografiska placering och dess goda näringsunderlag har bidragit till att alla kulturimpulser i rask takt har trängt in i bondekulturen. I Norge uppstod en sammansmältning mellan de nya modeimpulserna och de regionala traditionerna vilket ledde till att det uppstod en mellanform mellan den europeiska modedräkten och den lokalt särpräglade folkdräkten. Det har alltså varit skäl att ta den folkliga modedräkten med också i den norska klädforskningen.⁴⁸

Bjørn Sverre Hol Haugen fortsatte med sina studier om östnorska bönders kläder under 1700-talets senare hälft och disputerade 2015 vid Oslo universitet. Haugen definierar sig som föremålsforskare och i sin doktorsavhandling *Virkningsfulle tekstiler – i østnorske bønders draktpraksiser på 1700-tallet*, undersöker han kläder som objekt. Enligt sina egna ord har han inte skrivit någon stor, sammanhängande och alltomfattande berättelse om hur östnorska bönder klädde sig under 1700-talets senare hälft eftersom han påstår att han mist sin tro på att en enhetlig klädsel skulle överhuvudtaget existerat. Han har diskuterat förhållandena mellan dräkter och platser eftersom hans studie berör kläder som har tillverkats i Norge men av ylleyger som vävts i England (Norwich och Yorkshire) och importerats till Norge. Han har inte tagit ställning till den folkliga modedräkten men i Östnorge har bondebefolkningens klädedräkter aldrig varit enhetliga, inte heller enbart norska, lokala eller speciella för små byar utan spridit sig till större områden. De har förekommit också i andra sociala klasser.⁴⁹ 1700-talets källor är inte uttömda – tvärtom – jag hoppas Bjørn Sverre Hol Haugens avhandling inspirerar många nya klädforskare i Norden.

I Finland är man också medveten om den nya katalogiseringen av folkdräkter i Sverige och Norge. Att katalogisera plaggen på nytt med hänsyn till klädernas modeprägel i samband med samlingarnas digitalisering kommer att bli aktuellt också i Finland. Tills vidare har det inte funnits resurser att påbörja arbetet som väntar.⁵⁰

Klädforskning pågår på flera håll i Skandinavien och de nya tekniska möjligheterna ger ett bättre begrepp av de material som finns i olika arkiv. Att det har hänt så mycket inom klädforskningen under den tid jag har hållit på med min studie har gjort att mitt forskningsläge inte har varit klart eller stabilt

⁴⁶ Skauge 2005, 257.

⁴⁷ Hedmark fylke (= län mellan huvudstaden Oslo och gränsen mot Sverige) består av tre distrikt: Hedmarken, Solør-Odal och Østerdalen.

⁴⁸ Haugen 2009, 7.

⁴⁹ Haugen 2015, 13-14, 269.

⁵⁰ E-postmeddelande av Sari Tauriainen, amanuens vid Finlands nationalmuseum, 4.3.2015.

men jag har upplevt olika forskares rapporter som välkomna tillägg och utskiljer nytt tänkande inom klädforskningen.

Mitt intresse för klädforskning fick alltså sin grund redan i mina studier till hemslöjdlärare och p.g.a. mitt yrke. Som en flitig användare av min byggedräkt ville jag också vara med i den process av revitalisering av folkdräkter och revidering av byggedräkter som började i Finland på nytt på 1980-talet. Jag deltog aktivt i den praktiska verksamheten kring byggedräkterna som innebär bl.a. att jag har vävt, sytt, läst, gått fortsättningskurser för att lära mig olika gamla tekniker, undervisat på sy- och vävkurser samt blivit ombedd att ge goda råd. Att bli forskare har varit en naturlig fortsättning till det praktiska arbetet eftersom jag har haft en möjlighet att delta i revitalisering av folkdräkter och på så sätt påverka utvecklingen inom området. Mina tidigare engagemang och mina fortsatta kontakter med branschen gör att jag antar att jag inte kan vara helt objektivt inställd till min forskning.

Att vinna sina egna kulturella anknytningar och sträva till att förstå sitt studieobjekt och tolka informationen i det valda studiematerialet som är från en gången tid, kan vara svårt⁵¹. Mina studier kan alltså komma att påverkas av mina egna åsikter även om jag är medveten om att de dokument som utgör mitt studiematerial i sin tid har haft en viss status, uppgift och innebörd. Mina erfarenheter och kunskaper kan ändå vara en fördel som inte kan förnekas och de tolkningar som kommer fram är mina egna.⁵²

Forskningsområde, tidsperiod och källor

Som forskningsområde har jag valt Gamlakarleby socken och till den hörde på 1700-talet Gamlakarleby (Karleby och Gamlakarleby), Lochteå (från Lochteå har Ylikannus, Toholampi, Lestijärvi och Himango lösgjorts), Kelviå (från Kelviå har lösgjorts Ullava), Vetil (från Vetil har Perho och Halsö lösgjorts) samt Nedervetil och Kaustby⁵³. (Se Bild 1)

⁵¹ Kaipainen 2008, 21.

⁵² Se Centergran 1996, 24-26.

⁵³ Leinberg 1906, 56-57.

Bild 1 Karta över Gamlakarleby socken på 1700-talets senare hälft

Illustration: Esa Tiainen 2018. Foto: Eugen Söderström 2018.

Min infallsvinkel är mikrohistorisk. Mikrohistoria är ingen forskningsmetod utan belyser den ifrågasättande forskningens allmänna strategi som utgör utgångspunkten för själva forskningen samt inverkar från forskningens första början på de strategiska beslut och genomgripande val som styr hela forskningen⁵⁴. Att forska i bondekvinnors liv i Gamlakarleby socken betyder att forskningen sker i en förminskad skala. Mikrohistoria kan definieras som

⁵⁴ Peltonen 1999, 132.

historieforskning som handlar om vardagslivet och om det individuella. Min avsikt är att beskriva bondekvinnors liv (ur en etnologisk synvinkel) som det var på 1700-talet i Gamlakarleby socken även om en fullständig rekonstruktion av 1700-talets samhälle är omöjlig att skapa.

För att avgränsa forskningen till ett litet område har jag begränsat forskningsområdet inom Gamlakarleby socken till i Gamlakarleby stads närmaste omgivning belägna 13 byar (dessa bildade Karleby kommun) och Nedervetil, som räknades som en by i Gamlakarleby moderförsamling eller landsförsamling⁵⁵. Gamlakarleby stad har jag inkluderat endast jämförelsevis.

Gamlakarleby stad grundades 1620 av Gustav II Adolf och på 1700-talet hade antalet byar runt Gamlakarleby stad stadgats till 13. Dessa byar var Kvikant, Storby, Kallis, Linnuspera, Åivo, Såka, Närvilä, Kaustar, Kirilax, Palo, Vittsar, Rödsö och Korplax. Geografiskt sett var de olika byarna belägna så att Gamlakarleby stad i väster avgränsades av Bottenviken och från de övriga vädersträcken av Rödsö, Palo, Närvilä och Storby byar samt Kronoby kommun. Nedervetil by hade som rågrannar Kaustar och Såka byar samt Kelviå och Kaustby kommuner⁵⁶. (Se Bild 1)

Nedervetil blev kapellförsamling under Gamlakarleby landsförsamling år 1753, men självständigt pastorat först år 1896.⁵⁷ Anteckningar i Nedervetil församlings kassaböcker börjar från år 1752 och i kommunionböcker från år 1754, men anteckningar angående nedervetilbor fortsätter i Gamlakarleby landsförsamling ännu in på första hälften av samma år⁵⁸. Nedervetil kommun, som grundades av tre byar: Nederby, Överby och Norrby, omnämns som en självständig kommun från 1867.

Tidsperioden, som jag har valt att avgränsa mig till är åren 1740–1800. De bevarade bouppteckningarna från Gamlakarleby stad börjar med handelsman Johan Michelssons bouppteckning 13.3.1697⁵⁹, men för Gamlakarleby landsförsamling börjar de först från 1723 med Johan Jacob Litzles bouppteckning i Rödsö by 24.4.1723⁶⁰. Eftersom jag utgår från en serie bouppteckningar som innehåller en klädförteckning så finns den första bevarade bouppteckningen som fyller mina krav från år 1740 efter en bondekvinnas, Marja Hansdotter Härmälä från Rödsö by (1/40) och den sista bouppteckningen efter en bondekvinnas är från år 1799 efter Anna Michelsdotter Björndahl från Såka by (56/90)⁶¹.

Som jämförelsematerial i samband med klädforskningen har jag valt tolv bouppteckningar efter borgardamer i Gamlakarleby stad. Den första bouppteckningen är från år 1748, den är efter fru Elisabeth Forsell f. Riska (1G/40) och den sista är från år 1796 efter fru Johanna Gustava Sovelius f. Sinius (12G/90). På 1700-talet var skillnaderna mellan en bonde och en borgare mycket tydliga.

⁵⁵ I fortsättningen använder jag orden Gamlakarleby landsförsamling.

⁵⁶ Back 1967, 439-445.

⁵⁷ Vikström 2003, 32; Ahlskog 2003, 34.

⁵⁸ Jugner 1990, 7, 15.

⁵⁹ Bouppteckningar 1697. Eb:1. Gamlakarleby stads magistrats och rådstuvurättens arkiv. RAV (Riksarkivet Vasa).

⁶⁰ Karleby bouppteckningar 1723–1762. E1a:1. Norra Österbottens domsagas arkiv. RAV.

⁶¹ 56/90 = Anna Michelsdotter Björndahls bouppteckning är i mitt forskningsmaterial nr. 56 och från 1790-talet (1799).

Bonde var en allmogeman som brukade egen jord och var hemmansägare men även en allmogeman som brukade andras jord, visserligen för egen räkning. En borgare⁶² var en person som idkade handel eller näring i en stad. En kvinnas plats i samhället avgjordes enligt hennes far eller äkta mans ställning. En ogift allmogedotter kallades ofta piga medan en ogift borgardotter kallades jungfru eller demoiselle. En gift allmogekvinna kallades hustru medan en gift borgardam kallades hustru, käresta, fru eller madam.

Tidsperioden som jag har valt omfattar alltså ca 50 år och jag har begränsat den medvetet enbart till 1700-talet. Denna tidsperiod har intresserat mig mest eftersom 1700-talets människor var på många sätt våra samtida. Fernand Braudels (1982) åsikt är att de (= människorna) var våra samtida på idéplanet och man skulle kunna samtala med t.ex. Voltaire "... utan någon större överraskning..." men det alldagliga livet var annorlunda. Braudel nämner som exempel att belysningen på kvällen, uppvärmningen, transportererna, födan, sjukdomarna och medicinerna var annorlunda medan människornas själsliv och lidelser var jämförbara med våra. Att studera livet under 1700-talet är fascinerande men samtidigt krävande eftersom en resa uppströms genom seklerna inte är möjlig om man inte kan lösgöra sig från vår moderna omgivning och återfinna en värld som ofta känns svårförklarlig.⁶³ En längre tidsperiod hade haft den fördelen att forskningsmaterialet skulle ha varit rikligare men eventuellt krävt en annan infallsvinkel än den mikrohistoriska eftersom Finland efter Finska kriget (1808-1809) lösgjordes från Sverige och blev en del av furstendömet Ryssland.

Som primärkällor har jag använt en serie bouppteckningar efter bondekvinnor i Gamlakarleby socken. Från Karlebys 13 byar och Nedervetil by finns sammanlagt 259 bevarade bouppteckningar: 177 efter män och 82 efter kvinnor från ifrågavarande tidsperiod. För min forskning har jag valt 65 bouppteckningar efter bondekvinnor och i fem fall var bouppteckningarna det gifta parets gemensamma. I två fall i Såka by (53/80, 54/90) och i ett fall i Linnusperä by (49/80) var bouppteckningen äkta parets gemensamma. I Nedervetil var bouppteckningen äkta parets gemensamma i två fall (4B/60, 5B/60) medan i ett fall i Såka by var bouppteckningen syskonens gemensamma (30/70).

1700-talets bondekvinnor har inte efterlämnat många dokument. För att studera vardagslivet eller livet över huvudtaget måste man närläsa de få dokument som finns. Som källa till 1700-talets vardagsliv framstår bouppteckningarna som otillräckliga. Jag har velat få en helhetsbild av både bondekvinnornas och borgarfruarnas familjeförhållanden utöver det som kommer fram i deras bouppteckningar. Nya äktenskap, antalet döda och levande barn, familjens sammansättning eller vilka alla som hörde till kärnfamiljen kompletterar helhetsbilden. Vem som hörde till hemmanets eller husets matlag är också av betydelse eftersom det också är fråga om kvinnornas välstånd och ställning i 1700-tals samhälle. En begränsad släktforskning har därför varit nödvändig för att se det sociala nätverk som familjen tillhörde. I Gamlakarleby

⁶² SAOB (Svenska Akademiens ordbok). www.saob.se sökord: borgare. Hämtad 9.11.2014.

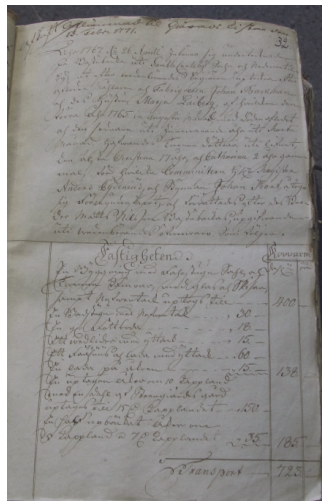
⁶³ Braudel 1982, 18.

landsförsamling, Gamlakarleby stadsförsamling samt Nedervetil församlings födelse- och doplängder finns antecknade de faddrar ett barn fick vid sitt dop. Fadderskapet var av stor betydelse och avslöjar också på sitt sätt det nätverk som barnets föräldrar hade. Ofta var det fråga om nära släktingar, men inte alltid.⁶⁴

Maria Laiberg, den centrala kvinnan

Vi kommer in på Marja eller Maria Laibergs liv i Nedervetil by den 26 april 1767 på nr 5 Bastubacka hemman II. Det är fråga om inventering av kvarlåtenskapen efter två avlidna personer, *Måhlaren och Fabriqueren* Johan Backman och hans hustru Maria Laiberg. Det backmanska parets gemensamma bouppteckning är daterad sju veckor efter Maria Laibergs död den nionde mars 1767. Johan Backman hade dött i augusti två år tidigare (1765) men inget bouppteckningstillfälle hade ordnats efter hans död. Marias dödsorsak var lungсот⁶⁵, kanske var hon redan sjuk vid sin mans frånfälle, bouppteckningen skulle förrättas efter dem båda. Maria Laiberg dog som änka och hennes familj omfattade två döttrar: den 18-åriga Christina och den 3-åriga Catharina (5B/60). (Se Bild 2)

Bild 2 Det centrala dokumentet

Johan Backmans och Maria (Marja) Laibergs bouppteckning 26.4.1767. (5B/60) Karleby bouppteckningar 1767–1776. E1a:3. RAV. Foto: Seija Johnson 2016.

⁶⁴ Huittinen 1997, 28.

⁶⁵ Nedervetil - Alaveteli - begravda. Åren 1767–1767. Genealogiska Samfundet i Finland. www.genealogia.fi Historieböcker/HisKi. Hämtad 14.9.2014; Alavetelin seurakunta. Alavetelin seurakunnan arkisto. Pää- ja rippikirjat. Rippikirja 1754–1768. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8232786> jakso: 70. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 16.10.2017.

Johan Backman, som ursprungligen hette Johan Nilsson Bastubacka men kallades också *Bastback-Junno* och som konstnär *Johan N. Backman* hade lämnat jordbrukaryrket och ändrat sitt tillnamn under sin studietid i Sverige. Han var en känd och berömd, ofta i nejden anlitad kyrkomålare. Nu, ca 270 år senare, dekorerar hans målningar fortfarande nejdens kyrkor och Johan Backman fick år 2014 en begravningsplats vid Nedervetil kyrka nämnd efter sig⁶⁶. Den berömda kyrkomålarens hustru, Maria Laiberg är - nu på 2000-talet - så gott som bortglömd.

Till det redan nämnda bouppteckningstillfället på Bastubacka uti Gamlakarleby socken och Nedervetil samlades handelsman och vågskrivare Jacob Engmarck (skrivare), Matts Nilsson Bastubacka (förrättningsman), Anders Riippa och Matts Brändkiärr (godemän), komminister (= adjunkt), herr Anders Chydenius och styrman Johan Kort (förmyndare). Av bouppteckningens första kapitel framgår när paret hade dött och att de hade lämnat efter sig två omyndiga döttrar. (5B/60)

I bouppteckningen antecknades vanligtvis den avlidnes dödsdag och bouppteckningstillfället anordnades allmänt inom tre månader efter dödsfallet som lagen förutsatte, men förseningar var inte sällsynta. Den avlidnes ålder lämnades vanligen onämnd. För att få reda på den avlidnes ålder måste man därför kontrollera kommunionböckerna, där födelsedagen oftast finns nämnd. I församlingens dödsbok finns också den exakta döds- och/eller begravningsdagen, åldern och vanligtvis också dödsorsaken angiven⁶⁷. Om den avlidnas titel var bondeänka eller "gamla matmoder" kan man anta, att det är fråga om en äldre person. Det är inte alltid möjligt att gissa den avlidnes ålder t.ex. av de efterlämnade barnens ålder, eftersom 1700-tals bondekvinnor kunde föda barn under ca 20 år av sitt liv.

Maria Laibergs bouppteckning fortsätter med fast egendom samt löseegendomen. Fastigheten bestod av en byggnad med nävertak, förstuga, sal och två kamrar med glasfönster och spisar (värde 400 daler kopparmynt). De övriga byggnaderna var en bastu med nävertak, en gammal fotbod⁶⁸, ett vedlider, ett fähus och lada samt en lada på åkern (värda 138 daler kopparmynt). Till det fasta hörde ännu *en uptagen åker om tio kappland*⁶⁹ med en dal och stengärdesgård värd 150 daler kopparmynt samt en fem kapplands till hälften uppbrukad åker värd 35 daler kopparmynt. Maria Laibergs man, Johan Backman, hade varit hantverkare som försörjde familjen med sitt yrke som målare och

⁶⁶ Nedervetil församlings två andra begravningsplatser fick samtidigt nya namn. Den äldsta begravningsplatsen som ligger innanför kyrkmuren heter Chydenius begravningsplats efter Anders Chydenius (1729-1803). Den s.k. nya begravningsplatsen som är från början av 1900-talet heter Neunstedts begravningsplats efter Fredrik William Neunstedt (1857-1932). Den nyaste begravningsplatsen heter Backmans begravningsplats efter Johan Backman (1706-1765). Alla dessa begravningsplatser ligger på Kyrkbacken i Nedervetil.

⁶⁷ Markkanen 1988, 46, 59.

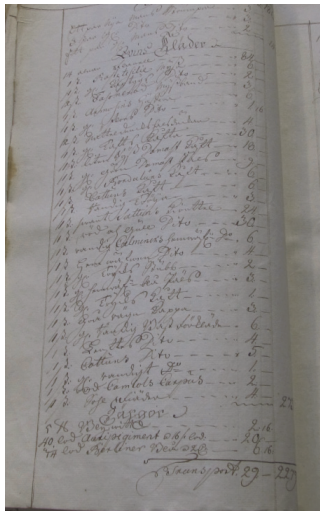
⁶⁸ Fotbod = stolpbod, ett fristående mindre förrådshus för förvaring av livsmedel, kläder och redskap. Erixon 1998, 576-578.

⁶⁹ 1 kappland = ca 154 m².

snickare. Han fick betalt i pengar men i Nedervetil fick han också en åker som än i dag heter Catharinasåker⁷⁰. (5B/60).

Lösejendomen delades i olika grupper innan den värderades. Bouppteckningen fortsatte med *Guld, Silver* och *Kontanta penningar*, sedan följde *Koppar, Malm, Messing, Tenn, Järnredskap, Porslin* samt *Böcker*. Under rubriken *Hästar och Boskap* fanns antecknade en gammal häst (36 daler kopparmynt), en ko (36 daler kopparmynt), en kviga (10 daler kopparmynt) och två får (5 daler kopparmynt). I hemmanet fanns också *Glas* och *Skinn* samt *Sängkläder* som var räckbolstrar⁷¹, örngottsvar, täcken, lakan och fårskinsfällar med eller utan täcke (158 daler kopparmynt) och *Linkläder*, d.v.s. en dräls bordduk, servetter, handdukar, näsdukar, 17½ alnar lärft, skjortor, halvärmar och en nattkappa (102 daler kopparmynt). Eftersom bouppteckningen var gemensam för Johan Backman och Maria Laiberg har både mannens och kvinnans *Gångkläder* antecknats och värderats var för sig. (Se Bild 3 och Faktalåda 1)

Bild 3 Maria Laibergs klädförteckning

Maria Laibergs klädförteckning i hennes bouppteckning. RAV. Foto: Seija Johnson 2016.

⁷⁰ Nygrén 1958, 201-202.

⁷¹ Räckbolster = långbolster fylld med dun o. dyl. SAOB. www.saob.se sökord: räckbolster. Hämtad 19.12.2014.

Faktalåda 1 Johan Backmans och Maria Laibergs kläder upptecknade i deras gemensamma bouppteckning 26.4.1767. RAV.

Gång Kläder Mans

1 st grå Kappräck 12:-, 1 st blå rock och väst av hemkläde 36:-, 1 st blå Rock och väst 6:-, 1 st svart Räck och väst och Byxor 6:-, 1 st Ny hemwäfwen Klädes väst 15:-, 1 st blå Rock och väst 10:-, 1 st Brun Camlots Räck 9:-, 1 st blå och wit hemwäfs Rock och väst 5:-, 1 st walmars (= vadmals) witta (= mantel) 4:-, 1 st randig liftröja 10:-, 1 st Nopkins Dito (= samma) 1:16, 1 st gl. (= gammal) Gottlands Dito 3:-, ett par Sämisk Byxor 9:-, ett par swarta Dito 6:-, Ett par Nya Mans strumpor 3:-, 3 par gl. Dito 3:-, Ett par gl. Mans Dito 2:- Summa: 140:16 daler kopparmynt.

Qvins Kläder

14 alnar Flanell 84:-, 1 st Raste te Silie (= Ras de Sicile/Ras de Cilile) Mössa 6:-, 1 st gl. (= gammal) Kaptygs Dito (= samma) 2:-, 2 st Fasonerad (= mönstrat) Myssband 3:-, 1 st Armosins hufva 6:-, 1 st flors Dito 1:16, 2 st Nättelduks halsdukar 4:-, 1 st gl: Tafts Kåfta 33:-, 1 st liten Ryss Damast Kåft 18:-, 1 st gl. grön Damast Päls 9:-, 1 st gl. Bordaluns (= bordalu eller bordaslous, ett slags franskt linne- eller sidentyg) Kåft 6:-, 1 st Cattuns Kåft 6:-, 1 st Randig Tröja 3:-, 1 st Sattins Kiorttel (= kjol) 24:-, 1 st röd och gull Dito 30:-, 1 st randig Calminks hemwäfs Do (= Dito) 6:-, 1 st hemwäfwen Dito 4:-, 1 st gl. trycks Stubb (= en tjock underkjol) 2:-, 1 st gl. hemwäfs blå Päls 3:-, 1 st Trycks Kåft 1:-, 1 st grå rägn Kappa 3:-, 1 st gl. Randig Bast förkläde 6:-, 1 st Lerfts Dito 4:-, 1 st Cattuns Dito 5:-, 1 st gl. randigt Do 1:-, 1 st röd Camlots Carpus 2:-, 1 st Sohl Fiäder 4:-
Summa: 273:16 daler kopparmynt.

Eftersom Johan Backman var hantverkare som livnärde sig och sin familj med att dekorera kyrkor uppräknades i hans bouppteckning också de färger som hade blivit kvar i hemmet. Bouppteckningen fortsatte ännu med *Kistor*, *Skåp* och *Husgeråd*. Johan Backman och Maria Laibergs bouppteckning innehöll sådana föremålsgrupper som finns med i de flesta bouppteckningarna i Gamlakarleby socken men *Träsaker*, *Fiskeredskap* och *Spannmål* fattades helt och hållet (5B/60).

Den sista delen av en bouppteckning består av infordringar och skulder. Under rubriken "Infordrande Giäld" (= *Infordringar*) nämns att Johan Backman hade kommit överens med sina bröder Lars och Matts Bastubacka att hans döttrar skulle få sytning⁷² hos sina farbröder. Under rubriken *Afkortning* finns familjens skulder, som steg till ett belopp av 359:6 daler kopparmynt⁷³. Därtill avdrogs ännu *Fattigas andel* (1/8 dels procent) som blev 3: 26 daler kopparmynt samt *Stämplat pappers avgiften* 2:12 daler kopparmynt. I den backmanska bouppteckningen ingick ingen delning av egendomen eller *Likvidation*. Ingen delning kunde ske eftersom en del av löseegendomen måste säljas för att få skulderna betalda. Delningen förrättades två år senare (5B/60).

⁷² Sytning = en viss rätt till försörjning för dem som överlåter en (jord) egendom. Institutet för de inhemska språken <http://www.kotus.fi/index.phtml?l=sv&s=1827> Hämtad 23.10 2014.

⁷³ Enligt det år 1761 d. 8 Januari uprättade Contract mellan afl. målaren Backman och des tvenne Bröder Lars och Matts tillkommer Barnen efter sin Fader utom sytningen den de alenast til sin lifstid af hemmanet åtniuta, efter år 1768 d. 14 Novembers Liqid 449 daler och 20 2/9 öre kopparmynt" (5B/60).

⁷³ Skulderna bestod av de summor som Johan Backman hade varit skyldig till bonden Matts Kuorikäsk (Kuorikoski), bonden Simon Rasmus samt några hantverkare och handelsmän i Gamlakarleby stad.

Bastubacka hemman i Nedervetil som fall

Tyngdpunkten i denna undersökning utgörs alltså av en person, Maria Laiberg, och hennes klädeegendom, som jag har tolkat enligt ledtrådsmetoden utgående från rätt fåtaliga källor. Mitt kunskapsintresse är praktiskt som enligt Jürgen Habermas (1976) har sin grund i språket.⁷⁴ Det praktiska kunskapsintresset hör till de historisk-hermeneutiska vetenskaperna och i min studie av bondekvinnor i Gamlakarleby socken är det viktigt att fakta nås genom att förstå olika betydelser i olika dokument från 1700-talet.

I mikrohistorisk forskning är det fråga om forskning av ett fenomen eller ett fall. Jag har valt att som fallstudie presentera utöver Maria Laibergs välstånd, ställning och modemedvetenhet också ett annat fall. Den grupp av kvinnor som representerade Maria Laibergs närmaste krets i mitt forskningsmaterial var åtta kvinnor som bodde på eller var hemma från Bastubacka.

Bastubacka 5/16 dels mantals hemman i Nedervetil by bestod under åren 1740–1800 av två hemman: Nr 5 Bastubacka, som nämns som Bastubacka I efter 1753 och som beboddes av Thomas Olofsson Bastubacka f. Räbb (1710–1785) och hans ättlingar⁷⁵ samt Nr 5 Bastubacka II som beboddes av Nils Larsson Bastubacka (1682–1760) och hans ättlingar⁷⁶. Min fallstudie är vald så att jag kan ställa mina forskningsfrågor även till den. Som undersökningsstrategi definieras fallstudie som en detaljerad undersökning av ett enda eller några typfall. Dessa fall kan användas för att "nyansera, fördjupa och utveckla begrepp och teorier".⁷⁷

Utöver Maria Laibergs bouppteckning består forskningsmaterialet i min fallstudie av åtta bouppteckningar. Dessa bouppteckningar kan delas i tre grupper och jag har valt att alltid presentera nr 5 Bastubacka II först eftersom Maria Laiberg var Nils Larsson Bastubackas sonhustru och hörde till hans familj. Till den första gruppen hör fyra kvinnor: Lisa Larsdotter d. 1727 (bouppteckningen är daterad 1747), Maria Erichsdotter d. 1760, Margeta Johansdotter d. 1770 och Maria Mattsdotter d. 1782 från Nr 5 Bastubacka II. Till den andra gruppen hör två kvinnor: Brita Andersdotter d. 1746 och Brita Henrichsdotter d. 1771 från Nr 5 Bastubacka I. Till den tredje gruppen hör två av Nils Larsson Bastubackas döttrar som hade gift sig och flyttat till Kallis och Kvikant byar: Lisa Nilsdotter Åssmus d. 1759 och Maria Nilsdotter Qwikant d. 1771 från Nr 5 Bastubacka II.⁷⁸

Fallstudier kan delas i två kategorier: enfalls- och flerfallsstudier och dessa båda kategorier kan indelas i tre olika typer av studier: explorativa, beskrivande

⁷⁴ Habermas 1976, 123-133. Se även Habermas tekniska, praktiska och emancipatoriska kunskapsintressen 123-141.

⁷⁵ Brita Andersdotters föräldrar var Anders Henriksson och hans andra hustru Anna Larsdotter. Anders Henriksson Bastubacka hade 21 barn men bara tre döttrar nådde vuxen ålder. Nygrén 1998, 68, 75, 78.

⁷⁶ Nygrén 1998, 76, 77.

⁷⁷ Fallstudie. Case study. Högskoleverkets (Sverige) definition.

<http://www.hsv.se/densvenskahogskolan/sveengordbok/termer/f/fallstudie.4.7852b29111e5fd61e597ffe299.html> Hämtad 7.1.2015.

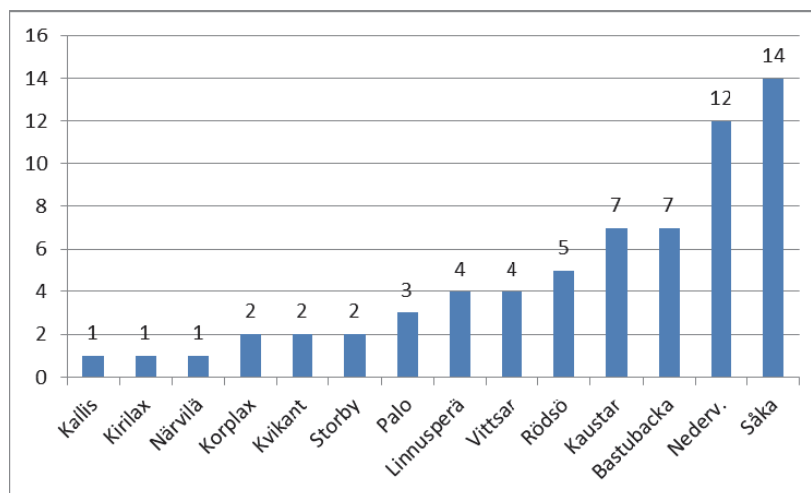
⁷⁸ Nygrén 1998, 76-79.

och förklarande fallstudier. Ett fall kan vara ett tidigare ej studerat, ett svåråtkomligt fall eller kanske ett extremt fall och i studien söker man svar till frågorna hur? och varför? Flerfallsstudier består av två eller flera fall inom samma studie som man sedan jämför med huvudfallet.⁷⁹ Christine Benedichte Meyer (2011) rekommenderar att studera flera fall men vill man nå en djupgående och pluralistisk perspektiv, får fallen inte vara för många⁸⁰. Den mikrohistoriska synvinkeln har också sina krav och mikro- och makrohistorias spatiala (rumsliga) och temporala (tidsbegränsade) dimensioner kan inte förbigås.

Bouppteckningar som källa till bondekvinnors vardagsliv

Jag utgår från 65 bouppteckningar efter bondekvinnor i Gamlakarleby socken. I forskningsområdet ingick tolv byar (av 13) i Karleby med inalles 46 bouppteckningar som fördelades mellan olika byar på följande sätt: Kallis 1, Kaustar 7, Kirilax 1, Korplax 2, Linnusperä 4, Närvilä 1, Palo 3, Kvikant 2, Rödsö 5, Storby 2, Såka 14 och Vittsar 4. (Se Tabell 2)

Tabell 2 Bouppteckningar som ingår i forskningsmaterialet byavis

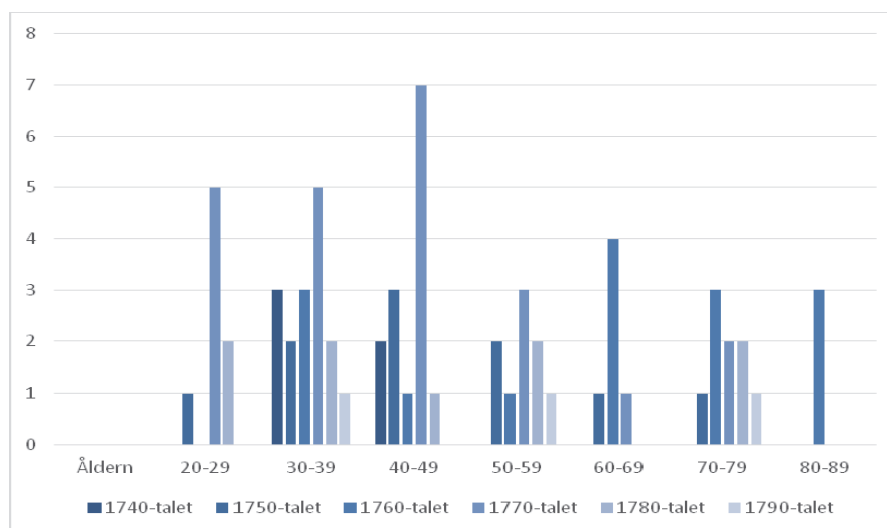
Från Åivo by fanns inalles fem bevarade bouppteckningar, av vilka en var efter en bondekvinnor, men den uppfyllde inte mina krav eftersom den inte innehöll någon klädförteckning. Från Nedervetil by fanns tolv bouppteckningar och från Bastubacka hemman i Nedervetil by sju bouppteckningar, inalles 19 bouppteckningar.

⁷⁹ Yin 2003, 5.

⁸⁰ Meyer 2011, 333.

De bouppteckningar, som jag har valt innehåller en klädförteckning; det var egentligen det enda kriterium jag ställde på forskningsmaterialet. Kvinnorna var naturligtvis av olika ålder och hade olika civilstånd vid sin död. (Se Tabell 3)

Tabell 3 Bondekvinor grupperade enligt åldern

Alla åldersgrupper (20-29 år, 30-39 år etc.) representerades under hela tidsperioden av 5-15 kvinnor, endast den äldsta gruppen (80-89 år) representerades av tre (3) kvinnor. En bondedotter var ogift och 51 var gifta kvinnor. En av kvinnorna i Nedervetil tillhörde gruppen 20-29 år, fem tillhörde gruppen 30-39 år, sex var av gruppen 40-49, fyra tillhörde gruppen 60-69 och en gruppen 70-79 år samt två tillhörde gruppen 80-89 år. Bland bondekvinorna var tretton (13) änkor, tio (10) änkor var från fem olika byar i Karleby (Kaustar 3, Palo 2, Rödsö 1, Storby 1 och Såka 3) och tre (3) änkor var från Nedervetil by.

Att uppgöra bouppteckningar har inte fått sin början i välstånd utan snarare i dess motsats, fattigdom. Ifall ens härkomst inte garanterade en trygg försörjning var man tvungen att arbeta hela sitt liv. Ifall man insjuknade och sjukdomen ledde till invaliditet och arbetsoförmåga, ledde detta oundvikligt också till fattigdom och ett liv i vilket man var ekonomiskt beroende av sina medmänniskor. I Sverige grundade sig kyrkans fattigvård på tiondespannmål, men kyrkans fattigvård och välgörenhetsinrättningar, hospital, överfördes efter reformationen (1500-talet) till staten. De arbetsoförmögna (= krymplingar och kroniskt sjuka) skulle enligt 1571 års kyrkoordning få vård i små sjukstugor, som grundades i socknar.⁸¹

Eftersom fattigvården var mycket bristfällig överfördes de fattiga enligt förordningen från år 1642 till socknarnas ansvar, och för att täcka kostnaderna

⁸¹ Markkanen 1988, 16.

infördes en fattigvårdsskatt, som gällde landsbygdens herrgårdar, bönder och torpare. Skatten indrevs i samband med arvskifte, köp, utbyte eller verkställande av testamente.⁸² Fattigunderstöden betalades först enligt inkomster, men så småningom började man beskatta egendomen och slutligen antogs en fattigvårdsförordning 1698. I den bestämdes att av dödsboets slutliga värde skulle en åttandedels procent betalas till fattigvården och den som fick arva genom testamente skulle betala en halv procent till fattigkassan. Detta gällde inte bara bättre bemedlade utan alla medborgare.⁸³ Fattigvården kontrollerades av sexmän. Att vara sexman var en hedersuppgift som innebar skyldigheten att samla in ljus- och vinpengar en gång per år men också att indriva bötespengar som kyrkan hade utdömt för olika slags brott mot kyrkotukten. Sexmännen (=5-10 bönder) hade större ansvar än de "vanliga" husbönderna då det gällde kyrkans eller församlingens övriga byggnaders renovering eller nybygge. Till sexmännens uppgifter hörde också att "värna om kyrkans intressen samt övervaka ordning och tukt i socknen" men kontrollen om fattigvården var sexmännens viktigaste uppgift. Församlingens kyrkoråd, som bl.a. undertecknade församlingens bokslut, bestod av kyrkoherden, kyrkvården och 5-10 bönder eller de s.k. sexmännen. Ännu så sent som 1858 skulle sexmännen bära upp skatten för moderkyrkolänet och fattigkassan.⁸⁴

Arja Rantanen (2014) har studerat sockenskrivare i Österbotten under 1700- och 1800-talen och redogjort vem som har skrivit bouppteckningar efter sockenborna samt ståndspersoner, bönder och de obesuttna. Rantanen nämner inte alls sexmän som skrivare av bouppteckningar.⁸⁵ I mitt forskningsmaterial har inte heller nämnts sexmän eller deras eventuella roll under ett bouppteckningstillfälle. Ifall en sexman har varit närvarande har han varit t.ex. förrättningsman eller förmyndare.

I Gamlakarleby landsförsamling hade sockenborna redan år 1698 lovat bygga en fattigstuga men projektet hade inte förverkligats p.g.a. brist på pengar. Kungl. Maj:ts ordens direktiv till landshövdingen angående fattighusbyggandet och fattigförsörjningen den 19 oktober 1775 hade ingen verkan eftersom sockenborna förklarade att de underhöll fattiga i rotar som inte belastade socknen och inte heller hospitalet. Fattigmedlen samlades vid lysning, kyrkotagning och efter lyckligt övervunnen sjukdom och medlen delades årligen ut på Thomas-dagen den 21 december.⁸⁶ Karleby kommun i Gamlakarleby socken fick en fattiggård först år 1909⁸⁷.

På 1780-talet uppmanades beslutsfattarna i Gamlakarleby stad att anlägga ett fattighus men det byggdes aldrig. De fattiga fick antingen försörja sig genom att väva segelduk eller om detta inte var möjligt fick de begära allmosor vissa dagar i veckan. Stadens fattigkassa förestods av "fattigfogden" som var en av

⁸² Markkanen 1988, 16.

⁸³ Markkanen 1988, 12.

⁸⁴ Lönnqvist 2010a, 16; Back 1976, 559-560.

⁸⁵ Rantanen 2014, 151-163.

⁸⁶ Gamlakarleby församling. Kyrkans räkneskapsbok. III Ga 7-8.

⁸⁷ Åström & Frilund 2002, 291.

stadens handelsmän. Han delade ut en liten summa pengar till stadens fattiga var tredje månad.⁸⁸

Bouppteckningarna togs med i 1743 års lag. Bouppteckningar har förrättats i Sverige redan från 1600-talets senare hälft, men genom att göra bouppteckningarna obligatoriska har förfarandet beskrivits i ärvdabalkens nionde kapitelns första paragraf eftersom en bouppteckning skall innehålla vissa beskrivningar.⁸⁹ Lagen gällde både Sverige och Finland, eftersom Finland var en del av Sverige. Lagen översattes till finska av Samuel Forseen och trycktes år 1759 (Ruotzin Waldakunnan Laki), en modernare översättning, gjord av Gustaf Cannelin publicerades 1865.⁹⁰

Bouppteckningstillfället skulle ske inom tre månader efter dödsfallet. Bouppteckningarna lämnades till häradsrätterna på landsbygden och till rådstugurätterna i städerna⁹¹. De bevarade bouppteckningarna från 1700-talets Gamlakarleby stad, Karleby och Nedervetil bevaras i Riksarkivet Vasa. I Finland bevarade bouppteckningar har också publicerats som källförteckningar och en källförteckning som jag har kunnat dra fördel av är *Bouppteckningar i Gamlakarleby stad 1697–1800*, som innehåller 860 bouppteckningar i förkortad form⁹².

Tre månaders tidsbegränsning fungerade inte alltid i praktiken. Bland mitt forskningsmaterial finns bouppteckningar från sex årtionden och av dem framgår det att de österbottniska bönderna var tämligen laglydiga, men det fanns också några undantag. På 1740-talet (fem bouppteckningar) har bouppteckningstillfället ordnats mellan fyra och åtta månader efter dödsfallet, men i ett fall först efter att det blivit förordnat av *häradshövdingen, ädel och högaktad herr Martin (Mårten) Polviander* (3/40). I ett fall i Nedervetil ordnades bouppteckningstillfället först 19 år och 6 månader efter dödsfallet. Då gällde det "... att ödmjukt följa Häradets Rättens förordnande redan den 27de October nästl. (nästliden = föregående) Åhr" (2B/40).

På 1750-talet fick häradshövdingen Mårten Polviander tre gånger se till att bouppteckningstillfället ordnades inom angiven tid (4/50, 6/50 och 7/50). I de övriga sju fallen var bönderna laglydiga och drog inte ut på tiden för uppgörandet av bouppteckningen, utom i två fall där bouppteckningen uppgjordes först ca tio månader efter dödsfallet (8/50 och 10/50). Under 1760-1790-talen ordnades bouppteckningstillfällen (53 st) snabbt, utom i några enskilda fall där upprättandet av någon anledning hade dröjt från ett till två år (26/70, 43/70, 44/70 och 50/80).

Att ordna bouppteckningstillfället snabbt var på många sätt en fördel: hemmets föremål hann inte skingras. Den första bouppteckningen i mitt forskningsmaterial från 1740-talet är kort, den innehöll endast den avlidna hustruns ko, fem får, kläder, två psalmböcker, en silverbägare, en gammal kista

⁸⁸ Nikander 1944, 139.

⁸⁹ Markkanen 1988, 17-22.

⁹⁰; Teerijoki 2001, 2.

⁹¹ Bringéus, 1974, 4.

⁹² Björkman 1935.

och två spinnrockar (1/40). De fyra övriga bouppteckningarna från 1740-talet innehåller i stort sett det gifta paret's hela egendom, infordringar och skulder.

Bouppteckningarna bör granskas källkritiskt innan de kan användas. Under 1700-talets första hälft upptogs den egendom som uppfattades som värdefull för arvsskiftet och därför uteblev vissa föremål⁹³. Under 1700-talets senare hälft blev beskrivningarna noggrannare, även om alla föremål inte togs med då heller, eftersom det inte var fråga om föremålets storlek utan om dess värde⁹⁴. Att föremålen undervärderades medvetet var vanligt men man kan räkna med att både fordringar och skulder var pålitliga, sanna värden⁹⁵. Slutsumman var viktig eftersom boupptecknarna fick betalt (1 %) enligt slutsumman⁹⁶. Niklas Huldén, som har studerat bouppteckningar i kust- och skärgårdsområden i sydvästra Finland är av den åsikten "att det finns ett slags bild på respektive ort om vad som är väsentligt och följaktligen skall finnas med i uppteckningen. Den här bilden skapas av boupptecknaren, uppfattningar i lokalsamhället och samhällets eller statens krav. Den här bilden är lokal och förändras med tiden".⁹⁷

Jag delar Huldéns åsikt eftersom det är bevisat att vissa föremål och vissa fenomen har spridit sig på olika orter i Finland. Benämningarna kan vara olika för samma föremål, så den bild som Huldén talar om är inte lätt att beskriva, men den kommer fram också i bouppteckningar från Gamlakarleby socken. I den helhetsbild jag får av de 65 bouppteckningar som jag har valt som undersökningsmaterial kan kanske hänföras till tankar om den inbyggda förståelsen för fenomenen⁹⁸. Mellan dagens läsare och 1700-tals bouppteckningar finns många ord, bakom vilka det gömmer sig flera 1700-tals fenomen som framstår för oss som oförståeliga. En forskares uppgift är att blotta det förglömda och göra det förståeligt för dagens värld.

Eftersom min forskning berör bondekvinnor och deras klädsel fäster jag naturligtvis uppmärksamhet vid hur dräkterna har tagits med i bouppteckningarna. I mitt forskningsmaterial framkommer också mycket tydligt det som Anna-Maja Nylén (1947) framhållit i sina undersökningar om att fest- och högtidsplaggen gärna lyftes fram på vardags- och slitplaggens bekostnad⁹⁹. Jag har inte hittat ett enda par träskor eller strumpeband antecknade, inte heller kjolsäckar (lös fickor) fast sådana säkert har funnits i Österbotten och Gamlakarleby socken. Detta skulle innebära en felkälla om det skulle vara fråga om en statistisk redovisning¹⁰⁰, men i min forskning är det inte främst fråga om ökat klädinnehav eller hur många plagg kvinnorna hade vid sin död, utan hur innehållet i deras garderober såg ut jämfört med deras ekonomiska välstånd och ställning samt jämfört med deras närmaste grannar, borgarfruarna i Gamlakarleby stad.

⁹³ Huldén 2006, 235.

⁹⁴ Bringéus 1974, 11-12.

⁹⁵ Isacson 1979, 138-139; Ulväng 2012, 37.

⁹⁶ Huldén 2006, 236.

⁹⁷ Huldén 2006, 237.

⁹⁸ Renvall 1965, 328-333.

⁹⁹ Nylén 1947, 13.

¹⁰⁰ Nylén 1947, 13.

Bouppteckningar ger en möjlighet att studera innehav av kläder, men också hushållens ekonomi¹⁰¹. I stort sett har jag utgått från dessa två visserligen ganska allmänna kategorier, men i samband med att jag studerat innehavet av kläder har jag också haft möjlighet till en mer djupgående klädforskning. I min studie har också hushållens ekonomi haft en stor betydelse, eftersom jag är intresserad av bondekvinnornas välstånd som naturligtvis tangerade hela familjens ekonomiska välstånd. Den ekonomiska behörigheten var också livsviktig för vardagslivet. 1700-talets bondekvinnor förökade sin egendom genom t.ex. arv från sina föräldrar men också genom äktenskap. Kvinnorna fick vanligtvis vid ingåendet av äktenskap ett förtida arv, hemgift, som också männen var berättigade till om de flyttade hemifrån. Genom giftermålet fick båda parterna del i all lös- och fast egendom, om makarna hade förvärvat det tillsammans. Arvejord hörde inte hit.¹⁰²

Kvinnorna nämns i bouppteckningarna som ogift jungfru, hustru eller änka. Malin Carlsdotter från Såka by, Gamlakarleby socken var ogift, men hon fick en gemensam bouppteckning med sin bror, bondesonen Henrich Carlsson Wentterjerfvi (30/70). Kvinnans civilstånd avgjorde hennes självständighet. Enligt 1734 års lag¹⁰³ var en ogift kvinna under förmyndare och om hon var gift stod hon under målsman¹⁰⁴. Förmyndarskapet betydde att en förmyndare (på grund av lag) hade hand om den omyndiges egendom och skötte dennes angelägenheter¹⁰⁵. Målsman däremot förde någons talan, särskilt inför domstol medan *Änka råder sig och gods sitt själv*¹⁰⁶. Änkan kunde oftast agera på egen hand, men hennes omyndiga barn behövde en förmyndare.

Änkan Malin Larsdotter Måsala från Kaustar by, Gamlakarleby socken, dog i juni 1771. Erick, hennes man, hade dött i mars samma år. Under Erick Ericksson Måsalas bouppteckningstillfälle kunde inte hans änka agera som deras gemensamma dotters förmyndare utan då åtog sig Johan Johansson Jubbela förmyndarskapet (M28/70). Det följande bouppteckningstillfället anordnades bara tre månader senare. Då agerade Johan Johansson Jubbela igen som förmyndare för den *på tredje året gamla flickan* (28/70).

En bouppteckning innehåller en hel del information, även om de inte är skrivna enligt en fast modell. Nils-Arvid Bringéus' uttryck "föreskrifter om redovisningsförfarandet har ej funnits"¹⁰⁷ antyder att praktiken har varit brokig, men varje skrivares bouppteckningar har ändå format en likartad modell eller praxis, eftersom en bouppteckning skulle innehålla vissa fakta. Utbildade, skrivkunniga nämndemän, auktionsförrättare eller lärare kunde fungera som bouppteckningsförrättare på landsbygden. Enligt Gustaf II Adolfs uppborðsförordning från 1624 hade allmogen rätt att välja en sockenskrivare. Valet utfördes först på tingen och från och med 1790 på sockenstämman. Valet

¹⁰¹ Isacson 1979, 210.

¹⁰² Hafström 1974, 58-63.

¹⁰³ Sveriges Rikes Lag 1734.

¹⁰⁴ Aulin 1915, 3.

¹⁰⁵ SAOB. www.saob.se sökord : förmyndare. Hämtad 27.11.2014.

¹⁰⁶ Sveriges Rikes Lag 1734, Ärvdabalken Cap. XIX, §3.

¹⁰⁷ Bringéus 1974, 5.

fastställdes av landshövdingen.¹⁰⁸ Av bönderna anställda sockenskrivare har funnits bara i Österbotten medan i andra socknar i Finland sköttes samma uppgifter av ämbetsmän och andra tjänstemän¹⁰⁹. Officiellt krävdes av en sockenskrivare läs- och skrivkunnighet samt räknekonst. Att behärska svenska språket, som var förvaltningsspåk, krävdes också men inte några juridiska kunskaper. Att en sockenskrivare var insatt i lagstiftningen var ändå utan tvivel en fördel eftersom bouppteckningarna inte uppgjordes enbart i samband med dödsfall utan också efter konkurs och boskillnad, t.o.m. efter förrymda personer.¹¹⁰ Till sockenskrivarens övriga uppgifter hörde bl.a. att skriva protokoll på sockenstämmor, att sköta socknens ekonomi samt att ta hand om allmänna byggnadsfrågor¹¹¹.

Skrivaren hade naturligtvis en nyckelroll. I Gamlakarleby socken anlätades en sockenskrivare som samtidigt kunde vara länsman eller vicelänsman och i staden var det vanligt att borgmästaren var förrättare då det gällde att uppräknas och värdera en borgares egendom. De bouppteckningar som ingår i mitt källmaterial från Gamlakarleby socken har skrivits av nio olika män. Länsman Johan Carlenius (1708-1770) har skrivit 24 bouppteckningar, tolv av dem i Nedervetil 1747-1767. Nils Spolander kom till Gamlakarleby socken 1757 som länsman, men han hade också andra uppgifter, som hörde till en sockenskrivare. Han hade hand om sockenkassan och dess redovisning 1757-1764 och var vicehäradsskrivare tills han blev häradsskrivare 1777.¹¹² Nils Spolander har undertecknat nio bouppteckningar som ingår i mitt forskningsmaterial, fem av dem i Nedervetil by. 25 bouppteckningar (1770-1786) har skrivits av Christopher Carlenius, som var sockenskrivare 1771-1793¹¹³. Två bouppteckningar har skrivits av tullnär Zacharias Granlund (53/80, 56/90). En bouppteckning har skrivits av Elias Karling (1/40), Lars Henelius (43/70), rådman, stadskassör och vice borgmästare Johan Niclas Keckman (54/90), handelsman och vågskrivare Jacob Engmarck, (5B/60) och en av en man, vilkens underskrift var omöjlig att tyda (55/90). (Se Bild 4)

¹⁰⁸ Rantanen 2014, 60, 62.

¹⁰⁹ Rantanen 2014, 10.

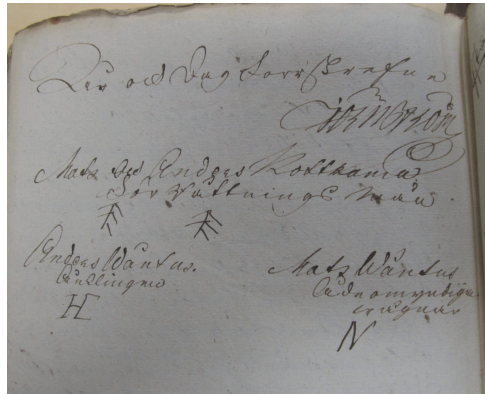
¹¹⁰ Bringéus 1974, 3- 4; Rantanen 2014, 62-64.

¹¹¹ Rantanen 2014, 10.

¹¹² Back 1976, 75, 373.

¹¹³ Back 1976, 405.

Bild 4 Magdalena Mattsdotter Wäntus bouppteckning

Bouppteckningen är möjligtvis undertecknad av Fredrik Kiöpingsson (Kjöpingson), sockenskrivare och vicelänsman 1793–1812. Karleby församling. Mikrokort 68 509 1789–95 1 Kaustar 179. Karleby stadsbibliotek. Magdalena Mattsdotter Wäntus bouppteckning 4.3.1795. Mellersta Österbottens domsagas arkiv. Karleby bouppteckningar 1777–1800. E1a:2. RAV. Foto: Seija Johnson 2016.

Källornas pålitlighet

Bouppteckningars källvärde har ofta diskuterats. Marie Ulväng (2012) har använt bouppteckningar som källmaterial i sin studie om böndernas kläder i Härjedalen (Sverige) under 1800-talet. Hon påpekar betydelsen av källkritik och hänvisar både till Maths Isacsons (1979) och Gudrun Anderssons (2009) forskning om värderingar på olika föremålsgrupper. Värderingarna har ofta varit lägre än markdäsvärdet på dessa föremål¹¹⁴ men Marie Ulväng påpekar att det är en fördel att klädförteckningens innehåll kan förbindas till en viss person. Namnen på de olika tygsorterna är tämligen pålitliga eftersom bondbefolkningen kände benämningar på hemvävda tyger men också på dyrare manufaktur- och fabriksvävda tyger som ofta var importvara.¹¹⁵

Gudrun Andersson har studerat både den politiska eliten och den ekonomiska eliten (1650–1770) i Arboga, Västmanland (Sverige). Hon har även använt bouppteckningar som källmaterial i sin analys om hur stadens eliter har givit uttryck åt sin status i staden, i hemmet och i offentligheten. I sin studie som bygger på en analys av all den egendom som antecknats i den avlidnes bouppteckning framhåller Andersson källkritikens nödvändighet men kommenterar att brist på vissa föremål inte betyder en total avsaknad av dem. En grundligare studie om hur man har lånat böcker, porslin, smycken och andra

¹¹⁴ Både jordegendomens och lösörets värden. Se Isacson 1979, 140; Andersson 2009, 140.

¹¹⁵ Ulväng 2012, 38–39.

föremål för större evenemang kompletterar den information som bouppteckningarna förmedlar av elitens livsstil.¹¹⁶

Daniel Roche (1994), som har studerat bouppteckningar efter invånare i 1700-talets Paris, fastställer en bouppteckning som ett omtvistat verktyg, men som slutligen är av högt värde. Bouppteckningarna måste kompletteras med information från t.ex. kommunionböcker, kassa/kontoböcker, räkningar och korrespondens. Källor till klädforskningen kan vara generösa, men svåra att behärska från bara en synvinkel, därför måste man närma sig den från flera olika synvinklar t.ex. genom att studera nymodigheter, uppslagsverk, medicinska studier och tidningar.¹¹⁷ Nils-Arvid Bringéus varnar också etnologer för att använda bouppteckningar som den enda källan. Att använda bilder, bevarade föremål och bruksbeskrivningar samt dialektlexikon som stöd och jämförelse kan hindra feltolkningar¹¹⁸.

Bouppteckningar från 1700-talet är skrivna på 1700-talssvenska, på 1700-talsskrivsätt och utgående från skrivkunnigheten på 1700-talet. Olika benämningar på föremålen och dialekten som används i Karleby (också i dag) har gjort att skriften ibland är svår att tyda. Lars Huldéns artikel *Karlebydialekten i Karleby sockens historia I* ger dock en god överblick över språket. Enligt Huldén är karlebydialekten jämförelsevis ren och han ger detaljerade råd både i användningen av språkljuden, ordböjningen, ordförrådet och satsbildningen¹¹⁹. År 2011 utgav Dialektens vänner i Karleby ut *Dialektboken / Murrekirja*, i vilken läsaren ges ett tvärsnitt och ett snabbregister av karlebydialekten. Jag är själv uppvuxen med karlebydialekten, men i flera fall har jag nog gissat fel. Då har jag haft stort hjälp av Svenska Akademiens ordbok¹²⁰ och dess ordförklaringar, inte minst i benämningar på klädmaterial. Ett litet exempel på dialektala uttryck hittade jag i "1782 års Bouppteckningar och Delningar"¹²¹. Det var fråga om bouppteckningar i Gamlakarleby stad, där vanligtvis stadens borgmästare hade varit närvarande vid bouppteckningstillfällena. Den första rubriken var "Inventarium öfver Handelsmannen Mats Lithens Kram Boda, hörande upptecknings Instrumentet af den 11 Januari 1782". Ordet boda kan vara ett dialektord eftersom den högsvenska formen är bod¹²². Jag har inte lagt märke till dialektord eftersom de inte har haft någon större betydelse i min forskning. Det kan hända att det bland namn på jordbruks- och fiskeredskap kan finnas några dialektala ord. Hästar och kreatur är inte beskrivna med dialektord, men nog nämnt om hästen var halt, annars används språket rätt tydligt. Karlebydialekten kommer inte fram så tydligt som jag hade föreställt mig. De svårigheter som förekom i tydandet av enstaka ord var kanske ändå det svaga eller annorlunda

¹¹⁶ Andersson 2009, 133-137; Ilmakunnas 2010.

<http://septentrio.uit.no/index.php/1700/article/view/2456/2279> Hämtad 4.12.2017.

¹¹⁷ Roche 1994, 20-21.

¹¹⁸ Bringéus 1974, 19.

¹¹⁹ Huldén 1967, 57-71.

¹²⁰ SAOB. www.saob.se

¹²¹ Bouppteckningar 1782-1788. Eb:6. Gamlakareby stads magistrats och rådstuvurätts arkiv. RAV.

¹²² Enligt SAOB är ordet kramboda en äldre version av ordet krambod.

skrivsättet jämfört med dagens svenska, och handstilen så klart, den är och var individuell, också på 1700-talet.

Saini Laurikkala (1947), som använde bouppteckningar i sin undersökning om boningar och husgerådssaker av 1700-tals bönder i Egentliga Finland, påminner i sitt förord att "Inledningsvis kan man säga att bouppteckningar, förteckningar på vilkas grund delningen utfördes, är till en viss mån ojämnt och inexakt material"¹²³. Riitta Pylkkänen (1982), som har studerat 1700-tals högreståndskvinnors klädsel i Finland jämför bouppteckningarna med oral traditionsinsamling i etnologisk klädforskning¹²⁴. Enligt Pylkkänen kan man i klädforskning alltid tillämpa ca tio års eller kanske ännu längre (om det är fråga om en äldre person) tillbakablick. En åldring skaffade inte nymodiga kläder på samma sätt som en ung eller medelålders modemedveten kvinna¹²⁵. Det finns också alltid en risk att den lägsta klassens historia har kringgåts då det är fråga om ägandet av föremålen¹²⁶.

En bouppteckning börjar med ett datum, som man kan lita på, men man borde ta en närmare titt på valet av förrättningsmän som skulle värdera egendomen. I städerna förordnade borgmästaren eller rådet personerna som skulle förrätta bouppteckningarna, men på landsbygden fick dödsboets medlemmar tillkalla förrättnings- och godemän själva.¹²⁷ De var ofta nära släktingar, goda vänner eller grannar. Detta syns också i bouppteckningarnas introduktionstext i form av "woro underskrefna på wederbörandes begiäran..." (30/70).

Källans tillförlitlighet måste bedömas varje gång skilt för sig. En bouppteckning har tre delar: introduktion, egendomens uppteckning och värdering samt infodringar och skulder. Varje del är skapad för ett visst ändamål, därför är inte delarna jämställda. Den mittersta delen är den osäkraste, men detta tar en forskare i betraktande. Ibland skiljer sig bouppteckningens information från det som finns i t.ex. församlingens kommunionböcker, och dödsdatumet kan vara oklart, men om detta inte har så stor betydelse ur forskningens synpunkt är det acceptabelt.¹²⁸

Ett paradexempel av motstridiga uppgifter är Magdalena Mattsdotter Wäntus bouppteckning daterad den 4 mars 1795. Enligt introduktionstexten har bouppteckningstillfället anordnats på "... Wäntus 5/24 skatte- och bördehemman belägen i Gamla Carleby socken och Kallis by hos skattebönderna Matts Mattsson och Anders Mattsson Kotkama". Anders Mattsson hade varit gift med den bortgångna. I församlingens kommunionböcker finns Magdalena Mattsdotter men hon hade varit gift med Anders Hindrikson Wentturs i Linnusperä by¹²⁹. Barnens namn och ålder stämmer¹³⁰, så det är nog fråga om

¹²³ Laurikkala 1947, Alkusanat, fri översättning S.J.

¹²⁴ Pylkkänen 1982, 19.

¹²⁵ Pylkkänen 1982, 19.

¹²⁶ Roche 1994, 17-18.

¹²⁷ Markkanen 1988, 40.

¹²⁸ Markkanen 1988, 55-56.

¹²⁹ Karleby församling. Mikrokort 196 509 Vigda 1771-1792. Karleby stadsbibliotek.

den Magdalena Mattsdotter som bouppteckningen handlar om. Att byn är Linnusperä by i stället för Kallis by eller att Magdalenas dödsdag skiljer med några dagar i olika dokument, har inte någon betydelse för min forskning om bondekviinnornas kläder. Att bouppteckningsförrättarens underskrift är oläsbar¹³¹ berättar kanske också något om det ifrågavarande tillfällets karaktär. (55/90)

Kompletterande källor

Eftersom min forskning är begränsad till ett litet område och berör bondekviinnor är också mina övriga källor begränsade. Utöver att lagen förpliktade att upprätta bouppteckningar är det bara kyrkan som regelbundet har dokumenterat händelser under bondekviinnors livscykel. Utöver bouppteckningarna har jag använt Gamlakarleby landsförsamlings kommunionböcker 1723–1800 och Nedervetil församlings kommunionböcker 1753–1800. Nedervetil församling lösgjorde sig från Gamlakarleby landsförsamling år 1753. I några fall har jag gått in på 1800-talet för att få en helhetsbild av en viss familj. Gamlakarleby stadsförsamlings kommunionböcker börjar redan från 1660 (döpta 1657), men för min utforskning har jag använt kommunionböckerna från 1700-talet, närmare bestämt 1700–1800.

För att få mer information om bondekviinnor rekommenderar Daniel Roche kassa/kontoböcker, räkningar och korrespondens, men sådana finns inte att tillgå. Däremot innehåller bouppteckningar under rubriken *Infordringar* en förteckning över innestående arv och till andra (vanligtvis bönder) lånade medel eller spannmål. Dessa förteckningar kan motsvara en kontobok och under rubriken *Afkortning* en förteckning över egna skulder som motsvarar obetalda räkningar. Under samma rubrik får man också information om likstolsavgiften eller i vilken form kyrkoherden skall få betalt för jordfästningen. I mitt forskningsmaterial ingick fem bouppteckningar som innehöll en anteckning om "likstod ko"¹³². Seden var vanlig ända till 1800-talets senare hälft och känd åtminstone i Tyskland, Skandinavien, norra Eurasien samt bland finsk-ugriska och Altai-folken. Likstod kunde betyda en oxe, en ko, en ren eller något annat djur som hade tillhört den avlidne. Seden kommer från en gammal folksed och överfördes efter den katolska tiden till prästernas avlöningssystem.¹³³ Vanligtvis, som t.ex. i Maria Eriksdotters och hennes man, Matts Henriksson Ahlskogs gemensamma bouppteckning (49/80) samt Maria Elisabet Larsdotter Wästers bouppteckning (51/80), var det en ko.

¹³⁰ Karleby församling. Mikrokort 51 1776–81 1 Linnusperä (s.197); Mikrokort 60 509 1782–88 1 Linnusperä 211 (s. 217); Mikrokort 68 509 1789–95 1 Kaustar 179 (s. 204). Karleby stadsbibliotek. Magdalena Mattsdotters bouppteckning är ett exempel från Linnusperä by.

¹³¹ Bild 4

¹³² Likstolsavgift eller likstol (likstod) var en benämning på en (efter den avlidnes förmögenhet beräknad) avgift till prästerskapet för jordfästning av lik. SAOB. www.saob.se sökord: likstod. Hämtad 29.9.2014.

¹³³ Vilkuna 1958, 185–186, 199.

Nils-Arvid Bringéus rekommenderar att använda bilder och bevarade föremål som stöd och jämförelse. Få bilder är bevarade från 1700-talets Gamlakarleby socken. Bevarade bondföremål finns både på K.H.Renlunds museum - Mellersta Österbottens landskapsmuseum och bland Karleby Hembygdsförening rf:s samlingar. Dessa är i första hand bruksföremål. Kläder från 1700-talet saknas totalt eller består av några få bevarade styckemössor. Men situationen är densamma då det är fråga om modedräkter från 1700-talet. Bortsett från de redan nämnda få styckemössorna är de första bevarade plaggen i ortens museer från 1800-talets slut. Alla epidemier som härjade i regionen t.ex. smittkoppor, rödfeber, mässling, fläckfeber och tuberkulos har gjort sitt: gamla kläder som har hittats på vindar har bränts upp i påskbrasor och andra bål för man har velat vara säker på att inte bli smittad. Fast Karleby Hembygdsförening r.f. har en mångsidig samling av olika historiska föremål saknas 1700-talskläder totalt.

Några tyglappar har bevarats i samband med att en gammal stockstuga, som på 1700-talet ägdes av Catharina f. Friis och Anders Porko och flyttades 1995-96 från Såka by till Kyrkbacken i Karleby. Stugan byggdes i Kaino i Nedervetil men flyttades år 1764 till Såka by, och åtminstone då användes en del av de senare funna tygbitarna som isoleringsmaterial mellan stockarna.¹³⁴ Våren 2014 besökte jag Västerbottens museum i Umeå, Sverige, för att jämföra dessa lappar med museets motsvarande 1700-tals tyglappar, som också har använts som isoleringsmaterial i stockstugor i Västerbotten. Likheterna var iögonfallande. (Se Bild 5 och Bild 6)

Bild 5 Tygprov från Umeå

Bild 6 Tygprov från Karleby

Till vänster: Tygprov 18.285+ Foto: Västerbottens museum, Umeå 2016.

Till höger: Tygprov från Såka by, privat samling. Foto: Eugen Söderström 2016.

¹³⁴ Muntlig information av Ulla och Christer Store 14.5.2014.

Tidigare forskning av 1700-tals bondekvinnor i Gamlakarleby socken

Efersom Maria Laibergs man, Johan Backman¹³⁵ var en bondeson som blev hantverkare och en berömd och ofta anlitad kyrkomålare har parets gemensamma bouppteckning studerats tidigare av J.R. Aspelin (1903) och Riitta Pylkkänen (1952). Hans liv har studerats av Marja-Leena Wegelius (1967), Lisa Nyberg (1983) samt Mikko Himanka (1993) och hans konst har analyserats i uppsatser i olika konsthistoriska verk av Reino Mähönen (1975), Kari Appelgren (1985) och Heikki Hanka (2003) samt i Marja-Liisa Rajaniemis licentiatavhandling (2000). Maria Laibergs liv har inte studerats tidigare separat men hon har nog nämnts i samband med sin man. Av Johan Backman finns inget självporträtt och man vet inte heller om målaren har målat några drag av sin hustru i de bibliska kvinnorna som han avbildat t.ex. i Karleby kyrkas altarpennå.

Bondekvinnors välstånd och ställning i Gamlakarleby socken på 1700-talet har studerats endast sporadiskt men här kan nämnas Pentti Virrankoski (f. 1929) som har använt 1700-tals bouppteckningar som studiematerial för mera allmänna historieböcker och hans studier omspannar också längre tidsperioder än 1700-talet. Bondekvinnors kläder har väckt större intresse bland klädforskare och t.ex. Saima Nirvis uppsats *Poimintoja keskipohjalaisista 1700-luvun perukirjoista* (1932) baserar sig på 1700-tals bouppteckningar från Kronoby, Gamlakarleby och Nykarleby socknar men är en tämligen kort uppsats där hon beskriver olika föremålsgrupper som är upptecknade i bouppteckningarna. Hennes korta slutsatser är mera allmänna men böndernas klädförteckningar har hon beskrivit noggrannare och inte heller förbigått det stora inslaget av importerade tyger och deras roll i klädseln.¹³⁶

Bondekvinnors kläder studerades redan på 1910-talet av Emma Pulkkis (1887–1970), diplomekonom och hembygdsforskare, som studerade 1700- och 1800-talens bouppteckningar och allt som hörde till bondbefolkningens vardag och högtider. Hon studerade också bondekvinnors kläder och värnade om bygdedräkternas riktighet. Hennes motiv var att sträva efter bättre förebilder till Karleby bygdedräkt eftersom hon var av den åsikten att den dräkt som hade godkänts 1927 saknade pålitliga grunder. Emma Pulkkis' problem var redan då brist på originalplagg och därför hade hon studerat 1700-talsbouppteckningar från Gamlakarleby socken och dragit andra slutsatser än de personer som var ansvariga för dräktens uppkomst. Emma Pulkkis ogillade starkt bl. a. att kvinnodräktens kjol och liv syddes ihop av praktiska skäl. Hennes uppsats *Anteckningar av originala bouppteckningar i Finlands Statsarkiv beträffande kvinnokläder i forna tiders Karleby* publicerades i nr 1 av Karlebynejden år 1970, alltså samma år som hon dog. Jag har inte hittat några uppgifter om när uppsatsen är skriven och om den publicerats tidigare men enligt vad jag har förstått så ledde inte hennes kritik till några förändringar. I sin uppsats

¹³⁵ Som konstnär Johan N. (=Nilsson) Backman.

¹³⁶ Nirvi 1932, 70-71.

uppräknar Emma Pulkkis plaggen som har antecknats i klädförteckningar av ett tjugotal bouppteckningar från 1700- och 1800-talen. Hon visste vilka plagg har använts och beskrev en del kläder eller förtydligade deras benämningar men hon drog inga allmänna slutsatser om bondekvinnors sätt att klä sig eller om deras modemedvetenhet.¹³⁷

Bo Lönnqvist som har studerat 1700-tals bouppteckningar från Gamlakarleby socken har nämt "den klädprakt som råder i Österbottens kusttrakter under 1700-talet" och hänvisat till bondekvinnors ansenliga klädegendom.¹³⁸ I hans omfattande litterära produktion om böndernas klädskick har han presenterat flera exempel från olika delar av Österbotten¹³⁹, betonat modets betydelse även för bondbefolkningen samt dragit slutsatser som löst många problem som en mer oerfaren forskare har kämpat med.¹⁴⁰

Hjördis Dahls (1905–1988) bok *Högsäng och klädbod – ur svenskbygdernas tekstilhistoria* (1987) har för mig varit en bok där författaren fokuserat på samma saker som jag eller "textilierna i lanthemmen"¹⁴¹. Dahls studie sträcker sig från 1720-talet till 1940-talet och förutom helheten har hon också studerat viktiga detaljer. Som studiematerial har hon haft Svensk-Finlands textilarkiv¹⁴² och hennes bok innehåller en hel del textilkunskap även från Österbotten. Boken har betraktats som en arkivkatalog och en historisk textildokumentation¹⁴³ men för mig har den varit en källa som har gett förklaringar till små detaljer som kan t.o.m. uppfattas som chifferspråk i 1700-tals bondekvinnors bouppteckningar. Ett exempel som förklarar hur man gick tillväga då man skaffade material till styckemössor är mycket belysande; "Andra tyger såldes alnvis, mösstycken importerades per styck"¹⁴⁴. Man köpte alltså bara exakt så mycket som behövdes. Hjördis Dahl har beskrivit både klädesplaggen och textilierna i hemmen så omfattande som det material som hon har haft tillgång till har tillåtit. Bo Lönnqvist (1988) har karaktäriserat att förhållandet mellan köpvara och hemtillverkat samt folklig hantverkstradition och högrestandsmode är de viktigaste frågorna i hennes studie *Högsäng och klädbod*¹⁴⁵. Jag instämmer eftersom Hjördis Dahl har besvarat många av mina frågor utan att jag ens behövde ställa dem. I dag kan man studera de ifrågavarande textilierna med en längre tidslinje eftersom yrkeshögskolan Novia donerade 2014 Åbo hemslöjds lärarinstituts¹⁴⁶ arkiv till Svensk-Finlands textilarkiv. Jag har också

¹³⁷ Pulkkis 1970, 33-40.

¹³⁸ Lönnqvist 1973, 88-89.

¹³⁹ Se *Mellan torpardräkt och prästmode. Klädesstilar i en österbottnisk landsbygd på 1770-talet*. Lönnqvist 1991, 56-68.

¹⁴⁰ T.ex. om böndernas modemedvetenhet. Lönnqvist 1991, 67.

¹⁴¹ Dahl 1987, 13.

¹⁴² Svensk-Finlands Textilarkiv sköts av Kulturvetenskapliga arkivet Cultura vid Åbo Akademi. Det här specialarkivets samlingar är sedan 1976 deponerade hos Etnologiska arkivet och samlingarna utökas ständigt. Marthas hemslöjdsarkivs textilprover som insamlades 1928–1935 bildar grunden för samlingarna som representerar hela svenskfinlands textila tradition. <http://web.abo.fi/arkiv/etn/textil/textilarkiv.html> Hämtad 20.4.2016.

¹⁴³ Ekqvist 2012, 18.

¹⁴⁴ Dahl 1987, 243.

¹⁴⁵ Lönnqvist 1988, 89.

¹⁴⁶ Åbo hemslöjds lärarinneinstitut (ÅHI).

bidragit till utökandet av arkivets samlingar eftersom det hörde till mina studier på 1970-talet vid ÅHI att samla ett visst antal minst 50 år gamla textilier eller delar av textilier som sedan donerades till institutets textilarkiv. Min donation innehöll 1920-tals tygprover huvudsakligen från Rödsö by.

Jag har inte hittat andra undersökningar som skulle beröra böndernas klädsel i Gamlakarleby socken på 1700-talet men bland de nordiska undersökningar om klädsicket på 1700-talet har t. ex. Jon Fredrik Skauges (2005) studie om klädsicket i Orkdal fögderi och Trondheim stad och Bjørn Sverre Hol Haugens (2009) studier om bondekviñnors huvudbonader från Hedmark samt om klädsicket i Romerike, norr om Oslo, varit belysande. Marie Ulvängs (2012) studie om böndernas klädeekonomi och klädkultur i Härjedalen, Gudrun Anderssons (2009) studie om den lokala elitens status- och maktmanifestation i Arboga samt Pernilla Rasmussens (2010) studie om arbetsmetoder och arbetsindelning i tillverkningen av kvinnlig dräkt (i Sverige) har varit både gynnsamma och värdefulla får min undersökning. Dessa forskare har använt bouppteckningar och dagböcker som källmaterial och jag har kunnat studera deras forskningsresultat ur den österbottniska bondekviñnans samt den österbottniska borgardamens synvinkel. Alla dessa forskare har studerat modemedvetenhet på 1700-talet och är ense om att kyrkbacken var den centrala platsen (för både bönder och borgare) för att med sin klädsel visa eller t.o.m. manifestera sin samhörighet samt sin sociala ställning.

Raimo Pullat (2016), en estnisk historiker har studerat både den fasta och lösa egendomen som invånare i Tallinn ägde under 1700-talet. Tallinn var en livlig hamnstad som importerade bl.a. tyger, njutningsämnen som kaffe, te och kakao och kan lätt jämföras med Gamlakarleby stad. Raimo Pullat har också använt bouppteckningar som studiematerial och bouppteckningarna i Estland har ungefärligen följt den finska formemeln och därför utgår också dessa bouppteckningar från den fasta egendomen och slutar med den lösa egendomen som innehåller bl.a. kläder. Raimo Pullat har beskrivit kläderna och förklarat olika tygsorter mycket noggrannt och jag kan konstatera att de tygsorter som fanns i bondgårdar i Gamlakarleby socken var igenkännbara också i Tallinn.¹⁴⁷

Forskningens syfte, frågeställningar och disposition

Utgångspunkten för min forskning har varit bygdedräkter: revitaliserade 1700- och 1800-tals allmogedräkter. För att bättre kunna identifiera mig med de kvinnor som har burit dessa dräkter har jag valt att göra en mikrohistorisk studie utgående från bouppteckningar och mitt syfte är att öka kunskaper om äganderättens betydelse, österbottniska bondekviñnors ekonomiska, samhälleliga och sociala ställning samt deras klädsel och modemedvetenhet på 1700-talet. Min avsikt är att analysera, beskriva och förstå bondekviñnors liv och deras sätt att klä sig i Gamlakarleby socken jämfört med borgardamers liv och

¹⁴⁷ Pullat 2016, 169-174.

deras sätt att klä sig i Gamlakarleby stad under 1700-talets senare hälft. Mitt ändamål är att definiera vilka plagg en eventuell folklig modedräkt bestod av och i vilken mån den förekom från 1740-talet till slutet av 1700-talet inom mitt forskningsområde. Jag tar också ställning till dagens bygdedräkter med en blick på 1700-talet.

Min forskning styrs av följande tre forskningsfrågor:

1. Hurudan är bilden som bouppteckningar ger av bondekviñnors ekonomiska och sociala ställning i Gamlakarleby socken?
2. Hur kan Gamlakarleby sockens bondekviñnors klädedräkt karaktäriseras ur klädforskningens synvinkel?
3. Hurudan är bilden som dagens bygdedräkter ger av bondekviñnors klädsel på 1700-talet i Gamlakarleby socken?

Eftersom min forskning berör 1700-talets bondekviñnor kombinerar jag utgångspunkter, metoder och teoretisk diskussion som omfattar etnologi, socialhistoria och klädforskning. Den etnologiska forskningsprocessen betonar fältarbete och insamling av eget kvalitativt material¹⁴⁸ men också inom etnologin måste den teoretiska dimensionen styra empirin¹⁴⁹. Jag upplever att utan teorierna skulle det vara omöjligt för mig att skärpa mina frågeställningar, göra avgränsningar och framför allt att slutligen tolka det samlade forskningsmaterialet.¹⁵⁰ Infallsvinkeln i min undersökning är mikrohistorisk och dess utgångspunkt ligger i mitt etnologiska intresse för vardagslivet och klädseln. Klädselns betydelse utom 'att skydda och skylla' är att ge form och reflektera olika kulturella bemärkelser¹⁵¹ medan kläderna som studieobjekt ligger mellan det kulturella och ekonomiska¹⁵². Mode kan analyseras och teoretiseras som olika kulturella fenomen men också som produkter eller delar av produkter och som en process hur olika modestilar accepteras av individer eller olika sociala grupper. Mode kan studeras också som identitetsmarkör.¹⁵³ Utom kläder innefattar begreppet mode också förändringar i frisyr och kroppsideal¹⁵⁴ men jag tar ingen ställning till dessa faktorer.

Min studie handlar om 1700-talets vardagsliv. För oss människor hör det till det alldagliga livets grunduppgifter att klara sig ekonomiskt och socialt och därför utreder jag inledningsvis bondekviñnors välstånd och ställning. Min undersökning är också en studie av klädselns roll i hemmet samt av den bild som bouppteckningarna ger av bondekviñnors roll i samhället. Efter detta klagör jag hur bondekviñnors klädsel kan karaktäriseras ur klädforskningens synvinkel och jämför bondekviñnornas klädinnehav med de rika borgardamernas klädeegendom och klagör vilken inverkan de hade på varandra. Avslutningsvis

¹⁴⁸ Åström 2005, 25.

¹⁴⁹ Arvidsson 2001 9.

¹⁵⁰ Åström 2005, 25.

¹⁵¹ Turunen 2011, 23.

¹⁵² Ulväng 2012, 15.

¹⁵³ Sproles and Davis Burns 1995, 2; Se Centrum för Modevetenskap. Stockholms universitet. <https://www.ims.su.se/modevetenskap/v%C3%A4lkommen-till-centrum-f%C3%B6r-modevetenskap-1.78944> Hämtad 11.2018.

¹⁵⁴ Andersson 2006, 15.

diskuterar jag bondekvinnors klädsel på 1700-talet ur dagens synvinkel. Hur deras stil att klä sig syns – om den syns – i vår tids bygdedräkter.

Den folkliga modedräktens osynliga och synliga fotspår har fått namnge min avhandling. Eftersom vi vet så litet om fenomenet folklig modedräkt i Österbotten är det nödvändigt att närmare analysera ifrågavarande tid, rum och bondekvinnors sociala miljö. För att studera dräktens uppkomst i Österbotten men endast i Gamlakarleby stads omedelbara närhet har jag avgränsat forskningsområdet geografiskt till Karleby kommun och Nedervetil by.

I etnologin, vars angränsande vetenskaper är historia, kulturhistoria, socialhistoria, sociologi, antropologi och folkloristik eller folklore, definieras kultur¹⁵⁵ som ett system av betydelser inom vilket människans leverne och existens befinner sig. Gamlakarleby stad och dess livliga skeppsbyggnad, skeppsrederi, tjälexport och import av salt ställde stadens invånare i en särställning, som berörde också de bönder som bodde i stadens omedelbara närhet eftersom de hade tillgång till stadens marknad. I etnologin och antropologin studeras föremål, sociala organisationer, symbolplan, kulturella informationssystem, minneskunskap, mentaliteter samt oral tradition, men det viktigaste forskningsobjektet inom etnologin och antropologin är ändå "kultur" i sin helhet¹⁵⁶ och jag instämmer med Fred Dervin (2012) i hans uttalande att "A culture that does not change and exchange with other cultures is a dead culture"¹⁵⁷.

Vardagsliv, mode och kläder som etnologiska studieobjekt

Som etnolog är jag intresserad av bondekvinnors vardagsliv även om det vardagliga livet består av små, knappt märkbara fakta eller av små upprepade händelser som karaktäriserar vårt sätt att vara och handla¹⁵⁸. Att studera vardagslivet, att studera förbisedda grupper, aktiviteter och ämnesområden t.ex. folkkonst, folkmusik eller folksed har alltid intresserat etnologer. Enligt Orvar Löfgren var det allmogets inte tillräckligt speciellt för historiker, för allmänt för konstvetare, inte verklig litteratur för litteraturvetare och vanliga rutiner och vanor var för konventionella och ointressanta för sociologer. Detta ledde till att studier om vardagen blev under 1970- och 80-talen en profilering av etnologerna.¹⁵⁹

¹⁵⁵ Det latinska ordet cultura betyder bearbetning, odling eller bildning och innebär all mänsklig aktivitet. Kulturens grund är strävan att dela idéer och känslor och utveckla överlevnadsstrategier som överförs till de kommande generationerna. Crapo 1993, Xiii.

¹⁵⁶ Arvidsson 2001, 11-15; Etnologia ja antropologia:

<https://www.jyu.fi/hytk/fi/laitokset/hela/opiskelu/oppiaineet/etnologia-esittely> Hämtad 11.2.2018.

¹⁵⁷ Dervin 2012, 183.

¹⁵⁸ Braudel 1982, 19. Braudel använde begreppet vardagsliv som studieobjekt första gången år 1979.

¹⁵⁹ Löfgren 1999, 78-79.

Som etnolog ifrågasätter jag den vardagliga världen och riktar intresset mot vissa vardagliga detaljer som bör studeras närmare. För att kunna observera små detaljer och för att "avslöja" ett samhälle och de vardagliga händelserna som pågår måste forskaren begränsa sina iakttagelser både i tid och rum. Sättet att äta, klä sig och bo avslöjar fakta om den omgivning som studeras.¹⁶⁰ Att studera bondekvinnors vardagsliv betyder att jag som etnolog studerar folk och gör det alldagliga närvarande. Att göra vardagen under gångna århundraden närvarande är en utmaning men som etnolog kan jag också rikta in mig på vår tids vardag och göra den närvarande.

I min studie om bondekvinnor i Gamlakarleby socken har jag tillämpat Fernand Braudels (1982) sätt att observera vardagslivet. I min studie innefattar vardagslivet bondekvinnors ekonomiska och sociala ställning men också sådana alldagliga funktioner som deras sätt att äta, klä sig och bo samt vilka förändringar som föregick i det vardagliga livet på landsbygden. Jämförelser med borgardamers ekonomiska och sociala ställning, deras kost, mode och boende samt förändringar i stadskulturen gör 1700-talets vardagsliv ännu synligare och ger bredare perspektiv i tid och rum samt social miljö.

I min studie om vardagslivet ingår studier om hur 1700-tals bondekvinnor klädde sig men viktigare än deras klädsel är deras möjlighet och färdighet att tillämpa det modelflöde i sin klädsel som passerade revy i Gamlakarleby stad. Utom och inom vardagslivet är 1700-talsmode för mig det andra studieobjektet. Att studera bondekvinnors modemedvetenhet och deras festdräkter i samband med vardagsstudier kan verka problematiskt men att förbereda sig för olika festliga tillfällen där klädernas roll är mycket central hör till vardagen. Klädanskaffning är en ihärdig process som är en del av de vardagssysslor som leder till rätt klädsel vid både kyrkogång och andra festliga tillfällen.

Att vara en etnologiskt inriktad klädforskare betyder att klädseln representerar för mig ett kulturellt fenomen. 1700-talsmode och det folkliga modet som ett fenomen kan inte studeras utan kontakter till den övriga klädkulturen men man får inte heller glömma själva plaggen även om mitt studiematerial saknar konkreta klädesplagg. Jag kan instämma med Ulla Brück (2005) som gör en åtskillnad mellan kläder som är föremål och mode som är en abstrakt process. Modeprocessen förutsätter förändring men blir inte synlig utan kläder. Mode kan studeras som system eller som olika estetiska idéer men också som studiet av kläder eller dräcker. Även i dag är kläder konsumtionsvaror som också speglar samhället fast plaggen inte slits ut.¹⁶¹

Modet som på 1400-talet var en markör för klasstillhörighet blev allt mera demokratiskt under följande århundraden. På 1700-talet styrdes ännu det svenska samhället av överflödsförordningar men demokratiseringen ledde till att aristokratin förlorade sin hegemoni i modefrågor.¹⁶² Att kläder behövs för 'att skydda och skyla' kan förknippas med vardagen och till det alldagliga arbetet i synnerhet om det är fråga om bondekvinnor. Jag kan föreställa mig att 1700-tals

¹⁶⁰ Åström 2005, 25; Braudel 1982, 19.

¹⁶¹ Brück, 2005, 12-13.

¹⁶² Kawamura 2007, 20-21.

bondekvinor iklädda sina klädeskjolar och -tröjor var mycket nära sina vardagssysslor eftersom största delen av kvinnornas all dagliga sysslor ägde rum i hemmet.

Klädförteckningar som ingår i mitt studiematerial avslöjar hurdana klädesplagg bondekvinor och borgardamer ägde och använde. Det syns också vilka material som använts, vad kläderna var värda och hur modet förändrades. I min studie är det först och främst fråga om bondekvinors klädsel och deras mode men för att kunna jämföra bondekvinors och borgardamers kläder måste också deras mode definieras. I bondekvinors 1700-talsmode är det fråga om kläder, burna av sk. "vanligt" folk som också kunde vara rika bönder. I ståndspersoners 1700-talsmode är det fråga om kläder burna av välbärgade borgare. I en liten men livlig sjöfartstad var det inte svårt att få reda på de nymodigheter som kom från Europa men modet stannade inte enbart i städerna utan spred sig också till landsbygden. Att definiera modebegreppet och mode som ett fysiskt fenomen förorsakar förvirring eftersom båda har förändrats i historien. Georg Simmels (1905) och Thorstein Veblens (1899) påstående om modets ytlighet och modets del av ledighetsklassens skrytkonsumtion har styrt modeforskningen ända till 1980-talet.¹⁶³

Sociologen och filosofen Georg Simmels (1858–1918) uppfattning var att vi kan förstå livets olika fenomen på ett sätt som når fenomenens andra sida. Våra fysiska och psykiska begär är tvådelade, vi behöver både rörelse och vila¹⁶⁴. Människans tendens att efterlikna (varandra, andra människor) har att göra med människans vilja att göra en kompromiss mellan sina strävanden till att förena stabilitet och oföränderlighet med variation och omsättning. Att människan strävar efter att anpassa sig till det allmänna och standardiserade samtidigt som hon strävar efter det speciella är också en kompromiss som syns i människans sätt att leva i ett samhälle där modet hela tiden växlar.¹⁶⁵

Enligt Simmel är det bara en viss del av befolkningen som följer modet medan resten försöker eftersträva det. Modet dör så fort som största delen av befolkningen har nått de sista modetendenserna och därför skall det förnyas. Att följa modet i klädseln har också att göra med välstånd och ställning i samhället. 1700-talets delade samhälle med olika rättigheter för olika samhällsklasser innehöll överflödsförordningar som bestod dels av förordningar av vilka tyger som var tillåtna för vilken klass och dels vilka tyger inte fick importeras till Sverige. Dessa förordningar berörde också kvinnor i Gamlakarleby socken men för att förstå varför en bondekvinnas kunde ha en garderob som var värd mera än hemmanets boskap kommer vi till frågan om klädförrådets betydelse. En bondekvinnas ägde sina kläder och dessa kläder var den enda föremålsgrupp som hon aktivt kunde påverka utan att hela hemmanets roll som en produktionsenhet stod på spel.

Om jag studerade dagens mode skulle jag kanske inte tillämpa Georg Simmels och Thorstein Veblens teorier om mode eftersom det finns så många

¹⁶³ Turunen 2011, 39.

¹⁶⁴ Simmel 1905, 21-22.

¹⁶⁵ Simmel 2005, 100-101.

andra som har framfört sina teorier om mode och jag välkomnar gärna en nyare syn på människors sätt att klä sig.

För mig är Georg Simmels (1858–1918) teori om ägande viktigare än hans teori om modets dualism. För bondekviinnorna var klädeegendomen oehört viktig. Enligt Simmels teori innebär ägandet också handling. Rätten till och rätten att använda ett föremål är inte lika med föremålets äganderätt. Ett föremål ägs endast om föremålet kan behållas, ändras om, bytas ut, säljas eller förstöras d.v.s. ägaren har en mängd rättigheter till föremålen. Simmel kallar dessa rättigheter den absoluta summan av föremålets användning och innehav.¹⁶⁶ Ur mitt forskningsmaterial framgår att bondekviinnors klädeegendom var den enda föremålsgruppen som de faktiskt ägde. Om det blev delning av egendomen efter en bondekviinnas bortgång, var det oftast kläderna som delades. Om kvinnan kunde sy, sticka och väva hade hon haft – oberoende av hemmanets välstånd – goda möjligheter att skaffa sig en ansenlig och tidsenlig garderob. Detta berodde på hennes möjligheter att behålla, ändra om, byta ut, sälja eller t.o.m. förstöra sina klädesplagg eftersom hon hade dessa rättigheter till sina kläder.

Min studie om 1700-tals bondekviinnors och borgardamers klädsel och modemedvetenhet grundar jag på den etnologiska klädforskning som Bo Lönnqvist år 1974 definierat som 1900-tals dräktforskning. Han uppmanar forskare att frånsä dräktens utseende och i stället sträva till att förstå människors sätt att klä sig eftersom en skillnad mellan stad och landsbygd är ett faktum.¹⁶⁷ Kläder och klädsel har studerats inom dräkthistoria, klädsociologi, modeforskning och klädpsykologi¹⁶⁸ och den inriktning som jag blev intresserad av var den dräktforskning som var nära dräkthistoria och omfattade till en början bygdedräkter samt deras formutveckling och stil och därför studerade jag också det äldre dräktskicket på landsbygden. Allmogekläder eller folkdräkter uppfattades tyvärr svåra, ibland omöjliga att datera. I dag är situationen en annan och som etnologisk klädforskare kan jag utöver en traditionell d.v.s. deskriptiv eller beskrivande¹⁶⁹ dräktforskning undersöka *klädernas framställning, bruk och funktion*.¹⁷⁰ En annan möjlighet är att undersöka *hur idéer, värdesystem och föreställningar manifesteras och signaleras via klädseln*.¹⁷¹ I min studie om bondekviinnors modemedvetenhet har jag valt den etnologiska klädforskningens synvinkel och min studie är en kombination av dessa två ovannämnda infallsvinklar som den etnologiska klädforskningen möjliggör. I praktiken betyder detta att jag formar en helhetsbild med hjälp av närläsning av både bondekviinnors och borgardamers klädförteckningar men i varje enstaka plagg tillämpar jag Caroline Browns (2007) sätt att jämföra klädernas ekonomiska värde samt klädernas funktion. Klädernas värde kan mätas på basis av klädernas kvalitet, ursprung, dekorationer och mängden kläder medan klädernas funktion beror på rörligheten, kjollängden, klackhöjden på skor och huvudbonadens

¹⁶⁶ Simmel 1997, 42-45.

¹⁶⁷ Lönnqvist 1974, 89.

¹⁶⁸ Lindqvist 2003, 8.

¹⁶⁹ Se t.ex. Björkquist, Lennart 1941: *Jämtlands folkliga kvinnodräkter*.

¹⁷⁰ Lindqvist 2003, 8.

¹⁷¹ Lindqvist 2003, 8.

modell.¹⁷² Genom grundlig närläsning är det möjligt, trots synbarliga luckor i mitt forskningsmaterial, att konstatera vilka plagg bondekvinnors och borgardamers klädinnehav bestod av och vilken roll kläderna utgjorde i hemmet d.v.s. i kvinnornas egendom. Klädernas bruk och funktion kan härledas från benämningar på plaggen medan klädernas framställning inte framgår av dem. De idéer, värdesystem och föreställningar som manifesteras och signaleras via klädseln öppnar en möjlighet att ur ett bredare perspektiv granska de kläder som bars av bondekvinnor och borgardamer i Gamlakarleby socken och fastställa dessa kvinnors sätt att ta del i det europeiska modet.

Det är också fråga om ett samspel av folklig och urban tradition. Lönnqvist poängterar att det man förstår med dräkttraditionen är en inlärd vana att alltid klä sig utgående från sina normer. Individens normer avgör hur hon accepterar nya innovationer eller kvarhåller gamla relikter.¹⁷³ Mode har studerats enormt efter 1970-talet men här nämner jag Bo Lönnqvists (2010) översikt av det europeiska modet som han har delat i fyra kategorier: regional dräkt, hovdräkt, borgerliga stilar och massmode som alla representerar sina egna världsbilder.¹⁷⁴ I min studie om 1700-talsmode tar jag hänsyn till de tre första kategorierna. Bondekvinnors klädsel i Gamlakarleby socken representerar den regionala dräkten och samhörigheten med sin grupp medan de 1700-talets borgerliga stilar som senare har namngivits senbarock (1720–1750)¹⁷⁵, rokoko (1740–1780)¹⁷⁶ och den gustavianska tiden (1770–1795)¹⁷⁷ representeras av Gamlakarleby stads borgardamer som den högdragna och konkurrerande individualiteten. Hovdräkten låg över dessa och drog upp riktlinjer för de lägre klassernas klädsel.

Klädseln har alltid förknippats med konsumtion och lyx. På 1700-talet problematiserades och debatterades i Sverige konsumtion som genomgick en förändring och började öka på 1730-talet. Samhället som var hierarkiskt, inte bara i Sverige utan i många andra länder i Europa, baserade sig på att skillnaderna mellan individerna i samhällets hierarkiska ordning var synbara. Konsumtionen reglerades samtidigt som igenkännbarheten förstärktes med olika överflödsförordningar. Ståndstillhörigheten måste ändå hela tiden synas fast den var ständigt i rörelse. Kläder, föremål, riter och gester var medel som förstärkte igenkännbarheten både för ståndspersoner men också för allmoge.¹⁷⁸

I Thorstein Veblens (1899) studie om ledighetsklassen (the leisure class) delar han in människors välstånd i olika kategorier. Det handlar om välstånd som tävling, en möjlighet att skryta med sin ledighet, skrytkonsumtion, välståndsbaserad levnadsstandard, välståndsbaserade smakkriterier, klädseln som uttrycksform för välståndskultur, att frigöra sig från produktionen och konservatism bevaring av arkaistiska drag, moderna relikter av tapperhet, att tro

¹⁷² Brown 2007, 423.

¹⁷³ Lönnqvist 1973, 89.

¹⁷⁴ Lönnqvist 2010b, 24.

¹⁷⁵ Stilepoken kännetecknas t.ex. av svällande former samt dramatiska kompositioner.

¹⁷⁶ Stilepoken kännetecknas av rocaille-musslans former. Inspirationen kom från naturen.

¹⁷⁷ Stilepoken kännetecknas av att man sökte sig tillbaka till antika stilideal. Se även Pylkkänen 1982, 123, 156.

¹⁷⁸ Runefelt 2015, 37-43.

på sin lycka, religiösa ceremonier, relikter av oegoistiska strävanden samt högre skolning som uttrycksform för välståndskultur.¹⁷⁹ Det är svårt att hitta ett bättre exempel för ledighetsklassen att skryta med sitt välstånd än att konsumera kläder. Klädseln är ett uttryck för skrytkonsumtion samtidigt som den är ett uttryck för alla andra uttrycksformer av välstånd. Kläderna är alltid synliga och att visa sitt välstånd genom öppen konsumtion av kläder är lättare än att t.ex. skryta med sin ledighet.¹⁸⁰ Bondekvinnorna i Gamlakarleby socken hörde inte till den klassen som kan räknas till ledighetsklassen men kläderna betydde för dem en möjlighet att agera självständigt i den annars så kontrollerade och arbetsfyllda tillvaron.

Thorstein Veblens (1857–1929) teori om modets del av ledighetsklassens skrytkonsumtion grundar sig på hans åsikt om kläder som representerade det nyaste modet men var samtidigt både dyra och opraktiska.¹⁸¹ Veblen poängterar hur obekväma de moderna kläderna är och det att klädernas funktion är att intyga att deras bärare inte behövde arbeta lönsamt.¹⁸² Veblens första och välkändaste verk *The Theory of the Leisure Class* utkom 1899 medan 1870- och 1880-talens damplagg, turnyr, hade redan blivit omodern. Jag kan förstå hans tankegång. I de bouppteckningar efter 1700-tals borgardamer från Gamlakarleby stad kan jag lätt identifiera den skrytkonsumtion som Veblen kritiserar. Veblen var inte den enda som kritiserade mode eftersom det kritiserades redan under 1700-talet. För modekritiker var mode ändå ett måste trots att dessa godkände bara modedräkten, en klädsel som var specifik för de högre samhällsklasserna men förbjöden av de lägre. Lagstiftningen stödde modekritikernas och lagstiftarnas strävan för ett oföränderligt mode. Detta pågick ända till århundradets slut tills både samhället och modet demokratiserades.¹⁸³

Borgardamernas bouppteckningar talar också ett tydligt språk om klädeegendomens betydelse. De dyrbaraste och finaste klädesplaggen har upptecknats i deras bouppteckningar. Dessa plagg var viktiga under deras livstid men inte lika viktiga efter deras bortgång och därför var inte klädeegendomens delning så viktig. Den delades nog men enligt de bouppteckningar som ingår i mitt studiematerial var den bara en föremålsgrupp bland andra föremålsgrupper. Här bör man komma ihåg att till vardags kunde en 1700-tals borgardam klä sig mycket enkelt. Fru Brita Ahla hade t.ex. *en flannels kjol som brukades dagligen* och som antecknades utan värde¹⁸⁴.

Mina forskningsfrågor som berör 1700-tals bondekvinnors ekonomiska och samhälleliga ställning, hur deras klädedräkt kan karaktäriseras ur klädforskningens synvinkel och hur 1700-talets festkläder syns i dagens bygdedräkter tangerar bondekvinnors vardag och fest. Vår tids bygdedräkter förknippas sällan med vardagssysslor eller arbete eftersom bygdedräkterna är en revitalisering av 1700- och 1800-talets festdräkter. En bygdedräkt är, om den

¹⁷⁹ Veblen 2002, 27-205.

¹⁸⁰ Veblen 2002, 95.

¹⁸¹ Veblen 2002, 95.

¹⁸² Veblen 2002, 96.

¹⁸³ Runefelt 2015, 179, 187.

¹⁸⁴ Johan Brunlöfs bouppteckning 25.1.1751(M9G/50). RAV.

används i sin helhet, en festdräkt fast den på 2000-talet har också fått en ny funktion. Ibland används den inte som bygdedräkt utan mera som en traditionsinlägg i klädseln när en bygdedräkts olika plagg kompletterar fest- eller vardagskläder.

Som etnolog är jag intresserad av vardagsliv och vardagskläder. En bondevinna arbetade från morgon till kväll, födde barn i medeltal vart annat år men hon deltog också i högmässor i sockenkyrkan samt var gäst på bröllop fast kanske oftare gäst på begravningar. En borgardam kunde också föda barn vart annat år¹⁸⁵, delta i högmässor i stadens kyrka samt vara gäst på bröllop och begravningar. Både bondevinnorna och borgardamerna hade pigor som antingen hjälpte till eller gjorde största delen av de sysslor som hörde till hushållningen. En bouppteckning avslöjar mycket men döljer kanske ännu mera. Brita Ahlas bouppteckning från år 1791 innehåller bl.a. *ett par svanskinskragar* (en skilling) och nio par strumpor men också *ett par gamla bussarongbyxor* (en skilling) som var vardagsbyxor, närmare sagt arbetsbyxor (9G/90). Även en borgardams vardag innehöll tidvis mycket hårt arbete¹⁸⁶.

¹⁸⁵ Eller oftare. T.ex. Margareta Carlbohm (1691- 1754) födde tolv barn under 18 år (1711-1730).

¹⁸⁶ Rasmussen 2010, 28-30.

II FORSKNINGENS GÅNG OCH STRUKTUR

Närläsning med fokus på detaljer

Min studie kan definieras som kvalitativ forskning och grundar sig på den hermeneutiska vetenskapstraditionen. Den har tre krav: att beskriva, att förstå och att tolka ett visst fenomen. För min studie som berör 1700-talets bondekvinnor i Gamlakarleby socken och borgardamer i Gamlakarleby stad har jag valt en mikrohistorisk infallsvinkel, eftersom utgångspunkterna för min studie är tidsmässigt, regionalt och till personantalet begränsade fenomen.

Den mest kända förklaringen till mikrohistorisk forskning innebär att den omfattar ett litet område och grundar sig på forskningsmaterialets intensiva studie och mikroskopiska analys¹⁸⁷. I början kan det vara fråga om släktforskning, hembygdsforskning eller lokalhistoria som senare omvandlas till forskning som har vidare perspektiv och intresse för vanliga människors vardagsliv, *Alltagsgeschichte* eller *history from below*¹⁸⁸. Fast en förenklad definition av mikrohistoria är att forskningen sker i mindre skala ligger meningen ändå i att söka "rätt stora och långvariga strukturer" och hitta en möjlighet att se det förflutna ur en speciell eller annan synvinkel.¹⁸⁹ Trots att mikrohistorisk forskning omfattar ett litet område är det inte själva området som är studieobjektet¹⁹⁰. Jag studerar inte Gamlakarleby socken (Gamlakarleby stad) eller Bastubacka hemman, jag studerar i Gamlakarleby socken (i Gamlakarleby stad) och i Bastubacka hemman och de personer som bodde och levde där. Det eller de som undersöks har namn¹⁹¹.

Ledtrådsparadigmet, konsten att dra slutsatser utifrån spår och tecken, har tre inriktningar: det kvalitativa, unika och individuella. Den första som använde

¹⁸⁷ Levi 2001, 99. Även om forskningsområdet är begränsat och forskningsmaterialet kan vara anspråkslöst jämfört med t.ex. kvantitativ forskning är det fråga om akademisk argumentering som innebär att forskaren producerar ny vetenskaplig kunskap.

¹⁸⁸ Götling & Kåks 2004, 18-25.

¹⁸⁹ Pelttonen 2000, 256.

¹⁹⁰ Geertz 1973, 22.

¹⁹¹ Ginzburg 1983, 25; Ginzburg & Poni 1991, 1-10.

denna modell var Giovanni Morelli och hans metod, som fortfarande kallas för Morellis metod, bestod av att skilja äkta konstverk från deras kopior genom att ta fasta på deras detaljer. Inte på vilka detaljer som helst utan på de som var minst kännetecknande för den skola som konstnären tillhörde. Att förstå individen genom det teckentydande paradigmet innebär också en möjlighet att förstå samhället.¹⁹²

I mikrohistorisk forskning är det svårt att framställa systematisk kunskap men det betyder inte att man borde överge helhetstanken. Verkligheten är ogenomskinlig men genom ledtrådar kan vi tolka det som först kan upplevas som chiffer¹⁹³. Källorna döljer inget hemligt eller undangömt, allt är synligt, till och med offentligt för forskaren om hon kan ställa rätta frågor till sina källor och sedan identifiera och tolka svaren rätt¹⁹⁴. Här skulle jag framhålla betydelsen av närläsning. En medveten begränsning av de texter som läses om och om igen är närmast ett strategiskt val än en metod. I min studie har det varit viktigt, eftersom språket och det gamla skrivsättet ställer sina anspråk, att förstå gamla språkmässiga strukturer och att rikta fokus mot (ofta små) detaljer som sedan kan gynna min forskning. Syftet är att istället för vedertagna uppfattningar skapa fram ny eller avvikande kunskap.¹⁹⁵ Jag har upplevt att genom rekonstruering av 1700-talets bondekviinnors och borgardamers livshistorier har det ibland varit omöjligt att få direkta kunskaper om vissa samhällsliga fenomen som finns nämnda i några korta meningar i en bouppteckning. De har senare förklarats ur ett djupare sammanhang som har tolkat och förklarat det som tidigare har verkat som oförståeligt chifferspråk.¹⁹⁶

Mikrohistoria är en forskningsinriktning där forskarna värderar och tolkar gamla källor på ett nytt sätt men den viktigaste avsikten är ändå att hitta nya källor¹⁹⁷. Samtidigt är det också möjligt att studera den vanliga människans vardagsliv. En människa som har hamnat i konflikt med de världsliga eller kyrkliga myndigheterna har alltid lämnat efter sig många dokument men en laglydig "vanlig" medborgare har inte lämnat många dokument efter sig. Att tillämpa en ny läsart, närläsning, där källornas tolkning är viktigare än källornas mångfald är en möjlighet att komma in på t.ex. bondekviinnors vardagsliv.

Det ligger en fara i definitionen av mikrohistorisk forskning. Den enklaste bestämningen av begreppet mikrohistoria är forskning i mindre skala och då göms ofta i bakgrunden den egentliga målsättningen som mikrohistoria har, d.v.s. trots ett snävt perspektiv, upptäcka rätt stora och långvariga strukturer som växt fram ur forskningsmaterialet. I samhällsvetenskapliga studier framhävs att mikro

¹⁹² Ginzburg 1983, 6-7, 11, 20. Jämför brytning, breach of canonical narrative, gentemot metanarrativitet i narrativ forskning. Bruner 1991.

¹⁹³ Ginzburg 1983, 28.

¹⁹⁴ Peltonen 1992, 45.

¹⁹⁵ Pöysä 2015, 157.

¹⁹⁶ Exempel: Sytningsöverenskommelse i Johan Backmans och Maria Laibergs bouppteckning (5B/60).

¹⁹⁷ Öllila 1995, 7-9.

är något mindre endast i förhållande till något större (makro). Eftersom ingenting är mikro i sig själv kan inte mikro och makro radikalt skiljas från varandra.¹⁹⁸

Enligt Carlo Ginzburg kunde en mikrohistorisk forskning jämföras med en väv vars trådar man följer. I en väv är det möjligt att följa både vertikala och horisontala men också diagonala trådar medan trådarna samtidigt bildar "ett enhetligt och tätt vävt tyg". Längs den vertikala linjen ser Ginzburg olika forskare och nämner Serendippo, Zadig, Poe, Gaboriau och slutligen Conan Doyle¹⁹⁹. Längs den horisontala linjen nämner han olika möjligheter att identifiera säkert eller trovärdigt likheter och avvikelser med hjälp av medicin, konstkännedom och identifiering genom handstilen. Den intressantaste linjen är den diagonala som Ginzburg beskriver som "en övergång från en historisk kontext till en annan", där han ser en frihet och en möjlighet att studera otroligt många olika fenomen på många olika sätt.²⁰⁰

I den sk. nya mikrohistoriska forskningen²⁰¹ var nytt att man gärna studerade exceptionella undantag d.v.s. personer eller företeelser och de huvudsakliga studieobjekten var ett visst område eller en speciell by. Till den andra kategorin hörde sk. normala undantag där forskaren kunde avgöra hur normalt fallet var. Som ett exempel på denna kategori kan jag nämna Elisabeth begravningsplats i Gamlakarleby landsförsamling. Begravningsplatsens äldsta del som invigdes år 1848, har en säregenhet som är ett undantag eftersom den äldsta delen (B-området) är indelad och uppkallad efter ortens byar. (Se Bild 7) Den äldsta delen består av 16 sektioner av vilka 15 är reserverade för de 15 byarna och en sektion (nr. 13) är reserverad för denna församlings fattiga samt medlemmar av andra församlingar. Den här indelningen har möjliggjort att flera generationer av samma familj har fått sina viloplatsen nära varandra och den gamla seden tillämpas ännu. Om fenomenet studeras närmare kan man finna att även på andra orter som t.ex. i Kronoby (1809) och i Laihela (1695) har vissa begravningsplatser indelats efter ortens byar men de har inte bevarats som i Karleby.²⁰² Elisabeth begravningsplats indelning kan ses som ett undantag även om man kan kalla det normalt. Till den tredje kategorin hörde de typiska undantag som betydde att forskaren hade kommit över ett exceptionellt källmaterial. I det konkreta forskningsarbetet är det forskarens erfarenheter och tidigare kunskaper som hjälper att känna igen eller definiera de ledtrådar eller antydningar som för forskningen framåt. Forskarens roll är att ge företräde åt dem som vanligtvis får stiga åt sidan.²⁰³

¹⁹⁸ Peltonen 2006, 155. Mera om mikrohistorias förhållande till makro- eller allmän historia: Peltonen 1999, 130-133; Peltonen 2000, 261-263; Peltonen 2006, 162.

¹⁹⁹ Kungens av Serendippo tre unga söners resor och Zadig, en roman av Voltaire (1748) inspirerade Edgar Allan Poe (1809-1849), Émile Gaboriau (1835-1873) och Arthur Conan Doyle (1859-1930).

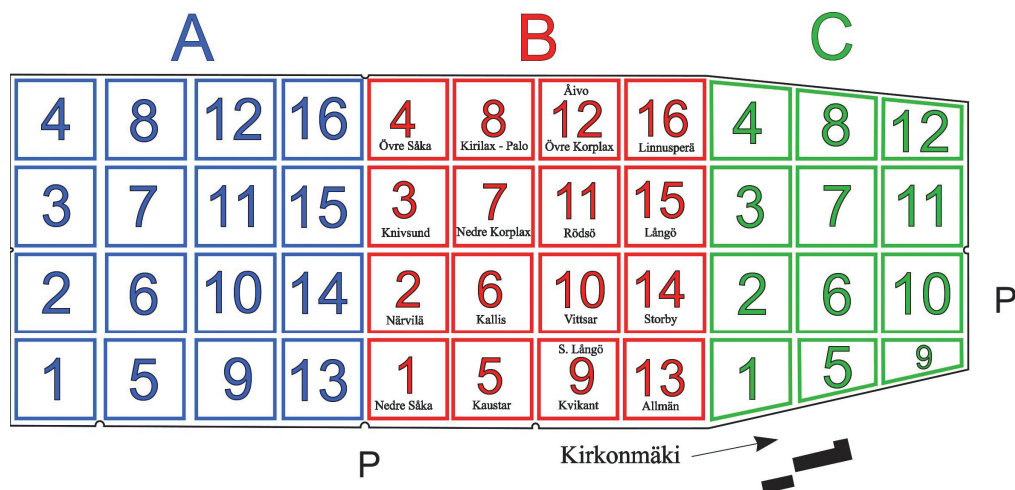
²⁰⁰ Ginzburg 1983, 23-24.

²⁰¹ Från början av 1980-talet.

²⁰² Himanka 2013, 75-77; Wirkkala 1945, 39.

²⁰³ Peltonen 1996, 21-25.

Bild 7 Driftsplanen för Elisabeth begravningsplats

Elisabeth begravningsplats. A-området är från 1914, B-området från 1848 och C-området från 1951. Godkänd i gemensamma kyrkofullmäktige 4 oktober 2011. Stadfäst i stiftets domkapitel 1 november 2011. Karleby kyrkliga samfällighet. Bearbetad av Eugen Söderström.

Jag tillämnar i min studie den nya mikrohistoriens modell som började från några avvikande och förbryllande detaljer i Maria Laibergs klädförteckning. Dessa detaljer (ibland endast fragment) är spår av ett levt liv och oberoende av forskaren så länge de vilar i arkiven men dessa spår förvandlas till en källa då jag som forskare börjar studera dem. Spåren förvandlas vidare till ledtrådar då jag formar frågor kring dem.²⁰⁴ I den mikrohistoriska ledtråds- eller "teckentolkningsmetoden" kan alltså en avvikande detalj, i det här fallet Maria Laibergs stubb, regnkappa, kamlots karpus²⁰⁵ eller solfjäder vara tecken på en tidigare okänd större struktur²⁰⁶. Jag har använt detaljer i Maria Laibergs klädförteckning som ledtrådar med vilkas hjälp jag har rekonstruerat hennes klädsel på 1760-talet. Det äkta parets gemensamma bouppteckning är den text som leder forskningens uppläggning men för att få en helhetsbild av Maria Laibergs vardagsliv behövs också andra dokument som bekräftar eller beskriver olika händelser i hennes liv.

Av dokumenten som berör Maria Laiberg kan man uttröna när hon döptes, gifte sig, när hennes barn döptes, hurudan faddernätverk hennes föräldrar och familjen Backman hade, när barnen dog och begravdes, när hennes far, mor, hennes man och hon själv dog, hennes bouppteckning skrevs och vad den innehåller och slutligen när och hur hennes kvarblivna egendom delades mellan hennes två döttrar.

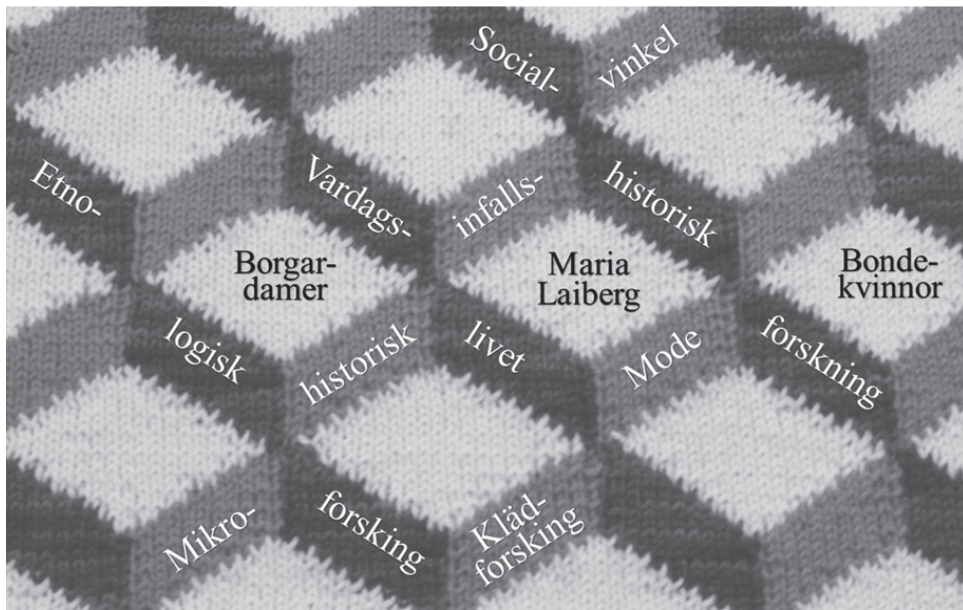
²⁰⁴ Lennartsson 2010, 64.

²⁰⁵ Karpus = för resor avsedd varm, vanligen skinnfordrad huvudbonad med nedfällbart skydd för näsa, mun, hals, skuldror och stundom även för bröstet. Användes av män och stundom även av kvinnor. SAOB. www.saob.se sökord: karpus. Hämtad 8.6.2015.

²⁰⁶ Ginzburg 1983; Levi 1993; Peltonen 2000, 353.

Från alla dokument, mest kyrkliga, som berör Maria Laiberg har jag fått fram forskningsmaterial som består av fakta som finns men som också fattas eller har lämnats bort ty inga dokument har skrivits med avsikt för forskning efter flera hundra år. De är avsedda att följa Sveriges lagstiftning och livets gång på 1700-talet, men som forskare kan jag ställa frågor som berör Maria Laibergs vardagsliv - frågor med relevans till min utgångspunkt.

Bild 8 Mikrohistorisk forskning

Mikrohistorisk forskning kan jämföras med en väv vars trådar man följer. Jag har inte valt en väv utan en tredimensionell stickad yta som symbol för min forskning ty jag anser att jag bör se för att förstå. (Se Bild 8) Den mikrohistoriska infallsvinkeln bildar en stark grund för varje kubik eller block och i min forskning möter men också stöder både den etnologiska och socialhistoriska forskningen. Varje block kan studeras skilt för sig medan jag kan fråga varje block: "Var ligger det mikrohistoriska perspektivet?" Maria Laiberg har fått en egen kubik men både bondekvinnorna och borgardamerna kan studeras som skilda grupper. Eftersom blockens antal är obestämt kan jag alltid ta en ny kubik för en bondekvinnas eller en borgardams om jag anser att hennes exempel bör studeras närmare. Det att jag har valt en stickad yta som symbol för min forskning återspeglar mitt sätt att forska, ledtrådarna har inte gått i raka vertikala, horisontala eller diagonala linjer utan för det mesta i slingor via olika arkiv och böcker. Svaren har bildat maskor som med olika färgval bildar fyrhörningar, romber som behöver alla tre sidor och garnet måste bindas ihop med garnet av en annan färg i varje sida på varje varv för att hålla ihop och bilda en tredimensionell yta.

Val av en stickad yta som symbol för mitt sätt att forska motiverar jag med att stickade plagg inte var främmande för 1700-talskvinnor. Både hemvävda och fabriksstillverkade tyger finns ymnigt i mitt studiematerial men stickade tröjor var inte så vanliga eftersom stickningen var en nymodighet som kom till Mellersta Österbotten på 1700-talet. Strumpor, tumvantar, fingervantar och mansmössor stickades i Finland och främst i Nådendal redan tidigare.²⁰⁷ Tröjorna var först köpvara²⁰⁸ men senare också hemstickade. I mitt studiematerial fanns tolv stickade tröjor, de flesta från 1780-talet. En ny stickad ulltröja var på 1740-talet värd 3 daler kopparmynt (1/40) och på 1780-talet var den värd 10 skillingar och 8 runstycken²⁰⁹ (52/80).

Analysmetoder

Mikrohistorisk infallsvinkel bjuder inte på stränga regler utan varje forskningsobjekt och varje källa eller allt forskningsmaterial bör granskas med hänsyn till dess egna krav. Mikrohistorisk forskning är öppen för olika inflytanden och för dialog med andra forskningsinriktningar och angränsande vetenskaper. Det är inte meningen att stanna vid detaljerna utan behandla dem som utgångspunkter. Meningen är att få en viss infallsvinkel till det förflutna.²¹⁰

I min forskning är arkivmaterial dominerande. Jag har läst bouppteckningar i original i Riksarkivet Vasa, bänkindelningar i original i Karleby kyrkoarkiv samt kopior av Johan Backmans och Christin Thomasdotters brev²¹¹ i Lestijärvi kyrkoarkiv. Utöver dessa dokument har jag läst mikrofilmade bouppteckningar på Karleby stadsbibliotek och vid behov Gamlakarleby stads och Gamlakarleby landsförsamlings kyrkböcker som finns på mikrokort på Karleby stadsbibliotek och kan studeras där. En del forskningsmaterial finns som internetmaterial och Riksarkivets digitalarkiv innehåller bl.a. Gamlakarleby stadsförsamlings, Gamlakarleby landsförsamlings samt Nedervetil församlings kyrkböcker.

För att uppfylla den kvalitativa forskningens krav bör mikrohistorisk forskning ge en täckande helhetsbild som också bör vara förståelig och trovärdig. Det vetenskapliga källmaterialet är inte kvantitativt utan kvalitativt och kräver av källmaterialet en omfattande begreppslighet. I min studie betyder dessa krav att fast 1700-tals bouppteckningar och anteckningar i församlingarnas kyrkböcker är bristfälliga borde helhetsbilden inte innehålla för stora luckor.²¹² Mina forskningsresultat bör vara trovärdiga och beskriva situationen som den var på 1700-talet fastän jag inte var närvarande. Att dagens forskare inte har varit

²⁰⁷ Kaukonen 1984, 17-20; Lönnqvist 1984, 14-16.

²⁰⁸ Lönnqvist 1984, 14.

²⁰⁹ 1 daler kopparmynt = 32 öre; 1 riksdaler = 48 skillingar, 1 skilling = 12 runstycken (1776-1829); 1 riksdaler = 18 daler kopparmynt.

²¹⁰ Elomaa 2002, 72-73.

²¹¹ Brevet är kopierade på 1700-talet.

²¹² Grimen 2004, 250; Eskola & Suoranta 1998, 18.

närvarande på 1700-talet men kan göra den inbyggda förståelsen av gångna tidens fenomen förståelig i dagens värld, har kristalliserats av Bjørn Sverre Hol Haugen: *"I was not there at the end of the 18th century; I can never recollect being there. I was not there but things were there. However, tangible objects which were there, and for various reasons are preserved, are also present for us today."*²¹³ De bouppteckningar från Gamlakarleby socken som hör till mitt studiematerial har bevarats som bevis på forna levnadssätt men de har också bevarats för att vara närvarande för oss i vår tid.

Mikrohistorisk forskning kan kategoriseras som kvalitativ forskning eftersom ledtrådar som en forskare följer och svar som hon får på frågor hon ställt studiematerialet leder till förståelse och tolkning. Detta ställer stora krav på analysmetoder eftersom mikrohistorisk forskning baserar sig på texttolkning. En text kan definieras som "all diskurs som fixerats genom skriften" men för att förstå och förklara eller tolka en text behövs ett samspel mellan text, handling och historia²¹⁴. Framställningen av forskningsresultaten bör också leda till ledtrådar för andra forskare och texten bör också ställas inför kritisk granskning.²¹⁵ Målsättningen för analys av studiematerialet är att förtydliga studiematerialets innehåll och framkalla det meningsfulla i ett ofta sporadiskt studiematerial. Avsikten är att få fram ny information om det objekt eller fenomen som studeras medan studiematerialet bör sammanfattas utan att samtidigt mista dess informationsvärde.²¹⁶ Jag har inte ställt några hypoteser till mitt studiematerial. Som utgångspunkt har jag inte haft några fastställda förhandsantaganden om bondekvinnors välstånd och ställning, deras modemedvetenhet eller hur deras klädsel kan tolkas. Slutsatser, hypoteser och antaganden kommer i ljuset först efter texttolkningen.

I praktiken betyder närläsning att man börjar med att berakta en text som en helhet. Den valda texten bör vara så kort att man kan läsa den på en kort tid och helst på en gång. I min studie har en kvinnas klädförteckning varit den första texten d.v.s. den första texthelheten som jag alltid har börjat med. Först uppfattas texten utifrån detaljer d.v.s. olika plagg, deras material och färger men skrider sedan mot en helhet som betyder en preliminär förståelse av olika plaggkombinationer för olika tillfällen. Den första närläsningen och tolkningen av en text påverkar de påföljande läsningarna.²¹⁷ Jag har betraktat alla delar av en bouppteckning som skilda texter men som småningom efter varje närläsning kompletterar den helhetsbild som formas. Ibland har jag konstaterat att det första intrycket har varit vilseledande eller jag har förbigått något väsentligt. Att en ny närläsning bestrider tidigare information är också möjligt. Jag har tillämpat denna metod av närläsning på alla dokument som hör till mitt studiematerial. Mina tidigare studier om bondekvinnors välstånd och ställning samt

²¹³ Haugen 2014, 119. *Jag var inte där på slutet av 1700-talet. Jag kan aldrig minnas hur jag skulle ha varit där. Jag var inte där men föremålen var där. Ändå, konkreta föremålen som var där och är bevarade av olika orsaker, de är också närvarande för oss i dag.* Fri översättning S.J.

²¹⁴ Ricoeur 1988, 32, 71.

²¹⁵ Grimen 2004, 250.

²¹⁶ Eskola & Suoranta 1998, 138.

²¹⁷ Pöysä 2015, 30-31.

modemedvetenhet har inte begränsat min forskning utan jag har använt dessa resultat som arbetshypoteser d.v.s. gissningar om vad den nya analysen kan medföra. I kvalitativ forskning är det möjligt att framställa hypoteser i stället för att testa dem.²¹⁸ I sambandet mellan 1700-talsmode och vår tids bygdedräkter har jag valt att studera det förflutna genom nuet som det är möjligt i mikrohistorisk forskning.

Trots sitt namn ger den mikrohistoriska infallsvinkeln en möjlighet att förflytta sig mellan makro- och mikronivån. Som etnolog är min första uppgift inte att beskriva verkligheten i sig utan min avsikt är att lyfta fram och analysera 1700-talets bondekvinnors och borgardamers versioner av verkligheten²¹⁹ d.v.s. att försöka finna möjliga förklaringar till hur 1700-talets bondekvinnors välstånd, ställning och modemedvetenhet hänger samman med den samtida kontexten. I den forskning som gäller vår tids bygdedräkter är det inte enbart fråga om de fakta som källorna innehåller, en förflyttning från mikro- till makronivån eller tvärtom utan också om historiens bredd. Att "fältarbete" i det förflutna²²⁰, att beskriva, att förstå och att tolka ett visst fenomen och för att lära mig känna den småstad som Gamlakarleby var på 1700-talets senare hälft samt den landsbygd där den för mig så intressanta bondbefolkningen bodde har jag bekantat mig med olika kartor och stadsplaner samt de byggnader som härstammar från 1700-talet och fortfarande står kvar.

Etnografisk forskningsstrategi

Min studie handlar om kvinnornas kläder, vardagsliv, välstånd och ställning. Mitt syfte är inte att studera hur 1700-talskläderna såg ut i Gamlakarleby socken utan studera kläderna i relation till människa och samhälle.²²¹ Forskningsstrategin är etnografisk där forskaren beskriver, analyserar, tolkar och försöker förstå människans kulturella och sociala aktiviteter i hennes omgivning. Utöver dessa hör till forskarintresset också att beskriva, analysera, tolka och förstå människans tolkningar och uppfattningar om sin omgivning och sina handlingar.²²² De forskningsresultat som nås i etnologisk forskning är aldrig identiska med den studerade verkligheten och jag kan inte rekonstruera den gångna tiden. Jag kan ändå sträva efter den med hjälp av andra människors och mina egna tolkningar i min undersökning som berör 1700-talsmänniskornas vardagsliv och den process som kan uppfattas i den kulturella växelverkan mellan människorna.²²³

²¹⁸ Pöysä 2015, 19-20.

²¹⁹ Lennartsson 2010, 59.

²²⁰ Lennartsson 2010, 56.

²²¹ Jfr Eva Anderssons avhandling *Kläderna och människan i medeltidens Sverige och Norge* 2006.

²²² Fingerroos & Jouhki 2014, 85

²²³ Salminen 2011, 13.

Kulturen är etnologens viktigaste begrepp och fältarbete den viktigaste metoden. Etnografisk forskningsstrategi grundar sig på fältarbete d.v.s. att samla studiematerial²²⁴ genom att observera, intervjua, fotografera, videobanda, samla föremål eller surfa på nätet men det kan också, som i mitt fall, fås från historiska dokument.²²⁵ Eftersom mitt studiematerial består av 80 bouppteckningar, ett testamente, en intervju, tre besvarade enkäter och tio brev har jag inga konkreta kläder att studera även om dessa ovannämnda dokument och de klädförteckningar som de ifrågavarande bouppteckningarna innehåller i verkligheten existerar.

Mina tidigare studier²²⁶ berör bondekvinnors välstånd, ställning och kvinnornas relation till mode samt Mellersta Österbottens bygdedräkter och deras rekonstruering och revidering (1990–2000). Bygdedräkternas rekonstruering kräver förebilder av konkreta klädesplagg och en uppfattning om deras material, utseende och sömnadssätt men denna kännedom om plaggen behövs också för att förstå de klädförteckningar som ingår i mitt studiematerial. De upptecknade klädesplagg kan förstås som föremål²²⁷ och därför uppfattar jag denna studie också som en del av den tradition som har den materiella kulturen som studieobjekt. Föremålets fysiska egenskaper är närvarande i de renskrivna 1700-talsdokument, transkriberade intervjuer samt sammanställda enkätsvar även om de är tolkningar som jag sedan omtolkar med hjälp av min mikrohistoriska infallsvinkel.

Tidigare har de etnologiskt intressanta forskningsteman varit annorlunda, eksotiska eller speciella och fältarbetets målsättning var att få forskarna (främst antropologerna) att lämna sina kamrar för att resa till fjärran länder och utforskade orter för att studera ute i det fria.²²⁸ För mig som etnolog betyder den etnografiska metoden som består av insamling av material, dess analys, abstrahering, bedömning av resultaten och från dem ledda nya tolkningar²²⁹ flexibilitet eftersom den alltid är beroende av forskarens sakkunnighet men också berör forskaren som individ. Idag, på 2010-talet och mot slutet av 2010-talet, poängteras bl.a. det reflexiva forskningsgreppet som innebär att uppfatta och bedöma de subjektiva faktorer som medför "medvetandegörandet av forskarens egen position"²³⁰ samt metodologiska och kunskapssubstantiska faktorer. Dessa

²²⁴ Alvesson & Sköldbberg (1994) varnar bl. a. för "svampplockningsmetaforan" som betyder att om man har omsorgsfullt samlat in och sorterat en tillräckligt stor mängd data kan man få råvara som genom databearbetning omvandlas till forskningsresultat. Denna uppfattning är ofruktbar och är en motsats till mer reflekterande forskningsideal. Se Alvesson & Sköldbberg 1994, 362.

²²⁵ Fingerroos & Jouhki 2014, 83.

²²⁶ Johnson 2000, Kalminkiliivi, silkkihuivi... – silti vain lehmä ja pari lammasta. Pukeutuminen 1700-luvun talonpoikaisten varallisuuden ja aseman vertauskuvana Kokkolan pitäjässä; Johnson 2012, Nya, ärvda och testamenterade kläder i bouppteckningar. Hur bondekvinnans klädegendom utökades under 1700-talet; Johnson 2014, Fashion from the Ship: Life, fashion and fashion dissemination in and around Kokkola, Finland in the 18th century.

²²⁷ Brück 2005, 12-13.

²²⁸ Fingerroos & Jouhki 2014, 80. Se t.ex. Lévi-Strauss: *Spillor av paradiset* 1959 (*Tristes tropiques* 1955).

²²⁹ Hämeenaho & Koskinen-Koivisto 2014, 26.

²³⁰ Åström 2005, 29.

påverkar undersökningens planering, handling och rapportering.²³¹ Forskarens reflexivitet, egna färdigheter, intresse för ämnet, de forskningsmetoder som används samt forskarens uppfattning av etnologisk kunskap²³² spelar en stor roll men forskningen styrs också av de kulturerna och människorna som studeras. Det etnografiska tillvägagångssättet kan tillämpas om man vill synliggöra ett mångfacetterat kulturfenomen eller olika kulturella processer och deras betydelser både för en individ eller ett kollektiv²³³. Meningen med forskarens reflexiva tolkning är att kunna lyfta projektet mot mera intressanta och genomtänkta tolkningar men också att nå mera kvalificerade resultat.²³⁴ Min studie synliggör s.k. vanliga människors vardagsliv. Processen är subjektiv och därför bör också etiken diskuteras.

Forsknings- och forskareetik

Under mina besök i Riksarkivet Vasa har jag för det mesta studerat bouppteckningar från 1700- eller 1800-talen men också i några fall har jag behövt nyare än hundra (100) år gamla kyrkböcker, civilregister eller köpebrev. Då har jag följt den praxis som gäller och ansökt om tillstånd att studera dessa dokument. Genom att fylla i Riksarkivets blankett²³⁵ kan jag beviljas tillstånd att använda behövliga dokument men samtidigt ger jag mitt samtycke till vissa förbindelser. Forskaren garanterar att ens egna uppgifter är korrekta och förbinder sig att använda handlingarna endast för det ändamål som tillståndet har beviljats. Forskaren påminns om § 27 i lagen om offentlighet i myndigheternas verksamhet (621/1999)²³⁶ som lyder: "Den som erhållit en handling skall ge en skriftlig förbindelse om att han eller hon inte kommer att använda handlingen för att skada eller skymfa den som handlingen gäller eller hans eller hennes närstående eller för att kränka andra intressen som sekretessplikten är avsedd att skydda."

Pia Olsson (2005) framhåller att etnologer arbetar inom en minnesorganisation även om detta kan vara svårt att uppfatta i vår globaliserade värld. Etnologer arbetar på museer och i arkiv som innehåller mycket information. Ifall det är fråga om minnesdata kan det aktuella källmaterialet vara mycket personligt och känsligt.²³⁷ Under mitt yrkesliv arbetade jag på ett museum och fick avgöra vilka föremål som var värda att förvaras medan jag samtidigt skapade kunskap om min omgivning och förmedlade den till bl.a.

²³¹ Hämeenaho & Koskinen-Koivisto 2014, 88.

²³² Dessa är innehållet i etnologens verktygslåda som lanserades av professor Päivikki Antola (Suojanen) vid Jyväskylä universitet. Fingerroos 2003; Fingerroos & Jouhki 2014, 90.

²³³ Hämeenaho & Koskinen-Koivisto 2014, 7.

²³⁴ Se Alvesson & Skoldberg 1994, 367.

²³⁵ Ansökan om att få använda yngre än 100 år gamla kyrkböcker och civilregister i forskarsalen. Riksarkivet. Ansökan kan också få ett negativt utslag. Då kan kunden överklaga beslutet till förvaltningsdomstolen.

²³⁶ 7 kap Undantag från och upphörande av sekretess.

²³⁷ Olsson 2005, 282.

amatöretnologer och kulturforskare, professionella forskare samt yrkeskunniga museiarbetande. Jag fick erfara att Pia Olssons påminnelse om både forskningens känslighet och om forskarens färdighet att vara sensitiv bör iaktas och dessa grundläggande principer bör ständigt prövas.

Bouppteckningar efter 1700-tals bondekvinnor och borgardamer berör deras privatliv men dessa dokument är så gamla att man kan studera dem utan beviljade skriftliga tillstånd eftersom all information som kan klassificeras konfidentiell är genomgående äldre än hundra år. Dessutom har det gått över 50 år efter personernas död så deras egna namn kan användas i forskningen. Fast jag juridiskt sett är på den s.k. säkra sidan är det ändå skäl att diskutera 1700-talskvinnors rättigheter och mitt sätt att använda den information som jag har fått om dem. Arkivlag (831/1994), personuppgiftslag (523/1999) och redan tidigare nämnda lagen om offentlighet i myndigheternas verksamhet (621/1999) är lagar som närmast förbinder mig som forskare och Riksarkivet påminner en om att överträdelser av gjorda förbindelser är straffbara.²³⁸

I Finland har Forskningsetiska delegationen givit ut etiska principer för humanistisk, samhällsvetenskaplig och beteendevetenskaplig forskning (2009). De etiska principer som omfattar till humanvetenskaperna räknade forskningsområden indelas i tre kategorier: respekt för den undersökta personens självbestämmanderätt, undvikande av skador samt personlig integritet och dataskydd.²³⁹ Eftersom min forskning berör 1700-talskvinnor har jag ingen möjligheter att ta hänsyn till deras självbestämmanderätt men det var de antagligen inte under sin livstid vana vid eftersom de knappast visste var och hur de blev registrerade.²⁴⁰ I min studie är det närmast fråga om hur jag beaktar kvinnornas rätt till personlig integritet och dataskydd. Det etiska ansvaret når från 1700-tals studiematerial till dagens läsare och därför bör forskningens syfte granskas noggrant.

Huvudpersonen i min forskning är Maria Laiberg men kan jag berätta all information som jag har om henne utan att någon av hennes ättlingar tar det som en förolämpning? Att besvara frågan är inte så enkelt även om jag vet att inga ättlingar finns eftersom familjens två döttrar Christina (d. 1797) och Catharina (d. 1824) överlevde sina föräldrar men dog ogifta och utan barn²⁴¹. Familjen dog ut, den yngsta dottern Catharina dog i Nedervetil 1842. En annan fråga väcktes då jag läste Marias blivande makes, Johan Backmans, brevväxling med Christina Thomasdotter från Råneå år 1745²⁴². Christinas brev är mycket intimt eftersom hon beskriver sina känslor och sin besvikelse mycket levande medan Johan Backman svarar sakligt men bestämt och avvärjande. Ingen anade väl att någon skulle läsa dessa brev 270 år senare. Som jag redan tidigare konstaterade dog den

²³⁸ §35 Straffbestämmelser i lagen om offentlighet i myndigheternas verksamhet (621/1999). 8 kap Särskilda bestämmelser.

²³⁹ Forskningsetiska delegationen 2009, 5.

²⁴⁰ Se även Frigren 2015, 63.

²⁴¹ Nygrén 1998, 81, 90.

²⁴² Johan Backmans brev till Christina Thomasdotter 16.1.1745. Kokkolan rovastikunnan arkisto. Saapuneiden virkakirjeiden jäljennökset 1736–70. Da 1. Toholammin seurakunta/Lestijärven toimisto.

Backmanska kärnfamiljen ut 1842 men det gjorde inte släkten Bastubacka eftersom Johan Backmans syskon hade ättlingar. Maria Laibergs halvsyster, Catharina Laiberg, hade också ättlingar så en potentiell möjlighet att någon skulle ogilla mitt sätt att presentera händelser i deras liv kan finnas.

I Sverige har Vetenskapsrådet definierat att forskningsetik eller extern forskningsetik berör frågor om hur man får behandla försökspersoner eller informanter medan forskareetik eller intern forskningsetik berör forskarens ansvar gentemot forskningen och forskarsamhället. Vetenskapsrådet poängterar att dessa två krav, individskyddskravet och forskningskravet, alltid måste vägas mot varandra, de är inte absoluta.²⁴³ Forskningsetik kan också definieras som yrkesetik d.v.s. forskarens etiska principer, normer, värden och dygder som hon bör följa. I Finland har Forskningsetiska delegationen givit anvisningar för god vetenskaplig praxis som hela forskarsamhället förutsätts följa medan varje individ, varje forskargrupp som helhet och hela organisationens ledning är ansvariga för sin del.²⁴⁴ Under mina arkivbesök har jag bara en gång sökt efter en 1700-talsbouppteckning som försvunnit. Det enda jag hittade var en lapp som bekräftade att just den bouppteckningen fattades. När och hur den hade kommit bort vet ingen. Forskarens etik når också till kommande generationer medan forskningsetiska principer innebär att samhället och samhällets medlemmar kan kräva att högklassig och pålitlig forskning bedrivs också i framtiden.²⁴⁵

Pirita Frigren (2015) har i sin historiska studie om 1800-tals sjömänshustrur motiverat sin forskning med det att hon har studerat s.k. vanliga människor som ofta har förbigåtts. Att studera dessa människor som aktörer upplever Frigren att hon gör dem rätt eftersom de fortfarande annars skulle vara bortglömda. Hennes forskning styrs av hennes inriktning (history from below) som i sig själv innebär en etisk skyldighet att lyfta fram de förbisedda.²⁴⁶ Att studera 1700-tals bondekvinnor från Gamlakarleby socken har varit min plikt eftersom deras livsöden är okända. Jag nämde tidigare att mitt etiska ansvar når från 1700-tals studiematerial till dagens läsare. Jag har studerat alla tillgängliga dokument ytterst noggrant men om jag inte skulle använda personens eget namn då jag beskriver ett fenomen eller vilka olika klädesplagg någon ägde skulle läsaren uppleva det opersonligt, otydligt och förbryllande. I samband med en mera allmän beskrivning har namnen lämnats bort eller ersatts med koder. Allt kan eller behöver jag inte rapportera men jag har upplevt att för att kunna "blotta den inbyggda förståelsen av gångna tiders fenomen" behövs en reflekterad kombination av forskarsympati, respekt, integritet och ansvar för att "förstå den gångna tidens fenomen i dagens värld"²⁴⁷.

Att forskningens syfte bör granskas noggrant är också ett grundläggande krav. Jag har valt att studera bondekvinnors välstånd, ställning och modemedvetenhet i min jakt efter den folkliga modedräkten. Min studie innebär också en jämförelse med borgardamers modedräkter och slutligen diskuterar jag

²⁴³ Vetenskapsrådet 2011, 16; Vetenskapsrådet 1990, 5.

²⁴⁴ Kuula 2006, 23, 34-35.

²⁴⁵ Vetenskapsrådet 1990, 5.

²⁴⁶ Frigren 2015, 64-65.

²⁴⁷ Renvall 1965, 328-333.

hur 1700-talsmode syns i våra bygdedräkter. Jag har inte upplevt att mitt ursprungliga studiematerial som består av bouppteckningar, tre församlingars kommunionböcker, intervjuer och brevväxling skulle innehålla sådant material som jag borde hemlighålla fast jag har en möjlighet att välja vad jag vill avslöja. Jag har inte heller upplevt att det skulle vara svårt att berätta om 1700-tals bondekvinnor från Gamlakarleby socken eller 1700-tals borgardamer från Gamlakarleby stad eftersom jag känner forskarempati för dessa kvinnor och oavsett bristfälligt och ensidigt studiematerial, kommer dem mycket nära.

III BONDEKVINNORS VÄLSTÅND

Maria Laiberg, sockenskrivarens dotter

Maria Laibergs far, Thomas Laiberg (1684–1727) flyttade med sin familj 1725–1726 från Gross i Kaustar by till Domars hemman i samma by. Hemmanet hade varit öde sedan 1696 d.v.s. redan före stora ofreden (1714–1721).²⁴⁸ Om Thomas Laiberg vet man att han var sockenskrivare redan 1709 och hans äldsta dotter Catharina föddes i Gamlakarleby stad år 1709.²⁴⁹ Under stora ofreden fängslades Thomas Laiberg av ryska soldater, fördes i rysk fångenskap 1714 och kunde återvända hem först år 1722. Efter hemkomsten blev han länsman men anhöll om avsked från sitt arbete år 1724.²⁵⁰ Då han upptog Domars hemman bestod familjen av hans andra hustru, Brita Scherping och en dotter, Maria, född 1723. En annan dotter, Brita, född 1724 dog som liten.²⁵¹ Thomas Laiberg hade åtminstone två döttrar från sitt första äktenskap. Den äldsta dottern Catharina flyttade aldrig till Domars medan Elsa bodde där en tid innan hon flyttade till Stockholm.²⁵²

Anteckningar om familjen finns i Gamlakarleby landsförsamlings kommunion- och husförhörslängder som börjar från år 1721. Thomas Laiberg återvände från sin fångenskap i Ryssland år 1722 och gifte sig i april samma år.²⁵³ Familjen intog sin plats i byn och i december hade "hustru Brita Scherping" anlitats som en av faddrarna till furiren Diedrich Gyllens dotter Anna Maria i

²⁴⁸ Back 1976, 70.

²⁴⁹ Kokkolan seurakunta. Kokkolan seurakunnan arkisto. Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1657–1749. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8238575> jakso: 269. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 16.3.2015.

²⁵⁰ Back 1976, 70, 372, 404, 519; Rantanen 2007, 206.

²⁵¹ Karleby församling. Mikrokort 40 509 Döpta 1721–1730. Karleby stadsbibliotek.

²⁵² Karleby församling. Mikrokort 4 509 1725–1737 /Palo 89. Karleby stadsbibliotek.

²⁵³ Karleby församling. Mikrokort 194 509 Vigda 1721–1750. Karleby stadsbibliotek.

Vittsar by²⁵⁴. Följande år anlätades paret som faddrar åt Hindrich Johansson Gästgifvars dotter Anna i Kaustar by²⁵⁵.

Namnet Scherping fanns i Finland på 1740-talet i Pälkäne (Sappis) och på 1760-talet i Korsholm (Koskö)²⁵⁶ men i Gamlakarleby landsförsamlings eller Gamlakarleby stads kommunionböcker berättas inte vem Brita Scherping var och varifrån hon hade kommit. Med hjälp av internet fann jag en Brita Catharina Scherping som var född 1695 i Särestad, Sverige²⁵⁷. Enligt dopboken för Särestad och Bjärby församlingar döptes Britta²⁵⁸ Catharina den 29 april 1695. Hon var dotter till befallningsmannen (= ämbetsman eller t.ex gårdsfogde) Clas Scherping i Torpa som tillhörde Bjärby församling²⁵⁹. Det är omöjligt att få reda på om eller när Brita Scherping skulle ha flyttat till Finland eftersom inga husförhörslängder eller flyttlängder för Bjärby församling finns bevarade före andra hälften av 1700-talet²⁶⁰.

Thomas Laibergs andra hustru kom alltså antagligen från Sverige och att hennes far var befallningsman bekräftar det forskningsresultat som antyder att de österbottniska sockenskrivarnas socialgrupp berodde på deras makors socialgrupp. De österbottniska sockenskrivare och länsmän gifte sig med prästdötror, länsmänsdötror, bondedötror eller dötror efter militärer och Arja Rantanen (2014) påpekar att om en sockenskrivare gifte sig med en kvinna med högre social status kunde också mannen avancera och få en bättre position i samhället.²⁶¹

Livet på Domars ändrades radikalt då Thomas Laiberg dog 43 år gammal i januari 1727. Brita Scherping födde parets tredje dotter, Christina, en månad efter sin mans död och blev således ensamförsörjare för sina två dötror.²⁶² Att familjen blev utan manlig försörjare betydde oftast att den enda ekonomiska räddningen för en kvinna var ett nytt äktenskap. Brita Scherping hade antagligen en annan

²⁵⁴ Karleby församling. Mikrokort 40 509 Döpta 1721–1730. Karleby stadsbibliotek.

²⁵⁵ Kaarlelan seurakunta. Kaarlelan seurakunnan arkisto. Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1721–1750. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8282984> jakso: 9. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 16.3.2015.

²⁵⁶ Pälkäneen seurakunta. Pälkäneen seurakunnan arkisto. Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1730–1755. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=7513940> jakso: 103. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 19.3.2015;

Korsholm-Mustasaari-vigda. Åren 1765–1765. Genealogiska Samfundet i Finland. www.genealogia.fi Historieböcker/HisKi. Hämtad 6.12.2014.

²⁵⁷ Rötters Anbytarforum. Sverige.

<http://aforum.genealogi.se/discus/messages/576/20332.html?1355942194> Hämtad 3.11.2014. Särestads församling ligger i Grästorps kommun i Västergötland (Västra Götalands län).

²⁵⁸ Skervs Britta i stället för Brita i Särestad och Bjärby församlings dopbok.

²⁵⁹ Särestad och Bjärby församlingars dopbok vol C:1. Landsarkivet i Göteborg, Sverige.

²⁶⁰ E-postmeddelande av Per Forsberg. Landsarkivet i Göteborg. 11.3.2015.

²⁶¹ Rantanen 2014, 104-106.

²⁶² Karleby församling. Mikrokort 215 509 Döda 1721–1748; Karleby församling. Mikrokort 40 509 Döpta 1721–1730. Karleby stadsbibliotek.

möjlighet eftersom hon levde som änka till sin död 1750²⁶³, även om hon bara var 32 år gammal vid sin mans frånfälle. Maria Laiberg miste sin far som treåring²⁶⁴.

Thomas Laiberg och Brita Scherping hade valt både borgare och bönder som faddrar till sina barn. Marias faddrar var befallningsman Gustaf Rikberg, rådmän Isak Storman, borgaren Matz Bast och respekterade damer, Philip Backmans änka Anna Herman och fänriskan Maria Sander samt jungfru Maria Gronowia.²⁶⁵ Borgare anlidade faddrar från sin egen klass men att allmogen valde faddrar ur borgarklassen var inte heller ovanligt. Prästen antecknade faddrarna i rangordning²⁶⁶ i barnets dopattest och det var också vanligt att prästen och hans fru var faddrar²⁶⁷. Till det sociala nätverket som var ytterst viktigt för familjen hörde också Catharina Laiberg (f. 1709). Thomas Laibergs äldsta dotter (från hans första äktenskap) hade gift sig med borgaren Jacob Kauko år 1731 och bodde i Gamlakarleby stad. År 1741 var jungfru Maria Laiberg tillräckligt gammal för att vara fadder för Catharina Laibergs och Jacob Kaukos sjätte barn, Catharina²⁶⁸.

Maria Laiberg, kyrkomålarens hustru

Maria Laiberg bodde på Domars hemman med sin mor tills hon gifte sig med kyrkomålaren Johan Backman och i Gamlakarleby stadsförsamlings samt Nedervetil församlings kommunionböcker får vi mera information om familjen. Johan Nilsson Bastubacka hade besökt nattvarden den femte maj 1730 och sedan rest till Sverige. Efter att ha varit borta i tolv år återvände han som Johan Backman till sin födelseort men bosatte sig snart i Gamlakarleby stad eftersom han hade fått privilegier att grunda en tapetfabrik på orten.²⁶⁹ Någon anteckning angående när och var Johan Backman och Maria Laiberg ingick äktenskap har jag inte hittat men jag antar att de gifte sig 1745. Jag motiverar mitt antagande med Johan Backmans egna ord i sitt brev från Gamlakarleby till Christina Thomasdotter i Råneå, Sverige daterad den 16 januari 1745. Johan Backman skrev bl.a. att han tänker träda i äktenskap på orten ty ... *att sådant är nödigt för min lilla hushåldning...*²⁷⁰. I Gamlakarleby stadsförsamlings kommunionbok från år 1745 har antecknats i 14 kvarteret Johan Backman, hustrun Maria Laiberg och Sv. Mod.

²⁶³ Gamlakarleby - Kokkola - begravda. Åren 1750- 1750. Genealogiska Samfundet i Finland. www.genealogia.fi Historiaböcker/Hiski. Hämtad 6.12.2014.

²⁶⁴ Thomas Laiberg begravdes 22.1.1727, dottern Maria fyllde fyra år tre veckor senare, 11.2.1727.

²⁶⁵ Karleby församling. Mikrokort 40 509 Döpta 1721-1730. Karleby stadsbibliotek.

²⁶⁶ Enligt social status och officiell värdighet på grund av t.ex. ämbete.

²⁶⁷ Huittinen 1997, 34.

²⁶⁸ Gamlakarleby stads församling. Mikrokort 501 224/495 Döpta, Döda, Vigda 1C1 1657-1749. Karleby stadsbibliotek.

²⁶⁹ Nygrén 2003, 68-73. Nyberg 1983, 6.

²⁷⁰ Johan Backmans brev till Christina Thomasdotter 16.1.1745. Kokkolan rovastikunnan arkisto. Saapuneiden virkakirjeiden jäljennökset 1736-70. Da 1. Toholammin seurakunta/Lestijärven toimisto.

(=svärmodern) Brita Scherping²⁷¹. Maria Laibergs och Johan Backmans äldsta barn, en dotter, föddes den 25 juni 1746²⁷². Maria födde sex döttrar och två söner inom 18 år, men bara två av hennes barn nådde vuxen ålder. (Se Faktalåda 2)

Faktalåda 2 Johan Backmans och Maria Laibergs familj

1. Elisabeth Catharina 1746–1746 Gamlakarleby stad
2. Brita Magdalena 1747–1748 Gamlakarleby stad
3. Christina 1749 Gamlakarleby stad –1797 Nedervetil by (48 år)
4. Maria Sophia 1750–1750 Gamlakarleby stad
5. Britha Catharina 1751–1751 Gamlakarleby stad (okänd barnsj. 4,5 mån.)
6. Johan Nicolaus 1752–1763 Nedervetil by (rödsot 11 år)
7. Abraham 1755–1755 Nedervetil by
8. Catharina 1764–1842 Nedervetil by (78 år)

273

Att Maria Laiberg födde åtta barn var alldeles naturligt. En 1700-tals husmoder var så gott som utan undantag gravid vartannat år. Hälften av de nyfödda barnen dog innan de nådde vuxen ålder och största delen som spädbarn. De vanligaste dödsorsakerna var komplikationer vid förlossningen, fördärvad mat och epidemier. Att få invånarantalet att stiga var för Finland en ekonomisk och militärisk fråga och därför var det viktigt att få barndödligheten att sjunka.²⁷⁴ En åtgärd var att skola barnmorskor. Gamlakarleby stad fick sin första barnmorska då Maria Christina Ahlström (f. Pelander) avlade sin barnmorskeexamen år 1774²⁷⁵.

Maria Laibergs bouppteckning berättar ingenting om tiden i staden. Vi vet var paret bodde och hur länge tiden i Neristan varade²⁷⁶. Johan N. Backman utförde sina målningar i Gamlakarleby landsförsamlings kyrka åren 1749–1751²⁷⁷. Innan han började sitt arbete i kyrkan hade han målat sin första altartavla, *Nattvarden*, i Nedervetil kyrka samt varit anställd i Viitasaari och Kauhava församlingar (1748). Under arbetet i Karleby målade han också i Jalasjärvi, Ikalis och Hämeenkyrö (1750) samt i Keuru och Vetil (1751) och därefter i Kronoby

²⁷¹ Kokkolan seurakunta. Kokkolan seurakunnan arkisto. Pää- ja rippikirjat. Rippikirja 1736–1753. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8241678> jaksot:118. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 7.11.2014.

²⁷² Gamlakarleby stads församling. Mikrokort 501 224/495 Döpta Döda Vigda 1C1 1664–1749. Karleby stadsbibliotek.

²⁷³ Kokkolan seurakunta. Kokkolan seurakunnan arkisto. Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1657–1749. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8238658> jaksot:356, 361, 364; Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1750–1785. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8238673> jaksot: 1, 6, 14. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtade 19.3.2015; Alavetelin seurakunta. Alavetelin seurakunnan arkisto. Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1754–1779. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8273813> jaksot: 4, 27. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtade 27.5.2016.

²⁷⁴ Vainio-Korhonen 2012, 15.

²⁷⁵ Vainio-Korhonen 2012, 237.

²⁷⁶ I 14:e kvarteret i s.k. Neristan under åren 1745–1753.

²⁷⁷ Rajaniemi 2000, 159.

(1755–1761), Saarijärvi (1756), Toholampi och Alavo församlingar (1761). Som hantverkare var han också en skicklig snickare eller träskulptör så många församlingar fick förnyade eller alldeles nya predikstolar i sina kyrkor som t.ex. Nedervetil (1752), Lochteå (1758) och Kronoby (1759) och Nedervetil kyrka har ett dopskålsställ som tydligen snickrats och målats av honom.²⁷⁸

I en 1700-tals småstad bodde man nära varandra och var ofta beroende av sina grannar. Familjen bodde i Neristan men att målaren Backman var uppskattad som hantverkare syns också i parets val av faddrar till sina barn. En nära granne, skraddarmästare Johan Tallqvist och hans hustru Maria, valdes till faddrar till parets första barn, Elisabeth Catharina, som döptes den 26 juni 1746 men de övriga faddrarna hörde till borgarklassen och bodde i Oppistan (kvarteren nr 2 och 3).²⁷⁹ Eftersom målaren som i vår tid anses vara sin tids skickligaste kyrkomålare i Österbotten tillverkade och utsmyckade också predikstolar och därför ofta var på resande fot²⁸⁰ fick den unga frun ansvara för hushållet. En fördel var att Maria hade sin mor, Brita Scherping, nära till hands. Ifall modern inte var sjuk kunde hon hjälpa till med många sysslor.

Maria Laiberg bodde alltså i staden och var gift med en kyrkomålare som ägde två hus. Johan Backman hade fått arva en summa pengar från Bastubacka i Nedervetil efter sin mor Lisa Larsdotter som hade dött 1727. Enligt hennes bouppteckning som uppgjordes 20 år senare år 1747 delades egendomen mellan barnen så att varje son fick 33 daler kopparmynt 16 2/3 öre och döttrarna fick var sin ko, några får och en tröja till ett sammanlagt värde av 28-39 daler kopparmynt (2B/40). Att dela så var inte vanligt. Enligt lagen och dess tillämpning var varje dotters lott hälften av sonens lott och i detta fall betydde det 16 daler kopparmynt 24 1/3 öre. Så hade det också antecknats i Lisa Larsdotters bouppteckning men det som döttrarna fick kan anses som hemgift. Döttrarna fick antagligen sina husdjur och tröjor då de gifte sig eftersom en av döttrarna, Malin, dog fem år före sin mors bouppteckningstillfälle. (2B/40)

Maria Laibergs far dog då dottern var bara tre år gammal. Efter sockenskrivaren Thomas Laiberg har inte upptecknats eller bevarats någon bouppteckning. Brita Catharina Scherping dog 1750 som 56-åring men efter henne har inte heller antingen upptecknats eller bevarats någon bouppteckning. Jag har inte fått reda på vad Maria Laiberg fick arva eller om hon över huvud taget ärvde någonting. Jag antar i alla fall att medan mor och dotter flyttade från Domars hemman i Kaustar by till Gamlakarleby stad kom de inte tomhända.

Den andra perioden i Maria Laibergs liv som kyrkomålarens hustru var tiden i Nedervetil²⁸¹. Familjen hade flyttat efter Brita Scherpings död (1750) till Johan Backmans hemtrakter 1753–1754 och han fortsatte med sitt arbete i närliggande församlingar. Tre år innan Maria Laiberg och Johan Backman flyttade till Nedervetil hade byamän byggt där ett litet kapell. Man hade byggt

²⁷⁸ Appelgren 1985, 719; Nygrén 1958, 201.

²⁷⁹ Gamlakarleby stads församling. Mikrokort 501 224/495 Döpta Döda Vigda 1C1 1657–1749. Karleby stadsbibliotek. Elisabeth Catharinas faddrar var: *Rådman Jacob Falander, Mons. (handelsman) Zacharias Walding, Madam Christina Kruse och Jungfru Brita Lena Storman.*

²⁸⁰ Nygrén 2003, 68-73.

²⁸¹ 1754–1765

kapellet utan tillstånd men 1753 gav regeringen lov att grunda en kapellförsamling på orten.²⁸² Den nya kyrkan fick många donationer av rika borgare från Gamlakarleby stad och t.ex. år 1752 donerade assessoren Martin Polviander fyra fönster och rådman Jacob Falander likaledes medan smeden Lars Öhman donerade ett lås för sakristian och smeden Johan Bastubacka ett lås för kyrkodörren. Socknens bönder donerade bl.a. ljusplåtar och psalmböcker men bland de få kvinnliga donatorerna fanns Maria Laiberg. Den 1. januari 1754 donerade *Målaren Mästar Johan Backmans hustru ett stycke salvet* d.v.s. en servett, ett tygstycke el. liten duk för användning vid t.ex. måltid.²⁸³ Enligt Nedervetil församlings kassabok från år 1752 hade *Målaren Johan Backman arbetat både på Bilderna och även på Predikstolen* för 30 daler kopparmynt²⁸⁴ men hans hustrus donation bekräftar att familjen flyttade till Nedervetil senast 1754.

Att flytta till landsbygden var inte något nytt för Maria Laiberg, hon hade ju bott på Domars hemman i Kaustar by. Nu var situationen en annan. Hon flyttade till Bastubacka som *målarens* hustru och husmor med två minderåriga barn, Christina (f. 1749) och Johan Nicolaus (f. 1752). I Nedervetil församlings kommunionböcker från åren 1754–1760 har familjen antecknats på nr 5 Bastubacka I²⁸⁵ och det backmanska paret anlätades genast som faddrar till sin närmaste grannes, Thomas Olofsson Bastubackas, son Fredrik²⁸⁶. Ett och ett halvt år efter att familjen hade bosatt sig på orten födde Maria en son, Abraham, men han dog om en månad.²⁸⁷

År 1761 fick familjen i församlingens kyrkbok ett eget uppslag med rubriken *Målaren*. I samma hushåll har antecknats lärgossen Eric Westzynthius (1743–1787), pigan Susanna Hansdotter, drängen Moses Lybeck (f. 1741) som var son till Moses Lybeck (1704–1764), en skicklig snickare och anställd av Johan N. Backman samt qvinspersonen Maria Mattsdotter och hennes son Eric.²⁸⁸ De senare anteckningarna uppger att Maria Mattsdotters son hade dött som

²⁸² Kankkonen 2003, 43–45.

²⁸³ Alavetelin seurakunta. Alavetelin seurakunnan arkisto. Kirkonkassan tilit. Kirkonkassan tilit 1752–1774. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8274721> jakso: 7. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 12.1.2017; SAOB. www.saob.se sökord: salvet. Hämtad 12.1.2017.

²⁸⁴ Alaveteli seurakunta. Alavetelin seurakunnan arkisto. Kirkonkassan tilit. Kirkonkassan tilit 1752–1774. *Räkning öfver sielfva Kyrckio Byggnaden Hvaisandes Hvad hvar och en Tillsatt Med Arbete, Material framskaffan- och Ny Kiöpande med mera.* <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8274717> jakso: 3. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 20.1.2017.

²⁸⁵ Alaveteli seurakunta. Alavetelin seurakunnan arkisto. Pää- ja rippikirjat. Rippikirja 1754–1768. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8232681> jakso:16. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 20.1.2017.

²⁸⁶ Alavetelin seurakunta. Alavetelin seurakunnan arkisto. Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1754–1779. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8273810> jakso:1 (född 8.2. döpt 10.2. 1754) Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 22.3.2015.

²⁸⁷ Alavetelin seurakunta. Alavetelin seurakunnan arkisto. Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1754–1779. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8273813> jakso: 4 (född 17. 7. döpt 20.7. 1755) Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 22.3.2015; Nedervetil - Alaveteli - begravda. Åren 1755–1755. Genealogiska Samfundet i Finland. www.genealogia.fi Historieböcker/Hiski. Hämtad 22.3.2015.

²⁸⁸ Alavetelin seurakunta. Alavetelin seurakunnan arkisto. Pää- ja rippikirjat. Rippikirja 1754–1768. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8232681> jakso: 16. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 8.3.2016.

spädbarn och familjen Backman hade förlorat sin son Johan men utökats med en dotter (Catharina f. 1764). Maria Mattsdotter syns inte efter 1761 men i hushållet fanns en qvinsperson, Anna Mårtensdotter. Eric Westzynthius (d.y.) reste till Stockholm 1764 men återvände och fortsatte att måla i Gamlakarleby efter Backmans död ända till år 1787.²⁸⁹ En ny lärgosse, Pehr Pehrsson (f. 1746) hade varit anställd av Backman 1764–65 men efter Johan Backmans död i augusti 1765 var Maria ensam med sina två döttrar.²⁹⁰

Under de fyra sista åren i Maria Laibergs liv framträdde vardagslivet i all dess mångfald innehållande både barndop och begravningar. Maria Laiberg dog som änka två år efter sin man men den svåra situationen som uppstod för Christina och Catharina Backman efter att de hade blivit föräldralösa löstes med hjälp av det sociala nätverket som fungerade på många sätt. Christina Backman hade redan tidigare antecknats hörande till nr 5 Bastubacka II:s matlag även om hon bodde hos sina föräldrar²⁹¹. Catharina Backman omhändertogs av sin moster, Maria Laibergs halvsyster, Catharina Laiberg och hennes man, Lars Notell och bodde hos dem så länge de levde.²⁹²

Maria Laiberg i vardagen

För att göra 1700-tals vardag synlig har jag valt att beskriva Maria Laibergs, den centrala kvinnan i min forskning, vardagsliv på basis av den information som jag har av henne och hennes egendom. Här berättar jag som etnolog om Marias vardagsliv ur tre olika synvinklar: den första berör användningen av källmaterialet, den andra är hur jag beskriver hennes vardagsliv och den tredje är vilket budskap jag har dolt i min berättelse.²⁹³ Som etnolog måste jag begränsa mina iakttagelser i tid och rum, och därför tar jag som exempel Maria Laibergs sätt att bo, äta och klä sig under hennes tid i Nedervetil (1754–1767).

Det är inte möjligt att rekonstruera Marias vardag direkt från församlingens historieböcker t.ex. kommunion-, dop- och dödböcker, fast de berättar en hel del om den ifrågavarande människan d.v.s. födelseår (ibland också –datum) om hon var läs- eller/och skrivkunnig och om hon förstod det hon läste. Mest är det fråga om livets högtider men också en kontroll över nattvardsgång och anmärkningar

²⁸⁹ Appelgren 1985, 720; Hanka 2003, 474.

²⁹⁰ Alavetelin seurakunta. Alavetelin seurakunnan arkisto. Pää- ja rippikirjat. Rippikirja 1754–1768. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8232786> jakso: 70. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 8.3.2016.

²⁹¹ Alavetelin seurakunta. Alavetelin seurakunnan arkisto. Pää- ja rippikirjat. Rippikirja 1754–1768. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8232779> jakso: 67. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 8.3.2016.

²⁹² Gamlakarleby stads församling. Mikrokort: 24 224/495 1768–71 I Aa4 Kokkola 01; 28 224/495 1772–77 IAa5 Kokkola 01; 34 224/495 1778–83 IAa6 Kokkola 01; 41 224/495 1784–90 IAa7 Kokkola 01; 48 224/495 1791–97 IAa8 Kokkola 01; 56 224/495 1798–1805 IAa9 Kokkola 01. Karleby stadsbibliotek. Christina Backman dog 1797. Catharina bodde i Gamlakarleby stad 1768–1798 och återvände sedan till Nedervetil. Hon bodde på Bastubacka till sin död 1842.

²⁹³ Ehn 1999, 151.

på eventuella avsiktliga eller oavsiktliga snedsteg.²⁹⁴ För att studera hur Maria Laiberg bodde, lagade mat, åt och klädde sig har jag använt olika förteckningar i hennes bouppteckning men också några kommentarer angående hennes bouppteckning. Dessa har jag jämfört med andra bouppteckningar från Bastubacka samt T.I. Itkonens (1925) studie om 1700-talsinredning i en bondgård i Syd-Österbotten, Saini Laurikkalas (1947) studie om 1700-tals bönders bostäder och hushållssaker i Egentliga Finland samt Niklas Huldéns (2006) studie om föremål i sydvästra Finlands kust- och skärgårdsområden.

Maria Laiberg bodde i en stuga med förstuga, sal och två kamrar. De övriga byggnaderna som hon hade tillgång till var en bastu, ett lider (en vedbod), en stolpbod, ett fähus, en lada samt en lada på åkern. Stugan hade fönster av glas och två spisar. Den hade kanske några fasta möbler men ett stort skåp, åtminstone en eller två speglar, ett tebord, en vacker tavla samt fem karmstolar, eventuellt placerade i salen. Vägghasta sängar nämns aldrig i bouppteckningarna men ett hörnskåp, ett fällbord, en omålad soffa, fyra större och mindre kistor och skrin med lås samt en målad tavla utan ram var placerade i kamrarna och förstugan men hur, är omöjligt att säga. (5B/60) Maria Laiberg hade många lösa (fristående) möbler som kan uppfattas som märkbara tecken på ekonomiskt välstånd²⁹⁵ medan hennes svärföräldrar som hade dött 1759 och 1760 hade haft, enligt deras bouppteckning, bara två kistor och ett litet gammalt skåp. (4B/60)

Riitta Pylkkänen (1951) har kommenterat den backmanska bouppteckningen men i hennes kommentarer ingår inte en beskrivning av men nog några observationer om familjens vardag. Pylkkänen anser att familjens kost har varit "enformig" och hon motiverar sitt påstående med det att Maria hade bara de nödvändigaste kokkärlen, tallrikar och skedar.²⁹⁶ Riitta Pylkkänen hänvisar till Saini Laurikkalas beskrivning av den vanliga eller vardagliga maten som bestod av saltat kött och saltad fisk, gryn- mjöl- och ärträtter som varierades med rovor, kål och bär samt bröd, maltdryck och surmjölk²⁹⁷ men kostens enformighet berodde inte enligt min mening på brist på kokkärl, träkärl eller bestick. Husgerådssakerna upptecknades inte så noggrannt. Grytor och pannor kunde antecknas under flera rubriker och träsaker kunde förbigås med en mening: *Alla i gården befintliga träsaker med kopp och kar* och meningen kunde ännu fortsätta *samt hästredskap med slädor* eller *med slädor och åkerredskapen* (4B/60, 1B/40). På Bastubacka hade alla familjer ungefär likadana möjligheter att laga och servera mat om man hade tillräckligt med råvaror.

Maria Laibergs vardag bestod först och främst av att ta hand om sina barn fast den äldsta dottern Christina var redan så gammal att hon kunde både hjälpa sin mor och arbeta hos sina farbröder. På grund av de anteckningar som finns i Maria Laibergs bouppteckning kan jag förutsätta att boskapskötsel²⁹⁸ och lite odling²⁹⁹ hörde till hennes vardag men jag antar att familjens dräng, Pehr

²⁹⁴ Hyppönen & Luttinen 2005, 65-67.

²⁹⁵ Väinö-Korhonen 1998, 49.

²⁹⁶ Pylkkänen 1951, 82-83.

²⁹⁷ Laurikkala 1947, 218-219.

²⁹⁸ *En gammal häst, en ko, en kviga och två får, tillsammans 87 daler kopparmynt* (5B/60).

²⁹⁹ *T.ex. en upptagen åker om 10 kappland med dal och stengårdsgård 150 daler kopparmynt* (5B/60).

Pehrson³⁰⁰, utförde det tyngsta arbetet. På grund av Maria Laibergs linneförteckning kunde jag också konstatera att Maria Laiberg var en duktig väverska men det är omöjligt att bevisa. Enligt lagen fick en kvinna, oberoende till vilket stånd hon hörde, anställa en sy- och vävkunnig piga eller en sällskapsdam som dessutom fick undervisa husets flickor i läsning.³⁰¹ *Qvinspersonen* Maria Mattsdotter som har antecknats höra till familjen Backmans matlag under hela deras tid i Nedervetil³⁰², kunde också vara en skicklig väverska.

Maria Laibrgs linneförråd bestod av en drällduk och sex servetter, sex stycken nya blårgarnslakan, två handdukar, 19½ alnar (ca 11,5 meter) lärft och fem alnar ylletyg. Dynvar som vävdes som dubbelväv av lingarn krävde kunnsighet och oftast medförde linnevävning att man odlade och spann linet själv. Arbetsredskap som behövdes till linberedning (bråkning, skäkning, häckling och spinning) kunde lånas av grannar eller släktingar men Maria Laiberg hade åtminstone en gammal häckla, två spinnrockar, tre saxar och två skålpund (850 g) färdigt häcklat lin.(5B/60) Redskap för lin- och ullberedning samt vävredskap fanns också på andra gårdar på Bastubacka. Marias svärmor hade ett par kardor och en häckla medan Marias svägerska, Margeta Johansdotter, ägde ett par kardor, en stor vävstol och sex stycken vävskedar. (4B/60, 6B/70)

För att få reda på hur Maria Laiberg klädde sig på vardagen så berättar hennes bouppteckning att hon hade åtminstone två hemvävda kjolar, en randig kofta och en hemvävd blå päls. De övriga kläderna som var sydda av både damast, bordalou eller satin kan man inte kategorisera som vardagskläder för en bondkvinna men då måste man ta hänsyn till att Maria inte var en "vanlig" bondkvinna. Hennes klädförteckning är kanske bristfällig eftersom särkar, strumpor och skor fattas men hon kan ha redan givit bort en del av sina kläder till sin äldsta dotter Christina. Maria Laibergs syskrin och en anteckning om två röda handstickade mössor till soldaten Gedda kan eventuellt berätta om hennes sykunnighet och att hon kunde sticka men det är också omöjligt att bevisa. (5B/60)

Vardagen består alltså av små upprepade händelser som karaktäriserar människans sätt att vara och handla. Många olika arbetsuppgifter var beroende av naturen och årstiderna men blev det en paus hade flickorna och kvinnorna alltid ett handarbete eller flera till hands och pojkarna och männen hade alltid en släde eller ett ladutak som behövde repareras. Vardagen var på 1700-talets senare hälft i Gamlakarleby socken ganska likadan för alla bönder om man beaktar att en bondgård var en produktionsenhet men samtidigt också en konsumtionsenhet som försökte vara så självförsörjande som möjligt. En kvinnas vardag på landsbygden bestod av att sköta sitt hushåll d.v.s. ta hand om inte bara sin familj utan alla som hörde till hennes matlag, vanligtvis var det pigor och drängar eller

³⁰⁰ Alavetelin seurakunta. Alavetelin seurakunnan arkisto. Pää-ja rippikirjat. Rippikirjat 1754-1768. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8232786> jakso: 70. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 19.11.2017.

³⁰¹ Vainio-Korhonen 1998, 44.

³⁰² Alavetelin seurakunta. Alavetelin seurakunnan arkisto. Pää-ja rippikirjat. Rippikirjat 1754-1768. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8232681> jakso: 16; <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8232786> jakso:70. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 19.11.2017.

också en hantverkarens lärgossar. Att ta hand om allas klädsel hörde till en husmors vardagliga sysslor. Att köpa, sälja, byta, sy, ändra, lappa, svänga och sy om klädesplaggen hörde till de vardagssysslor som krävde färdighet i sömnad men också färdighet att kunna klä sig vackert och följa tidens mode. Om jag jämför dagens vardag med 1700-talets vardag så ser själva människan ganska likadan ut t.o.m. till det yttre. Omgivningen där vi befinner oss är annorlunda.

Klädttvätt hörde till kvinnornas vardag. Linnekläder som t.ex. skjortor, särkar och underkjolar var vita och tålde vattentvätt och skrubbing samt strykning. De kunde ändå inte tvättas så ofta så om man alltid bar rent linne hade man också ett stort linneförråd. Eftersom det fanns löss, skabb och olika parasiter var det oehört viktigt att de kläder som var närmast kroppen var rena och stötte bort sjukdomar.³⁰³ De finaste kläderna tvättades aldrig, inte heller vanliga gångkläder. Att tvätta sin kropp var inte alltid så lätt om man inte hade någon bastu men i de flesta gårdarna i Gamlakarleby socken fanns det bastu. Maria Laiberg hade *en badstuga med nävertak* värd 30 daler kopparmynt där det var möjligt att tvätta sig, föda barn, tvätta de döda och tvätta även sina linne- och gångkläder.

De som ännu kan jämföras är hälsan och hälsovården i vardagslivet. På 1700-talet dog småbarn av okända sjukdomar men också av olika epidemier och t.ex. år 1756 dog i Nedervetil by fem barn av koppor (= smittkoppor) medan år 1759 två barn av rödsot (= dysenteri, en akut tarminflammation). Åren 1761–62 dog 18 barn av koppor och 1763 igen 13 barn av rödsot.³⁰⁴ Att ta hand om de sjuka hör fortfarande till vardagen om än sjukdomarna växlar. Om man jämför Maria Laibergs vardagsliv med de andra bondekvinnornas vardagsliv så anser jag att de sista åren levde hon ett ganska slitsamt liv. Hennes kondition var kanske också nedsatt och hennes dödsorsak var lungsot eller tuberkulos men hon var inte offer för en lungotsepidemi eftersom i Nedervetil var det bara ett annat lunsotsfall samma år.³⁰⁵ Som änka fick Maria Laiberg ty sig till sitt nätverk av släktingar, grannar och vänner men under rubriken *Avkortning* har inte antecknats nära släktingar utan de nio handelsmän, skraddarmästaren Johan Tallqvist, skomakarmästaren Johan Häggström, garvaren Johan Junkare samt några bönder som hade utestående fordran på paret Backman. (5B/60)

Det vardagliga livet som levdes på landsbygden mellan alla kyrkliga helgdagar och livets högtider var inte exakt likadant för alla. Gunnar Suolahti (1909) har beskrivit hur man levde i Finland på 1700-talet på landsbygdens herr- och prästgårdar. Suolahti beskriver hur man spann garn under mörka vinterkvällar och vävde tyg under långa ljusa sommardagar, spannmål maldes med handstenar ifall ingen väderkvarn fanns i närheten, man bakade bröd, kärnade smör, på hösten slaktades det och man skulle tillverka ljus av talg och

³⁰³ Brown 2007, 410.

³⁰⁴ Nedervetil – Alaveteli – begravnade. Åren 1756–1763. Genealogiska Samfundet i Finland. www.genealogia.fi Historieböcker/HisKi. Hämtad 12.3.2016.

³⁰⁵ Nedervetil – Alaveteli – begravnade. Åren 1767–1767. Genealogiska Samfundet i Finland. www.genealogia.fi Historieböcker/HisKi. Hämtad 12.3.2016.

sist men inte minst, brygga öl och bränna brännvin.³⁰⁶ Dessa arbeten var identiska i bondgårdarna men skillnaden var vem som utförde det tyngsta arbetet i gården, var det husmodern själv eller en skara pigor. Vardagslivet för de mindre lyckligt lottade bestod av hårt arbete som också var en kamp för tillvaron. En gemensam nämnare för alla bönder var att de var beroende av jorden – t.o.m. de rika.

Bondekvinnor och i synnerhet deras vardagsliv har lämnat få källor efter sig och i etnologisk och antropologisk forskning som har sina rötter i vardagslivet brottas en forskare ofta med brist på källor. Orvar Löfgren (1999) påpekar att en forskare måste skapa dem själv men får nog fram dem om problemställningen är tillräckligt intressant. Fältarbetet görs i arkiv men också på andra ställen.³⁰⁷ Källmaterial som ursprungligen har sammanställts för andra ändamål ger inte svar på frågor som vi ställer i dag. De kan ändå "användas för att studera vardag, sociala relationer, mönster och normer i en förgången tid"³⁰⁸ I min studie om vardagslivet av en grupp, som åtminstone hittills varit - om inte direkt osynlig - ändå ofta förbisedd, har jag upplevt att bondekvinnornas bouppteckningar och kyrkoarkivens kommunionböcker inte är tillräckliga för att rekonstruera och förstå bondekvinnors vardagsliv på 1700-talet. Att hela tiden vara på sin vakt och hitta olika källor och ledtrådar som småningom leder till en bättre förståelse för 1700-talets vardag har krävt en grundlig närläsning av de få källor som finns. En bouppteckning innehåller olika föremålsgrupper men det gäller också att bli hemmastadd med olika arbetsredskap som behövdes till olika arbeten på en bondgård. För mig har vetenskaplig litteratur fyllt de luckor som bristen på källorna medfört.

Maria Laibergs liv kan delas i tre perioder. Först som sockenskrivare Thomas Laibergs dotter på Domars hemman där hon levde med sin mor tills hon gifte sig med Johan Backman. Den andra perioden var som kyrkomålare Johan Backmans hustru i staden. Marias mor bodde med sin dotter som nu också själv hade barn och svärsonen Johan Backman var ofta borta på sina arbetsresor. Den tredje perioden var som kyrkomålarens hustru i Nedervetil med sin mans släkt som närmaste grannar. Maria Laiberg hade under sin livstid flera olika vardagar men hon var van att ha folk runt om sig eftersom både på Domars hemman och i Gamlakarleby stad i det 14 och 15 kvarteret där familjen Backman bodde fanns alltid mycket folk. Det var andra hantverkare och deras familjer, lärgossar, pigor och drängar.³⁰⁹ Den berättelse som döljer sig i Maria Laibergs bouppteckning och i Nedervetil församlings kommunionböcker om hennes vardag i Nedervetil är en berättelse om hur Maria Laiberg bodde i en egen stuga med sin familj och lagade mat som alla andra bondekvinnor ofta till flera än sin egen familj. Hennes vardag fylldes av sysslor som upprepades ofta och var oehöört viktiga. Det gällde bl.a. att

³⁰⁶ Suolahti 1909, 115. Suolahtis källa: Boije, C.G. 1756. Säkra Rön och Påliteliga Medel till Wälmågo och Förmögenhet Eller den Igenom många års egna Försök Förfarna Svenska Lanthushållaren. Stockholm.

³⁰⁷ Löfgren 1999, 79.

³⁰⁸ Tandefelt 2015, 587.

³⁰⁹ Se t.ex. Kokkolan seurakunta. Kokkolan seurakunnan arkisto. Pää- ja rippikirjat. Rippikirja 1736-1753. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8241726> jakso: 161. Hämtad 13.9.2016.

ta hand om sina barn, sina husdjur och eventuella odlingar och se till att huset hölls varmt.

Maria Laiberg klädde sig inte på samma sätt som man klädde sig på landsbygden utan fortsatte att klä sig som jag antar att hon hade klätt sig i staden. Hon var modemedveten och bibehöll sitt sätt fast hon skilde sig från mängden med sina kofter och fina kjolar som inte kunde användas på vardagar.

Bastubacka hemman i Nedervetil by

Den första bouppteckningen som berör nr 5 Bastubacka hemman II är från år 1747. Det var bouppteckningstillfället efter Lisa Larsdotter Bastubacka (f. Skog) som hade dött 1727. Hennes man, änklungen Nils Larsson Bastubacka, var tredje gången gift och den äldsta sonen, Johan Backman, hade återvänt från Sverige där han hade utbildat sig till kyrkomålare.

Bild 9 Bastubacka i Nedervetil på 2000-talet (1)

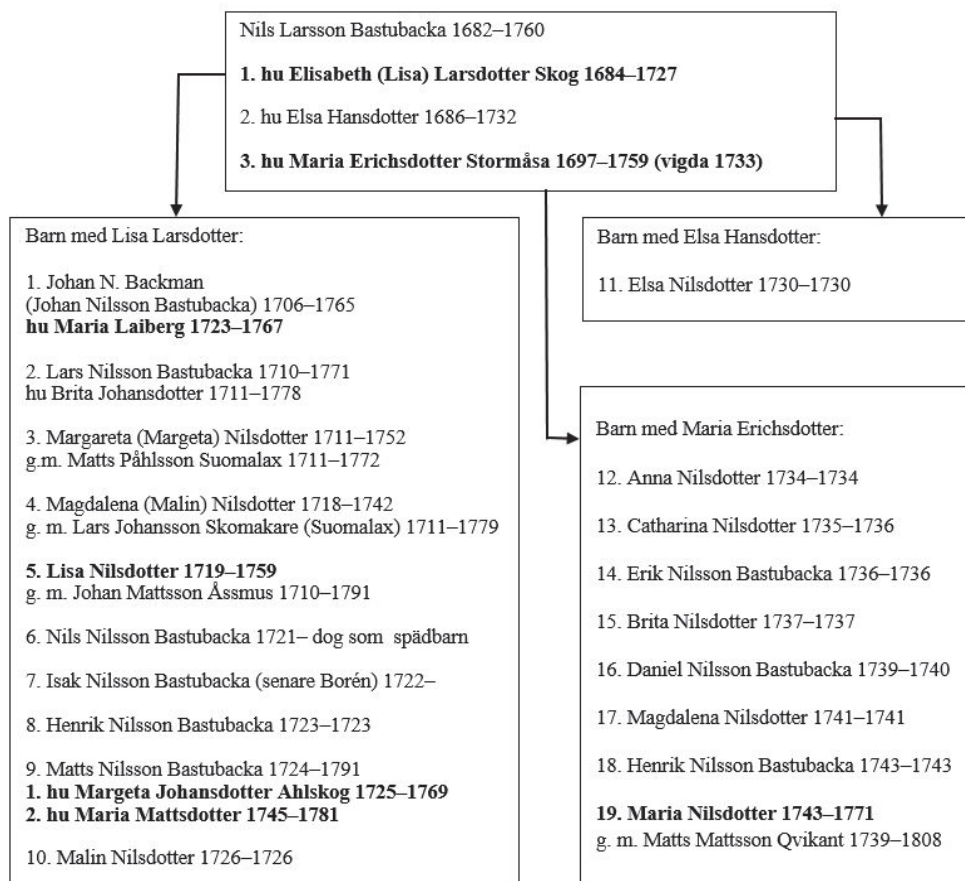

I dag finns två gamla gårdar kvar på Bastubacka (Bast) i Nedervetil. Den äldre är ombyggd år 1787 av Michel Thomasson Bastubacka (1737–1807). Foto: Seija Johnson 2015.

Lisa Larsdotter hade fött tio barn under åren 1706–1726 av vilka sju nådde vuxen ålder. Att bara tre av barnen hade dött som spädbarn var ovanligt. Situationen ändrade på 1730- och 1740-talen på Bastubacka radikalt. I Nils Larsson Bastubackas två senare äktenskap föddes nio barn men bara den yngsta dottern, Maria Nilsdotter (f. 1743) nådde vuxen ålder.³¹⁰ (Se Faktalåda 3)

³¹⁰ Nygrén 1998, 78-79.

Faktalåda 3 Nils Larsson Bastubäckas familj
Nr 5 Bastubacka II

Av Nils Larsson Bastubäckas 19 barn nådde endast åtta vuxen ålder. Lars och Matts Nilsson Bastubacka fortsatte som husbönder efter sin far och ännu i den följande generationen hade hemmanet två ägare. Källor ³¹¹

Vid tidpunkten för Lisa Larsdotters bouppteckningstillfälle var situationen den att Nils Larsson Bastubacka och hans hustru, Maria Erichsdotter (f. Stormåsa) bebodde hemmanet och bröderna Lars (f. 1710) och Matts (f. 1724) bodde också i huset medan sonen Isak (f. 1722) hade flyttat hemifrån och den äldsta sonen, Johan (f. 1706) bodde i Gamlakarleby stad. De tre döttrarna Margeta (f. 1711), Malin (f. 1718) och Lisa (f. 1719) hade gift sig och flyttat hemifrån. Malin dog 1742.

I Lisa Larsdotters bouppteckning (1747) samt i de tre följande bouppteckningarna³¹² konstateras att hemmanet och fastigheten först var Nils Larssons och sedan hans söners Lars och Matts *ärvda bördajord* som värderades till 1800:- daler kopparmynt. Kvinnorna hade ingen del i dem.

³¹¹ Nygrén 1998, 76-77, 79, 81, 83-84.

³¹² 1747: Lisa Larsdotter (2B/40), 1760: Maria Erichsdotter (4B/60), 1770: Margeta Johansdotter (6B/70), 1782: Maria Mattsdotter (9B/80).

Nils Larsson Bastubacka och hans hustru Maria bebodde hemmanet men på 1750-talet hade det skett en generationsväxling eftersom det år 1760 nämndes att Lars och Matts bebodde hemmanet och innehade den därpå befintliga lösa egendomen. Den äldsta sonen Johan bodde i närheten, Isac hade dött, ävenså döttrarna Margeta och Lisa. Maria Erichsdotter och Nils Larssons yngsta dotter, Maria, var på *det sjuttonde året* eller 16 år gammal. (4B/60)

Under Nils Larsson och Maria Erichsdotters bouppteckningstillfälle (1760) uppstod en tvist mellan bröderna angående ett testamente som skulle ge Matts Nilsson Bastubacka rätten att överta halva hemmanet³¹³. Länsman Johan Carlenius, som fungerade som skrivare, löste problemet med att ge bröderna ett råd. De skulle antingen enas i ärendet eller så skulle ärendet lagligen förfaras. (4B/60)

Bröderna hade kommit överens på ett eller annat sätt kunde man konstatera tio år senare, då det blev dags att upprätta en bouppteckning efter Matts Nilsson Bastubackas hustru Margeta Johansdotter. År 1770 var bröderna Lars och Matts ännu boende i samfällt matlag. I detta skede måste bröderna dela den gemensamma egendomen för att kunna uppteckna den egendom som hörde till Margeta Johansdotter och som skulle delas mellan hennes arvingar. (6B/70)

Ägoförhållandena ändrades år 1771 då Lars Nilsson Bastubacka dog. Även om bröderna nu hade haft skilt matlag hade de ändå samfällt nyttjat den lösa egendomen som nu igen måste upptecknas, värderas och delas. En generationsväxling hade redan tidigare varit aktuell eftersom två av Lars Nilsson Bastubackas söner, Jacob och Johan, innehade faderns del av hemmanet.³¹⁴

Vi har en möjlighet att besöka nr 5 Bastubacka II en sista gång på 1700-talet år 1782. Matts Nilsson Bastubackas andra hustru Maria Mattsdotter hade dött i december 1781. Hemmanet och fastigheten var fortfarande Matts Nilsson Bastubackas arvejord och värderades ej. Ingen delning var heller aktuell denna gång. Matts Nilsson Bastubacka hade fyra barn från förra äktenskapet och Maria hade fött tre barn men alla hade dött så hennes arvingar var hennes man, en bror och tre systrar. Maria Mattsdotter hade upprättat ett testamente till fördel för sin man. Det lagenliga testamentet upplästes och Anders Påttlund, Maria Mattsdotters bror, som representerade också sina tre systrar, förklarade sig nöjd för sin del med *den afl. gjorda disposition*. (9B/80)

Kvinna som hemmansägare

I granngården³¹⁵, på nr 5 Bastubacka I, hade Brita Andersdotter Bastubacka dött i augusti år 1746 och hennes bouppteckningstillfälle hölls i januari år 1747. Hennes man, Thomas Olofsson (f. Råbb) hade kommit som måg till Bastubacka och Brita

³¹³ Testamente. Gamlakarleby dombok. GamlaCarleby och Kelvio 1755 till och med 1761. Keski-Pohjanmaa C1a6 1766-1761. RAV.

³¹⁴ Lars Nilsson Bastubackas bouppteckning 1.7.1773. Mikrofilm Es 3553. RAV.

³¹⁵ I Brita Anderssons bouppteckning nämns att hon ägde en liten måkare (= slägga) tillsammans med grannen Nils Larsson (1B/40 s. 189).

Andersdotter hade fött åtta barn av vilka fem dog som små³¹⁶. En snabb genomgång av Brita Andersdotters bouppteckning avslöjar att situationen på nr 5 Bastubacka I var annorlunda jämfört med bondgårdar i allmänhet. Hemmanet och fastigheten var den avlidnes börda jord och värderades till 716 daler kopparmynt. Det var inte så ovanligt eftersom det i mitt studiematerial fanns åtta andra fall där hustrun hade ärvt hela hemmanet och nio fall där hustrun hade ägt en del av hemmanet. Brita Andersdotters bouppteckning är ändå ett av de sällsyntaste bland dokument som beskriver bondekvinnors vardagsliv i Gamlakarleby socken. Eftersom hon ägde hemmanet hade varje byggnad och varje åker och äng (23 st.) upptecknats och beskrivits i hennes bouppteckning. Av den får man en god helhetsbild av nr 5 Bastubacka I. Under rubriken *Huusen I Mangården* beskrivs fyra stugor. Den första och värdefullaste (50 daler kopparmynt) beskrivs som *en gammal bonings stuga med liten kall kammare* men den har eventuellt också haft ett tak, en spis och några fönster för att kunna fungera som familjens bostad. (1B/40)

Bild 10 Bastubacka i Nedervetil på 2000-talet (2)

Den yngre gården byggdes 1820 av Michel Thomasson Bastubackas son, urmakaren Isac Michelsson Bastubacka (1781–1848). Foto: Esko Johnson 2000.

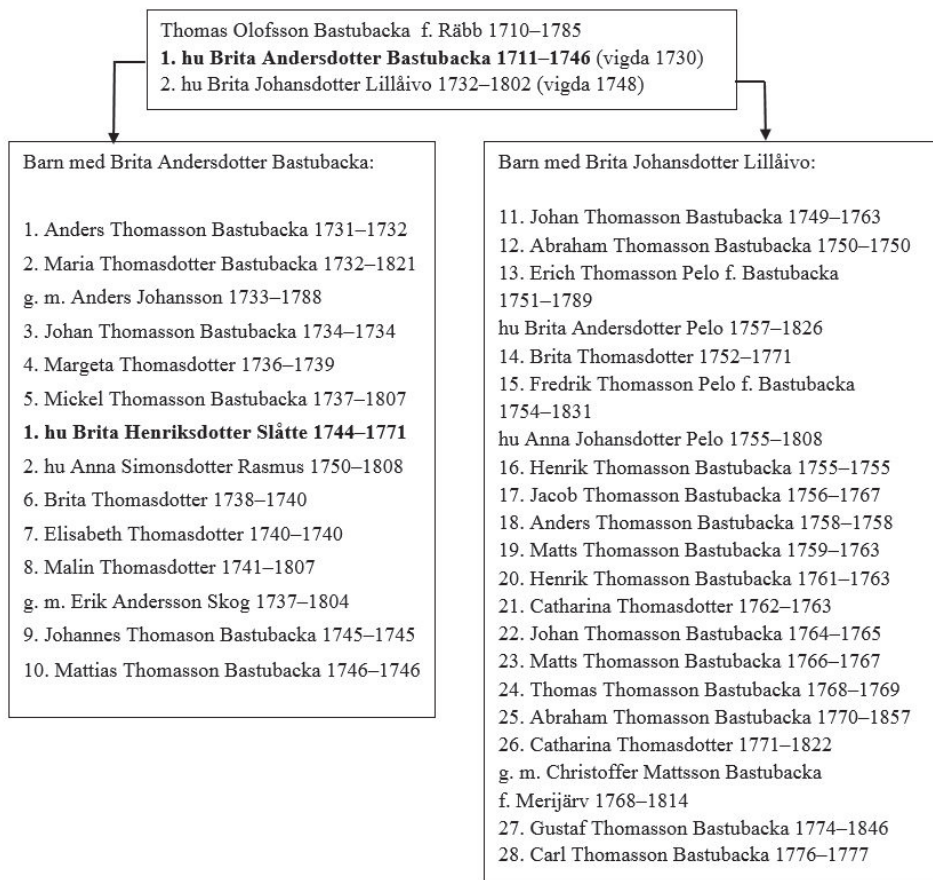
Thomas Olofsson gifte sig två år efter sin hustrus död med Brita Johansdotter (f. Lillåivo) och paret bebodde hemmanet. (Se Faktalåda 4) Thomas Olofssons son, Mickel Thomasson Bastubacka och hans hustru, Brita Henrichsdotter (f. Slotte) hade gift sig år 1764 och bodde också på nr 5 Bastubacka I. Paret hade tre små söner då Brita Henrichsdotter dog år 1771 bara 27 år gammal. Hon hade ingen del i hemmanet så ingen värdering eller beskrivning av fast egendom var aktuell. (8B/70) En generationsväxling hade varit aktuell under 1770-talet eller alldeles i

³¹⁶ Nygrén 1998, 68.

början av 1780-talet eftersom kyrkvärden Mickel Thomasson och hans familj har antecknats i kommunionböckerna som den första familjen och Thomas Olofssons familj som den andra³¹⁷. I Thomas Olofssons bouppteckning från år 1785 har konstaterats att *I hemmanet och fastigheten har den avl: ingen del ägt*³¹⁸.

Faktalåda 4 Thomas Olofsson Bastubackas familj

Nr 5 Bastubacka I

Av Thomas Olofsson Bastubackas 28 barn nådde endast 8 vuxen ålder. Familjen är ett exempel på barndödligheten på 1700-talet men också ett exempel på att böndernas döttrar kunde ärva hemmanet.³¹⁹

³¹⁷ Nygrén 1998, 73.

³¹⁸ Thomas Olofssons bouppteckning 27.5.1785. Mikrofilm Es 3553. RAV.

³¹⁹ Nygrén 1998, 75, 77-78, 80, 82.

Systrarna i Karleby

Lisa Nilsson var Nils Larsson och hans första hustru Lisa Larsson Bastubackas femte barn och den yngsta av tre döttrar. Lisa var född 1719 i Nedervetil mitt under stora ofreden (1714–1721). Många borgare hade flytt till Sverige undan ryssarnas våld medan bönderna fick stanna hemma och gömma sig så gott de kunde. Lisa växte upp på nr 5 Bastubacka II och gifte sig i oktober 1745 med Johan Mattsson Åssmus från Kallis by³²⁰. Johan Åssmus var änking, hans första hustru hade dött efter fem års äktenskap 1738 och hon hade lämnat efter sig ett minderårigt barn.³²¹ Lisa flyttade till Kallis by och födde åtta barn inom tolv år och dog i barnsäng 40 år gammal 24.6.1759.³²²

Lisa Nilssons bouppteckningstillfälle ordnades sex månader efter hennes död och närvarande var Johan Mattsson Åssmus, länsman Johann Carlenius, Johan Kallinen och Anders Spex samt som förmyndare Lisas yngsta bror, Matts Nilsson Bastubacka. Fem av barnen var i livet vid sin moders död men den yngsta, Anna, dog tre veckor senare. (3B/50)

Lisa Nilssons bouppteckning börjar med *Hemmanet och Fastigheten som är Johan Mattssons arvejord och kommer således icke nu att upptas*. Sedan följer uppteckningen av den lösa egendomen som innehåller allt annat utom sängkläder samt mannens och barnens kläder. Den avlidna hade att fordra av sin bror, målaren Johan Backman 42 daler kopparmynt och som avkortning upptecknades hennes innestående arv värt 347 daler kopparmynt. (3B/50)

Ett annat bouppteckningstillfälle ordnades i Kvikant by tolv år senare. Lisa Nilssons halvsysster, Maria Nilsson Qwikant hade dött bara 28 år gammal. Maria var Nils Larsson och hans tredje hustru Maria Erichsdotters yngsta barn (f. 1743) av åtta och det enda barnet som hade nått vuxen ålder.³²³ Maria växte också upp på nr 5 Bastubacka II men hon var 24 år yngre än sin halvsysster Lisa så Maria var bara två år gammal då Lisa gifte sig och flyttade från Bastubacka i Nedervetil till Åssmus i Kallis. Själv var Maria 22 år gammal då hon gifte sig med Matts Mattsson Qwikant på våren 1765³²⁴. Under sitt korta äktenskap födde hon tre barn inom fem år. Den äldsta sonen, Johan, dog som spädbarn medan de två andra sönerna nu var fyra och ett år gamla. (7B/70)

Bouppteckningstillfället efter Maria Nilsson Qwikant ordnades redan två veckor efter hennes död. Brådskan förklaras med att Matts Mattsson Qwikant

³²⁰ Karleby församling. Mikrokort 194 509 Vigda 1721–1750. Karleby stadsbibliotek.

³²¹ Karleby församling. Mikrokort 215 509 Döda 1721–1748. Karleby stadsbibliotek; Kaarlelan seurakunta. Kaarlelan seurakunnan arkisto. Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1721–1750, <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8283023> jakso: 50. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 1.9.2015.

³²² Karleby If/moderförs.- Kokkolan msrk./emäsrk. - döpta. Åren 1746–1760. Genealogiska Samfundet i Finland. www.genealogia.fi Historieböcker/HisKi. Hämtad 1.9.2015.

³²³ Kaarlelan seurakunta. Kaarlelan seurakunnan arkisto. Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1721–1750. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8283057> jakso: 86. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 28.8.2015.

³²⁴ Kaarlelan seurakunta. Kaarlelan seurakunnan arkisto. Pää- ja rippikirjat. Rippikirja 1763–1769. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8278840> jakso: 28. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 8.1.2016.

hade bott tillsammans (*uti Storskifte*) med sin bror Johan så den samfällda egendomen måste upptecknas och fördelas. Bouppteckningen börjar med konstaterandet att halva hemmanet är Johan och Matts Mattssöners aplingajord³²⁵. Halva hemmanet värderades till 800 daler kopparmynt och dess värde togs med i bouppteckningens slutsumma som halverades efter avkortningen. Maria Nilsdotters äganderätt nämns inte. (7B/70)

I bouppteckningen efter Maria Nilsdotter Qwikant konstateras först att nu är det fråga om Matts Mattssons och Maria Nilsdotters enskilda egendom och den börjar med halva summan av den föregående bouppteckningen (453:6 daler kopparmynt). Fast rubriken antyder att det är fråga om det äkta parets gemensamma egendom har familjens sängkläder eller mannens och barnens kläder inte upptecknats. En hel del av den lösa egendomen har upptecknats i den första bouppteckningen men vilka saker som hörde till vem har inte närmare definierats. (7B/70)

Välstånd vs. äganderätt

I bouppteckningar kan avläsas intressanta ekonomiska förhållanden eftersom deras innehåll består av värderade föremål och avslöjar på sitt sätt både värderingar och normer som var rådande på 1700-talet.³²⁶ De enskilda föremålenas värden var ändå inte de viktigaste utan syftet med en bouppteckning var att få fram dödsboets totalvärde och det viktigaste var ägandet av fastigheten.³²⁷

Hushållens ekonomiska ställning var dock problematisk. I bouppteckningarnas andra del, som börjar med fastighetens värdering, kan man se hur det har varit olika för män och kvinnor att äga fast egendom. Kvinnor kunde i princip arva hur mycket som helst men kunde inte disponera sitt arv i praktiken. Kvinnor som ärvde jord kunde inte köpa, sälja eller pantsätta den eftersom en kvinna bara innehade sin egendom medan hennes man innehade sin egendom och disponerade både sin och sin hustrus egendom.³²⁸ Män var jordinnehavare och fast en kvinna ärvde jord av sina föräldrar eller sin egen släkt, kunde den överföras till hennes man. Att kvinnans svärföräldrar skulle ha överfört jord till sin sonhustru hände inte.³²⁹

Lars Back (1976) har beskrivit situationen på en bondgård på följande sätt: "I ett samhälle, där mer än 90 % av invånarna levde av jordbruk med dess binäringar, värderades den odlade arealen högt. För släktens fortbestånd var det av stor vikt, att hemmanen var bärkraftiga. Därför gick jorden av gammalt i arv

³²⁵Det är arvejord, som efter föräldrar, barn, syskon, eller andra fränder ärvs; så ock den avlingajord, som sättes i stället för arvejord, den man sig på varjehanda sätt avhänt har. Sveriges Rikes Lag 1734. Jorda balk 2 kapitlet. 1 §.

³²⁶ Bringéus 1974, s. 30-32.

³²⁷ Nummela 1988, 28.

³²⁸ Sjöberg 2001, 112-113,116.

³²⁹ Sjöberg 2001, 116-117.

till den äldsta sonen, vilken ansågs representera släkten. Bördsrätten gällde även så, att, om det inte fanns söner, skulle jorden ges åt någon dotter och hennes man. Om barn saknades skulle arvejord inte gå över till främmande köpare, utan i så fall utbjöds hemmanet på tinget åt släktingar.³³⁰ Den enskilde skattebonden måste för övrigt alltid ge förköpsrätt först till sina arvingar och sedan till kronan. Om dessa inte ville utnyttja sin förköpsrätt kunde jorden säljas till någon oskyld. Så var situationen i Finland och Gamlakarleby socken på 1700-talet där Sveriges Rikes Lag från 1734 var gällande. Lagen baserade sig på Kristoffers landslag från 1442. Könet invercade på vilka rättigheter barnen hade till arv av egendom, framför allt fast egendom. På landsbygden ärvde en syster bara hälften av vad hennes bror fick ärva. Lagen betonade också, att släktens gårdar och marker skulle behållas inom släkten, men om arvejord såldes till någon utomstående hade släkten tre år på sig att köpa den tillbaka.³³¹ Ett barnlöst par kunde i god tid välja bland sina släktingar sin efterträdare på hemmanet. Så gjorde Johan Johansson Rasmus och hans hustru Anna Mattsdotter som redan i sin livstid överlätit Rasmus hemman i Såka by till Johan Johansson Rasmus brorson Matts Mattsson och hans hustru Brita Carlsdotter. Paret hade gift sig 1769 och familjen flyttade till gården 1775 där också det gamla paret levde till sin död 1790. (54/90)

Bönderna i Gamlakarleby socken var inte en enhetlig grupp. I mitt forskningsmaterial ingick ett kronohemman där bonden brukade kronans jord och betalade ränta till kronan. Ett hemman gick i kronans ägo om det hade stått öde i tre år och en ny ägare blev skattebonde efter att ha betalat tre års skatter till kronan. Skattebönderna var den grupp av bönder som representerade bondeståndet i riksdagen, de ägde sin jord och hade också arvsrätt till sin egendom.³³² I mitt studiematerial ingick 20 skattehemman och 11 hemman som kallades bördehemman men som i praktiken betydde att de var skattehemman³³³. I tre fall var det fråga om avlingejord som var arvejord men som inte hade ärvts inom släkten utan var förvärvat³³⁴. Ett hemman som ingick i mitt studiematerial var ett nybygge som kan jämföras med avlingejord men i 23 fall hade inte böndernas rätt till jorden definierats. I Nedervetil by var nr 5 Bastubacka I och II skattehemman medan Johan Backman och Maria Laiberg inte bebodde ett hemman men hade en egen stuga, två åkrar, en häst, en ko, en kviga och två får medan kyrkomålaren försörjde sin familj genom sitt arbete.

Jord kunde testamenteras direkt till mågen som t.ex. bondeänkan Margeta Gabrielsdotter Hals i Såka by gjorde på 1760-talet. Hon hade ägt 1/3 del uti Hals hemman och hade testamenterat sin del till sin son Michael Henrichsson och sin måg Johan Andersson som var gift med dottern Lisa Henrichsdotter. Sonen och mågen hade lovat att sköta Margeta Hals till hennes "dödedag" och sedan "sederligen till graven befodra". Sonen Michael dog före sin mor men han

³³⁰ Back 1976, 48. *Bonden och jorden* i kapitlet *Näringar och ägoförhållanden* i Karleby sockens historia II.

³³¹ Kristoffers Landslag 1442, Ärvdabalken; Sveriges Rikes Lag 1734, Ärvdabalken Cap. I-III, §1-3; Sjöberg & Ågren 2002, 15.

³³² Back 1976, 72; Sjöberg 2006, 182.

³³³ Särkkä 2009, 12.

³³⁴ Särkkä 2009, 8.

hade fyra söner som var sin fars arvingar. Fast Margeta Gabrielsdotter Hals hade ett testamente till förmån för sin son och sin måg blev de andra barnen inte arvslösa. Egendomen delades så att den andra sonen, Daniel Henrichsson, fick en sona lott och den andra dottern, Brita Henrichsdotter, en dotter lott av den fasta och lösa egendomen³³⁵. (15/60)

De tre viktigaste lagarna som var gällande under 1700-talets senare hälft var kyrkolagen från år 1686, prästeskapets privilegier från år 1723 och Sveriges Rikes Lag som ersatte den medeltida Kristoffers landslag och stadslagen. Kyrkolagens bestämmelser som i praktiken gällde kvinnor och deras vardag var t.ex. bestämmelser *Om Trolofning och Ächtenskap* (Cap. XV, I-XXVI§§), *Om Döpseln* (Cap. III, I-XIII§§) som påbjöd att barnet skulle döpas *åtminstone inom det åttonde dygnet*, men oftast döptes barnet på den tredje dagen efter födseln³³⁶. *Om Barnquinnors Kyrckiogång* (Cap. V, I-II§§) påbjöd att *Barnkvinnor skall hålla sig inne vid pass sex veckor efter födseln emedan en kristelig sedvana, tukt och ärbarhet, så och deras egen hälsa sådant fordrar. Sedan tagas de i kyrkan efter vanligheten*. En av kyrkolagens bestämmelser som berörde kvinnor nästan lika ofta som bestämmelsen om döpseln var *Om Christelig Begraving* (Cap. XVIII, I-XII§§).³³⁷ Även om kyrkolagen förutsatte av kyrkoherden att han antecknade alla framlidna församlingsmedlemmars döds- och begravningsdatum i dödboken blev det ändå emellanåt luckor som eftervärden har svårt att fylla. I Nedervetil församlings dödbok finns ingen anteckning om Johan Backmans bortgång eller var han är begravnen medan hans *Annus Mortis* (=dödsår) har antecknats i församlingens huvudbok. Dessvärre kan det tolkas som 1765 eller 1768.³³⁸ I Nedervetil församlings kassabok finns en ledtråd: *Avledna Målarens Encka har betalat en daler kopparmynt för bårkläde år 1767*³³⁹. I Nedervetil fanns endast en *målare*, Johan Backman. Jag anser att även om anteckningen om Johan Backmans dödsår är svår att tolka, så bekräftar Maria Laibergs inköp och att hon kallades änka, det att hennes mans dödsår kan tydas 1765.

Sveriges Rikes Lag antogs på riksdagen 1734, stadfästes 23.1.1736 av kung Fredrik I (1720–1751) och lagen trädde i kraft 1.9.1736. Den nya lagen var indelad i nio balkar: giftermålsbalken, ärvdabalken, jordabalken, byggningsbalken, handelsbalken, missgärningsbalken, straffbalken, utsokningsbalken och rättegångsbalken.³⁴⁰ Lagen rådde i Gamlakarleby socken som i hela Sverige. I

³³⁵ Sveriges Rikes Lag 1734. Ärvdabalken Cap. XVI, §1-3, Cap. XVII §1-7.

³³⁶ Alla Johan Backmans och Maria Laibergs barn döptes 1-3 dagar gamla. Den förstfödde, Elisabeth Catharina f. 25.6.1746, döptes följande dag av comminister Snellman. Kokkolan seurakunta. Kokkolan seurakunnan arkisto. Syntyneiden ja kastettujen luettelot. Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1657-1749. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8238658> jakso: 356. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 2.2.2017.

³³⁷ Kyrkio-Lag och Ordning 1686.

³³⁸ Alavetelin seurakunta. Alavetelin seurakunnan arkisto. Pää- ja rippikirjat. Rippikirja 1754-1768. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8232786> jakso: 70. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 2.2.2017.

³³⁹ Räkning över Nedervetil Kyrkas Inkomst och Utgift Anno 1767. Alavetelin seurakunta. Alavetelin seurakunnan arkisto. Kirkonkassan tilit. Kirkonkassan tilit 1752-1774. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8274788> jakso: 77. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 2.2.2017.

³⁴⁰ Sveriges Rikes Lag 1734. Förvaltningshistorisk ordbok.

<http://fho.sls.fi/tema/35/justitieforvaltning-och-domstolsvasende/> Hämtad 13.1.2017.

min studie har jag fäst uppmärksamhet vid de bestämmelser som tydligast berör kvinnor och deras ställning d.v.s. jordabalken, ärvdabalken och giftermålsbalken.

Om hushållens ekonomiska ställning var problematisk så kan också en bondekvinns samhällsliga ställning karaktäriseras som problemfylld. Den ogifta bondekvinns ställning var under faderns (eller någon annan manlig släktings) förmyndarskap men kunde upprätta sitt testamente och anhålla om myndighet av regenten. För en ogift kvinna var det också problematiskt att skaffa sitt levebröd om hon inte kunde bo hemma eller hos någon släkting. Hon kunde delvis börja försörja sig själv år 1859 och efter 1864 blev hon automatiskt myndigförklarad efter att hon hade fyllt 25 år. En ogift kvinna kunde inte själv bestämma om sin egendom under hela sitt liv. Hennes egendom fick inte säljas utan hennes tillstånd men hon kunde inte själv agera som försäljare eller arrendator. Den vanligaste lösningen var att först ta anställning som piga på en bondgård, sedan gifta sig och bli husmor. Då var hon under sin mans och hennes döttrar under deras fars förmyndarskap, medan samma gällde gårdens sonhustrur och pigor.³⁴¹ Från år 1889 fick den gifta kvinnan bestämma över de inkomster hon själv hade förtjänat och den nya äktenskapslagen stiftades i Finland år 1929. Enligt den förklarades den gifta kvinnan myndig men var i äktenskap underkastad mannens målsmanskap ända till 1930 då mannen och kvinnan blev jämställda³⁴². Änkorna däremot hade möjlighet att bestämma över sin egendom och förvalta de omyndiga barnens egendom, men bara om de förblev ogifta. En änka hade inte rätt att vara förmyndare för sina egna barn. Eftersom det var männen som hade rätt att besluta om äktenskap, så hade en änka inte heller rätt att besluta om sin dotters giftermål.³⁴³

För att kunna jämföra till mitt forskningsområde hörande bondekvinns välstånd måste jag bortse från fast egendom (jorden och byggnaderna) och ta hänsyn enbart till den lösa egendomens värdering. I mitt forskningsmaterial fanns bara nio kvinnor av 65 som ägde hela fastigheten och nio kvinnor som hade någon andel i fastigheten, vanligtvis hälften eller en tredjedel. I dessa fall hade hustrun ärvt hemmanet eller så hade hon förvärvat tillsammans med sin man hela eller en del av hemmanet. I sex fall gavs ingen närmare förklaring till varför hustrun hade ägt hemmanet och t.ex. i ett fall hade mannen förvärvat hemmanet men det hade ändå värderats i hans hustrus bouppteckning (7B/70). I mitt forskningsmaterial fanns också tre fall där saken var oklar av en eller annan orsak men det fasta hade nog värderats i alla fall.

Endast änkor hade rätt att själva förvalta sin egendom men trots sin rätt fanns det inte alla gånger någon fast egendom att förvalta. Endast i tre fall ägde änkan hela hemmanet (12/50, 27/70 och 5B/60) och i ett fall en tredjedel av hemmanet (15/60). I 44 fall hade hustrun eller änkan ingen del i den fasta egendomen och i dessa fall hade fast egendom inte värderats i hennes bouppteckning.

³⁴¹ Mustakallio 1988, 26-30.

³⁴² Roiko-Jokela 2006, 76; Äktenskapslag 13.6.1929/234. Allmänna stadganden 2§. www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1929/19290234 Hämtad 13.4.2015.

³⁴³ Kristoffers Landslag 1442, Giftermålsbalken XV, XX.

För att åskådliggöra bondekvinnornas välståndsförhållanden och för att kunna göra en jämförelse mellan kvinnorna har jag tillämpat Gunnar Suolahtis (1919) metod där han har räknat och jämfört välstånd hos hela Finlands prästerskap på 1600- och 1700-talen. Denna metod har också Saini Laurikkala använt då hon har studerat böndernas välstånd under 1700-talet i Egentliga Finland.³⁴⁴ Enligt Suolahtis metod kan bondekvinnornas levnadsstandard och välstånd räknas från *Summa Inventarii* i deras bouppteckningar. Slutsumman består av den antecknade lösa egendomen som innehåller infordringar men inte skulder³⁴⁵.

För att kunna jämföra bouppteckningarnas slutsummor har jag tagit med endast den lösa egendomen eftersom 44 eller 67,7 % av ifrågavarande bondekvinnor ägde ingen del i det fasta. Under den tidsperiod som täcker min forskning gällde först daler kopparmynt³⁴⁶ och efter 1777 års myntreform riksdaler³⁴⁷. Jag har förvandlat daler kopparmynt till riksdaler³⁴⁸ eftersom riksdalern är den enda svenska myntenheten som har haft oförändrad värde genom århundraden³⁴⁹.

Laurikkala delar 1700-talsbönder i fem olika grupper enligt slutsumman av deras bouppteckningar.

1. Mindre bemedlade bönder: egendomens värde under 50 riksdaler
2. Medelmåttigt bemedlade bönder: egendomens värde 50,1-100 riksdaler
3. Relativt förmögna bönder: egendomens värde 100,1-200 riksdaler
4. Förmögna bönder: egendomens värde 200,1-600 riksdaler
5. Bondemagnater: egendomens värde över 600 riksdaler

Maria Laiberg hörde till den tredje gruppen eller de relativt förmögna bönderna. Eftersom hennes bouppteckning var gemensam med hennes mans bouppteckning får vi en uppfattning om det äkta parets hela egendom. Det fasta värderades till 723:- daler kopparmynt (40,17 riksdaler) men med och utan fast egendom var bouppteckningens slutsumma mellan 100,1-200 riksdaler³⁵⁰. (5B/60)

Om man värderar båda Bastubacka hemman enligt Saini Laurikkalas gruppering i fem olika kategorier enligt bouppteckningens slutsumma kan man konstatera att de andra kvinnorna från nr 5 Bastubacka II hemman hörde till den gruppen av 1700-talsbönder som var medelmåttigt bemedlade eftersom slutsumman av deras bouppteckningar var mellan 50,1-100 riksdaler. Endast i ett fall var slutsumman under 50 riksdaler men då var det fråga om en bouppteckning som beskrev situationen på 1720-talet bara sex år efter den stora ofreden (1714-1721). (2B/40) Nr 5 Bastubacka I hörde däremot till den första kategorin eller de mindre bemedlade eftersom bouppteckningarnas slutsumma var under 50 riksdaler. Resultatet är inte pålitligt eftersom jag hade bara två bouppteckningar efter två tämligen unga (34 och 27 år) bondekvinnor till mitt

³⁴⁴ Suolahti 1919, 196; Laurikkala 1947, 355.

³⁴⁵ Suolahti 1919, 196.

³⁴⁶ 1 daler kopparmynt = 32 öre

³⁴⁷ 1 riksdaler = 48 skillingar, 1 skilling = 12 runstycken (1776-1829)

³⁴⁸ 1 riksdaler = 6 daler silvermynt = 18 daler kopparmynt

³⁴⁹ Laurikkala 1947, 64; Virrankoski 1986, 492.

³⁵⁰ Med fast egendom 169 riksdaler, utan fast egendom 129 riksdaler.

förfogande. Lisa Åssmus och Maria Qvikants bouppteckningar avslöjar att de hörde till de medelmåttigt bemedlade bönderna eller de hade gift sig till hemman som var likvärdiga med nr 5 Bastubacka II. (3B/50, 7B/70)

Efter att ha studerat slutsummorna i alla de 65 bondekvinnors bouppteckningar från Gamlakarleby socken som hörde till mitt studiematerial kan jag konstatera att dessa kvinnor representerade de fyra första av de fem grupperna. Till den första gruppen där egendomens värde var under 50 riksdaler hörde 41,5 % eller 27 kvinnor. Till den andra gruppen med egendomens värde mellan 50,1 och 100 riksdaler hörde 47,7 % eller 31 kvinnor. Man kan konstatera att nästan 90 procent av kvinnorna hörde till de mindre samt medelmåttigt bemedlade. Till den tredje gruppen eller de relativt förmögna bondekvinnorna med egendomens värde mellan 100,1 och 200 riksdaler hörde 6,2 % eller fyra kvinnor men slutsummorna i deras bouppteckningar var inte höga, de var mellan 105 och 130 riksdaler. Till de förmögna kvinnorna med egendomens värde mellan 200,1 och 600 riksdaler hörde 4,6 % eller tre av 65 kvinnor men då var summorna inte högre än från 218 till 263 riksdaler.

De bondekvinnor som hörde till de två första grupperna var alltså mindre och medelmåttigt bemedlade. Detta betydde inte att familjen inte skulle ha klarat sig, men det betydde att man levde sparsamt. Eftersom det är fråga om kvinnornas välbefinnande måste man ta i betraktande att det inte betydde detsamma som hela hemmanets ekonomiska situation. Av de 13 änkor som hörde till mitt forskningsmaterial levde de flesta eller nio av änkorna under knappa förhållanden och hörde till den första gruppen eller till de mindre bemedlade bondekvinnorna medan tre av änkorna hörde till de medelmåttigt bemedlade.

I Egentliga Finland var fastigheten, hästarna och boskapen de viktigaste investeringarna i de mindre bemedlade³⁵¹ dödsbona medan de medelmåttigt bemedlade³⁵² dödsbona innehöll till antalet flera men kanske inte så viktiga föremål. I de förmögna³⁵³ dödsbona bestod den viktigaste egendomen av fastigheten och penningbesparingarna.³⁵⁴

Den bild som bouppteckningarna ger av 1700-talsbondekvinnors ekonomiska situation i Gamlakarleby socken är ungefär likadan som i Egentliga Finland. Laurikkala har studerat den ekonomiska situationen kronologiskt och konstaterat att i början av 1700-talet var merparten av bönderna fattiga, ca en sjättedel var relativt förmögna men rika bara i undantagsfall. I slutet av 1700-talet hade den ekonomiska situationen blivit betydligt bättre, gruppen mindre bemedlade bönder hade minskat och gruppen relativt förmögna bönder hade blivit större.³⁵⁵

I Gamlakarleby socken på 1740- och 1750-talen var situationen den att av 15 bondekvinnor hörde nio eller 60 % till den första gruppen (under 50 riksdaler) och sex till den andra gruppen (50,1-100 riksdaler). På 1760- och 1770-talen hade situationen ändrats eftersom av 38 bondekvinnor hörde 17 eller 44,7 % till den

³⁵¹ Under 50 riksdaler.

³⁵² 50,1-100 riksdaler.

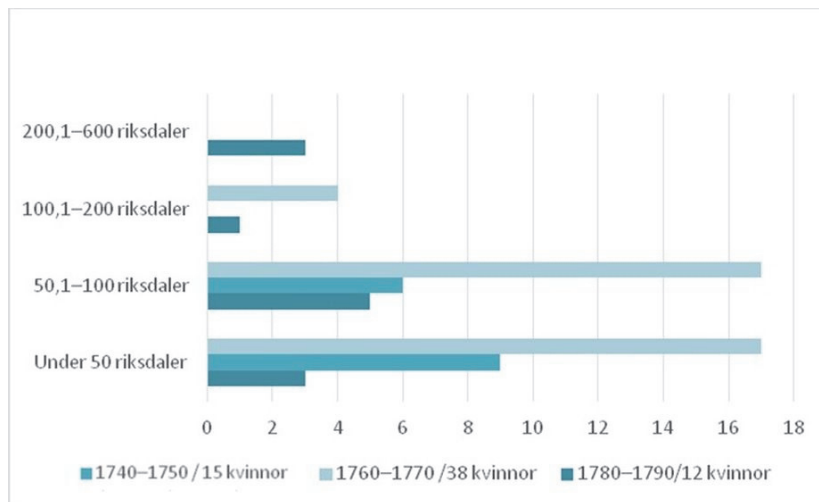
³⁵³ 200,1-600 riksdaler.

³⁵⁴ Laurikkala 1947, 256-257.

³⁵⁵ Laurikkala 1947, 356.

första gruppen. Till den andra gruppen hörde också 17 men nu fanns det också fyra kvinnor som hörde till den tredje gruppen (100,1-200 riksdaler). På 1780- och 1790-talen hörde tre kvinnor av 12 eller 25 % till den första gruppen, fem till den andra gruppen, en till den tredje gruppen och tre till den fjärde gruppen (200,1-600 riksdaler). (Se Tabell 4)

Tabell 4 Bondekvinnors välstånd i Gamalakarleby socken

Tre bondekvinnor från Bastubacka hörde till den första gruppen och likaså tre bondekvinnor till den andra gruppen. Endast Maria Laiberg som dog på 1760-talet hörde till den tredje gruppen. Både Lisa Nilsson Åssmus och Maria Nilsson Qvikant hörde till den andra gruppen. Bondekvinnorna från nr 5 Bastubacka I och II ingår. (Se Tabell 5)

Tabell 5 Bondekvinnors välstånd på nr 5 Bastubacka hemman

Bastubacka	Under 50 riksdaler	50,1-100 riksdaler	100,1-200 riksdaler
1790-talet/-			
1780-talet/1		1	
1770-talet/2	1	1	
1760-talet/2		1	1
1750-talet/-			
1740-talet/2	2		
	3	3	1

Om man snabbt överväger resultaten så hade den ekonomiska situationen nog blivit bättre men att studera bondekvinnors välstånd kräver mera än en snabb överblick. Bondekvinnors välstånd betyder inte det samma som hela hemmanets välstånd. Den värdefullaste delen av en bondefamiljs egendom bestod naturligtvis av dess fastighet och jordegendom men eftersom det var så få kvinnor som ägde helt eller delvist det hemmanet som de bebodde har jag i fortsättningen tagit hänsyn endast till den upptecknade lösa egendomen.

Silver, pengar och husdjur på Bastubacka

För att få fram hemmanets välstånd är bouppteckningens slutsumma den mest avgörande. Om det är fråga om bondekvinnornas välstånd kan det också mätas utgående från olika föremålsgrupper som kvinnorna hade del i. *Guld, Silver och Penningar, Hästar och Boskap* samt *Gångkläder* var de föremålsgrupper som berörde kvinnorna mest. En del av silvrerföremålen och pengarna hörde till en bondekvinns morgongåva, hon ägde en del av boskapen som hon skötte men sina (gång) kläder ägde hon helt och hållet.

Innan jag går närmare in på hur 1700-talets bondekvinnor hade anskaffat sin lösa egendom kan jag först konstatera att de föremål som fanns upptecknade var av varierande slag. En bägare kunde vara dyrbar men under långa tider pantsatt. Pengarna kunde vara både gamla och nya, en häst kunde vara ung, gammal eller t.o.m. halt³⁵⁶ och kläderna kunde vara nya, gamla, mycket slitna men någon kjol eller tröja kunde också vara alldeles oanvänd.

I Johan Backmans och Maria Laibergs gemensamma bouppteckning hade antecknats att en bägare om 20 lod á sex daler kopparmynt (120:-) stod i pant hos bonden Matts Kuorikoski. I bouppteckningen fanns en mindre bägare om 4½ lod á sex daler kopparmynt (27:-) som inte var pantsatt och två silverskedar (den ena var förgylld) samt en söndrig tumlare. I hemmet fanns också sju guldringar, två par skospänn och tre stycken skjortknappar av silver. Ringarna var ovanligt många men de var också en investering. Kontanta pengar fanns för 114:29 daler kopparmynt. (5B/60) Till det fasta i Johan Backmans och Maria Laibergs egendom hörde bl.a. ett fähus och ett lider. De hade inte haft något stall fast det fanns en häst i huset. Maria Laibergs fähus inrymde en ko, en kviga och två får som var värda 51 daler kopparmynt. (5B/60)

På nr 5 Bastubacka II har i Lisa Larsdotters bouppteckning från år 1747 antecknats en silverbägare om sex lod á fem daler kopparmynt och en silversked om två lod á fem daler kopparmynt som båda blev kvar i huset

³⁵⁶ Johan Johansson Rasmus och hans hustru, Anna Mattsdotter, hade en gammal häst, värd 24 skilling och "en dito som haltar", värd 3 riksdaler (54/90).

I Brita Andersdotter Bastubackas bouppteckning har upptecknats två hästar av vilka den ena var *en röd valackad häst*, värd 75 daler kopparmynt medan den andra var *ett brunt gammalt och halt stod (sto)*, värd endast 18 daler kopparmynt. På hemmanet fanns ännu *en tämjnings häst fohla* värd 20 daler kopparmynt. (1B/40)

trots att en delning av egendomen skedde emellan änklungen, Lars Nilsson Bastubacka och barnen. (2B/40) Vid delningen av egendomen efter Lars Nilsson Bastubackas död år 1760 blev silverbägaren hans arvingars egendom. (4B/60) Den samma bägaren fanns i huset ännu 1773 och hörde till den lösa egendomen som hade samfällt nyttjats av bröderna Lars och Matts Bastubacka.³⁵⁷ Silverskeden fanns i huset ännu år 1760 (4B/60) och år 1770 (6B/70) men sedan hade den antagligen blivit såld eller gått i arv inom familjen eftersom den inte syns i Maria Mattsdotters bouppteckning från år 1782. Hon hade en silversked om tre lod som var värd en riksdaler. (9B/80) I Lisa Larsdotters bouppteckning (1747) fanns inga pengar men år 1760 hade upptecknats 209:8 daler kopparmynt. Efter det var summorna små.

Lisa Larsdotters bouppteckning som hade upprättats 20 år efter hennes död och som länsman Johan Carlenius hade undertecknat hade hon haft en svart häst, ett sto, ett *tämjings* föl, nio stora kor, fyra kvigor, två kalvar, en liten tjur och 15 stycken får som var värda 250 daler kopparmynt. (2B/40) I Lars Nilsson Bastubackas och hans hustru Maria Erichsdotters gemensamma bouppteckning 13 år senare upptecknades tre hästar, tio kor, tio får, tre kvigor och fyra svin tillsammans värda 588 daler kopparmynt. (4B/60) I Matts Nilsson Bastubackas första hustru, Margeta Johansdotters bouppteckning (1770) har upptecknats ett stoföl, en ko och elva får (värda 70 daler kopparmynt) och tolv år senare i Matts Nilssons andra hustru, Maria Mattsdotters bouppteckning två hästar, ett föl, sju stora kor, elva får och två svin som var tillsammans värda 25:24:- riksdaler. Den senare har haft en annan roll i hemmanets hierarki i det samfällda hushållet eftersom hennes del av hästar och boskap var så stor. (9 B/90)

På nr 5 Bastubacka I i Brita Andersdotters bouppteckning från år 1747 fanns antecknat två stycken silverringar á 3:- daler kopparmynt och en liten silverring värd 24 öre samt pengar för 104:2 daler kopparmynt. (1B/40) Brita Henrichsdotter hade inte heller någon silverbägare som hon skulle ha fått i morgongåva, hennes två silverringar var släta och av ringa värde medan olika slags pengar fanns för 62:2 daler kopparmynt. I hemmanet fanns nog en silverbägare om fyra lod och en silver sked men de tillhörde Thomas Olofsson och hade antecknats i hans bouppteckning³⁵⁸. Nr 5 Bastubacka II eller I kunde inte profileras som ett hemman som disponerade stora summor kontanta pengar.

I Lisa Nilsdotter Åssmus (d. 1759 i Kallis by) bouppteckning hade antecknats bara en klackring i silver men pengar för 434:20 från ryska rubler till Banco Transport sedlar. (3B/50). Maria Nilsdotter Qwikants (d. 1771) bouppteckning innehöll inga silverföremål eller pengar fast det fanns pengar i hemmanet som beboddes av bröderna Matts Mattsson och Johan Mattsson Qwikant. (7B/70) I Lisa Nilsdotters och Maria Nilsdotters fähus fanns ungefär lika många hästar, kor, tjurar, kvigor och får men de hade upptecknats i deras

³⁵⁷ Lars Nilsson Bastubackas bouppteckning 1.7.1773. Mikrofilm Es 3553. RAV.

³⁵⁸ Thomas Olofsson Bastubackas bouppteckning 27.5.1785. Mikrofilm Es 3553. RAV.

bouppteckningar så att Lisa Nilsson ägde alla husdjur (3B/50) medan Maria Nilsson hade bara två kor och tre får. (7B/70)

Maria Laiberg som ägde en häst, en ko, en kviga och två får hörde till minoriteten. På Bastubacka hemman hade man på 1700-talet i allmänhet två eller tre hästar och tio kor och dessutom hade kvinnorna som var ingifta i familjen var sin ko. Det fanns också alltid kvigor, kalvar och tjurar samt vanligtvis tio får och några svin. Kvinnfolket tog hand om husdjuren, också hästarna. Brita Henrichsdotters bouppteckning (1772) var tämligen detaljerad och i den hade antecknats bl.a. en häst, sex kor, tre kvigor, en galt, två kalvar och sex stycken får men i detta fall var det inte fråga om hela hemmanet³⁵⁹. Hennes svärfar, Thomas Olofsson Bastubacka och hans andra hustru, Brita Johansdotter bebodde hemmanet så i stallet, fähuset, fårhuset och svinhuset fanns säkert flera husdjur, inte bara sonhustruns. (8B/70)

Silver, pengar och husdjur i Gamlakarleby socken

De vanligaste silverföremålen i ett bondehem var en grupp av dryckeskärl. Dessa användes vid stora, traditionella högtider³⁶⁰. Silverföremålen i ett bondehem har varit både bruksföremål och statussymboler men också en viktig kapitalplacering. Om man var tvungen att röra kapitalet så kunde man pantsätta en silverbägare.³⁶¹ Inställningen till föremålen tycks ha varit annorlunda på 1700-talet jämfört med i dag. Man sålde inte sina ärvda silverföremål. I yttersta nödfall pantsattes de men nämndes i förteckningen över egna silverföremål som t.ex. i Maria Laibergs bouppteckning (5B/60). Det andra exemplet kommer från Kaustar by där man också hade pantsatt en silverbägare: *En bägare som står i pant hos Lindbecks 42 daler kopparmynt* (19/60). Helst bevarades de dyrbara, ofta ärvda föremålen inom släkten och en pantsatt silverbägare eller silversked kunde alltid lösas igen då den ekonomiska situationen blev bättre³⁶².

I mitt forskningsmaterial fanns 45 bouppteckningar som innehöll inalles 58 stycken olika slags dryckeskärl av silver: bägare, tumlare³⁶³, pokaler och kannor. De vanligaste silverföremålen var oförgyllda silverbägare, men i tre fall fanns också (vanligen invändigt) förgyllda föremål: en 24 lods³⁶⁴ pokal och en 36 lods pokal (35/70 och 44/70) samt en sju lods bägare (23/60). Pokalen var mindre än en helbägare som kunde väga 60 eller 70 lod och har varit s.k. sändebägare eller sändestop som har skickats runt bordet med vin, hembryggt

³⁵⁹ Nr 5 Bastubacka I.

³⁶⁰ Gerber 1966, 57.

³⁶¹ Gerber 1966, 72.

³⁶² Bringéus 1974, 33.

³⁶³ Tumlare = rundbottnat dryckeskärl utan handtag och fot. Svenska Akademiens ordlista över svenska språket 2006, 1007.

³⁶⁴ 1 lod = 13,29 gram.

dricka eller brännvin. Små silverbägare har varit enmansbägare som har använts till brännvin.³⁶⁵

I mitt forskningsmaterial hade upptecknats 27 silverskedar. Skedarna, som användes av kvinnor, kallades ofta supskedar och de användes för att ösa sirapsbrännvin ur skålar. Kvinnorna smuttade på brännvinet som hade sötats med honung medan männen drack oblandat ur bägare. Skedens roll som supsked upphörde på 1750-talet i Sverige men skeden blev kvar som fästmansgåva.³⁶⁶ Silverskedar fanns i Gamlakarleby socken under hela forskningsperioden men under 1780-talet kom med en ny typ av skedar, matskedar. Att äta med silverskedar hörde inte till allmogens vardag, bordssilvret togs fram bara till större fester fast silverbestick blev allt vanligare mot 1700-talets slut³⁶⁷.

Om en bouppteckning innehöll silverföremål så betydde det inte att den innehöll pengar. I 42 fall av 65 hade en bondekvinna inte ägt pengar. I mitt studiematerial fanns sju kvinnor som hade ägt under 100 daler kopparmynt och 15 kvinnor som hade ägt 100-600 daler kopparmynt men bara en kvinna som hade över 600 daler kopparmynt. I det sista fallet utgjordes den största summan kontanta pengar (700:- daler kopparmynt) av kvinnans inestående giftorätt och fördel efter sin avlidne man. (18/60)

De bouppteckningar som ingår i mitt studiematerial avslöjar att det var ytterst få bondekvinnor som hade pengar upptecknade i sin bouppteckning. Av 65 kvinnor hade ändå 35,4 % (23) pengar oberoende av möjligheten att använda dem eller inte. I Anna Jacobsdotter Jolckas bouppteckning i Nedervetil by 1759 hade upptecknats en riksdaler in specie³⁶⁸, två ryska rubler, fyra karoliner³⁶⁹ in specie, två dubbla karoliner, sexstyvrar³⁷⁰ och plåtar³⁷¹, alltså nästan alla myntslag som fanns, tillsammans 162:25 daler kopparmynt (10/50). Ett annat exempel är Margareta Carlsdotter Brändkärrs bouppteckning från 1774 i Nedervetil by. (37/70) Hon hade endast en riksdaler i slantar men i hennes bouppteckning hade upptecknats nio silverföremål³⁷².

Den andra föremålsgruppen, *Hästar och boskap*, fanns inte i alla bouppteckningar. Den gruppen saknades i 57 % eller 37 fall av 65. Detta betydde inte att det inte skulle ha funnits husdjur på dessa bondgårdar eftersom det var omöjligt att driva jordbruk utan boskapsskötsel³⁷³. Kreatursskötsel var för 1700-talets bönder en syssla som var ett stöd för jordbruket men i dessa 37 fall har inte husdjuren räknats som värdinnans eller husmoderns egendom och inte heller upptecknats i hennes bouppteckning.

³⁶⁵ Florin 1935,116.

³⁶⁶ Gerber 1966, 61.

³⁶⁷ Gerber 1966, 68-69.

³⁶⁸ in specie = i speciemynt. Svenska Akademiens ordlista över svenska språket 2006, 886.

³⁶⁹ karolin = guldmynt

³⁷⁰ styver = öre

³⁷¹ plåt = kopparmynt

³⁷² Fem silverbägare, tre silverskedar samt tre små släta silverringar, värda 273:24 daler kopparmynt.

³⁷³ Huldén 2006, 150.

En bonde födde upp kor och oxar för att få dragkraft till arbetet på åkern och dessutom behövdes kospillning för att gödsla åkrar. Att vara självförsörjande i produktionen av mjölk, kött och ull räckte för de flesta.³⁷⁴ Österbotten var dock lämplig för boskapsskötsel. Smöret var en skattevara som kunde t.o.m. ersätta spannmål. I mitten av 1700-talet upphörde man att använda dragoxar och började använda hästar i stället. I mitt forskningsmaterial fanns det ändå 29 bouppteckningar utan någon anteckning av hästar men i 36 fall fanns det 1-5 hästar på gården. På 1700-talets senare hälft ökade antalet kor i Gamlakarleby socken. I mitt studiematerial syns att de flesta bondekvinnorna hade ägt ca 10-15 kor men resultatet avslöjar inte hur många kor inalles fanns på hemmanet. I Gamlakarleby socken var det vanligt med fähus med plats för 20-25 kor³⁷⁵.

Noggranna klädförteckningar

Johan Backmans och Maria Laibergs bouppteckning innehåller utom *Mans gångkläder* och *Qvins Kläder* också *Säng Kläder* och *Lin Kläder*. Maria Laibergs klädförteckning börjar med två mössor och två fasonerade (mönstrade) mössband. Därefter följer två huvor, den ena av armosin³⁷⁶ och den andra av flor³⁷⁷ och två nättelduks³⁷⁸ halsdukar. I Maria Laibergs klädförteckning fanns fem kofter men bara en tröja medan hon hade fyra olika kjolar, den dyraste var inte av svart satin³⁷⁹ utan en röd och gul (antagligen randig) satinkjol. Att Maria Laiberg hade fyra förkläden var inte alls ovanligt men att hon hade så många upptecknade ytterkläder: en gammal grön damastpäls och en hemvävd blå päls, en grå regnkappa samt en röd kamlots karpus, var mycket sällsynt. Att hennes kläder var finare än kläderna på landsbygden generellt var alldeles klart.(5B/60)

Maria Laibergs klädförteckning avslöjar ännu att hon hade 14 alnar flanell, en stubb och en solfjäder men saknade ett stycke till sin mössa, underkläder, vantar, handskar, strumpor och skor. Under rubriken *Lin Kläder* finns upptecknade tolv st. gl: (=gamla) skjortor och ett par mans halvärmor men de tillhörde hennes man. Maria Laibergs klädförteckning är både fullständig och bristfällig eftersom i den beskrivs många fina klädesplagg men samtidigt saknas många i vårt klimat nödvändiga plagg. Hennes klädförteckning bevisar att fast beskrivningarna blev noggrannare under

³⁷⁴ Soininen 1974, 200; Jonsson & Runefelt 2006, 320.

³⁷⁵ Back 1976, 176.

³⁷⁶ Armosin, armoasin eller armsiden = ett tunt taftartat sidentyg. SAOB. www.saob.se sökord: armoasin.

³⁷⁷ Flor = en tunn, lätt mer eller mindre genomskinlig vävnad av siden. SAOB. www.saob.se sökord: flor.

³⁷⁸ Nättelduk = ursprungligen en mycket fin lärftliknande vävnad av näselfibrer, används också om fina linne- och bomullsvävnader. SAOB. www.saob.se sökord: nättelduk.

³⁷⁹ Satin = en bomullsvävnad eller ett siden med satinbinding. PTO Preliminär tekstiltknisk ordlista 1957, 195. Textilrådet. Stockholm.

1700-talets senare hälft togs inte alla föremål med då heller. Föremålets värde var avgörande, inte dess storlek. Maria Laibergs klädinnehav, som innehöll 27 klädesplagg och en solfjäder, var värd 273:16 daler kopparmynt medan Johan Backmans kläder (17 plagg) var värda 140:16 daler kopparmynt. (5B/60)

Min fallstudie som består av sex bouppteckningar från Nedervetil by och nr 5 Bastubacka hemman I och II samt två bouppteckningar efter halvsysstrar Lisa och Maria Nilsdöttrar som var födda och uppvuxna på nr 5 Bastubacka hemman II, innehåller klädförteckningar som har upptecknats av länsmän Johan Carlenius (4 st.) och Nils Spolander (2 st.) samt sockenskrivaren Christopher Carlenius (2 st.). I de bouppteckningarna som berör kvinnor från nr 5 Bastubacka II är den första, Lisa Larsdotters bouppteckning mycket kort. Lisa Larsdotter var född på 1680-talet och dog år 1727 men eftersom hennes bouppteckning är upptecknad 20 år efter hennes död är hennes klädförteckning extra bristfällig (sju plagg). Den innehåller ändå tre kjolar, två förkläden, en lärftshalsduk och en sarströja värda 29 daler kopparmynt. (2B/40)

Maria Erichsdotter som dog 72 år gammal år 1759 ägde kläder som var värda 105 daler kopparmynt. Hennes klädförteckning innehåller kjolar, tröjor, halsdukar och sju par överdelar (särkar) men saknar strumpor och skor och de flesta kläderna är gamla, ett par t.o.m. utslitna. Förteckningen är ändå ganska fullständig (32 plagg) eftersom hennes bouppteckning är upprättad ca tre månader efter hennes död. Hennes man, Nils Larsson Bastubacka, dog endast två månader efter sin hustru så efter dem upprättades en gemensam bouppteckning. Nils Larsson Bastubackas kläder (21 plagg) var värda 34:28 daler kopparmynt. (4B/60)

I de senare bouppteckningarna på nr 5 Bastubacka II kan man tydligt se hur uppteckningen har blivit noggrannare men också att klädernas antal har ökat. Matts Nilsson Bastubacka miste sin första hustru, Margeta Johansdotter år 1769 och hennes kläder (46 plagg) var värda 214:4 daler kopparmynt. Margeta Johansdotter levde samtidigt som Maria Laiberg och dog två år efter henne. Dessa två kvinnor som dessutom var svägerskor och grannar, ägde kläder som inte var så olika om man jämför vilka tygsorter och klädesplagg som upptecknats. Margeta hade två fina mössor, sju halsdukar, en svart armosins krage, sex förkläden samt tio kjolar och fyra tröjor av vilka en svart satinskjol och en satinströja samt en svart prässad kjol och en prässad tröja kunde användas som tröjdräkter. Hon hade ingen päls men två par handskar och en liten muff. Margeta Johansdotter var en bondekvinnas som hade ägt en representativ klädeegendom (6B/70). (Se Bild 11)

Bild 11 Margeta Johansdotter (1725–1769)

Margeta Johansdotter iklädd de kläder hon burit under sin livstid: en grön flanellkjol, ett gingangs³⁸⁰ förkläde, en svart satins tröja, en dubbelrutig ny silkes halsduk, en gammal triumphants mössa med kammarduks stycke och ett par svarta handskar. Hennes klädförteckning innehöll inga strumpor och skor. (6B/70) Illustration: Ina Nordberg 2013.

Matts Nilsson Bastubackas andra hustru, Maria Mattsdotter dog 1781 och hennes kläder (32 plagg) var värda 9:31:- riksdaler³⁸¹. Maria Mattsdotters klädförteckning ser ut att innehålla fina plagg och en grundlig närläsning avslöjar att hennes garderob var lika representativ som sin föregångares. Maria Mattsdotter dog i barnsäng endast 36 år gammal och hennes klädförteckning innehöll en fårskinnspäls med blått överdrag men inga handskar, strumpor eller skor. Bland hennes sju kjolar fanns två randiga bomullskjolar, två enfärgade och ytterligare tre randiga kjolar som hon hade använt med sina tre tröjor som var av svart satin, grön kamlott och svart klädessars. (Se Bild 12) Hennes man, Mats Nilsson Bastubacka fick ära sin hustrus egendom som innehöll också hennes kläder. (9B/80)

³⁸⁰ Gingang (gingam, gingens) = ursprungligen ett ostindiskt bomullstyg med inblandning av bast. Tyget vävdes i randiga och rutiga mönster. SAOB. www.saob.se/ sökord: gingang.

³⁸¹ 9 riksdaler och 31 skilling = ca 163 daler kopparmynt.

Bild 12 Maria Mattsdotter (1746?-1781)

Maria Mattsdotter iklädd de kläder hon burit under sin livstid: en blå randig bomulls kjol, ett rött randigt nytt bomulls förkläde, ett kallminks livstykke, en lärfts överdel (särk), en svart moers mössa med spetsstycke. Hennes klädförteckning innehöll inga strumpor och skor. (9B/80) Illustration: Ina Nordberg 2013.

Halvsystrarna Lisa Nilsdotter och Maria Nilsdotter Bastubacka från nr 5 Bastubacka hemman II hade gift sig till Kallis och Kvikant byar som var i närheten av Gamlakarleby stad. Lisas man, Johan Mattsson Åssmus hade varit gift tidigare och hade barn från sitt första äktenskap. Lisa dog i barnsäng 40 år gammal år 1759 och lämnade efter sig fyra söner och en dotter som alla var omyndiga. Länsman Johan Carlenius hade antecknat i Lisa Nilsdotters bouppteckning att hemmanet och fastigheten var Johan Mattssons arvejord och värderades inte. Den lösa egendomen innehöll silver och pengar, koppar och mässing, järnredskaper, böcker, träsaker, hästredskap, hästar och boskap samt den avlednas kläder. Lisa Nilsdotters kläder (20 plagg) var värda 92 daler kopparmynt och hennes klädförteckning innehöll bl.a. fem tröjor, fyra kjolar, fem halsdukar, två damastmössor och tre förkläden. (3B/50)

Maria Nilsdotter var det enda av Nils Larsson och Maria Ersdotter Bastubackas åtta barn som nådde vuxen ålder. Maria Nilsdotter hade gift sig med Matts Mattsson Qvikant men dog 28 år gammal år 1771 och lämnade efter sig två små söner. Matts Mattson och hans bror, Johan Mattsson bebodde

Qvikant 5/16 mantals skattehemman som de hade ärvt tillsammans. I det här fallet värderades först brödernas egendom som delades sedan i två delar. Efter delningen upptecknades den avlednas egendom skilt för sig. Att två bröder delade hemmanet var en möjlighet som utnyttjades om bröderna var villiga att bo i ett oskiftat bo. Om den andra broderns hustru dog måste delningen ske innan en bouppteckning efter den döda kunde upprättas. Mitt studiematerial innehåller sju andra bouppteckningar³⁸² där först har utförts en delning mellan två bröder.

Maria Nilsdotters bouppteckning innehåller en summa av 453:6 daler kopparmynt som var hälften av den första bouppteckningens slutsumma. Hur föremålen har delats anges inte. Som Marias egendom upptecknades två kor (å 24 daler kopparmynt), tre får (å 3 daler kopparmynt) och hennes kläder (38 plagg) som var värda 143:16 daler kopparmynt. Sockenskrivaren Christopher Carlenius hade gjort en noggrann bouppteckning och hade upptecknat t.o.m. nio särkar, ett par fårskinnsvantar (8 öre) och ett par blå ullstrumpor (1:16 daler kopparmynt). I Maria Nilsdotters bouppteckning har upptecknats fyra klädesplagg som hon med största sannolikhet ärvt av sin mor, Maria Erichsdotter som dog år 1759. Dessa plagg var två svarta vadmalskjolar (å 4 daler kopparmynt), en svart klädeskjol (12 daler kopparmynt) och ett svart raskförkläde (1:16 daler kopparmynt)³⁸³.

Mellan Lisa Nilsdotters och Maria Nilsdotters bouppteckningar var tolv år men deras far, Nils Larsson Bastubacka hade ekiperat dem som barn och Lisa tills hon gifte sig. Maria var 17 vid sina föräldrars frånfälle och gifte sig fem år senare. Det dyrbaraste plagget i Lisas klädförteckning är en svart satins tröja (30 daler kopparmynt) medan resten av hennes kläder (19 st.) har ett värde mellan 8 daler kopparmynt (en regarnströja) och 24 öre (en lärftshalduke). Maria dyraste plagg var två tvåfärgade flanellskjolar och en röd och en svart klädeskjol som var och en var värda 12 daler kopparmynt. En svart klädesströja var också värd 12 daler kopparmynt men resten av hennes tröjor (4 st.) var värda mellan 9 och 3 daler kopparmynt. (7B/70)

I min fallstudie om bondekvinor på Bastubacka i Nedervetil by ingår också två bouppteckningar efter kvinnor från nr 5 Bastubacka hemman I. Den första är Brita Andersdotter Bastubackas bouppteckning från år 1746. Hon lämnade efter sig sin man Thomas Olofsson Räbb och fyra minderåriga barn. Länsman Johan Carlenius antecknade i Brita Andersdotters klädförteckning 17 plagg som var värda 71 daler kopparmynt. Britas dyrbaraste kläder var en röd stampad vadmalskjol (16 daler kopparmynt) och en svart dito något brukad (12 daler kopparmynt) medan en något sliten svart kalminkströja och en blå flamerad regarns dito var vardera värda 10 daler kopparmynt. I Britas klädförteckning ingår kjolar, tröjor, halsdukar, mössor samt överdelar men inga ytterkläder, handskar, strumpor eller skor. (1B/40)

³⁸² Tillsammans 8 bouppteckningar av 65.

³⁸³ Jag har jämfört klädförteckningar i Maria Ersdotters bouppteckning 10.2.1759 (4B/60) och Maria Nilsdotters bouppteckning 31.12.1771 (7B/70). RAV.

Den andra bouppteckningen har upptecknats 25 år senare efter Brita Henriksdotter Bastubacka som dog 27 år gammal år 1771. Brita Henriksdotter lämnade efter sig sin man, Mickel Thomasson Bastubacka samt deras tre minderåriga söner. Enligt Britas klädförteckning hade hon 38 plagg som var värda 166 daler kopparmynt. I den långa klädförteckningen hade länsman Nils Spolander ytterligare upptecknat sex alnar blå- och rödrandigt tyg och tre alnar grönt prässvadmal. Brita Henrichsdotters klädförteckning är mycket noggrant upptecknad innehållande också två par handskar samt två par skor. Bouppteckningstillfället ordnades knappt en månad efter hennes död. (8B/70)

Välbärgade bönder

Att gruppera bondekvinnorna enligt egendomens (brutto)värde ger en inblick i deras vardagsliv men den ger inte en inblick i deras välbeställthet. Ett företags välbeställthet kan räknas utgående från hur mycket främmande kapital ingår i dess finansiering. Jag har tillämpat den metod som Erkki K. Laitinen (1988) presenterar i sin bok *Yrityksen talouden mittarit*³⁸⁴ där företagets välbeställthet, lönsamhet och likviditet bildar en triangel. Ett företag är lika svagt som den svagaste delen av företaget därför är alla delar lika betydelsefulla även om tyngdpunkten placeras, som i detta fall, till välbeställtheten.³⁸⁵

Jari Ojala (1999) har tillämpat denna metod i sin studie om segelsjöfartens lönsamhet i Österbotten på 1700- och 1800-talen i vilken han bl. a. använt bouppteckningar som studiematerial.³⁸⁶ Metoden kan tillämpas också när det är fråga om bondefamiljernas välbeställthet som Tiina Hemminki (2014) har gjort i sin studie om böndernas skuldrelationer över Bottniska viken 1796–1830.³⁸⁷ Välbeställtheten räknas på följande sätt: i bouppteckningen upptecknad nettoförmögenhet (*Summa behållning*) divideras med den upptecknade bruttoförmögenheten (*Summa inventarii*) och kvoten multipliceras med hundra³⁸⁸.

$$\text{Summa behållning} : \text{Summa inventarii} \times 100$$

Resultatet kan inte vara 100 % eftersom nettoförmögenheten aldrig kan vara samma som bruttoförmögenheten eftersom en bouppteckning innehåller, om inte skulder, så åtminstone t.ex. fattigas provision och uppteckningskostnader som subtraheras från bouppteckningens slutsumma eller bruttoförmögenheten.³⁸⁹ (Se Tabell 6)

³⁸⁴ *Företagets ekonomiska indikatorer*. Fri översättning S.J.

³⁸⁵ Laitinen 1992, 190-195.

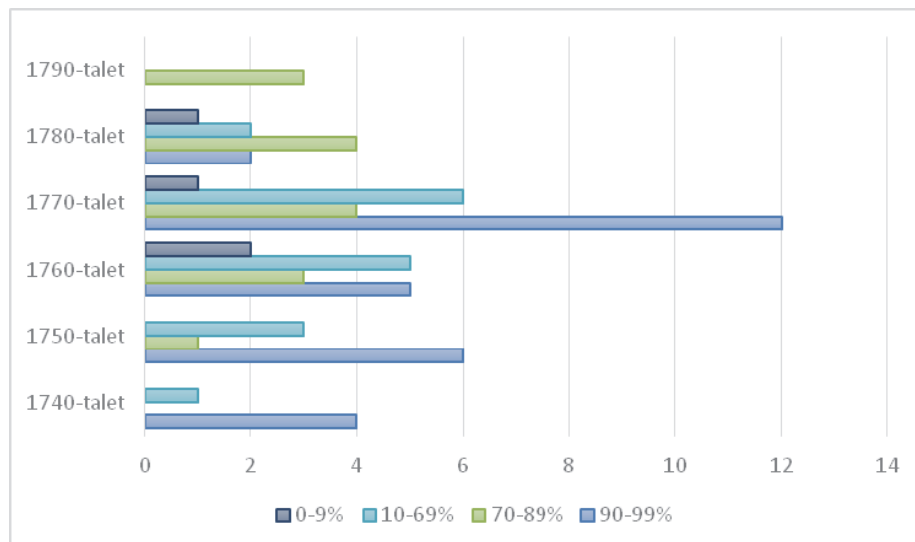
³⁸⁶ Ojala 1999, 125.

³⁸⁷ Hemminki 2014, 114-115.

³⁸⁸ Hemminki 2014, 114-115.

³⁸⁹ Laitinen 1992, 205-213; Ojala 1999, 125-126.

Tabell 6 Bondekvinnors välbeställldhet i Gamlakarleby socken

Välbeställldhet enligt Laitinens och Ojalas modell.

För att få reda på bondekvinnornas välbeställldhet har jag tillämpat föregående formel. Till den första gruppen där den avlidnes välbeställldhet var 90-99 % hörde under hela ifrågavarande tidsperioden, 1740–1800, inalles 29 kvinnor av 65 (44,6 %). Främmande kapital eller skuldernas andel var mycket liten eller det fanns inga skulder. Sådana bondekvinnor som inte hade några upptecknade skulder kunde ändå ha en mindre nettoegendom om begravningskostnaderna hade varit höga, innehållande klockringning, mat och dryck, samt prästens predikan och en likstods ko.³⁹⁰ I Laitinens modell är den andra gruppens välbeställldhet 10-89 % och den tredje 0-9 % men jag har tillämpat hans modell så att den andra gruppen är 70-89 %, den tredje gruppen är 10-69 % och tillsatt en fjärde fjärde grupp vars välbeställldhet är endast 0-9%. Till den andra gruppen hörde 15 kvinnor (23,1 %) och till den tredje gruppen hörde 17 kvinnor (26,2 %). I tre fall (4,6%) var dödsbona så skuldsatta att det inte var möjligt att räkna deras välbeställldhet och i ett fall (1,5%) kunde välbeställldheten inte fastställas på grund av oklarheter i skuldernas storlek. Begravningskostnader hade antecknats endast i en tredjedel (19 st. eller 29 %) av de 65 bouppteckningar som hörde till mitt studiematerial. De största summorna under rubriken *Afkortning* bestod av olika skulder till stadens handelsmän eller andra bönder.

Välbeställldheten i Johan Backmans och Maria Laibergs bouppteckning kan fastställas till 88 % om man tar i beaktande den fasta egendomen men utan den är välbeställldheten 62,5 %. Bouppteckningen innehåller inga begravningskostnader.

³⁹⁰ I Nedervetil by antecknades de högsta begravningskostnaderna 313:16 daler kopparmynt efter änkan Margeta Johansdotter Pelå (16/60) medan kostnaderna vanligtvis varierade från två daler kopparmynt till 110:4 daler kopparmynt (46/80, 30/70).

Det var förmodligen rådande praxis på Bastubacka eftersom det först i Maria Mattsdotters bouppteckning, som är daterad 16 januari 1782 (9B/80) har antecknats en skuld om två riksdaler för *likstohl* (en likstods ko). På Bastubacka var bondekvinnors välbeställldhet i medeltal 86 % medan den i Nedervetil var 84 % och bland de övriga bondekvinnorna (46 st.) var välbeställldheten i medeltal ca 70 %. (Se Tabell 7)

Tabell 7 Bondekvinnors välbeställldhet på nr 5 Bastubacka

Bastubacka	1740-talet	1760-talet	1770-talet	1780-talet
90-99%	1	1	2	
70-89%		1		1
10-69%	1			
0-9%				
	2	2	2	1

Gåvor i bondekvinnors egendom

Att leva som bondekvinnor på 1700-talets andra hälft i Österbotten och Gamlakarleby socken var ett liv som på flera sätt skiljer sig från dagens liv på landsbygden. På många sätt är ändå det mänskliga vardagslivet likadant i dag. Att efter 200 år bedöma en människas livsstil och hur hon har klarat sig trots de knappa förhållandena kommer kanske att bli lättare i framtiden men en 1700-tals bouppteckning är, trots sina brister, en databank som avslöjar det mesta. För att få en bättre förståelse för innehållet och hur de olika upptecknade föremålsgrupperna hörde till en bondekvinnas vardagsliv skall vi ta en titt på hur den upptecknade lösa egendomen erhöles under en bondekvinnas livstid. Att enbart köpa saker och ting var inte en självklarhet för bondebefolkningen, inte ens möjligt fast man hade pengar.

Faddergåvor var de första gåvorna som ett barn fick och på 1700-talet var en sked en omtyckt gåva. Den skänktes vanligtvis av den nyföddes far- eller morföräldrar.³⁹¹ Att ingå äktenskap betydde att man fick emotta olika gåvor. Fästmannens gåvor till den trolovade, fästesilver, var framför allt en eller flera ringar (släta eller s.k. klackringar) men tillika kunde han också ge henne en sked eller en silverbägare samt pengar.³⁹² Brudens gengåvor till den blivande brudgummen var en skjorta, ett virkat pälsbälte, virkade hängslen (speciellt i Österbotten), vävda strumpeband samt en sydd eller virkad tobakspung³⁹³. Fästmannens gåvor har inte antecknats i bouppteckningar utom i ett fall. Johan Johansson Haals eller Borgarbackas fästegåva till sin blivande hustru Carin Andersdotter bestod av två enkla karoliner som gjorde 7:1 daler kopparmynt,

³⁹¹ Florin 1935, 125.

³⁹² Florin 1935, 125.

³⁹³ Heikinmäki 1981, 111-112.

fem stycken släta silverringar upptagna till 2:8 daler kopparmynt, en brun silkeshalsduk (15 daler kopparmynt), ett rödrandigt förkläde (8 daler kopparmynt) och ett svart mössband (3 daler kopparmynt). Paret gifte sig i februari 1768 men äktenskapet blev inte långvarigt. Efter Carin Andersdotters död i oktober samma år önskade mannen ingen giftorätt i boet och därför återlämnades hans gåvor. (22/60)

Vigselringen kunde vara av guld, förgyllt silver eller mässing. Guld var sällsynt och fanns bara i tio fall av bondekviinnors bouppteckningar i Gamlakarleby socken och endast i form av ringar. Maria Laiberg hade sju guldringar var och en av 8 1/3 dukaters vikt³⁹⁴, men resten hade en eller två ringar som vägde en halv eller en dukat. En dukats guldring var värd ca 21-24 daler kopparmynt och efter år 1777 ca 1 riksdaler och 32 skilling-2 riksdaler. Maria Laibergs ringar värderades till 27 :-/st eller 225 daler kopparmynt (5B/60). Fast Maria Laiberg hade sju guldringar så fann jag bara en enda guldring i de andra sex bouppteckningarna från Bastubacka. Endast Matts Nilsson Bastubackas andra hustru Maria Mattsdotter hade ägt en halv dukats guldring, värd 1:8 riksdaler. (9B/80)

Som brudgåvor fick brudparet ofta praktiska gåvor. Brudens far kunde ge en häst, brudgummens föräldrar kunde ge boskap, ängsmark och utsädespannmål och brudparets syskon kunde ge sängkläder, linnekläder eller silverskedar medan de övriga gästerna ofta skänkte pengar.³⁹⁵ I Sverige och övriga Skandinavien var vigsels folkliga motsvarighet fästningen eller trolovningen ända till 1686 års kyrkolag. Kyrkovigseln krävdes för laga äktenskap i 1734 års lag men det var också möjligt för en övergiven kvinna att omvandla en fästning till ett lagenligt äktenskap inför domstolen.³⁹⁶ Efter giftermålet övertog mannen förmynderskapet över hustrun samt förvaltningen över den gemensamma egendomen, medan hon fick rätt till morgongåvan som var hennes enskilda egendom men förvaltades av mannen.³⁹⁷

Enligt 1734 års lag ansågs morgongåvan som en obligatorisk gåva och den skulle givas före vigseln men gavs vanligtvis på bröllopets andra dag. Gåvan skulle trygga hustruns eventuella änkedom om hon i framtiden miste sin man. På 1700-talet kunde morgongåvan bestå av en silverbägare eller pengar eller båda men också av ett mindre markområde. Enligt lagen upphävdes (omintetgjordes) morgongåvan om kvinnan dog före sin man och därför togs den inte med i hennes bouppteckning.³⁹⁸ I min studie är det i 42 av 65 fall fråga om kvinnor som dog före sin man och i änkoras bouppteckningar har inte en eventuell morgongåva heller nämnts eftersom den blev en del av änkoras egendom. Endast i två fall av de 13 änkor som ingår i mitt forskningsmaterial fanns inga guld- och silverföremål eller pengar antecknade. I ett fall har antecknats att den

³⁹⁴ 1 dukat = 3,494 g guld. SAOB. www.saob.se sökord: dukat.

³⁹⁵ Berg & Svensson 1971, 175-176; Heikinmäki 1981, 109, 592.

³⁹⁶ Marklund 2004, 169-170.

³⁹⁷ Sveriges Rikes Lag 1734. Giftermålsbalken, Cap. IX, §1-7.

³⁹⁸ Hafström 1972, 60; Ylikangas 1964, 106; Lahtinen 2010, 42; Heikinmäki 1981, 600-602; Hakkila 1938, 203. Lagen om morgongåvan avskaffades i Finland 27.6.1878. Källa: Storfurstendömet Finlands Författningssamling för 1878 No 19, 1.

avlidna änkans, Carin Hansdotters, giftorätt med fördel och morgongåva från år 1752 efter sin avlidna man hade värderaderats till 323:26 daler kopparmynt. Allt detta inestod hos hennes son Matts och upptogs som sådan i hennes bouppteckning. (21/60)

I Maria Laibergs bouppteckning eller i de övriga bouppteckningarna som ingår i mitt forskningsmaterial framgår inte varifrån pengarna som fanns upptecknade hade kommit men i en bouppteckning från Kotkama hemman i Korplax by efter bonden Anders Andersson Kotkama (27.12.1746) finns en beskrivning. Den avlidnes änka, Brita Mazdotter, föregav att hon fått de upptecknade ringarna och pengarna om 93:6 ½ daler kopparmynt samt en silverbägare om 14 ¾ lod värd 73:16 daler kopparmynt i fästningsgåvor av sin avlidna man³⁹⁹.

Hemgift och giftorätt

Hemgiften utgavs av brudens far och betydde oftast brudens utstyrelse som hon fick i samband med bröllopet. Senare fick dottern ännu andra gåvor, men de berodde på faderns tillgång och dotterns behov. *Hemfölgd*, också kallad förtida arv eller förskott på arv, var boskap och kläder. Hemgiften gavs också åt en son om han flyttade hemifrån⁴⁰⁰. Maria Laibergs bouppteckning avslöjar inte vad hon fick som hemgift men hennes svärmors bouppteckning avslöjar vad Marias svägerskor fick.

Lisa Larsdotter, Nils Larsson Bastubackas första hustru dog i juli 1727. Hennes bouppteckning är daterad den 2 februari 1747. Vid sin mors frånfälle var hennes tre döttrar minderåriga (16, 9 och 8 år gamla⁴⁰¹). Vid sin mors bouppteckningstillfälle var döttrarna redan gifta och de hade flyttat hemifrån. En av döttrarna, Magdalena eller Malin Nilsson, hade avlidit 1742. I delningen efter deras mor upptecknades under rubriken *Likwidation* att dottern Margareta eller Margot hade fått en ko (12:-), två får (4:-) och en ny kallminkströja (23:-). Dottern Malin hade fått en ko (12:-), tre får (6:-) och en tröja (11:-) medan den yngsta dottern Lisa hade fått en ko (12:-), två får (4:-) och en tröja (12:-). Sönernas andel var 33:16 2/3 daler kopparmynt så den äldsta dotterns hemgift var värdefullare eftersom den var värd 39 daler kopparmynt. Malins hemgift var värd 29:- och Lisas 28 daler kopparmynt men här bör beaktas att det var allt som döttrarna fick arva efter sin mor. Lisa Larsdotters kläder: tre kjolar, två förkläden, en tröja och en halsduk, upptecknades och värderades till 29 daler kopparmynt men de fanns knappast kvar efter en så lång tid. Att flickorna hade fått både boskap och var sin tröja betydde att deras far, Nils Larsson Bastubacka hade försett sina döttrar med en anständig hemgift men att de räknades som arv efter

³⁹⁹ Norra Österbottens domsagas arkiv. Gamlakarleby och Kelviå tingslags bouppteckningar. Karleby bouppteckningar 1723–1762. E1a:1. RAV.

⁴⁰⁰ Johan Mattsson Kåla från Kirilax by hade *bekommit hemfölgd* en ko (36:-), 2 st. får (6:-), 1 st. yxa (1:-) och 1 st. lie (1:-) = 44 daler kopparmynt (31/70); Hafström 1972, 57.

⁴⁰¹ Nygrén 1998, 69.

deras mor var kanske lämpligt i familjens dåvarande situation. Nils Larsson var redan tredje gången gift och barnen från det första äktenskapet saknade fortfarande sina andel efter sin mor. (2B/40)

Änkan Brita Johansdotter Tylle från Kaustar by dog den 3 juni 1759 och i hennes bouppteckning står det att *Dottern Brita bekommit en silver sked 3 daler kopparmynt och son Johan en svart klädes kjortel 9 daler kopparmynt (12/50)*. Britas silversked var ett undantag medan Johans kjol var mera vanlig i mitt forskningsmaterial eftersom det oftast var fråga om kor, får, kjolar och tröjor. Både Brita och Johan hade flyttat eller "skilt sig ifrån hemmanet" i samband med sitt giftermål medan sonen Jacob och hans hustru samt dottern Lisa och hennes man bebodde hemmanet. Det står inte i modern, Brita Johansdotter Tyllis, bouppteckning när Johan hade fått en kjol men en svart satinskjol är inte upptecknad i hans mors klädförteckning. Det är också oklart när dottern Brita hade fått en silversked men det hade skett före Brita Johansdotter Tyllis död eftersom den inte är upptecknad i hennes förteckning över silverföremål. I det här fallen antar jag att det är fråga om förlovnings- eller brudgåvor. En son kunde också få förlovningsgåvor av sina föräldrar.⁴⁰²

Bröllop och brudens utstyrel kunde diskuteras också på ett bouppteckningstillfälle men det gjordes inte eller om den diskuterades så antecknades den inte i Såka by efter Malin Johansdotter Herlefwe den 26 maj 1762. Malin hade en son som var gift⁴⁰³ och sex döttrar av vilka fyra hade ingått äktenskap före sin moders bortgång. Av de tre äldsta döttrarna hade var och en fått en ko, tre får, en kista, en lie, en skära samt kontanta pengar, men den fjärde dottern, Margot, hade fått endast en kista, som värderades till tre daler kopparmynt. Moderns kläder (29 plagg) delades så att Matts fick åtta plagg (värda 15 daler kopparmynt) medan hans systrar fick 1-4 plagg (värda 6-12 daler kopparmynt) var. Margots andel var en gammal svart vadmals kjol (7 daler kopparmynt) men hon fick resten av sin andel i pengar. (13/60).

Vigseln medförde att kvinnan fick giftorätt i boet. Giftorätten, som omfattade lösegendomen om inte hustrun hade ärvt eller förvärvat jord, blev aktuell inom äktenskapet om jord måste säljas men annars blev den aktuell först vid boets skiftande. Då erhöll hustrun en tredjedel av boets slutsumma och sin morgongåva. Giftorätt nämns sällan i bouppteckningar efter bondekvinnorna från Gamlakarleby socken. I bondeänkan Lisa Mårtensdotter Skog eller Viitavesis bouppteckning från Nedervetil by 1767 upptecknades under rubriken *Silver och Penningar* en silver bägare, en silver sked, några slantar och sedlar för 187: 29 d.km. och ännu skilt kontanta pengar för 700 daler kopparmynt. Pengarna var innestående hos hennes söner, Johan och Anders, men summan hade varit den avlidnes giftorätt och fördel *efter dess salige man enligt förlikning av den 29 januari 1757*. (18/60) Kvinnans giftorätt av egendomen efter sin man var en tredjedel. Mannens andel i motsvarande situation var två tredjedelar.⁴⁰⁴ Fördelen i boet var

⁴⁰² Heikinmäki 1981, 106.

⁴⁰³ Karleby landsförsamling/moderförsamling – vigda. Åren 1740-1760. Genealogiska Samfundet i Finland. www.genealogia.fi Historieböcker/HisKi. Hämtad 11.9.2015.

⁴⁰⁴ Hafström 1972, 58-63.

lika för båda. Enligt lagen fick den efterlämnade änkan eller änklungen behålla 1/20 av egendomen och sin förlovningsring, sin säng och sina gångkläder utan att de uppräknades i den avlidnas bouppteckning.⁴⁰⁵

Delning av klädeendom

Två år efter bouppteckningstillfället efter Johan Backman och Maria Laiberg (24 mars 1769) företogs delningen mellan deras två döttrar, Christina och Catharina Backman. Christina var nu 19 år gammal och hennes syster, Catharina fyra år gammal. Under dessa två år bodde Christina hos sina farbröder Matts och Lars Bastubacka och Catharina i Gamlakarleby stad.⁴⁰⁶ De närvarande vid delningstillfället uppräknas inte, protokollet har intygats med vederbörlig underskrift av Lars Notell och Johan Kort och bevittnats ännu av Jacob Engmarck som har agerat som skrivare. (5B/60)

Skiftesinstrumentet, som har bifogats själva bouppteckningen efter Johan Backman och Maria Laiberg, ger en tydlig bild av vad som hänt under de två år som passerat. En stor del av silver- mässings-, järn- och tennföremålen är sålda. Alla koppar- och malmföremål, hudar, hästen, kon, kvigan och fåren samt Johan Backmans gångkläder och hans färger är sålda. Vid delningen fanns kvar den fasta egendomen (huset), guld- och silverföremålen och de kontanta pengarna (silver), porslins- och glasföremålen, böckerna, säng-, linne- och kvinnokläderna samt kistorna, skåpen och husgeråden. Alla föremålen har uppräknats och delats noggrant medan moderns kläder har delats mellan systrarna så att Christina fick 16 plagg värda 90 daler kopparmynt och lillasystern Catharina fick 10 plagg värda 104 daler kopparmynt. (B5/60)

Att dela en kvinnas egendom var inte alldeles självklart alla gånger men både på nr 5 Bastubacka I och II delades egendomen förr eller senare. I de flesta fall delades åtminstone moderns kläder mellan änklungen och barnen (t.ex. 6B/70) ifall inte ett testamente hindrade delningen. Av de 65 bouppteckningar som hörde till mitt studiematerial delades egendomen i 43 fall, men i 22 fall var barnen små eller under sin faders förmyndarskap (sönerna tills de fyllde 21 år) så ingen delning skedde. Endast i ett fall var delningen omöjlig eftersom skulderna översteg egendomen. Men man måste gå vidare. Vanligaste var att fortsätta att arbeta, ta hand om barnen och att änklungen gifte om sig för att få produktionen på ett hemman att fortsätta, familjen och hela hushållet skulle försörjas.

En kvinnas kläder överfördes som arv från kvinna till kvinna: till den dödas döttrar, genom hennes söner till sonhustrur eller genom hennes änklung till dennes eventuella nya hustru. Christina Backman var redan fullvuxen och hon kunde eventuellt ta de ärvda kläderna genast i bruk. De spelade alltså en betydande roll i kompletteringen av hennes eget klädinnehav. Catharina

⁴⁰⁵ Markkanen 1988, 25.

⁴⁰⁶ Nygrén 1998, 72. Kokkolan seurakunta. Kokkolan seurakunnan arkisto. Pää- ja rippikirjat. Rippikirja 1768-1771. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8242160> jakso: 21 (föst. dr. Cathar. Backman). Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 1.1.2018.

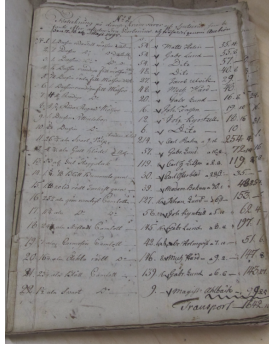
Backman var endast fyra år vid delningstillfället så hon ärvde en vuxen kvinnas kläder. Detta betydde att hon inte genast kunde använda dem ifall man inte sydde om dem till passande klädesplagg. (B5/60) I systrarna Backmans fall var det rätt enligt lagen att de fick ärva lika sina föräldrar eftersom de var enda arvingar och av samma kön. Dödsboets skulder kunde betalas genom att sälja en del av egendomen och framtiden var också försäkrad enligt det sytningsavtal som deras far hade ingått med sina bröder.

En överenskommen delning var ett sätt att dela en bondekvinnas kläder, men i mitt forskningsmaterial förekommer också delningar genom auktion, lottdragning och testamente. Hur egendomen delades mellan den avlidnes arvingar upptecknades i den sista delen av en bouppteckning under rubriken *Likvidation* (= delning). Om arvingarna var fullvuxna (över 21 år) upptecknades varje arvinges andel mycket noggrant (debet och kredit). Om barnen var små kunde delningen ske så att de omyndiga barnens andel, som var t.ex. en del av moderns kläder, pengar, böcker, husgeråd och kreatur, upptecknades i bouppteckningen (8B/70) eller moderns kläder såldes på auktion till den omyndiga dotters förmån. Så gjordes i Såka by 1799 efter Anna Michelsdotter Björndahl. (56/90)

De flesta auktionerna hölls för att sälja föremål ur ett dödsbo eller konkursbo. För bönder och obesuttna var det en möjlighet att köpa föremål som de annars inte skulle ha haft råd med. Att sälja kläder på auktion var ett sätt att skaffa pengar för att betala skulder eller få pengar till förmån för barnen men också för köparen ett sätt att inhandla kläder för att komplettera sin klädegendom. Tyvärr har inte auktionsprotokoll från 1700-talet i Gamlakarleby socken bevarats men i Gamlakarleby rådstuvurätts arkiv har auktionsprotokoll bevarats från åren 1785–1795 från Gamlakarleby stad. I dessa protokoll finns antecknade auktionsförfaranden och hur och till vem den fasta och lösa egendomen såldes. Eftersom det är fråga om auktioner i Gamlakarleby stad kunde försäljaren vara en handelsman som varit tvungen att realisera en del av sin egendom av en eller annan orsak. En handelsmans änka kunde också sälja alla handelsvaror som hon hade ärvt om hon eller någon av sönerna inte kunde fortsätta i den avlidnes yrke. En auktion kunde hållas också efter änkans död. (Se Bild 13) Det som är iögonfallande i dessa protokoll är att köpare i princip alltid var män. I några enstaka fall har en fru eller änka köpt en tygbit eller kolonialvaror (t.ex. risgryn) men de är undantag som bekräftar den rådande praktiken i 1700-talets samhälle.⁴⁰⁷

⁴⁰⁷ Auktionsprotokoll 1785–1795. Gamlakarleby rådstuvurätts arkiv. Cg:2. RAV.

Bild 13 Auktionsprotokoll från år 1795

Förteckning på diverse kramvaror och spetsserier som befants efter afledne Fru Garbenius och försåldes genom Auktion den 7. 8. etc. Maji 1795. RAV. Foto: Seija Johnson.

Lottdragning var mycket vanligare än auktion i Gamlakarleby socken på 1700-talet. På detta sätt delades egendomen efter gamla matmodern, änkan Malin Hansdotter Björndahl i juli månad 1780 i Såka by. Den avlidne hade lämnat efter sig fem barn: sonen Anders samt döttrarna Brita, Malin, Maria och Lisa som alla var gifta. Malin Björndahl hade ägt fem silverföremål, några husgerådssaker, en ko, sängkläder, två böcker och kläder för 15:21:4 riksdaler. Malin Hansdotter Björndahls klädförteckning innehöll 60 klädesplagg och var den värdefullaste föremålsgrupp i hennes bouppteckning. Hon hade bl.a. elva kjolar, sju tröjor, fem förkläden, sju halsdukar, nio särkar, klaffhandskar, vantar och strumpor. (46/80)

Då egendomen skulle delas fick vart och ett av barnen kläder efter en lottsedel (1-6) och dottern Malin fick dessutom en silversked medan dottern Maria fick en silverbägare. Sonen Anders fick kläder efter lottsedel nr. 1 men hans andel var dubbelt större än systrarnas så han fick också flera silverföremål och en ko. Av Malin Hansdotter Björndahls kläder utökades hennes sonhustrus och döttrars klädinnehav med många plagg. (46/80)

”Min yttersta vilja”

Maria Laibergs och Johan Backmans bouppteckning innehöll inte något testamente, men att upprätta ett testamente var inte okänt på Bastubacka. Vid bouppteckningstillfället efter Nils Larsson och Maria Erichsdotter Bastubacka i februari år 1760 uppvisade Matts Nilsson Bastubacka en försäkran att hans avlidna bror, Isak Nilsson samt hans avlidna far, Nils Larsson, hade givit honom redan två år tidigare besiktningsrätten till halva hemmanet. Bröderna Johan Backman och Lars Nilsson bestred genast detta testamente. (4B/60) Bröderna kom senare överens eftersom Lars och Matts bebodde hemmanet i fortsättningen⁴⁰⁸.

⁴⁰⁸ Alavetelin seurakunta. Alavetelin seurakunnan arkisto. Pää- ja rippikirjat. Rippikirjat 1754–1768. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8232779> jakso: 67. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 23.11.2015.

Ett mindre testamente blev aktuellt på Bastubacka då Matts Nilsson Bastubackas första hustru Margeta Johansdotter dog i april år 1769. Hon var 44 år vid sitt frånfalle och hade fött fem barn av vilka fyra var vid livet. Den äldsta sonen, Johan, var 15 år gammal. Margeta Johansdotter hade ingen del i hemmanet men hon ägde en mycket värdefull klädeegendom (214:4 daler kopparmynt). Margeta Johansdotters kläder delades mellan hennes arvtagare så, att barnen fick 18 plagg medan änkingens andel innehöll 27 plagg. Margetas klädförteckning innehöll en reservation. En svart satinkjol hade lovats (testamenterats) till den äldsta dottern Lisa (14 år) för att hon hade skött sin mor under hennes sjukdomstid. Donationen hade också faderns samtycke och kjolen värderades inte. (6B/70)

Matts Nilsson Bastubackas gifte sig som änking åtta år efter sin första hustrus död. Hans andra hustru Maria Mattsdotter var 38 år då hon dog i barnsäng på Bastubacka hemman i december år 1781. I hennes bouppteckning hade antecknats silver och pengar, koppar-, mässings-, tenn- och järnsaker, hästar och boskap, hästredskap, träsaker, böcker, den avlidnes gångkläder, fiskeredskap samt en tionde del uti sågkvarnens redskap, hälften uti ett sågblad och en fjärdedel uti ett smedjestäd. I Maria Mattsdotters bouppteckning hade upptecknats så gott som familjens hela egendom utom sängkläder och hennes mans gångkläder. Den avlidne hade inga barn i livet men barnen från hennes mans första äktenskap bodde ännu på hemmanet. Att dela egendomen åt den avlidnes syskon skulle ha varit katastrofalt för familjens fortsatta försörjning. Maria Mattsdotter hade på sin dödsdag upprättat ett testamente där hennes man, Matts Nilsson var den enda arvtagaren. Av bouppteckningen framgår inte om testamentet var muntligt eller skriftligt men antagligen skriftligt eftersom testamentet hade uppvisats den 4 januari 1782 för domaren på orten. De närmaste anhöriga hade också diskuterat testamentets innehåll och varit nöjda med det så det vardagliga livet kunde fortsätta utan större förändringar. (9B/80)

Maria Mattsdotters testamente betydde att boet förblev denna gång orubbat. Hennes man ärvde också hennes kläder som han i sin tur kunde dela mellan sina barn eller andra släktingar. Men livet förändrades. En kvinna, som hade fött tre barn vilka dog som spädbarn, och som utöver barnskötseln hade tagit hand om hushållet, boskapsskötseln och skött jordbruket tillsammans med sin man, måste nu ersättas med någon annan. Men det blev ingen ny hustru. Matts Nilsson Bastubacka gifte sig inte en tredje gång. Han dog som änking år 1791 och efter honom var det hans söner Johan Mattsson och Nils Mattsson Bastubacka som tog hand om hälften av nr 5 Bastubacka II.⁴⁰⁹

Bondekvinnorna kunde påverka hur deras egendom delades. I samband med stiftandet av Sveriges Rikes Lag år 1734 skrevs en ny testamentsförordning som gav vuxna kvinnor rätt att testamentera bort sin egendom och det de hade förvärvat. Om en man eller kvinna ville skriva ett testamente kunde de göra det enligt laga ordning muntligt eller skriftligt, med eller utan krav.⁴¹⁰ Fast den gifta kvinnan var omyndig kunde hon inneha egendom, men det var hennes man som

⁴⁰⁹ Nygrén 1998, 74.

⁴¹⁰ Sveriges Rikes Lag 1734, Ärvdabalken Cap. XVI, 1§.

utöver att han innehade och disponerade sin egendom också hade förvaltnings- och dispositionsrätt över sin hustrus fasta egendom. Kvinnorna kunde inte köpa, sälja eller pantsätta jordegendom och rätten att testamentera var också starkt reglerad.⁴¹¹ Anna Sundelin (2008) som har forskat kring kvinnors konsumtion under tidigmodern tid i England har bevisat att om testatorn var en man var det oftast fråga om pengar, boskap eller jordegendom medan kvinnorna å sin sida testamenterade pengar, kläder, porslinsföremål och husgeråd.⁴¹²

Det var fråga om pengar i Johan Korts testamente som han upprättade i Gamlakarleby den 24 augusti 1790. Johan Kort var borgare och styrman som var gift med Magdalena Mattsdotter Lillåivo. Paret hade mist alla sina barn och för att inte hans hustru skulle lida brist på något efter hans bortgång bestämde Johan Kort att *ingen av mina arvingar skall få utkräva av min kära hustru något arv så länge hon lever, och efter hennes död skall min andel falla till stads fattiga fader- och moderlösa barn*. Kapitalet skulle inte rubbas utan intresset skulle användas till böcker och andra behov. Johan Korts änka, Magdalena Mattsdotter, dog 1805⁴¹³ men ännu i dag utdelas Johan Korts stipendier till skolelever⁴¹⁴. Johan Kort som tillsammans med Anders Chydenius agerade som förmyndare åt Christina och Catharina Backman efter deras föräldras död sörjde för föräldralösa barns behov.⁴¹⁵

Maria Mattsdotter Bastubackas testamente från år 1781 är ett av de 12 testamenten som ingår i mitt studiematerial. Donation av fast egendom var oftast den viktigaste punkten i ett testamente men i Maria Mattsdotters fall var det inte fråga om fast egendom eftersom hon inte hade någon del i hemmanet. (9B/80) Majoriteten av testamenten uppgjorda av kvinnor är efter änkor eller ogifta kvinnor⁴¹⁶, men samma tendens syns inte i mitt studiematerial eftersom bara fyra testamenten är uppgjorda av änkor (15/60, 25/60, 27/70, 46/80).

Mitt studiematerial bevisar att de av bondekvinnor upprättade testamenten som jag har haft tillgång till innehåller hela den egendom som är upptecknad i hennes bouppteckning. Att testamentera enbart pengar, kläder eller husgeråd var möjligt, men att testamentera porslinsföremål som kvinnorna i England gjorde var inte möjligt i Gamlakarleby socken eftersom sådana inte fanns. Maria Laiberg hade sex stycken grova sopptallrikar och fem stycken flata tallrikar av porslin (5B/60) men bara i ett annat fall på 1790-talet d.v.s. i Anna Mattsdotters bouppteckning på Rasmus hemman i Såka by fanns antecknat fem tallrikar, en spilkum och en söndrig tekanna av porslin. (54/90) Att försöka få fram obefintliga porslinsföremål var frustrerande medan kastruller, pannor och skopor av koppar, tenntallrikar och mässingssljusstakar samt under rubriken *Husgeråd* upptecknade större föremål som t.ex. olika kistor med eller utan beslag och lås, skåp, spinnrockar och vävstolar fanns nästan i alla bouppteckningar mer eller mindre utförligt upptecknade.

⁴¹¹ Sundelin 2008, 29.

⁴¹² Sundelin 2008, 29.

⁴¹³ Gamlakarleby – Kokkola - begravda. Åren 1805–1805. Genealogiska Samfundet i Finland. www.genealogia.fi Historieböcker/HisKi. Hämtad 3.11.2015.

⁴¹⁴ E-postmeddelande av Karleby stads ekonomichef Kim Salo 16.11.2015.

⁴¹⁵ Johan Korts bouppteckning och testamente 4 januari 1793. Bouppteckningar 1791–1803. Mikrofilm UK 1612. RAV.

⁴¹⁶ Sundelin 2008, 28.

En bondekvinns kläddinnehav var den överlägset utförligaste upptecknade föremålsgruppen men att testamentera enbart kläder var inte vanligt på 1700-talets andra hälft i Gamlakarleby socken. Att en bondekvinns kläder delades mellan hennes arvingar var däremot vanligt. Barnens ålder hade inte så stor betydelse.

Nya konsumtionsvaror, nytt beteende

Från 1700-talets senare hälft kunde kvinnorna börja testamentera också andra föremål än kläder och även bondbefolkningen kunde börja använda nya njutningsmedel som kaffe, te och socker. Dessa nya möjligheter förknippas med den s.k. konsumtionsrevolutionen⁴¹⁷ som inom sin tid nådde Gamlakarleby stad och dess närmaste omgivning. Att Gamlakarleby stad hade direkta kontakter till Europas metropoler och hamnstäder och integrerades i ett nytt globalt handelssystem berodde på dess livliga hamn, export av tjära och trävaror samt import av salt och kolonialvaror. Detta medförde en snabb adoption av allt nytt som erövrade Europa.

Upplysningstiden som pågick från 1600-talets senare hälft till början av 1800-talet i Nordamerika och Europa förde med sig samhällsförändringar som grundade sig på rationalistiskt, reformistiskt och kritiskt tänkande.⁴¹⁸ Denna samhällsförändring började vid 1700-talets senare hälft i Västeuropa och berörde det svenska samhället samt dess östra riksdel "Östanhavs" som också kallades för det svenska Östlandet⁴¹⁹ d.v.s. Finland. Västeuropas länder med England i spetsen övergick från ett traditionellt, privilegierat ståndssamhälle till ett modernt, rationellt samhälle medan befolkningen tog i bruk t.ex. nya konsumtionsformer. Konsumtionsrevolutionen eller den samhällsomvandling, en social, kulturell och ekonomisk förändringsprocess som pågick ända till början av 1900-talet möjliggjordes av bl.a. förändrad arbetsfördelning, ökad produktion och billigare priser som åter främjade böndernas förvandling från producenter till konsumenter.⁴²⁰

Konsumtion definieras som möjlighet att aktivt söka personlig tillfredsställelse genom att inhandla materiella varor⁴²¹. Att 1700-talets bondebefolkning började konsumera i stället för att huvudsakligen producera berodde på upplysningen och den civiliseringsprocess som började på 1600-talet och utvecklades i snabb takt på 1700- och 1800-talen. Från mitten av 1700-talet växte långsamt fram en specifik förändring av det mänskliga beteendet och seder i samband med medelklassens uppsving.⁴²² Civiliseringsprocessen innebar nya seder som bruket av servetter, kniv, gaffel och sked men också nya

⁴¹⁷ McKendrik 1982, 9.

⁴¹⁸ Haikala 1996, 220.

⁴¹⁹ Strang, 2016, 5.

⁴²⁰ Runefelt 2011, 1; Runefelt 2015, 12; Ahlberger 1996, 11-12.

⁴²¹ Appleby 1994, 164.

⁴²² Elias 1989, 121, 139.

umgängesformer, förändringar i beteende som kategoriserades som dåligt och bra eller bättre beteende samt nya seder som angick t.ex. köttätandet. Enligt Norbert Elias "övergår man från att skära det döda djuret på bordet till köttträtter där styckningen och tillagningen döljer och förändrar djurformen så man knappast känner igen den".⁴²³ Människors attityder till de naturliga behoven, att snyta sig eller spotta, beteende i sovrummet där man började använda en särskild nattdräkt samt relationen mellan könen ändrades samtidigt som självdisciplinen utvecklades och ledde till förändringar i aggressiviteten.⁴²⁴

Att studera konsumtionssamhällets framväxt under senare delen av 1700-talet i Gamlakarleby socken kräver en grundlig närläsning av studiematerialet. Att själv producera en stor andel av det som konsumerades i hemmen var vanligt. Att vara självförsörjande med rågmjöl, ost, smör, ägg, fläsk, linne- och ylleytyger var allmänt bland bönderna men gällde också många borgare i städerna⁴²⁵. Detta överensstämmer också med mitt studiematerial. Bouppteckningarna avslöjar att man har upptecknat redskap för odling, kärnor för smörtillverkning, redskap för linberedning, fårsaxar, kardor, spinnrockar, vävstolar och vävskedar. Att kunna vara självförsörjande berodde på hur mycket jord man hade men det blev allt mer lockande också för bondbefolkningen att köpa eller byta till sig nya importerade varor som nya siden- och bomullstyger och att få smaka på nya njutningsmedel, kaffe, te och socker som medförde omedelbar välbehag.

Kolonialvaror som t.ex. asiatiska kryddor hade importerats till Sverige redan under medeltiden och tobak under 1600-talet. Under 1700-talet konstaterades tobak vara nödvändighetsvara. Eftersom importen av tobak var dyr började man odla tobaksplantor på 1740-talet i Gamlakarleby stad och nästan samtidigt på landsbygden. Efter år av missväxt och frost fick man år 1760 en lyckad skörd och 1763 grundades en tobaksfabrik i Gamlakarleby. En liknande fabrik grundades i grannstaden Jakobstad 1767. Importen av tobaksbladen fortsatte trots inhemska odling.⁴²⁶

Det var inte bara nya njutningsmedel eller siden och bomullstyger som karaktäriserade den nya konsumtionskulturen. Porslinsföremål som importerades från Kanton i Kina av Ostindiska Companiet⁴²⁷ blev mycket populära och uppskattades högt. S.k. kompaniporslin var mycket efterfrågat eftersom porslinstillverkning var okänd i Europa före 1700-talets början. Tillverkningen av europeiskt porslin började 1709 i Meissen av tysken Johan Friedrich Böttger och Europas första porslinsfabrik, Meissen manufaktur, grundades 1710 av August den Starke, kurfurste av Sachsen och kung av Polen.⁴²⁸ År 1726 grundades Rörstrands porslinsfabrik (som först tillverkade fajans) i Sverige. Att hela Europa hade drabbats av "porslinsfeber" vid mitten av 1700-talet var ett faktum men lindrades då porslinsföremål kunde köpas i Europa. Bland många nya porslinsfabriker i Europa grundades Mariebergs porslinsfabrik

⁴²³ Elias 1989, 216.

⁴²⁴ Elias 1989, 6-8, 198, 265, 294, 309.

⁴²⁵ Jonsson & Runefelt 2006, 319; Müller 2004, 226.

⁴²⁶ Nikander 1945, 243-244; Back 1976, 100.

⁴²⁷ Svenska Ostindiska Companiet, grundad 1731 i Göteborg.

⁴²⁸ Fourest 1983, 389.

i Sverige 1758 och Wedgwoods porslinsfabrik i England 1759.⁴²⁹ I Ryssland grundade kejsarinnan Elisabet Petrovna (1709–1762), Peter den stores dotter, Neva porslinsfabrik 1744 men föremålen var till en början avsedda endast för den kejsarliga familjens bruk.⁴³⁰

Porslinsföremålen nådde Gamlakarleby sockens bönder med fördröjning. Som jag redan nämde fann jag porslinstallrikar endast i två bouppteckningar, den ena var Maria Laibergs och Johan Backmans (1767) och den andra Johan Johanssons och Anna Mattsdotter Rasmus gemensamma bouppteckning från Såka by 1790. (Se Bild 14) Kaffe- och tekannor av porslin fanns inte i en enda bouppteckning efter bondekvinnor medan det i det backmanska hemmet hade funnits ett tebord. (5B/60)

Bild 14 Fajanstallrik från Maria Laibergs tid

Porzellanmanufaktur Nymphenburg anläggs 1747 i Neudeck in der Au utanför München av kurfursten Max av Bayern. Fabriken övergick i statlig ägo 1753 och flyttades 1761 till Nymphenburg. Fabriken är fortfarande i bruk. Tallrik (KH 692), 1754–1765, fajans. Tyskland. Nymphenburg. Karl Hedmans samling. Foto: Tapani Parkkari / Österbottens museums arkiv.

Kryddor, socker och andra njutningsmedel var avsedda för personlig bruk men färger som t.ex. koschenill som är en sköldlus som innehåller ett starkt rött pigment⁴³¹ och indigoväxten som ger en blå färg (indigoblått)⁴³² var kolonialvaror som importerades både för personligt men också för professionellt bruk för färgning av garn och tyger. I den backmanska bouppteckningen finns antecknade andra importerade färgämnen som en kyrkomålare behövde i sitt arbete: benvitt, berlinerblått, auripigment (ryssgult) och umbra (olika nyanser av gul färg) samt oäkta bokguld. (5B/60)

Enligt Christer Ahlberger (1996) kan konsumtionens utveckling från traditionell till modern konsumtion studeras ur tre olika synvinklar: den

⁴²⁹ Ahlberger 1996, 84-85; McKendrick 1982, 101. Äkta porslin tillverkades vid Mariebergs porslinsfabrik först på 1760-talet.

⁴³⁰ Anttila 2008, 45.

⁴³¹ SAOB. www.saob.se sökord: koschenill. Hämtad 12.6.2017.

⁴³² SAOB. www.saob.se sökord: indigo. Hämtad 12.6.2017.

ekonomiska, den etnologiska och den antropologiska synvinkeln. Alberger poängterar att det fanns ingen tydlig övergång från traditionell konsumtion till modern konsumtion och konsumtionsmodellerna avlöste inte varandra utan de existerade samtidigt utan någon tydlig gräns. Enligt den ekonomiska aspekten förvandlas naturhushållning till marknad och vidare till industri och kapitalism. Enligt den etnologiska aspekten blir en innovationsfientlig bygd innovationsvänlig och det innebär en snabbare integrering av nya vanor; modernisering. Enligt den antropologiska aspekten har traditionell konsumtion betytt iögonfallande konsumtion vid högtider och familjefester medan modern konsumtion betyder mera alldaglig konsumtion och detta innebär civilisering och modernisering också av beteende och vanor.⁴³³

Lisa Larsdotter Bastubackas bouppteckning får igen fungera som exempel. Hennes klädförteckning som är daterad år 1747 men genom den får vi en tillbakablick ännu längre bak i tiden. Lisa Larsdotter Bastubacka dog i juli 1727 och hennes klädförteckning innehåller bl.a. en kjol i dantziger tyg, ett raskförkläde och en gammal sarströja (2B/40). Dessa tygsorter importerades till Sverige redan på 1720- och 30-talen⁴³⁴ och har enligt Lisa Larsdotters bouppteckning funnit sina vägar också till Nedervetil by. Ur de bouppteckningar som hörde till mitt studiematerial efter bondekvinnor från Gamlakarleby socken framgår att man har långsamt men säkert övergått från traditionell konsumtion till modern konsumtion. Om man undersöker dessa bondekvinnors innovationsfientlighet hittar man egentligen inga spår av den. Kvinnorna var inte sena att ta del i den pågående konsumtionsrevolutionen. De varor som hade stark anknytning till det nya sättet att konsumera och som också var mycket viktiga för både borgardamerna i Gamlakarleby stad och bondekvinnorna i Gamlakarleby socken var kläder och importerade tyger. De var deras viktigaste konsumtionsvaror och dessa tyger som anlände först till Gamlakarleby stad spreds mycket snabbt till landsbygden.

De yttre symbolerna för bondekvinnors välstånd

Ifall man jämför mäns och kvinnors välstånd är det naturligtvis först och främst fråga om jordegendom. På Bastubacka hemman var det män som ägde jorden. Endast i ett fall hade husmodern ägt hemmanet och därtill hörande husen i mansgården, husen i fägården, åkrar, ängar, en väderkvarn och t.o.m. hälften av en stenlagd brunn. Brita Andersdotter Bastubacka var bara 34 år vid sin död och hennes man, Thomas Olofsson Räbb, hade kommit till nr 5 Bastubacka I som måg 1730⁴³⁵. (1B/40)

⁴³³ Ahlberger 1996, 20-27.

⁴³⁴ Dahl 1987, 197-230.

⁴³⁵ Kaarlelan seurakunta. Pää- ja rippikirjat 1725-1737.

<http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8291304> jakso: 13. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 13.11.2015.

Johan Backman och Maria Laiberg hade flyttat till Bastubacka från Gamlakarleby stad där Johan Backman hade ägt två hus i 14 kvarteret. Efter flytten till Nedervetil bodde familjen i ett eget hus. Den fasta egendomen hade upptecknats i Johan Backmans och Maria Laibergs bouppteckning men eftersom bouppteckningen var gemensam för dem båda antar jag att den fasta egendomen har ägts av Johan Backman. Av de övriga 56 bondekvinnorna (utom Bastubacka) som ingår i mitt forskningsmaterial från Gamlakarleby socken var endast sju av dem hemmansägare så kvinnorna kunde inte skryta med sin jordegendom på samma sätt som deras män.

Silver, guld, pengar och boskap hörde till den lösa egendomen som anses också kvinnor haft del i. De silverföremål som är upptecknade i bondekvinnors bouppteckningar på Bastubacka hemman var få och av ringa värde medan i fyra fall var deras klädförteckningar värdefullare än hästar och boskap. (Se Tabell 8) Om man betraktar bondekvinnors möjligheter till skrytkonsumtion enligt Thorstein Veblens olika kategorier från vår tids synvinkel så förekom det utan tvivel tävling om välstånd men bondbefolkningen hade en sämre möjlighet att skryta med sin ledighet eller idka skrytkonsumtion, välståndsbasead levnadsstandard eller välståndsbaseade smakkriterier. I klädseln däremot var det möjligt att uttrycka den välståndskultur som syntes och som skulle synas. Ur vår tids synvinkel är det svårt att bedöma hur besvärligt det var för bondbefolkningen att frigöra sig från produktionen och konservatismen, bevara arkaistiska drag eller uppfinna moderna relikter av tapperhet men att tro på sin lycka, delta i religiösa ceremonier, bevara relikter av oegoistiska strävanden samt att skaffa sig högre skolning var uttrycksformer för välståndskultur som också bondbefolkningen hade möjligheter att i viss mån uppnå. Detta konspirerades av den civiliseringsprocess som utvecklades i snabb takt på 1700-talet.⁴³⁶

Tabell 8 De värdefullaste föremålsgrupperna på nr 5 Bastubacka

Bastubacka	Silver	Pengar	Hästar	Boskap	Kläder	Summa Inventarii
1B/40	6:- (daler kopparmynt)	104:2	<u>113:-</u>	<u>296:-</u>	71:-	603:2
2B/40	40:-		<u>78:-</u>	<u>172:-</u>	29:-	601:28
*3B/50	<u>5:-</u>	<u>434:20</u>	108:-	248:-	92:-	1176:12
4B/60	36:-	198:8	<u>198:-</u>	<u>390:-</u>	105:-	1498:27
5B/60	<u>248:8</u>	<u>114:29</u>	36:-	51:-	273:16	3059:29 2/9
6B/70	26:-	57:27	18:-	52:-	<u>214:4</u>	626:4 1/2
**7B/70	-	-	-	57:-	<u>143:16</u>	968:6
8B/70	40:16	23:18	<u>60:-</u>	<u>223:-</u>	176:16	831:16
9B/80	<u>4:8:-</u> (riksdaler)	<u>26:37:-</u>	8:24:-	17:-:-	9:31:-	97:32:8 (=ca 1760 daler kopparmynt)

Lisa Nilsson Åssmus (*3B/50) och Maria Nilsson Qvikants (**7B/70) bouppteckningar är med jämförelsevis.

⁴³⁶ Veblen 2002, 27-205; Appleby 1994, 164.

I fyra fall var hästar och boskap den värdefullaste föremålsgruppen medan silver och pengar var den värdefullaste föremålsgruppen i tre fall. Endast i två fall var den avlidnas kläder den värdefullaste föremålsgruppen. Ifall man först förrättade en delning mellan två bröder för att kunna uppteckna en bouppteckning efter den enas hustru var det omöjligt att veta vilka föremål hörde till vem. En vanlig sedvänja var att man bara dividerade slutsumman med två utan att skriftligt dela de upptecknade föremålen. Så var fallet på nr 5 Bastubacka hemman II år 1770 (6B/70) och Qvikant hemman år 1771 (7B/70).

Kläderna var de absolut synligaste symbolerna för bondekvinnors välstånd i Gamlakarleby socken. Medeltalet av antal klädesplagg som hade upptecknats i alla de 65 bouppteckningar som hörde till mitt studiematerial var 31,6 stycken under åren 1740-1800. Antalet plagg varierade lite under de olika decennierna från 1740-talet till 1770-talet och var i medeltal mellan 19,4 och 30,8 plagg. Under 1780- och 1790-talen ökade plaggen i antal och var i medeltal ca 40 medan borgardamerna i Gamlakarleby stad hade redan på 1740- och 1750-talen i medeltal ca 50 plagg. För övrigt hade de i medeltal 50-60 plagg.

Klädernas värde kan jämföras med värdet på silver och pengar samt hästar och boskap. Jag delade in alla 58 bondekvinnor i fem olika grupper enligt till vilken grupp deras förmögenhet hörde. (Se Tabell 9) I 25 fall var den värdefullaste föremålsgruppen kläder, i 20 fall boskap men endast i 8 fall pengar och i 5 fall silver. Om jag hade räknat ihop silver och pengar samt hästar och boskap som vanligtvis upptecknades under samma rubrik hade endast i ytterligare ett fall hästar och boskap varit den värdefullaste föremålsgruppen i stället för silver och pengar och i ett fall hade kläderna varit mindre värda än hästar och boskap.

Tabell 9 De värdefullaste föremålsgrupperna

	Silver	Pengar	Boskap	Kläder
1740-talet		1	1	1
1750-talet		2	2	6
1760-talet	1	3	3	6
1770-talet	2	1	9	9
1780-talet	2	1	3	2
1790-talet			2	1
	5	8	20	25

I 25 fall av 58 var en bondekvinnas värdefullaste egendom hennes klädinnehav. Av dessa 25 kvinnor hörde 18 till de mindre bemedlade bönderna och deras egendom var värd mindre än 50 riksdaler. I sex fall var kvinnorna medelmåttigt bemedlade eftersom deras egendom var värd 50,1-100 riksdaler men bara en bondekvinna hörde till de relativt förmögna bönderna eftersom hennes förmögenhet var värd 100,1-200 riksdaler. Bouppteckningens slutsumma, Summa Inventarii, hade inte så stor betydelse och det finns en uppenbar motstridighet mellan olika föremålsgrupper om man undersöker hurudana och hur många plagg en bondekvinnas klädeegendom innehöll. Marja Hansdotter

Härmälä från Rödsö by hörde till de mindre bemedlade och i hennes bouppteckning hade antecknats en ko, fem stycken får, två psalmböcker, en silverbägare, en gammal kista och två spinnrockar värda 53:16 daler kopparmynt men 26 klädesplagg, ett par handskar och ett par skor värda 76:8 daler kopparmynt. (1/40) Marja Andersdotter Borgarbacka från Såka by hörde också till de mindre bemedlade men hennes klädförteckning innehöll 45 klädesplagg som var värda 121:19 daler kopparmynt medan det värdefullaste plagget var en grön regarns tröja, värd 14 daler kopparmynt. (5/50) Dessa kvinnor klädde sig väl oavsett sin skenbara medellöshet.

Ekonomiskt stabila bondekvinor

Min första forskningsfråga lyder: *Hurudan är bilden som bouppteckningar ger av bondekviornas ekonomiska och sociala ställning i Gamlakarleby socken?* Att besvara frågan har krävt en studie som omspanner utom en närläsning av 65 bondekviornas bouppteckningar också närläsning av kyrkböcker, lagar, lokalhistoria och vetenskaplig litteratur. I min undersökning om bondekviornas ekonomiska och sociala ställning har jag först sökt svar på frågan om den ekonomiska ställningen eftersom den har haft en stor inverkan också på kvinnornas sociala ställning. Dessa två faktorer hade en stor inverkan även på bondekviornas vardagsliv eftersom dessa kvinnors ekonomi styrdes av deras fäders eller äkta mäns ekonomi och ställning i samhället men också av 1686 års kyrkolags och 1734 års Sveriges Rikes Lags begränsningar. Lagens begränsningar gällde kvinnornas möjligheter att självständigt bestämma om sin egendom eftersom ägandet av den fasta egendomen var problematiskt för kvinnor. En gift kvinna fick äga men inte disponera jordegendom. En änka var mera självständig men hon var också beroende av män då de ekonomiska ärendena gällde hennes minderåriga barn.

Den första beståndsdelen, bondekviornas ekonomiska ställning utforskade jag genom att tillämpa Gunnar Suolahtis metod utgående från de slutsummor som hade fastställts i dessa kvinnors bouppteckningar. I centrum av min studie är Maria Laiberg som först bodde i Kaustar by som sockenskrivare Thomas Laibergs dotter och flyttade efter giftermålet med kyrkomålaren Johan Backman till Gamlakarleby stad. Hennes sista hem var på landsbygden, på Bastubacka i Nedervetil by. Maria Laibergs bouppteckning besvarar min fråga mycket tydligt. Hennes ekonomiska ställning var bra eftersom hon hörde till de relativt förmögna bönderna och slutsumman av hennes bouppteckning med eller utan den fasta egendomen var över 100,1 men under 200 riksdaler. Eftersom Maria Laibergs bouppteckning var gemensam med hennes mans bouppteckning har den fasta egendomen tagits med även om den hade tillhört hennes man. Johan Backman dog före sin hustru och om en bouppteckning och delning hade upprättats genast efter hans död hade Maria Laibergs arvsdel fastställts.

För övrigt hörde från nr 5 Bastubacka II hemman endast en kvinna till de mindre bemedlade eftersom slutsumman av hennes bouppteckning var under 50

riksdaler. (2B/40) De tre andra kvinnorna från samma hemman samt Lisa Åssmus och Maria Qvikant som hade gift sig till Storby och Kvikant byar var medelmåttigt bemedlade medan kvinnorna från Nr 5 Bastubacka I hörde till de mindre bemedlade. Man kan ändå inte dra allmänna slutsatser av det sistnämnda resultatet eftersom det grundar sig på endast två bouppteckningar efter två tämligen unga bondekvinnor.

De övriga bondekvinnornas ekonomiska ställning framgår inte av deras bouppteckningar i form av jordegendom eftersom endast nio kvinnor av 65 ägde hela fastigheten och nio kvinnor hade någon andel ($\frac{1}{2}$ eller $\frac{1}{3}$) i fastigheten. För att kunna jämföra slutsummorna i dessa bondekvinnors bouppteckningar kunde jag endast ta med den lösa egendomen. Jag kan konstatera att under 1740- och 1750-talen kunde kvinnorna kategoriseras antingen som mindre bemedlade eller medelmåttigt bemedlade. Situationen ändrades en aning på 1760- och 1770-talen och då fanns det inom bondeklassen också relativt förmögna bönder med en förmögenhet över 100 men under 200 riksdaler. I Gamlakarleby socken fanns också förmögna bondekvinnor eftersom på 1780- och 1790-talen fanns det bland dem representanter av alla kategorier, också av dem som var förmögna och ägde över 200 men under 600 riksdaler.

Maria Laiberg hörde till den medelmåttigt bemedlade minoriteten av fyra kvinnor medan den andra minoriteten bestod av tre förmögna kvinnor med bouppteckningens slutsumma över 200 riksdaler. Majoriteten (ca 90 %) av alla 65 bondekvinnor kunde kategoriseras som mindre eller medelmåttigt bemedlade. I mitt forskningsmaterial finns inga bondemagnater eller bönder med egendom över 600 riksdaler. Om min studie skulle ha gällt bönder, inte bondekvinnor, skulle resultatet eventuellt ha blivit ett annat. Jag kan konstatera att dessa bondekvinnors ekonomiska ställning var tämligen stabil.

För att räkna bondekvinnornas välbeställdhet har jag tillämpat Erkki Laitinens modell. Nästan hälften (44,6 %) av kvinnorna hade en tryggad ekonomi eftersom deras välbeställdhet var 90-99 % och en tredjedels välbeställdhet var 70-89 %, endast fyra hade synnerligen svag ekonomi. Även om den fasta egendomen lyste med sin frånvaro ägde dessa kvinnor utom kläder också silver och pengar samt hästar och boskap som representerade en trygghet i deras arbetsfyllda liv.

IV BONDEKVINNORS SOCIALA STÄLLNING

Social ställning vs. äganderätt

Min studie handlar om bondekvinnor, gifta kvinnor och änkor. Kvinnans sociala ställning var – som hennes ekonomiska välstånd – också beroende av jordegendom. Kvinnan kunde äga jord men inte förvalta och disponera den eftersom hon inte var jämlik med sin man. Enligt Sveriges Rikes Lag från år 1734 antog kvinnan mannens ställning och stånd vid ingående av äktenskap men hennes sociala ställning var inte beroende endast av hennes egendom utan också av hennes egenskaper.

I Sverige verkställdes fyra stora lagförändringar under 1740- och 1750-talen som inverkade på böndernas vardagsliv. År 1743 blev det möjligt att klyva arvegods och år 1757 kronogods vilket innebar att det blev möjligt för den obesuttna delen av landsbygdens befolkning att bygga torp på böndernas mark och bli arrendatorer⁴³⁷. Lagen om storskifte stiftades 1749 men den slutliga förordningen kom 1757. Storskiftet betydde att man slog samman tegar så varje markägare fick sammanhängande åkrar. Delningen slutfördes i Gamlakarleby moderkyrkolän 1770.⁴³⁸ En mycket betydelsefull nyhet var också folkräkningen som infördes år 1749 i Sverige (och Finland) som det första landet i världen. Säkra uppgifter om folkmängden i Gamlakarleby socken är möjligt att få först efter tabellverkets tillkomst⁴³⁹. Under den tidsperiod som jag granskar skedde också en förändring i bondeståndets tänkande, producenter blev allt mera konsumenter och globaliseringens betydelse kan inte förbigås.

Genom arv och giftermål överfördes egendom till följande generationer men att äga jord betydde makt. Både kvinnorna och männen var maktförmedlare medan männen också var de som skapade makt.⁴⁴⁰ Att utöva personlig makt var möjligt i hemmen medan kompetent hushållning eller kvinnans förmåga att

⁴³⁷ Ylikangas 1986, 78-79.

⁴³⁸ Back 1976, 57-59.

⁴³⁹ Nikander 1944, 134.

⁴⁴⁰ Sjöberg 1997, 184.

sköta ett hushåll värderades högt⁴⁴¹. Kvinnor och män arbetade tillsammans och arbetsuppgifterna varierade från arbete på fälten till vardagssysslor inomhus. Arbetsbördan delades mellan gårdens innehavare och inneboende släktingar men man hade också anställda och barnen fick hjälpa till först med småsysslor och senare ta hand om samma uppgifter som gårdens pigor och drängar. Trots att en kvinna var mer eller mindre jämställd i arbetet med sina äkta män hade han ändå rätt att äga sin egen hustru. Mannens skyldighet var att skydda sin hustru mot andra män men det var inte brottsligt för en man att t.ex. våldta kvinnorna som hörde till hans egen familj.⁴⁴² En man (husbonde) styrde eller ledde huset medan hemmanet kunde ytterligare bebos av två eller flera söner med sina familjer. Efter faderns död blev endast en av sönerna eller svärsönerna hans efterträdare.⁴⁴³

På 1700-talet och före industrialismens början var äktenskapets längd i medeltal ca 20 år. För en bondekvinna betydde äktenskapet en hederlig ställning i samhället och hennes arbetsinsats uppskattades högt medan hennes uppgift också var att föda barn. Barnen garanterade hemmanets fortsatta kontinuitet men också mera behövlig arbetskraft. En bondekvinna deltog i allt arbete men som svärmor hade hon några privilegier. Hon bestämde om matlagningen med företrädesrätt till arbeten inomhus medan hennes sonhustru oftast fick arbeta utomhus och i fähuset.⁴⁴⁴

Åldern och könet var avgörande i fastställande av en persons sociala ställning. En kvinnas sociala ställning avgjordes på grund av hennes fars eller mans sociala ställning. En mans civilstånd nämndes sällan eftersom hans lagenliga ställning inte var beroende av hans civilstånd. En kvinnas civilstånd d.v.s. om hon var ogift, gift eller änka, nämndes alltid på 1700-talet.⁴⁴⁵ Enligt 1734 års lag var en änkas sorgetid ett år medan en änklings sorgetid var ett halft år och det var möjligt att träda i nytt äktenskap även om det inte var allmänt acceptabelt⁴⁴⁶.

För en änka var avgörande hennes förhållande till den följande generationen och det nätverk som bestod av den närmaste slakten. Den äldsta sonen ärvde hemmanet och hans hustru kom som sonhustru till hemmanet medan döttrarna oftast flyttade hemifrån för att bli sonhustrur i andra gårdar. En ogift dotter var ändå ett behövligt hjälp om modern blev sjuk och inte kunde arbeta utan behövde vård⁴⁴⁷.

Den gamla värdinnans auktoritet syntes i hennes benämning. Bondekvinnorna som hörde till mitt studiematerial var mycket jämställda med varandra men änkan Malin Hansdotter Björckbacka hade fått titeln *gamla matmodern*. Hon dog i juli år 1780 på Björndahl hemman i Såka by 73 år gammal och sörjdes av en son, Anders och fyra döttrar. Brita, Malin, Maria och Lisa var gifta och representerades av deras äkta män utom Malin som var ensam

⁴⁴¹ Marklund 2004, 105.

⁴⁴² Wikander 2006, 13, 27.

⁴⁴³ Ollila 1994, 9.

⁴⁴⁴ Ollila 1994, 10, 24.

⁴⁴⁵ Toivanen 1999, 10.

⁴⁴⁶ Sveriges Rikes Lag 1734. Giftermålsbalken Cap. XII, §3.

⁴⁴⁷ Toivanen 1999, 87.

närvarande. Sonen Anders hade gift sig år 1758 med Margareta Johansdotter Haga men hennes namn nämdes inte. (46/80)

Malin Hansdotter Björndahl och Matts Mattsson Björckbacka gifte sig år 1724 och Matts Mattson flyttade som måg till sin hustrus hemgård.⁴⁴⁸ Malin Hansdotter fick inom sin tid ärvta hemmanet efter sin far. Hemmanet och fastigheten hade redan ett år före Matts Mattssons död (år 1770) värderats och delats mellan parets arvingar och upptogs inte alls i Malin Hansdotters bouppteckning. Malin Hansdotter var 73 år och änka vid sin död. En grundlig närläsning av Malin Hansdotters bouppteckning berättar om en respekterad mor som hade ordnat så att hennes kvarlåtenskaper kunde delas i gott samtycke. (46/80)

Maria Laiberg, sockenskrivarens dotter och kyrkomålarens hustru

Att bedöma Maria Laibergs sociala ställning i hennes tid är krävande men mycket intressant. Maria var född på Domars hemman i Kaustar by och blev faderlös knappt fyra år gammal. Hennes mor, Brita Scherping födde parets tredje dotter en månad efter sin mans död år 1727. Som änka fick Brita Scherping en annan ställning än hon skulle ha haft som värdinna på Domars hemman och sockenskrivares hustru. På hemmanet bodde flera familjer men i Gamlakarleby landsförsamlings kommunioböcker från åren 1738–1743 står änka Brita Scherpings namn högst uppe på Domars hemman i Kaustar by och efter henne har upptecknats hennes döttrar Maria och Christina. Brita Scherping besökte kyrkan regelbundet och ännu i slutet av december 1743 deltog hon i nattvarden.⁴⁴⁹ Följande gång hittas både hon och dottern Maria i Gamlakarleby stadsförsamlings kommunionbok hos Johan Backman i stadens 14 kvarter.⁴⁵⁰

Maria Laiberg och hennes mor, Brita Scherping representerar två olika bondekvinnor på ett hemman. Som änka erhöll Brita Scherping som också andra bondeänkor "näst intill samma rättigheter som män" och detta betydde att änkorna bytte genus och "blev nästan fullvärdiga män."⁴⁵¹ Brita Scherping erhöll rätten att förvalta sin dotters egendom men bara så länge hon själv förblev ogift. En kvinnas personliga status märktes efter att hon hade förlorat sin man. Om kvinnan hade varit delaktig i alla de arbeten som var livsviktiga på ett hemman

⁴⁴⁸ Kaarlelan seurakunta. Pää- ja rippikirjat. Rippikirja 1725–1737. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8291328> jakso: 38. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 24.5.2016.

⁴⁴⁹ Kaarlelan seurakunta. Pää- ja rippikirjat. Rippikirja 1738–1743. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8291562> jakso: 130. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 24.5.2016.

⁴⁵⁰ Karleby församling. Mikrokort 10 509. Kaustar 1738–1743. 1 Kaustar 118; Mikrokort 15 509. Palo 1744–49. 1 Palo 92. Karleby stadsbibliotek; Kokkolan seurakunta. Kokkolan seurakunnan arkisto. Pää- ja rippikirjat 1738–1743.

<http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8241678> jakso: 118. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 16.5.2016.

⁴⁵¹ Sjöberg 1997, 168.

d.v.s. driva jordbruk, sköta räkneskaper och representera hushåll var det naturligt för henne att sköta dem också efter sin mans bortgång.⁴⁵²

Gamlakarleby landsförsamlings kommunionböcker berättar inte särskilt mycket om Maria Laibergs och hennes mors liv på Domars hemman. En ogift kvinnas ställning var en pigas ställning medan en ogift son hade samma ställning som en dräng⁴⁵³. Som änka kunde Brita Scherping agera som sin dotters förmyndare men inte ensam utan i samråd med sin framlidna makes manliga släktingar (t.ex. svågrar). Utom en förmyndare behövde Maria också en målsman och en giftoman. I brist på släktingar har avgörande roller i Marias liv eventuellt spelats av hennes faddrar som inte var släktingar utan valda ur familjens vänskapskrets.⁴⁵⁴

Maria Laiberg flyttade till Gamlakarleby stad och Neristan⁴⁵⁵, en stadsdel som beboddes av sjöfolk och hantverkare och blev kyrkomålare Johan Backmans hustru år 1745. Maria Laibergs mor flyttade till staden med sin dotter och bodde hos Backmans resten av sitt liv men enligt kommunionböckerna deltog hon inte i en enda nattvardsgång under de fem åren hon bodde med sin dotters familj.⁴⁵⁶

Som kyrkomålarens hustru fick Maria en annan roll i samhället. Hennes man var hantverkare som var anställd av olika församlingar i Österbotten och Mellersta Finland. Barnen som var födda i Gamlakarleby stad fick som faddrar hantverkare som t.ex. skräddarmästaren Johan Tallqvist och hans hustru men också rika borgare som t.ex. Matts Lithén med hustru.⁴⁵⁷ Barnen döptes av *Herr Comminister Snellman*⁴⁵⁸ i staden eller i kyrkan. Efter att familjen flyttat till Nedervetil besökte comministern Nicklas Snellman det backmanska hemmet på Bastubacka och döpte sonen Abraham 1755⁴⁵⁹. En förändring som syns i Nedervetil församlings kommunionböcker skedde i samband att familjen flyttade till landsbygden. Som faddrar till sonen Abraham anlätades *ingenjören* (lantmätaren) Eric Florin och hans hustru Dorothea Brandenburg och till dottern Catharina *herr magister* Anders Chydenius med sin hustru men till båda barnens faddrar anlätades också Johan Backmans nära släktingar som t.ex. hans far, Nils

⁴⁵² Sjöberg 1997, 184.

⁴⁵³ Ollila 1994, 12.

⁴⁵⁴ Karleby församling. Mikrokort 40 509 Döpta 1721–1730. Karleby stadsbibliotek.

⁴⁵⁵ Nedre stadsdelen eller Neristan = den äldsta stadsdelen i Gamlakarleby.

⁴⁵⁶ Kokkolan seurakunta. Kokkolan seurakunnan arkisto. Pää- ja rippikirjat 1736–1753. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8241678> jakso: 118. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 16.5.2016.

⁴⁵⁷ Kokkolan seurakunta. Kokkolan seurakunnan arkisto. Syntyneiden ja kastettujen luettelot. Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1657–1749.

<http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8238658> jaksot: 356, 361, 364; Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1750–1785. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8238673> jaksot: 1, 6, 14. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 7.9.2016.

⁴⁵⁸ Nicklas Snellman var kapellan i Karleby 1738–1751 och sockenadjunkt 1752–1762. Krook 1967, 211–212; Nikander 1944, 263.

⁴⁵⁹ Alavetelin seurakunta. Alavetelin seurakunnan arkisto. Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1754–1779. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8273813> jakso: 4. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 27.5.2016.

Larsson Bastubacka med sin hustru, hans bror Matts Nilsson Bastubacka med hustru samt hans yngsta halvsyster, Maria.⁴⁶⁰

Kvinnors sociala ställning på Bastubacka hemman

Kvinnans sociala ställning var beroende av jordegendom. Av alla nio bouppteckningar som har upptäts efter kvinnor som har bott på Bastubacka innehåller endast tre bouppteckningar fast egendom. Brita Andersdotter Bastubacka hade ärvt nr 5 Bastubacka hemman I som efter hennes död beboddes av hennes änklings Thomas Olofsson Bastubacka, hans andra hustru Brita Johansdotter Lillåivo, barn från hans första och andra äktenskap samt pigor och drängar⁴⁶¹. Den följande husbonden var Mickel Thomasson Bastubacka, Brita Andersdotters och Thomas Olofssons enda son. Generationsväxlingen skedde år 1769 eftersom kyrkvärden Mickel Thomasson Bastubackas namn står högst uppe på nr 5 Bastubacka hemman I i Nedervetil församlings kommunionbok från åren 1769–1780.⁴⁶²

De två andra bouppteckningarna är gemensamma för de äkta makarna. Den ena är efter Nils Larsson Bastubacka och hans hustru Maria Ersdotter. Även om Nils Larsson var 77 år vid sitt frånfälle hade ingen generationsväxling skett eftersom han ägde hemmanet och fastigheten som var hans arvejord. I den tredje bouppteckningen som också är efter äkta makar Johan Backman och Maria Laiberg har inte ägandeförhållanden diskuterats.

Kvinnorna på nr 5 Bastubacka I och II bodde och levde under ungefär samma ekonomiska förhållanden och deras sociala ställning var beroende av deras mäns samhällliga ställning som alla var bönder. En ekonomiskt missförhållande var att döttrarna fick arva hälften av det som sönerna fick arva. Barnens arv blev ofta inestående hos fadern om barnen var små eller hos en bror om hemmanets ekonomi var svag.

Kvinnornas uppgift var att sköta hushållet och barnen men i ett ståndsamhälle var deras igenkännbarhet som bondekvinnor viktigt. Igenkännbarheten fastställdes med kläder som var tillverkade av importerade men också av hemvävda tyger. Ett viktigt tillfälle att visa sin modemedvetenhet och sin kunnighet i vävning, sömnad och stickning var att delta i högmässan, ta del av nattvardsgången och närvara vid årets kyrkliga och världsiga högtider iklädda sina finaste festkläder.

⁴⁶⁰ Alavetelin seurakunta. Alavetelin seurakunnan arkisto. Syntyneiden ja kastettujen luetelot 1754–1779. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8273813> jakso: 4, 27. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 27.5.2016.

⁴⁶¹ Kaarlelan seurakunta. Kaarlelan seurakunnan arkisto. Pää- ja rippikirjat. Rippikirja 1744–1749. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8291607> jakso: 11. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 27.5.2016.

⁴⁶² Alavetelin seurakunta. Alavetelin seurakunnan arkisto. Pää- ja rippikirjat. Rippikirja 1769–1780 <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8232895> jakso: 23. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 27.5.2016.

”Att sitta i sin bänk”

Gamlakarleby stad och Gamlakarleby socken var ett enda pastorat. Invånare i Gamlakarleby stad, i kustbyar och ända till Nedervetil och nedre delen av Kaustby var mestadels svenskspråkiga medan i socknens övre del mestadels finskspråkiga. Att kunna hjälpligt båda språken var rätt så vanligt.⁴⁶³ På 1700-talet var det obligatoriskt för alla landsbor och stadsbor att höra till sin församling. I Gamlakarleby pastorat förrättades gudstjänster både på finska och på svenska och tjänsgöringen sköttes av en kyrkoherde, två kaplaner, en sockenadjunkt, pedagogins rektor samt kaplanen i Övervetil.⁴⁶⁴ Den stenkyrka som står på Kyrkbacken i Karleby byggdes redan i början av 1500-talet och var gemensam för lands- och stadsborna tills man byggde en egen träkyrka i stadens centrum 1654–1655. Stadens kyrka byggdes med endast ett skepp men ändrades på 1690-talet till en korskyrka.⁴⁶⁵ Att besöka kyrkan och delta i högmässorna var både obligatoriskt och en förpliktande skyldighet men den möjliggjorde mellan stads- och landsbor en återkommande växelverkan som var bättre än någon annan social institution.⁴⁶⁶

Att visa sig i kyrkan var viktigt men i kyrkans bänklängd eller bänkindelning ⁴⁶⁷ återspeglades det rådande ståndsamhällets världsliga värderingar och spelregler. Kyrkans bänkindelning var en förteckning över sittordning eller vars och ens bänkrum i kyrkan men som också markerade vilken social ställning var och en matlag hade i samhället. Bänkindelningens ursprung kan härledas till reformationen och ett nytt sätt att använda kyrkorummet. För att kunna lyssna till Guds ord och den undervisning som prästen förmedlade behövde varje åhörare en egen plats som först var en ståplats men som småningom blev en sittplats då man började bygga bänkar i kyrkor. ⁴⁶⁸ En annan grundorsak till upprättandet av bänkindelningarna var att den evangelisk-lutherska kyrkan började år 1628 föra förteckningar över en församlings medlemmar. 1686 års kyrkolag inkluderade kyrkböcker som omfattade sju olika förteckningar. De som redan hade varit i bruk var dop-, lysnings- och vigselbok samt död- och begravningsbok men i den nya lagen påbjöds ännu skriftebok, inventarielängd, bänklängd och prästlängd. Att upprätta dessa dokument hörde enligt lagen till kyrkoherden.⁴⁶⁹

Kyrkans bänkindelning var inte den enda ordning som skulle följas. Officerare var vana vid rangordning eller den inbördes ordningsföljd vari personer är placerade med avseende på innehavarens rang. Samma gäller rangförhållandena mellan olika ämbetsmän samt ordning eller ordningsföljd vari

⁴⁶³ Virrankoski 1986, 54.

⁴⁶⁴ Nikander 1944, 249.

⁴⁶⁵ Mickwitz och Möller 1951, 145.

⁴⁶⁶ Laine 2006, 15.

⁴⁶⁷ Förteckning som angav sittplatserna i kyrkan och i vilken prästen år för år noterade förändringarna i bänkindelningen (el. bänkdeleningen). Förvaltningshistorisk ordbok. Ord från 1700-talet: bänklängd. <http://fho.sls.fi/tidsperiod/1700-tal/> Hämtad 12.1.2017.

⁴⁶⁸ Malmstedt 2002, 39.

⁴⁶⁹ Kyrkio-Lag och Ordning 1686, Cap XXIV, §VIII, 1-12.

någon placeras p.g.a. sina förtjänster, betydenhet eller kvalitet.⁴⁷⁰ Rangordning och bänkindelning möjliggjorde tillsammans för olika folkgrupper att umgås med varandra utanför kyrkan, i kyrkan och på andra offentliga ställen men samtidigt vara måna om sin rangordning, företräde och ära.⁴⁷¹ Denna typ av offentlig växelverkan (public transcript) består inte endast av ord utan också av gester och miner och är enligt James C. Scott (1990) både visuella och auditiva förevisningar.⁴⁷² Den samhällsordning som syns på makronivå är etablerad som institution och gjord opersonlig men innebär samtidigt en kontroll av medborgare för att nå jämviktsläge. En bänkindelning har varit ett sätt att på mikronivå både markera ens rum och begränsa den fria aktiviteten. Slutresultatet förefaller som om det hade uppnått jämviktsläge.⁴⁷³

Den gällande bänkindelningen måste granskas regelbundet eftersom den hade upprättats enligt församlingsmedlemmarnas kön, status och ämbete och med hänsyn till tidens sociala struktur. Man satt i kyrkan i slutna bänkkvarter så att kvinnorna och männen satt på olika sidor om mittgången. De bästa platserna på damsidan (kyrkans norra sida), som var till höger från altaret sett, var nära predikstolen medan de mest ansedda platserna för män, som satt till vänster (kyrkans södra sida) från altaret sett, var till vänster nära mittgången. De bästa platserna var reserverade för stadens och socknens präster, förnämaste borgare, ämbetsmän och bondehemman medan en del d.v.s. övriga borgare, hantverkare och kaptener satt utan att nödvändigtvis kunna se altaret. Soldaterna, ungdomarna, pigorna och de ogifta drängarna hade också sina platser men de hölls klart åtskilda.⁴⁷⁴ Gamlakarleby kyrka var en korskyrka och därför delades ut bänkrum också från *norra korssets västra* och *östra sida* till kvinnor och från *södra korssets östra* och *västra sida* till män. De första bänkarna var naturligtvis de mest hedersvärda och tillhörde stadens borgare och deras hustrur.⁴⁷⁵

Den gällande bänkindelningen var en hjälpreda för prästen att kontrollera vem som var när- eller frånvarande men eftersom till en församling hörde också medlemmar som var svåra att placera var en del av de bakre bänkarna *fria* eller *odelta*. En av bänkindelningens praktiska och förståeliga avsikter var att alla skulle få en sittplats i kyrkan eftersom kyrkotukten förutsatte regelbunden kyrkogång. För kyrkan betydde det också en möjlighet att få inkomster i form av en ny skatt (bänkpenning) som betalades årligen. I Gamlakarleby stadskyrka fanns 300 sittplatser och i Karleby sockenkyrka som försågs med bänkar på 1650- och 1660-talen hade sittplatser för 700 personer. Sockenkyrkans renovering utfördes åren 1786-1789 och i dag anses kyrkan förslå sittplatser för 800 personer.⁴⁷⁶

⁴⁷⁰ Den äldsta av rangordningen härrör från 1672. Nordstedts Uppslagsbok 1985, 1054; SA-OB. www.saob.se sökord: rangordning. Hämtad 12.1.2017.

⁴⁷¹ Viitaniemi 2016, 113.

⁴⁷² Scott 1990, 2.

⁴⁷³ Se Fingerroos 2004, 228-229; Foucault 2000, 82.

⁴⁷⁴ Laine 2006, 15.

⁴⁷⁵ Kokkolan suomalainen seurakunnan kirkonarkisto. Penkkijakoluettelot 1730-1780 II Bf 1.

⁴⁷⁶ Nikander 1944, 252-253; Nikula 1967, 116-117.

Enligt de första folkmängdstabellerna som upprättades i Gamlakarleby hade staden år 1749 inalles 914 invånare⁴⁷⁷. Med tiden ökade invånarantalet men olika källor ger olika sifferuppgifter. Enligt Oiva Turpeinen (1977) var folkmännen år 1769 inalles 1313 medan enligt Yngve Jungner (1990) var invånarantalet under samma år 1257. Invånarantalet vid seklets slut tycks också variera beroende på olika källor från 1658 till 1477.⁴⁷⁸ På 1700-talets senare hälft omfattade staden endast 214 gårdar eller tomter och vid seklets slut var antal hushållen 328 och antal skattebetalande personer 827.⁴⁷⁹ År 1749 hade Gamlakarleby landsförsamling 1921 församlingsmedlemmar av vilka 1243 var över 15 år gamla⁴⁸⁰ och år 1790 hade medlemsantalet stigit till 2486⁴⁸¹. Detta betydde att kyrkans sittplatser omöjligtvis kunde räcka till alla även om en del besökte den finskspråkiga gudstjänsten, en del av kyrkfolket fick stå. Fysisk svaghet, sjukdom, funktionshinder eller farlig väg var godtagbara orsaker till att inte komma till kyrkan men att inte ha någon sittplats var ingen orsak att stanna hemma.⁴⁸²

Bänkindelningar i Gamlakarleby och Karleby kyrka har studerats endast sporadiskt och därför finns det endast ett kort omnämnande om tvister om bänkplatser⁴⁸³ i *Gamlakarleby stads historia I* och ett kapitel under rubriken *Att sitta i sin bänk*⁴⁸⁴ i *Karleby sockens historia I* men den litteratur som kunde belysa den lokala bänkindelningen som bakgrund till samhällelig forskning fattas. En enda bänkindelning från år 1754 har renskrivits och publicerats utan kommentarer i Karlebynejdens bygde- och släktforskarens publikation *Karlebynejden* 1971⁴⁸⁵. Problemet grundar sig eventuellt på det faktum att i Gamlakarleby stadsförsamlings arkiv har bevarats endast fem upprättade 1700-talsbänkindelningar från stadskyrkan och i Gamlakarleby landsförsamlings arkiv endast två motsvarande bänkindelningar från sockenkyrkan.⁴⁸⁶ För övrigt har jag hittat i kyrkostämmomötens protokoll endast några diskussioner om jämkning av Karleby kyrkas bänkindelning⁴⁸⁷.

I de två bevarade bänkindelningarna från Karleby sockenkyrka har jag inte hittat Maria Laibergs namn men i bänkindelningen från år 1740 har bänk nr 3 på kvinnfolksläktaren indelats för unga hustrur och ogifta bondedöttrar och bänkar nr 5, 6, och 7 för pigor och ogifta. Maria Laibergs bänkrum har med största

⁴⁷⁷ Nikander 1944, 134-135; Jungner 1990, 16.

⁴⁷⁸ Turpeinen 1977, 124-125; Jungner 1990, 16.

⁴⁷⁹ Acerbi 1953, 77.

⁴⁸⁰ Kokkolan seurakunta. Kokkolan seurakunnan arkisto. Väkilukutaulukot. Väkilukutaulukot 1749-1877. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8977926> jakso: 7. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 10.1.2017.

⁴⁸¹ Jungner 1990, 16.

⁴⁸² Laine 2006, 19.

⁴⁸³ Mickwitz & Möller 1951, 152-153.

⁴⁸⁴ Nikula 1967, 116-117.

⁴⁸⁵ Karlebynejden 3, 1971, 1-6.

⁴⁸⁶ Bänkindelning 5.7.1740 och 26.7.1747. Karleby församling. Inventarielängd, arkivförteckning och bibliotekskatalog 1700-1825. II Ba 1.

⁴⁸⁷ Kokkolan seurakunta. Kokkolan seurakunnan arkisto. Pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat. Kirkonkokousten pöytäkirjat 1765-1780. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8239668> jakso: 18, §3. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 22.11.2016.

sannolikhet varit nr 3 eftersom hennes mors, Brita Scherpings (*Laibergs änka*) bänkrum är nr 4 *uppå stora gången på kvinnfolkssidan* genast efter prästgårdsbänken (nr 1), kapellanshustrus bänk (nr 2) samt löjtnant Carlanders och löjtnant Grefves fruars bänkrum (nr 3). Brita Scherpings sociala ställning som tjänstemansänka kan härmed bekräftas som mycket hög. I den följande bänkindelningen som upprättades år 1747 har bänkrum nr 3 tilldelats *Länsmans och Sockenskrivares hustru (utan namn)*⁴⁸⁸ med då bodde Brita Scherpings redan i Gamlakarleby stad.

I Gamlakarleby stadsförsamlings arkiv finns alltså fem dokument som belyser olika bänkindelningar i stadens kyrka på 1700-talet. Dessa dokument är från åren 1730, 1751, 1754, 1771 och 1780⁴⁸⁹ men de är inte fullständiga och grundar sig på tidigare dokument. Alla dokument har inte bevarats till eftervärlden. Den äldsta bevarade 1700-talsbänkindelningen har daterats *Anno 1730 d: 20 Majj* och i denna bänkindelning liksom i alla senare bänkindelningar var den första bänken reserverad för *Herr Landshöfdingen och andra förnäma Herrar*. Den andra bänken var reserverad för stadens borgmästare och den *Lilla Tvära Bänken* för lieutenant Olof Carlund samt Tullnären Peter Ekenberg. Efter dem hade stadens borgare, tjänstemän och hantverkare fått sina bänkrum i kyrkan men bänk no 12 var *Fri Bänk För Resande*. På kvinnfolkssidan var den första bänken reserverad för *Fru Grevinnan och andra förnäma främmande fruntimmer*, den andra bänken för *Fru Pastorskan* och den tredje bänken för *Fru Borgmästarinnan och främmande dess vederlika (= jämlika)*.⁴⁹⁰

Johan Backmans namn har antecknats i Gamlakarleby stadskyrkas bänkindelning från år 1751. Hans bänkrum är nr 13 tillsammans med andra hantverkare eller *hantverks Societeten* som t.ex. smeden Lars Öhman, skraddarmästaren Johan Tallqvist och skomakarmästaren Lars Turdin. Den följande bänkindelningen är från år 1754 och då har Johan Backman samma bänkrum i stadens kyrka som tidigare fast hans nya hemort var Nedervetil. Av någon anledning finns inte Maria Laibergs namn i dessa dokument. Bänkindelningen från år 1751 är mycket bristfällig på kvinnfolkssidan och i följande bänkindelning från år 1754 (Se Bild 15) har antecknats efter bänkrum nr 6: *Alla följande som förr*. I norra korsets östra sida hade bänkrum nr 2 och 3 reserverats för hantverkarehustrur och där hade sin sittplats bl.a. skomakarmästare Lars Turdins hustru och snickare Michel Tasts hustru. Maria Laibergs namn syns alltså inte men hon har besökt kyrkan regelbundet under åren 1745–1753⁴⁹¹ och som hantverkarhustru har hon också haft sitt bänkrum i kyrkan⁴⁹².

⁴⁸⁸Bänkindelning 26.7.1747. Karleby församling. Inventarielängd, arkivförteckning och bibliotekskatalog 1700–1825. II Ba 1.

⁴⁸⁹Kokkolan suomalainen seurakunnan kirkonarkisto. Penkkijakoluettelot 1730–1780 II Bf 1.

⁴⁹⁰Kokkolan suomalainen seurakunnan kirkonarkisto. Penkkijakoluettelot 1730–1780 II Bf 1.

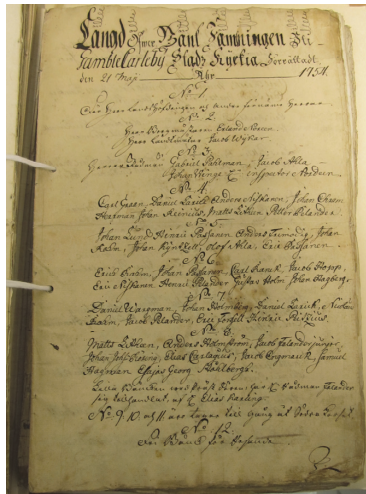
⁴⁹¹Kokkolan seurakunta. Kokkolan seurakunnan arkisto. Pää- ja rippikirjat. Pää- ja rippikirjat 1736–1753. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8241678> jakso: 118;

<http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8241726> jakso: 161. Digitalarkivet. Riksarkivet.

Hämtad 14.1.2017.

⁴⁹²Kokkolan suomalainen seurakunnan kirkonarkisto. Penkkijakoluettelot 1730–1780 II Bf 1.

Bild 15 Längd öfver Bänk Jämningen 1754

Första sidan av bänkindelningsprotokollet förrättat den 21 maj år 1754. Kokkolan suomalaisen seurakunnan kirkonarkisto. Foto: Seija Johnson 2017.

Bänkrum var inte avgiftsfria och man kunde köpa sig en bättre plats om någon var villig att sälja sitt rum. I de bänklängder som jag har haft till förfogande finns bara ett fall där bänkrum har bytt ägare genom handel då herr rådmann Falander har sig tillhandlat Lilla Bänken vid Präst dörrn av herr Elias Karling (1754).⁴⁹³ Att köpa ett bättre bänkrum var alltså möjligt men hade man fått ett tillfredsställande bänkrum så fick man behålla det ganska länge fast ens status ändrades. Maria Laibergs halvsyster, Catharina Laiberg fick år 1730 bänkrum nr 5 på norra korsets västra sida⁴⁹⁴ bland borgardamer. Hon bodde hela sitt vuxna liv i stadens femte kvarter, hus nr 42. Catharinas första man var borgaren Jacob Kauko som dog år 1742. Efter ett kort äktenskap med borgaren Sigfred Svart (1744–1747) gifte hon sig med sjömannen Lars Notell.⁴⁹⁵ I bänkindelningen från 1754 hade Catharina samma bänkrum men nu som Lars Notells hustru. I följande bänkindelning (1771) flyttades hon till norra korsets östra sida som Lars Notells hustru men hon satt fortfarande bland stadens borgardamer. Hennes man fick troligtvis bänkrum nr. 18, 19 eller 20 som var reserverade för *borgare, styrmän, fiskare och gamla sjömän* eller bänkrum nr 21 eller 22 som var reserverade för *sjöfolk och försvarskarlar*.⁴⁹⁶

Den gällande bänkindelningen, även i *gamla kyrkan* (=Karleby sockenkyrka) diskuterades tidvis, men för att få en förändring krävdes ibland flera möten. I maj år 1770 informerade kyrkvärden kyrkorådet i Gamlakarleby stadsförsamling att kyrkans bänkindelning borde tänkas över till hösten eftersom *somliga bänkar*

⁴⁹³ Kokkolan suomalaisen seurakunnan kirkonarkisto. Penkkijakoluettelot 1730–1780 II Bf 1.

⁴⁹⁴ "Hustru Carin Jacob Kaukos". Jacob Kaukos bänkrum var nr 2 i södra korsets östra del.

⁴⁹⁵ Kokkolan seurakunta. Kokkolan seurakunnan arkisto. Pää- ja rippikirjat. Pää- ja rippikirjat 1724–1735. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8241513> jakso: 121; Pää- ja rippikirjat 1736–1753. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8241657> jakso: 96. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 14.1.2017.

⁴⁹⁶ Kokkolan suomalaisen seurakunnan kirkonarkisto. Penkkijakoluettelot 1730–1780 II Bf 1.

under en lång tid blivit nästan tomma, andra åter för trånga. Borgmästaren Gabriel Henrik Peldan (1768–1793) begärde att få se de förra bänkindelningarna medan en del av kyrkorådets ledamöter tyckte att man kunde justera den rådande bänkindelningen utan en nyindelning. Andra tyckte att en ordentlig nyindelning var nödvändig. De svårigheter och missnöjen som bänkindelningen medförde var kända inom församlingen men kyrkorådets ledamöter önskade att de kommande ändringarna kunde göras upp i godo.⁴⁹⁷

Ärendet gavs till stadens äldste och borgarskapet och härmed önskades att de skulle föreslå *vissa bänkar för handlanden och deras fruntimmer, andra för hantverkare och på samma sätt vissa bänkar för andra stadens invånare av båda könen.* Kyrkorådet väntade sig få ett fritt förslag men uppgiften visade sig vara för svår att lösa eftersom i november samma år hade vederbörande inte ännu kommit med något förslag. Frågan hade diskuterats men förslaget var att för att få en ordentlig och laglig bänkindelning skulle man be om hjälp av domkapitlet. Kyrkoherden Anders Chydenius fick som uppgift att kontakta domkapitlet.⁴⁹⁸ Problemet löstes ca två år senare, den 30 april 1772 togs frågan om bänkindelningens jämkande upp på nytt och då nämndes alla de som fick ett nytt bänkrum i kyrkan samt var de skulle sitta.⁴⁹⁹

Nedervetil församling blev kapellförsamling till Karleby landsförsamling 1753 men före det hade nedervetilbor sina bänkrum i Karleby sockenkyrka. Enligt den bouppteckning som upprättades år 1760 hörde Nils Larsson Bastubacka och hans hustru Maria Erichsdotter (f. Stormåsa) till de medelmåttigt bemedlade bönderna eftersom slutsumman av deras egendom, utan deras fasta egendom, var över 50,1 men under 100 daler kopparmynt. Sönerna Lars och Matts hade inestående arvet efter sin mor och föregående års kronoutlagor var obetalda men skuldernas slutsumma uppsteg endast till ca 100 daler kopparmynt. Eftersom Maria Erichsdotter och hennes man dog inom ca två månader antecknades i deras gemensamma bouppteckning också hemmanet och fastigheten som var Nils Larssons arvejord. Den fasta egendomen värderades till 1800 daler kopparmynt och då steg det totala värdet av deras egendom till 183 riksdaler som betydde att de hörde till de relativt förmögna bönderna eftersom deras egendom var över 100,1 men under 200 riksdaler. (4B/60)

Nils Larsson Bastubackas äldsta son, Johan Backman hade återvänt från sin studieresa till Västerås år 1741 och Nils Larssons första hustrus Lisa Larsdotters egendom upptecknades och delades år 1747. Nils Larsson Bastubackas ställning bland bönderna i Nedervetil förstärktes på 1740-talet som också syns i Karleby

⁴⁹⁷ Kokkolan seurakunta. Kokkolan seurakunnan arkisto. Pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat. Kirkonkokousten pöytäkirjat 1765–1780. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8239668> jakso: 18, §3. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 22.11.2016.

⁴⁹⁸ Kokkolan seurakunta. Kokkolan seurakunnan arkisto. Pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat. Kirkonkokousten pöytäkirjat 1765–1780. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8239673> jakso: 24, §5. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 22.11.2016.

⁴⁹⁹ Kokkolan seurakunta. Kokkolan seurakunnan arkisto. Pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat. Kirkonkokousten pöytäkirjat 1765–1780. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8239681> jakso: 32, §5. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 22.11.2016.

sockenkyrkas bänkindelning från åren 1740 och 1747. Nils Bastubacka hade bänkrum nr. tolv i den tidigare bänkindelningen men efter sju år var hans bänkrum betydligt närmare altaret d.v.s. bänk nr. fyra. Hans hustru, Maria Erichsdotters bänkrum jämkades också från nr. 21 till nr. fem⁵⁰⁰ som också å sin sida bekräftar Nils Bastubackas ställning som en ansedd bonde och hans hustru som en ansedd värdinna.

Dokument som skulle belysa hur bänkrum delades i Nedervetil kapellförsamling under 1700-talets senare hälft har utan tvivel upprättats men de har tyvärr inte bevarats. Därför har jag använt som jämförelsematerial en bänkindelning från Lochteå fastän den är daterad före stora ofreden, den 27 april 1712. Den ger en tydlig bild av hur den rådande samhällsordningen verkställdes också på landsbygden i form av ett eget bänkrum i kyrkan. I Lochteå reserverades den första bänken för landshövdingen och den andra bänken för civila tjänstemän och officerare. På kvinnfolkssidan delades den första bänken av kyrkoherdens fru och kaptenskan. Bondbefolkningen hade tilldelats sina bänkrum byavis.⁵⁰¹

Kyrkan är en plats där kön skiljer åt dess rum. Kvinnor och män satt på olika sidor och de högre stånden skiljde sig från allmoge men delningen uteslöt inte det andra könet från det konkreta rummet⁵⁰². Gudrun Andersson (2009) som har studerat bänkrum i Heliga Trefaldighetskyrkan i Arboga (Sverige) på 1700-talet poängterar att liknande arrangemang som i Sverige har funnits åtminstone i Norge, Tyskland och Österrike⁵⁰³. De bänkindelningar som har bevarats i Arboga belyser mycket tydligt både kyrkans och stadens hierarki och ger en bredare syn på 1700-talssamhället och hur det fungerade. Gudrun Andersson har studerat stadens makthavare men jag kan konstatera att t.ex. de stridigheter om bänkrum som förekom i Gamlakarleby socken var också igenkännbara i Arboga.⁵⁰⁴

Granskad ur mikrohistorisk synvinkel kan en bänkindelning representera hela samhället i miniatyr även om 1700-tals bänkindelningar ändrades sällan, innehåller fel och kan vara otydliga på sina ställen. Trots sina brister kan de ge en möjlighet att studera kvinnornas sociala ställning. Kvinnorna kan studeras som enskilda individer om man studerar dem vertikalt i den tid som bänkindelningen har utformats och horisontalt om man studerar olika socialgrupper samt hur kvinnornas samhälleliga ställning har ändrats under deras livstid medan deras civilstånd har växlat. En diagonal studie är aktuell om man vill ha en helhetsbild av förändringar i socknens näringsliv och om nejden tidvist har drabbats av krig eller någon farsot. Att studera en bänkindelning som har daterats före stora ofreden och jämföra den med en senare version talar om hur t.ex. lochteåborna led av kriget som härjade i nejden⁵⁰⁵.

⁵⁰⁰ Bänkindelning 5.7.1740 och 26.7.1747. Karleby församling. Inventarielängd, arkivförteckning och bibliotekskatalog 1700–1825. II Ba 1.

⁵⁰¹ Himanka 1982, 12-14.

⁵⁰² Kaartinen 2002, 417.

⁵⁰³ Andersson 2009, 232.

⁵⁰⁴ Andersson 2009, 232-237.

⁵⁰⁵ Himanka 1982, 12-14.

Bänkindelningarna har inte upphört än fast deras tid började vara över redan i början av 1800-talet skrev Arvi Korhonen år 1929 i sin bok om Åbo domkyrka⁵⁰⁶. I den nya kyrkolagen från år 1869 hade ansvaret för bänklängden överförs från kyrkoherden till kyrkostämman men den som förde protokoll över de gällande bänkindelningarna kunde förtfarande vara församlingens kyrkoherde.⁵⁰⁷ Förordningen om kyrkans bänkindelning fanns oförändrad med i 1939-års kyrkolag⁵⁰⁸ och bänklängderna granskades ännu efter andra världskriget vid biskops- och prostvisitationer⁵⁰⁹. Kyrkolagens §307, moment 9 (fördelning av bänkrum i kyrka) upphävdes år 1949.⁵¹⁰

Den mikrohistoriska infallsvinkeln som jag har valt som grund till min studie tillåter också att studera det förflutna genom nuet. Att kvinnor och män skulle under högmässan sitta på olika sidor om kyrkans mittgång är inte i bruk längre men än i dag ger t.ex. Karleby kyrkliga samfällighet i sin information om olika förrättningar en sittordning vid bröllop: "I kyrkan sitter brudens släkt och vänner på vänstra sidan, sett från kyrkans bakdörr (kvinnsidans), och brudgummens på högra sidan (manssidan). De närmaste anhöriga sitter längst framme."⁵¹¹ En annan sittordning gäller begravningar.⁵¹² Dessa anvisningar har sina grunder i de gamla traditionerna men ger också en viss sakerhet inför en kyrklig förrättning.

Kyrkoherden som blev allmänt känd

Den som fungerade som förmedlare mellan kyrkan och folket var församlingens kyrkoherde. Namnet Chydenius kan inte förbigås i en studie om kvinnor i Gamlakarleby socken under 1700-talets senare hälft. Jacob Chydenius (1703–1766) valdes år 1746 till kyrkoherde i Gamlakarleby stad men han arbetade också i Gamlakarleby socken eftersom dessa församlingar hörde till ett enda pastorat. Hans son, Anders Chydenius blev år 1753 predikant och sedan kaplan i Nedervetil församling.

⁵⁰⁶ Korhonen 1929, 302.

⁵⁰⁷ Kyrkolag 1869, Adertonde kapitlet, §307, moment 8) fördelning af bänkrum i kyrka; Femtonde kapitlet, §146, moment 11) Protokollbok, innehållande protokoll, utlåtanden och beslut, som vid kyrkostämma och i kyrkoråd förde och fattade blifvit. Storfurstendömet Finlands Författnings-Samling 1869 No 30.

⁵⁰⁸ Kyrkolag 1939 §307, moment 9) fördelning av bänkrum i kyrka.

⁵⁰⁹ Förvaltningshistorisk ordbok. Ord från 1700-talet: bänklängd.

<http://fho.sls.fi/tidsperiod/1700-tal/> Hämtad 12.1.2017.

⁵¹⁰ No 183. Lag innefattande vissa ändringar av och tillägg till kyrkolagen för evangelisk lutherska kyrkan. Given i Helsingfors den 11 mars 1949. Finlands Författningssamling för år 1949, 288.

⁵¹¹ Evangeliska-lutherska kyrkan i Finland. Livets fester. Bröllopet. Platserna i kyrkan.

<http://evl.fi/livets-fester/brollop/brollopet> Hämtad 12.1.2017.

⁵¹² Till hjälp vid sorg i hemmet. Handledning vid begravning, 11. Karleby svenska församling. Informationsenheten vid Karleby kyrkliga samfällighet 8/2015.

http://www.kokkolanseurakuntayhtyma.fi/filebank/6125-Hautausopas_Karleby_svenska_nettiin.pdf Hämtad 12.1.2017.

Nedervetil församling bestod av 35 gårdar och den unga predikantens lön var 24 tunnor spannmål plus några andra löneförmåner per år. Först år 1760 kunde lönen höjas och Chydenius kunde använda titeln komminister.⁵¹³ På landsbygden sörjde bönderna för prästens uppehälle men i gengäld ville de ha en präst som kände sin församling och dess medlemmar väl. Anders Chydenius sörjde utom för det andliga livet också för sina medmänniskors hälsa och berättelser om hur han vaccinerade barn mot smittkoppor lever fortfarande. Att han skulle ha vaccinerat stämmer inte men han övertalade mödrar att låta vaccinera barn mot smittkoppor. Enligt muntlig tradition skulle han, för att få lov för vaccineringen, ha argumenterat att en begravning (även för ett barn) var fem eller sex gånger dyrare än att låta vaccinera barnet.⁵¹⁴

Vaccineringen eller ympningen var en process som pågick i flera månader. Under augusti månad drack barnen tjärvatten, under september månad tjärvatten och blodrenande medel enligt föreskrifter av Anders Chydenius. Under oktober månad ympades barnen av doktor Rudolf Hast⁵¹⁵ som var den enda legitimerade provinsialläkaren i Österbotten. Efter ympningen sköttes barnen som patienter.⁵¹⁶ Rudolf Hast började med skyddskoppypmpning⁵¹⁷ år 1756 och fortsatte sedan med att ympa smittkoppor som gav en lindrigare variation av smittkoppor men skydd mot en smitta som ofta var livsfarlig.⁵¹⁸ Prästerna började anteckna dödsorsaker i Gamlakarleby landsförsamling 1749, i Gamlakarleby stadsförsamling 1751 och i Nedervetil 1754 och vaccineringen mot smittkoppor började under Maria Laibergs tid i Nedervetil. Vi vet inte om hon lät vaccinera sina barn men enligt de anteckningar som gjorts om barnens dödsorsaker dog ingen av hennes barn av smittkoppor.

Anders Chydenius var Nedervetil trogen ända till 1770. Jacob Chydenius dog 1766 och Anders Chydenius efterträdde sin far fyra år senare som kyrkoherde i Gamlakarleby stadsförsamling.⁵¹⁹ Han tjänstgjorde i samma pastorat i nästan 50 år ända till sin död 1803. Anders Chydenius var också riksdagsman och en mycket inflytelserik person som uppskattades högt i nejden. Istället för hans livshistoria har jag valt att studera hans relationer till sockenborna och hur hans inslag syns i bondekvinnors bouppteckningar i Nedervetil och Karleby.

Anders Chydenius hade en synlig roll vid Johan Backmans och Maria Laibergs bouppteckningstillfälle i april 1767 och av den ifrågavarande bouppteckningen framgår Anders Chydenius roll som barnens förmyndare och Catharina Backmans fadder. (5B/60) Jag hade antagit att Anders Chydenius roll tydligt kommer fram i bondekvinnors bouppteckningar först i Nedervetil och

⁵¹³ Virrankoski 1986, 66-67; Kankkonen 2003, 43-45.

⁵¹⁴ Villstrand 2009, 96,122, 126.

⁵¹⁵ Rudolf Hast (1724-1784) var den förste finländska läkaren med examen från Uppsala universitet. Han utsågs 1749 till Finlands första provinsialläkare i Österbotten. Forsius 2014, 1.

⁵¹⁶ Granvik, 38.

⁵¹⁷ Skyddskoppa=på människan som skydd mot smittkoppor ympad kokoppa. SAOB. www.saob.se sökord: skyddskoppa.

⁵¹⁸ Forsius 2014, 1.

⁵¹⁹ Virrankoski 1986, 347.

sedan i Karleby. En grundlig studie bevisar ändå att endast i fem fall av de 65 bouppteckningar som hörde till mitt studiematerial har kyrkoherden ens omtalats. I bondeänkan Brita Johansdotter Tylles bouppteckning på 1750-talet i Kaustar by och Malin Johansdotter Herlefwes bouppteckning på 1760-talet i Såka by nämns först *kyrkoherden Chydenius* och sedan *prosten* men i dessa fall är det fråga om Jacob Chydenius. (12/50, 13/60) Namnet Chydenius har antecknats under rubriken *Afkortning* (=skulder) men det var inte bara präster som hade rätt att få betalt för en likpredikan, få en likstodsko eller för att de lånat pengar till den bortgångna; prostinnan Chydenius och fru prostinnan Chydenius omnämns också.

Den första anteckningen om en skuld till prostinnan Chydenius hänvisar med största sannolikhet till Catharina Nyholm, Jacob Chydenius andra hustru medan två skulder till fru prostinnan Chydenius från år 1772 hänvisar till Magdalena (Malin) Chydenius, Anders Chydenius hustru. Att dessa kvinnor kunde låna pengar till andra kvinnor var kanske inte så märkvärdigt och av bouppteckningarna framgår att nöden har varit stor. Hur snabbt t.ex. Margareta Jacobsdotter Matilainen, byskomakares hustru, skulle ha haft möjlighet att i sin svåra situation återbetala sin skuld hade kanske inte då så stor betydelse. Att hjälpa sina medmänniskor och särskilt de som var i en nödsituation av en eller annan anledning diskuterades regelbundet på kyrko- och sockenstämmor men naturligtvis av män. I dessa fall kunde ändå Gamlakarleby landsförsamlings prostinnor agera själv och vidta konkreta åtgärder. (22/60, 32/70, 38/70)

Om man ser på situationen ur Maria Laibergs synvinkel så hade ortens präst också en roll som hennes mans arbetsgivare. Anders Chydenius och Johan Backman kom att bo på samma ort kanske av en slump men dessa *märkliga män*⁵²⁰, deras liv, Chydenius skrivelser och Backmans målningar har gett eftervärlden en anledning till 1700-talets forskning redan i över 200 år.

Bondekvinnors sociala ställning var tvådelad

Min första forskningsfråga är, som jag redan tidigare nämnt, tvådelad och gäller bilden som bouppteckningar ger av bondekvinnors ekonomiska och sociala ställning i Gamlakarleby socken. Den senare delen d.v.s. bondekvinnornas sociala ställning kan inte härledas ur dessa kvinnors bouppteckningar på samma sätt som deras ekonomiska ställning kan räknas med hjälp av en matematisk formel. Den första delen av en bouppteckning som innehåller den avlidnas och de anhörigas namn avslöjar endast vems fru, änka eller dotter det är fråga om.

Maria Laibergs samhälleliga ställning är dels tydlig, dels otydlig. I staden Gamlakarleby bodde hon i Neristan och hennes man reste runt och dekorerade kyrkor, målade tapeter och snickrade predikstolar. Hon var en uppskattad hantverkarens hustru. Under sina sista år var hon änka men klädde sig inte som änka, hon bodde bland sin mans nära släktingar men hon var inte en vanlig

⁵²⁰ Nygrén 1958, 196.

bondekvinna även om hon utförde samma sysslor som de andra bondekvinnorna i hennes omgivning. Maria Laiberg hade valt sin egen väg och höll den livet ut.

En grundlig närläsning av bouppteckningar, olika församlingars kommunion- och dopböcker ger några ledtrådar som kan leda till en bättre bild av bondekvinnornas ställning i ett samhälle där lagens begränsningar var strängare mot kvinnor än mot män. I motsats till männen var kvinnornas civilstånd avgörande. Äktenskapet betydde en hederlig ställning och en hustrus uppgift var att föda barn. De vardagliga arbeten sköttes tillsammans och kvinnans förmåga att sköta ett hushåll uppskattades högt. Att utöva personlig makt i hemmen var möjligt för kvinnor. En svärmor rådde över matlagningen och kunde välja att arbeta inomhus medan sonhustrun fick arbeta utomhus eller i fähuset.

Kyrkan stöttade ojämlikheten i samhället även om en av kyrkans viktigaste uppgifter var att ta hand om de svaga. En fastställd sittplats i kyrkan där man också kunde markera sitt välstånd med kläder garanterade naturligtvis en viss ställning i samhället. Ett nätverk av nära vänner och släktingar blir synlig genom i en bouppteckning antecknade skulder och infordringar men också i dopbokens anteckningar om anlitade faddrar. En viktig person på orten var församlingens kyrkoherde. Anders Chydenius var bunden av lagens begränsningar men den upplysning som han predikade var i största grad riktad även till kvinnor.

V MODE PÅ 1700-TALET

Borgardamer i Gamlakarleby stad

Under tiden som Maria Laiberg och Johan Backman bodde i Gamlakarleby stad (1741 (-45)-1753) tillhörde de hantverkare, en yrkesgrupp med särskild kompetens. Johan Backman hade fått sin konstnärsutbildning i Västerås och *Kungliga Majestäts Privilegium* den 29 april 1741, för att grunda en tapetsfabrik i Gamlakarleby stad⁵²¹. Om man på 1700-talet bodde i en stad och hade ett yrke som man kunde livnära sig på var man borgare. En borgare idkade handel eller näring på grund av burskap eller borgarrätt i motsats till tjänstemän och arbetare. Man kunde också vara handlande som idkade eller drev handel.⁵²² I dag betyder ordet borgare för oss t.ex. en sympatisör till något av dagens borgerliga partier eller den egendomsägande samhällsklassen i motsats till arbetarklassen men på 1700-talet hade ordet inte en likadan politisk innebörd.

Efter stora ofreden (1714-1721) hade man planer på att invånare i Gamlakarleby stad skulle indelas i tre klasser. Den första klassen skulle bestå av handelsmän och den andra klassen skulle kallas borgare. Dessa borgare livnärde sig på hantverk eller åkerbruk men kunde också vara fiskare. Den tredje klassen skulle omfatta skeppare och styrmän som livnärde sig på sjöfart samt borgare som livnärde sig dels på åkerbruk och dels som småhandlare. Alla tre grupper livnärde sig alltså på lite olika sätt. Den planerade grupperingen genomfördes inte men år 1734 förverkligades en gruppering som dels var ny men dels grundade sig på den tidigare planerade klassificeringen. Nu bestod den första gruppen av handlanden som "ägde kunskap och kapacitet, utkomst och förmögenhet" som behövdes för att vara självständiga i sitt yrke (43 st.). Till den andra gruppen hörde timmermän och sjöfolk (56 st.) och till den tredje gruppen hantverkare (22 st.). I mitten av 1700-talet kom ännu en ny gruppering eftersom Tabellverket började redovisa för landets yrkesgrupper. I Gamlakarleby

⁵²¹ Friberg 1955, 6.

⁵²² SAOB. www.saob.se sökord: borgare, burskap. Hämtade 22.3.2016.

kallades de krämare, småkrämare, hantverksfolk, ringare borgerskap och skeppare.⁵²³ Dessa ovannämnda benämningar syns inte i själva bouppteckningarna, de tycks endast ha tillhört den riksomfattande statistiken.

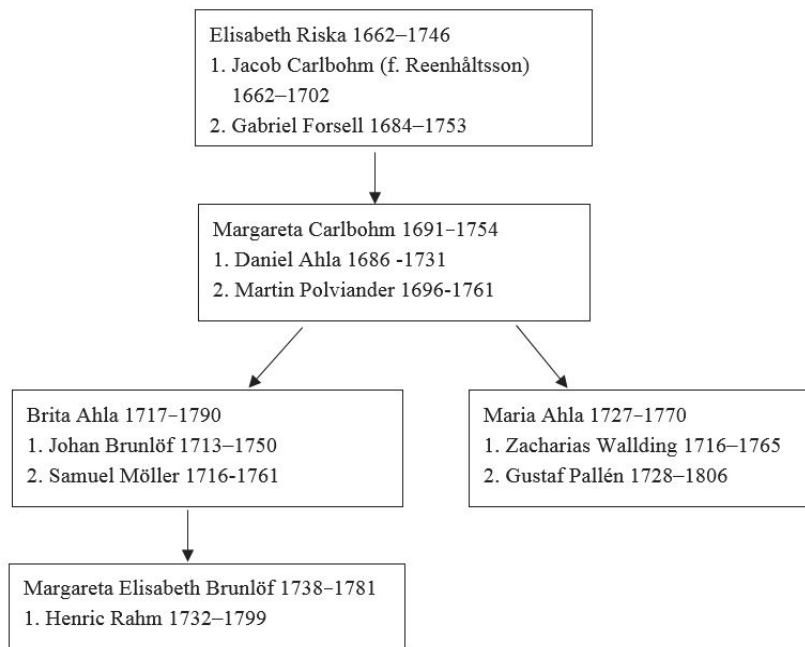
I Riksarkivet Vasa finns bevarade 758 bouppteckningar efter Gamlakarleby stads invånare under tiden 1740–1800. Dessa bouppteckningar finns utgivna i förkortad form i Hjalmar Björkmans (1835) bok *Bouppteckningar i Gamlakarleby stad 1697–1800* och därför har jag kunnat få en helhetsbild av stadens invånare och fått en uppfattning om vilka yrken de avlidna har representerat. Bland 758 bouppteckningar var 458 efter män av vilka 98 var borgare, 66 var handelsmän och 16 rådmän medan resten var hantverkare, sjöfolk och fiskare. För en kvinna betydde det att höra till stadens borgare att hennes far eller man hörde till någon av de ovannämnda yrkesgrupperna. Bland 306 bouppteckningar efter kvinnor var det ändå krävande att få fram vilken grupp den avlidna hade tillhört men vanligtvis avslöjade den första delens text vems fru, änka eller dotter det var fråga om. Bland dessa 306 bouppteckningar fanns 50 efter handelsmanshustrur eller handelsmansänkor, 19 efter borgarfruar, 22 efter borgaränkor och 7 bouppteckningar var efter ogifta borgardöttrar. Jag har valt att inte använda många benämningar utan kallar hela gruppen för borgardamer.

Till mitt studiematerial valde jag bouppteckningar efter tolv borgardamer enligt samma princip som bouppteckningar efter 65 bondekvinor d.v.s. först och främst på den grund att de innehöll en klädförteckning. Det andra kriteriet var att damernas bouppteckningar skulle tidsmässigt också representera samma tid och samma årtionden. Dessa krav uppfylldes så att 1740-talet representeras av en borgardam, 1750-talet av tre damer, 1760-talet, 1770-talet och 1780-talet av en dam medan 1790-talet representeras av fem borgardamer. Jag motiverar valet av så många bouppteckningar från 1790-talet med det att var och en av damerna representerar olika åldrar, civilstånd och livssituationer vilket ger oss en mycket tydlig bild av 1700-talets slut. Gamlakarleby stads borgarkrets var inte stor. Resultatet av en snabb släktforskning visar att fem av damerna hörde till samma familj i fyra generationer: Elisabeth Riska (d. 1746), hennes dotter Margareta Carlbohm (d. 1754), Margareta Carlbohms döttrar Brita Ahla (d. 1790) och Maria Ahla (d. 1770) samt Brita Ahlas dotter Margareta Elisabeth Brunlöf (d. 1782). (Se Faktalåda 5)

Enligt Elisabeth Riskas bouppteckning var också Maria Carlbohm (10G/90) som dog 1791 hennes nära släkting och arvtagare men hennes släktskap är omöjligt att bevisa eftersom hon var född 1715, alltså under stora ofreden (1714–1721). Under den tiden saknas anteckningar i både Gamlakarleby stadsförsamlings och landsförsamlings kyrkböcker. Två andra borgardamer visade sig vara mormor och dotterdotter nämligen Sophia Freitag (d. 1795) och Magdalena Fredrica Donner (d. 1789) medan två andra, Christina Lithén (d. 1768) och hennes efterträdares dotter Johanna Gustava Sinius (d. 1795) hörde till samma familj men inte samtidigt. Magdalena Fant f. Röring (d. 1751) och Margareta Winge f. Frimodig (d. 1752) var inte släkt.

⁵²³ Nikander 1944, 68-69.

Faktalåda 5 Elisabeth Riskas och Jacob Carlbohms ättlingar

Dessa damer födde 9-12 barn var. Maria Ahla lämnade efter sig två söner och Margareta Elisabet Brunlöf en dotter.⁵²⁴

I mitt forskningsmaterial ingick tolv borgardamer av vilka en var ogift, två änkor och nio gifta kvinnor. Åldersgrupperna 20-29, 30-39, 40-49, 60-69, 70-70 och 80-89 representerades av 1-3 damer men åldersgruppen 50-59 år hade ingen representant. (Se tabell 10)

⁵²⁴ Gamlakarleby stadsförsamling. Mikrokort 1 224/495 1724–1729 I Aa 1 Kokkola 01; Mikrokort 2 224/495 1724–1729 I Aa1 Kokkola 31; Mikrokort 5 224/495 1730–1735 I Aa1 Kokkola 96; Mikrokort 8 224/495 1736–1741 I Aa2 Kokkola 1. Karleby stadsbibliotek. Kokkolan seurakunta. Kokkolan seurakunnan arkisto. Pää- ja rippikirjat. Rippikirja 1736–1753. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8241642> jakso: 81; <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8241662> jakso: 102; <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8241706> jakso: 139; Rippikirja 1754–1768. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8241837> jakso: 4; Rippikirja 1784–1790. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8242687> jakso:38. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 30.1.2018.

Tabell 10 Borgardamer grupperade enligt åldern

Åldern	2 0-29	3 0-39	4 0-49	5 0-59	6 0-69	7 0-79	8 0-89
1790-talet	1	1				2	1
1780-talet			1				
1770-talet			1				
1760-talet			1				
1750-talet	1				2		
1740-talet							1

I tre fall har jag också läst deras äkta mäns bouppteckningar. Dessa män dog före sina hustrur och i deras bouppteckningar fanns en förteckning över änkans kläder så därför har det också varit möjligt att få reda på hur borgardamerna klädde sig i olika åldrar och olika livssituationer. Brita Ahla dog 1790 (9G/90), men hennes kläder hade inventerats redan en gång tidigare, nämligen år 1751 i hennes första mans, Johan Brunlöfs bouppteckning (M9G/50) och familjens ekonomiska utveckling kan studeras genom hennes andra mans, Samuel Möllers bouppteckning från år 1762 (M9G/60). Brita Ahlas yngre syster, Maria Ahlas kläder inventerades och togs med i hennes första mans, Zacharias Waldings bouppteckning år 1765 (M6G/60). Själv dog hon år 1770 (6G/70).

Studiet av tolv borgardamers bouppteckningar öppnade för mig en helt ny värld. Att i en kvinnas bouppteckning hade antecknats t.ex. *Gården nr 7 på två tomter vid Storgatan i Andra kvarteret värd 3000,- daler kopparmynt, ½ grav i stadskyrkan 30,- daler kopparmynt, 7/32 i skeppet Carolus med last 14.000,- daler kopparmynt och kläder för 1426:16 daler kopparmynt*⁵²⁵ var något alldeles annat än jag hade varit van vid i mina studier om bondekvinnor och deras egendom. Att situationen kunde vara helt annan uppenbarade sig också. En mycket kort bouppteckning som innehöll endast den avlidnas kläder värda 27 riksdaler och en påminnelse om att arvet, 72:6:4 riksdaler, efter den avlidnas far, ännu var inestående förmodligen hos hennes mor, berättar mera än man anar.⁵²⁶

Dessa borgardamers namn är lätta att finna i de bänkindelningar som finns bevarade från Gamlakarleby stadskyrka. Deras män har haft sina platser på manfolkssidan nära altaret och deras fruar har haft motsvarande bänkrum på kvinnfolkssidan. Handlanden Johan Rahms bänkrum var nr sex medan hans hustrus, Christina Lithéns bänkrum var på norra korsets västra sida nr tre (år 1751) men tre år senare nr ett. Häradshövdingen, senare assessorn Martin Polvianders bänkrum var nr ett (år 1751) och nr två (år 1754) i södra korsets östra sida medan hans skrivare hade bänkrum nr tre d.v.s. alldeles nära sin arbetsgivare. Assessorskan Margareta Carlbohms bänkrum hade varit nr nio medan hennes första man, Daniel Ahla levde (år 1730). År 1751 hade hon samma rum men brevid sig hade hon sina döttrar Brita, Elisabeth och Maria Ahla samt Brita Ahlas döttrar, Brita Maria och Margareta Elisabeth

⁵²⁵ Christina Lithéns bouppteckning 28.11.1758 (5G/60).

⁵²⁶ Magdalena Fredrica Donners bouppteckning 23.12.1790 (8G/90).

Brunlöf. Dessa damers äkta män hade varierande bänkrum men eftersom familjens kvinnfolk satt på samma bänk var inte damerna så beroende av sina äkta mäns sociala status och bänkrum.

Margareta Carlbohm dog i april år 1754 så hennes namn är inte med i en ny bänkindelning som upprättades i maj samma år och samtidigt har hennes ättlingar fått nya bänkrum. Brita och Maria Ahla hade flyttats till nr åtta medan den tredje systemen, Elisabet, fortfarande hade bänkrum nr nio. Systrarna Brunlöf hade fått egna platser.⁵²⁷

Maria Laibergs mode och Christina Lithéns överflöd

Jag utgår i min studie om bondekvinnors kläder och den folkliga modedräkten från Maria Laiberg och hennes klädförteckning i hennes bouppteckning. Maria Laiberg dog i Nedervetil by ca 15 kilometer sydost från Gamlakarleby stad i mars 1767. De andra viktiga personerna i min studie är sju bondekvinnor från Bastubacka hemman nr 5 (I och II) och deras klädförteckningar i deras bouppteckningar. För att kunna tillämpa jämförande analys både vertikalt, horisontalt och t.o.m. diagonalt i min mikrohistoriska forskning har jag tagit med tolv bouppteckningar efter borgardamer från samma tidsperiod (1740–1800) från Gamlakarleby stad.

Maria Laibergs bouppteckningstillfälle var gemensamt med hennes mans, kyrkomålaren Johan Backmans, som hade dött två år tidigare. Paret lämnade efter sig två döttrar: Christina 18 år och Catharina 3 år gammal. Barnens rätt bevakades av Nedervetil församlings *Sacellan*⁵²⁸ *Herr Magister* Anders Chydenius och Styrman Johan Kort från Gamlakarleby stad. Bouppteckningen upprättades av handelsman och vågskrivare Jacob Engmark. Maria Laiberg var 43 år vid sin död. Hon hade fött åtta barn av vilka två överlevde sin mor. (5B/60)

Ett och ett halvt år efter Maria Laiberg dog i Gamlakarleby stad fru Christina Lithén. Hon lämnade efter sig sin man, råd- och handelsmannen Johan Rahm samt tre barn, sonen Jacob som var tolv år gammal och sonen Johan som var nio år samt dottern Catharina Elisbeth som var sex år gammal.⁵²⁹ Efter henne hölls ett bouppteckningstillfälle den 28 och 29 november 1768. Närvarande för att bevaka barnens rätt var deras morbröder handelsmännen Mathias och Jacob Lithén samt deras mosters man, handlanden Gustav Holm. Bouppteckningen upprättades av magistratens ledamöter borgmästaren Gabriel Henrik Peldan och Henrich Passanen.

⁵²⁷ Kokkolan suomalainen seurakunnan kirkonarkisto. Penkkijakoluettelot 1730–1780 II Bf 1.

⁵²⁸ Sacellan = adjunkt. SAOB. www.saob.se sökord: sacellan. Hämtad 28.8.2016.

⁵²⁹ Familjen bodde i kvarteret nr 2 i Gamlakarleby stad. Kokkolan seurakunta. Kokkolan seurakunnan arkisto. Pää- ja rippikirjat. Rippikirjat 1761–1767. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8241928> jakso: 99. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 28.8.2016.

Christina Lithén var 42 år gammal vid sitt frånfälle och hon hade fött tolv barn av vilka endast tre överlevde sin mor. (5G/60)

Maria Laibergs bouppteckning innehåller familjens fasta och lösa egendom eftersom hennes man hade dött två år tidigare men efter honom hade inte upprättats någon bouppteckning. Slutsumman av hela egendomen var 3059:29 $\frac{2}{3}$ daler kopparmynt och värdet av hennes klädförteckning, som innehöll 27 klädesplagg och 14 alnar flanell, var 273:16 daler kopparmynt eller ca nio procent (9 %) av hela egendomens slutsumma. Hennes värdefullaste klädesplagg var en gammal taftkofta och en röd och gul satinskjol som tillsammans var värda 60 daler kopparmynt. I hennes bouppteckning har också upptecknats bl.a. två pälsar, en grå regnkappa, fem koftor, fyra kjolar, en gammal trycks stubb, en mössa av ras de sicile-siden, en armosinshuva, en florshuva samt en solfjäder. (5B/60)

Bild 16 Solfjädern, kvinnans vapen

"Kvinnorna är beväpnade. Liksom männen har sin prydnadsvärja har de sin solfjäder." Broby-Johansen 1953, 165-166. Soljäder (JM 73-397) Jakobstads museum. Foto: Jens-Ole Hedman.

Christina Lithéns bouppteckning innehåller bl.a. en förteckning över fastigheter, kläder, skeppspartier, kopp och kar, köpmannavaror och källarinventarium samt infordringar. Slutsumman var 150 000 daler kopparmynt och hennes klädförteckning som innehöll 132 klädesplagg var värd 1426:16 daler kopparmynt eller ca 1% av hela egendomens slutsumma. Hennes värdefullaste modedräkter var en svart peau de soie (padesoy)-siden robe (150 daler kopparmynt) och en brun och vit ras de sicile-sidenrobe (120 daler kopparmynt). Christina Lithén hade ägt bl.a. sex pälsar, en kamlotsrengnkappa med huva, 16 koftor, 13 kjolar, två svanskinnskragar och en grön solhatt av taft. (5G/60)

Dessa två kvinnor dog på 1760-talet och i en noggrann närläsning av deras bouppteckningar kan man i dem hitta trots många olikheter också många likheter. Christina Lithéns klädförteckning är ett exempel på en rik

borgardams kläddinnehav. Med sin klädsel betonade hon sin mans, handlanden Johan Rahms, men också sin egen ställning d.v.s. sin sociala tillhörighet i borgarklassen. De *Kiöpmanna Wahrer* som fanns i hennes mans affär var värda 41 000 daler kopparmynt och under *Infördrande Gäld* var slutsumman 23 280 daler kopparmynt. Maria Laiberg betonade också sin mans, kyrkomålaren Johan Backmans, ställning som en kunnig yrkesman men också sin egen ställning som en hantverkares hustru fast slutsumman i Maria Laibergs bouppteckning, 3059:29 2/9 daler kopparmynt, var bara ca två procent (2 %) av slutsumman i Christina Lithéns bouppteckning.

Maria Laibergs klädförteckning är ett exempel på en hantverkarhustrus kläddinnehav som kan bedömas som småborgerlig⁵³⁰ och innehöll t.ex. en ras de sicile-sidenmössa och en liten kofta av ryss damast⁵³¹. De likheter som Christina Lithéns och Maria Laibergs klädförteckningar innehåller är till största delen val av tygkvaliteter och deras sätt att konsumera men också deras sätt att markera skillnader eller deras ställning i samhället. De två största skillnaderna är för det första klädernas ekonomiska värde som berodde på klädernas kvalitet, ursprung, färger, dekorationer och mängd och för det andra klädernas funktion som skiljde bondbefolkningen från borgarna. Skillnaderna gällde rörligheten, kjollängden, förkläden som skyddande plagg, höjden av skoklackar och huvudbonaders modell.⁵³² Mode var en viktig faktor som enligt Leif Runefelt (2015) bör förstås inom en paradox: kläderna skulle inte pryda utan skydda men samtidigt måste de pryda och markera bärarens status i samhället. Mode förstods också som prydnad som gjorde den samhällseliga igenkännbarheten besvärlig eftersom modet inte var statistiskt.⁵³³

Närläsning av dessa två ovannämnda dokument är mycket givande. Egentligen borde Maria Laibergs klädförteckning representera mode på landsbygden men den är en kombination av kläder från både stads- och lantmiljö. Maria Laibergs klädförteckning är bristfällig och saknar t.ex. strumpor och skor men den är ett gott exempel på hur en modemedveten kvinna kunde klä sig för att vara representativ. Maria Laibergs klädförteckning innehåller inga robedräkter men kanske lite lyx. En ras de sicile-sidenmössa, värd sex daler kopparmynt, en grön damastpäls som var gammal och därför inte så värdefull (nio daler kopparmynt) men hennes två satinskjolar som var värda 24 och 30 daler kopparmynt var nästan lika värdefulla som en ko (36 daler kopparmynt) och kan klassificeras som lyx eftersom endast en annan bondekvinnas på Bastubacka, Margeta Johansdotter, Maria Laibergs svägerska, som dog 1769 hade ägt en svart satinsjöl. Tyvärr värderades Margetas kjol aldrig eftersom den skulle ges till hennes äldsta dotter Lisa för att hon hade skött sin mor under hennes sjukdomstid. (6B/70)

⁵³⁰ Pylkkänen 1951, 84- 85.

⁵³¹ Ryss damast kunde också vara s.k. moskovitisk damast, ett kinesiskt sidentyg som infördes till Sverige från Kina via Ryssland. SAOB. www.saob.se sökord: ryss damast. Hämtad 28.8.2016.

⁵³² Brown 2007, 423.

⁵³³ Runefelt 2015, 185.

Maria Laiberg hade ingen satinströja men en sådan hade upptecknats i hennes svägerska Lisa Nilsson Bastubackas bouppteckning som var värd 30 daler kopparmynt och därmed hennes värdefullaste klädesplagg. Lisa Nilsson dog 40 år gammal år 1759 på Åssmus hemman i Kallis by. (3B/50). Satinströjor fanns på Bastubacka på 1770- och 1780-talen och var fortfarande sin ägares värdefullaste klädesplagg (värda 10-18 daler kopparmynt) om de inte överträffades av en alldeles ny dubbel silkeshalsduk som var värd 18 daler kopparmynt (6B/70).

Maria Laibergs kläder var avsedda både för att skydda och pryda men de var också bevis på hennes mans status som kyrkomålare och hantverkare. Christina Lithéns klädförteckning däremot representerar en förteckning över överflöd av både vardags- och festkläder. Modedräkter, pälsar, huvudbonader från en ny sammetskarpus (36 daler kopparmynt) till en uppsatt mössa med spets (16 daler kopparmynt), olika huvor, kragar och manschetter, halvärmar, muffar, strumpor och tofflor är ett bevis på en ovanligt komplett klädförteckning som garanterade en representativ manifestation av hennes mans ställning som rådman, handelsman och borgare.

Christina Lithéns bouppteckning öppnar också möjligheter att undersöka hennes mans, Johan Rahms, affärer och handelsrelationer. Eftersom Maria Laibergs bouppteckning var gemensam med hennes mans, Johan Backmans, öppnas också kyrkomålarens närmaste nätverk för vidare studier. Av dokumenten framgår att dessa män hade umgåtts med varandra eftersom målaren Johan Backmans skuld till handelsmannen Johan Rahm var 16:18 daler kopparmynt. Skulden var tämligen obetydlig eftersom det i boet fanns kontanta pengar för ca 115 daler kopparmynt.

Mode och modedräkter i Gamlakarleby stad

För att besvara min andra forskningsfråga: *Hur kan Gamlakarleby sockens bondekviinnors klädedräkt karaktäriseras ur klädforskningens synvinkel?* måste jag bekanta mig med 1700-tals modedräkter i Gamlakarleby stad. För att kunna jämföra bondekviinnors och borgardamers klädedräkter måste jag också gå närmare in på borgardamers levnadssätt och deras plats i 1700-tals ståndssamhälle.

I mitt studiematerial kommer jag in på 1700-talsmode genom olika, ibland bristfälliga anteckningar i bondekviinnors men oftast också lika bristfälliga anteckningar i borgardamers bouppteckningar. Det finaste och värdefullaste plagget för en borgardam var en robe, som motsvarar svenskans dräkt (kvinnodräkt), och bestod av överdel eller kofta och nederdel eller kjol vanligtvis i samma tyg⁵³⁴. Till en robe-dräkt hörde dessutom flera lösa delar som t.ex. ärmkrus som prydde långa, snäva ärmar, engageanter (engageanter)

⁵³⁴ Robe (rob/råb) = dräkt. SAOB. www.saob.se sökord: robe. Hämtad 24.3.2016.

eller volanger som var mer rynkade baktill och som fästes vid ärmvecken⁵³⁵, olika halvärmar samt broderade eller stickade bröstlappar.⁵³⁶ I en borgardams klädförteckning har dessa dräktdelar upptecknats, om de överhuvudtaget har upptecknats, i obestämd ordning så det gäller att vara medveten om alla tillhörande delar för att forma en bild av en enhetlig dräkt.

Franska språket dominerade i benämningar på modedräkter. Den bristfälliga rättskrivningen och skrivarens otydliga handstil kan förbrylla om man inte är säker på om plagget i fråga är en huvudbonad, en accessoar eller en extra dekoration. I Christina Lithéns klädförteckning antecknade två vita sydda bröstlappar (två daler kopparmynt), ett par dubbla engageanter med spets (tolv daler kopparmynt), två par kammarduksmanchetter (1 daler kopparmynt) samt ett par halvärmar med ärmkrus (1 daler kopparmynt) hittade jag ändå tämligen lätt i slutet av hennes klädförteckning efter mössor men före halsdukar, näsdukar, strumpor och skor. (5G/60)

Det viktigaste plagget för en 1700-tals borgardam, som ville och kunde klä sig rätt och enligt det sista modet, var en styvkjol som också kallades fiskbenskjol eller panier. Under en robe-dräkt bars en styvkjol som gav formen åt bärarens kjol. Den först klockformade underkjolen tillverkades av sidentyg, bomullstyng eller styvt linnetyg som vaxades och stöddes med nedåt förstörande först fem, senare med tre stycken bågar av trä, järntråd eller rotting. På 1740-talet fick kjolen en annan form, den plattades till och breddades åt sidorna. Rottingbågarna ersattes senare med valben som var böjbarare.⁵³⁷

Dessa styvkjolar har ändå inte antecknats i de bouppteckningar som hör till mitt studiematerial utom i ett fall. I Brita Ahlas bouppteckning från år 1791 har under rubriken *Diverse* antecknats en gammal styvkjol värd fyra skillingar (9G/90). Enligt Riitta Pylkkänen (1982) har det under åren 1732–1734 burits 1000 styvkjolar i Finland men endast 50 stycken har antecknats i bouppteckningar under åren 1735–1795.⁵³⁸ I stället för styvkjolar fanns det i fem fall mellan tre och fem stubbar som var korta, ibland täckstickade eller broderade, stadiga underkjolar av tjockt tyg⁵³⁹.

Senbarockens (1720–1750) modedräkter hette mantua, adrienne eller sack som är kända för s.k. fria Watteauvecken (enligt konstnärinnan Antoine Watteau 1684–1721), dubbla motveck som börjar vid uringningen i nacken (ut mot axlarna) och öppnar sig ned mot golvet för att bilda ett kort släp⁵⁴⁰ medan contuche var en traditionell polsk långrock. Under 1700-talets senare hälft, rokokotiden (1740–1780), antogs i de svenska kvinnornas vardagliga terminologi för olika modeller av en sammansättning av en kjol och en kofta

⁵³⁵ Brown 1991, 77.

⁵³⁶ Pylkkänen 1982, 249-252; Stickad = två lager tyg har lagts ihop oftast kring en mellanlägg av vadd, monterats i en båge och sytts samman med för- eller efterstygn, gärna i något vackert mönster. Hammar och Rasmussen 2001, 18.

⁵³⁷ Pylkkänen 1982, 97-99.

⁵³⁸ Pylkkänen 1982, 98.

⁵³⁹ SAOB. www.saob.se sökord: stubb. Hämtad 1.5.2016.

⁵⁴⁰ Pylkkänen 1982, 108; Brown 1991, 77.

följande benämningar: roberonde (robe de ronde eller roberong), som var en klänning med åtsittande liv och nederdel som framtill var öppen som en rock⁵⁴¹, fransk robe eller robe á la Française (Se Bild 17), som också är känd för sk. Watteauveckan som var i bruk under största delen av 1700-talet, men själva dräkten var inte vid som under senbarocken utan förändrades medan tyget snörptes åt kring midjan. Under rokokotiden användes också halvrobe- och robinette-dräkter samt robe-koftor (1750–1780), som var halvlånga, sydda av förmånligare tyger och därför mera vardagliga. Under den gustavianska tiden (1770–1790–1795) använde den modemedvetna borgardamen engelsk robe-dräkt eller robe á l'Anglaise och polonäsdräkt som var en enklare variation av tidens modedräkter. Dessa dräkter avlöstes av empiredräkten som var modern under 1795–1820.⁵⁴² Endast en överblick av till mitt studiematerial hörande bouppteckningar ger en uppfattning att det europeiska modet och den så viktiga skillnaden mellan olika skikten av ett 1700-tals ståndssamhälle nådde också en liten hamnstad vid Bottniska viken.

Bild 17 Rokokodräkt: robe á la Française.

Beata Maria Munsterhjelm's brudklänning från år 1773. Foto: Museiverkets bildarkiv.

⁵⁴¹ SAOB. www.saob.se sökord: roberonde. Hämtad 1.5.2016.

⁵⁴² Se t.ex. Riitta Pylkkänen's delning av olika stilperioder. Pylkkänen 1982, 103-208.

I de tolv bouppteckningar efter borgardamer i Gamlakarleby stad som hörde till mitt studiematerial har antecknats flera olika modedräkter: två contoucher, en sack⁵⁴³, 21 robe-dräkter, nio roberonde- eller roberong-dräkter, en halvrobe-dräkt och sju klänningar. Endast två bouppteckningar saknar anteckningar om modedräkter men alla klädförteckningarna innehåller många tröjor eller koftor och kjolar som tillsammans bildade en tröjdräkt. Även om en tröjdräkt var av informellt snitt kunde den ändå vara den finaste dräkten. Man kunde t.o.m. gifta sig i den och bära den vid andra festliga tillfällen.⁵⁴⁴ I fru Johanna Gustava Sinius' bouppteckning från år 1796 upptecknades 13 st. tydliga tröjdräkter där kjolen och tröjan eller koftan var av samma material och samma färg (12G/90).

Jag utgår ifrån de benämningar av 1700-talets modedräkter som finns antecknade i klädförteckningarna efter dessa borgardamer och då är de äldsta en sack som har upptecknats i Magdalena Fants bouppteckning från år 1751 (2G/50) och en robe-dräkt av blå damast, en av svart armosin, en av blå padesoy och en av svart flanell samt sex olika roberong-kjolar och fem koftor som har år 1753 antecknats i Margareta Wings klädförteckning (3G/50). Dessa två damer dog i olika åldrar, Margareta Fant var 63 år vid sitt frånfälle och Margareta Winge endast 27 år gammal. Margareta Fants sack var värd 84 daler kopparmynt och var hennes dyrbaraste klädesplagg medan hennes blå damastpäls som hade kattunsfoder var värd 48 daler kopparmynt (2G/50). Margareta Wings värdefullaste plagg, en blå damast robe-dräkt däremot var värd 200 daler kopparmynt (3G/50) men var inte det värdefullaste klädesplagget i mitt studiematerial. Fru Wings dräkt överträffades följande år av Margareta Carlbohms mårdskinnspäls med damast överdrag som värderades till 240 daler kopparmynt (4G/50) och år 1765 av Maria Ahlas brun triumfants robe-dräkt som var värd 400 daler kopparmynt⁵⁴⁵.

Margareta Elisabeth Brunlöfs värdefullaste klädesplagg var en blåbottnig triumfantskofta med hermelinsbräm som värderades år 1782 till 16 riksdaler. Hennes klädförteckning innehöll också en blåbottnig triumfantskjol men inga robe-dräkter eftersom hon redan hade infört tröjdräkten i sin garderob. (7G/80) Klädningarna kommer in i bilden f.o.m. Magdalena Fredrika Donners bouppteckning år 1790. Hennes värdefullaste plagg var en svart taftsklädning⁵⁴⁶, värd 5:16 riksdaler medan en grön tröjdräkt av kamlott värderades till fyra riksdaler. (8G/90)

I Brita Ahlas, som dog 74 år gammal år 1790, klädförteckning finns två modedräkter: en svart robe-dräkt av ras de sicile-siden, värd tio riksdaler och

⁵⁴³ Enligt Pylkkänen (1982, 109) nämdes både manteau och adrienne (adrien) i 1720-års överflödsordning men manteau och sacke (sack) i Helsingfors skräddarskrås prislista från år 1738. Adrienne eller adrien hade bytt namn till sack.

⁵⁴⁴ SAOB. www.saob.se sökord: tröjdräkt. Hämtad 1.5.2016.

⁵⁴⁵ Zacharias Waldings bouppteckning (M6G/60).

⁵⁴⁶ Klädning - klänning: "Till kvinnodräkten hörande utrustning (av) klädesplagg bestående av kjol och liv (av samma tyg), klädesplagg bestående av kjol och därmed hopsytt liv." SAOB. www.saob.se sökord: klädning. Hämtad 8.8.2016. Enligt Ritta Pylkkänen kunde den också betyda en klänning (oftast av ett tunnt tyg) som kläddes på sk. övre vägen. Pylkkänen 1982, 388.

en dito av padesoy, värd 6:32 riksdaler. I Maria Carlbohms, som dog 76 år gammal år 1791, klädförteckning finns en gammal halvrobe av svart damast, värd två riksdaler. Av dessa damers klädförteckningar kan man läsa att de viktigaste plaggen är de som värmer, d.v.s. pälsar och andra ytterplagg samt mössor, vantar, strumpor och skor. (9G/90 och 10G/90) Värmande klädesplagg var viktiga även om de kunde lämnas helt och hållet bort från en klädförteckning. Det bevitnar Sophia Freitags bouppteckning. Hon dog 86 år gammal år 1795 och av hennes klädförteckning, som innehåller endast hennes värdefullaste kläder, fattas vantar, strumpor och skor. Hennes kläder var också huvudsakligen av siden, men bland dessa fina koftor, pälsar och huvudbonader fanns en brun klädespäls med gråvärks foder (värd 40 skillingar) som eventuellt var ett vardagsplagg men också hennes varmaste klädesplagg under de kalla vintrarna. (11G/90). Johanna Sinius som dog samma år 32 år gammal hade ett helt annat innehåll i sin garderob eftersom hennes tröjdräkter och pälsar hade en klar prydnadsfunktion (12G/90).

Om man inte gör en grundlig undersökning av de tolv borgardamernas klädförteckningar utan tar en hastig överblick över deras kläder kan man lätt konstatera att i elva fall har damerna haft både råd och möjlighet att klä sig enligt det rådande modet men också att konsumera på ett nytt sätt. I ett fall kom jag in på ett öde som var annorlunda än jag hade föreställt mig. Magdalena Fredrika Donner hade dött i december år 1789 27 år gammal. Hon var född i Stockholm⁵⁴⁷ som det sjunde barnet till Alexander Donner och Anna Falander. Familjen, som då bestod av föräldrar och tre barn flyttade till Gamlakarleby år 1770 efter Alexander Donners konkurs i Stockholm.⁵⁴⁸ Den äldsta dottern Christina Sofia var gift med majoren Gustaf Adolf Tigerstedt och bodde i Pieksämäki⁵⁴⁹. Alexander Donner dog två år efter flytten till Gamlakarleby, då var Magdalena Donner tio år och hennes yngre bror, Joachim, var nio år gammal. Deras mor, Anna Falander ingick aldrig ett nytt äktenskap.⁵⁵⁰

Magdalena Donners bouppteckning innehöll en svart taftsklädning, en röd taftskjol, en grön kamlottskjol och kofta, en gammal sidensars salopp dvs. en cape⁵⁵¹, en röd damastpäls, en grön kamlottspäls samt några stycken diverse kamlotts-, kattuns- och bomullstygskjolar och -tröjor. (8G/90) Magdalena Donners klädförteckning är bristfällig och innehåller bara hennes finaste kläder och ett par skospännen av silver men inga halsdukar, huvudbonader, strumpor eller skor. Trots det och fastän hon var ogift ägde hon ändå de allra viktigaste klädesplaggen som var symboler för det senaste modet och som gjorde en borgardotter igenkännbar i ett samhälle där dess medlemmar inte var jämlika. Magdalena Donner var ogift ännu vid 27 års

⁵⁴⁷ Kokkolan seurakunta. Kokkolan seurakunnan arkisto. Pää- ja rippikirjat. Rippikirjat 1784–1790. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8242659> jakso: 9. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 25.4.2016.

⁵⁴⁸ Ojala 2014.

⁵⁴⁹ Endast tre av barnen nådde vuxen ålder. Slakten Donner i Finland 1891, 15; 8G/90.

⁵⁵⁰ Björkman 1935, 126.

⁵⁵¹ SAOB. www.saob.se sökord: salopp. Hämtad 25.4.2016.

ålder och i motsats till sin syster Christina Sofia (se ovan) glömls hon ofta bort i olika utredningar om släkten Donner. Magdalena Donners bouppteckning är ett mycket kort dokument men en noga närläsning av hennes och hennes mormors, Sophia Freitag's (11G/90) bouppteckningar ger en föreställning om hennes liv boende tillsammans med sin mormor Sophia Freitag, sin mor Anna och sin bror Joachim⁵⁵² samt om hennes modemedvetenhet som inte alls var sämre än de övriga borgardamernas. (8G/90)

Nya varor, nya seder

Det europeiska modet och dess utveckling syns tydligt i de bouppteckningar som jag har valt att representera borgarmode i Gamlakarleby stad under 1700-talets senare hälft. En penningreform genomfördes 1777 och den syns i dessa borgardamers bouppteckningar, efter reformen värderades de upptecknade föremålen i riksdaler i stället för daler kopparmynt. En riksdaler motsvarade ca 18 daler kopparmynt⁵⁵³ så summorna blev naturligtvis mindre men samtidigt blev tygerna billigare och mer tillgängliga. p.g.a. friare export och import som Gamlakarleby stad fick år 1765 i form av stapelstadsrättigheter. I praktiken fick staden rätt att driva utrikeshandel (som tidigare alltid måste gå via Stockholm) och dessutom motta, lagra och distribuera varor för import eller export⁵⁵⁴.

Trots sina stapelrättigheter var Gamlakarleby en småstad som hade lidit stora förluster under stora ofreden 1714–21. Efter fredssluten i Nystad 1721⁵⁵⁵ kunde de gamlakarlebybor som hade flytt fientligheterna återvända och fortsätta att idka sina näringar men framför allt återuppbygga staden. Den svenska ekonomgeografen Eric Tuneld har beskrivit Gamlakarleby stad utförligt i sin bok år 1795 och enligt honom hade staden återhämtat sig från stora ofredens sviter eftersom han beskriver att då *var staden ordentligt byggd, hade ett vackert torg, fem gator på längden och lika många på bredden. Gatorna var 20 alnar breda och hade 214 tomter. Staden hade en egen kyrka av trä*⁵⁵⁶ och begravningsplatsen var flyttad till en bekväm plats väster om staden på den så kallade Skrammelbacken.⁵⁵⁷ (Se Bild 18)

⁵⁵² Kokkolan seurakunta. Kokkolan seurakunnan arkisto. Pää- ja rippikirjat. Rippikirja 1784–1790. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8242659> jakso: 9. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 2.1.2018.

⁵⁵³ Edvinsson 2016, 163.

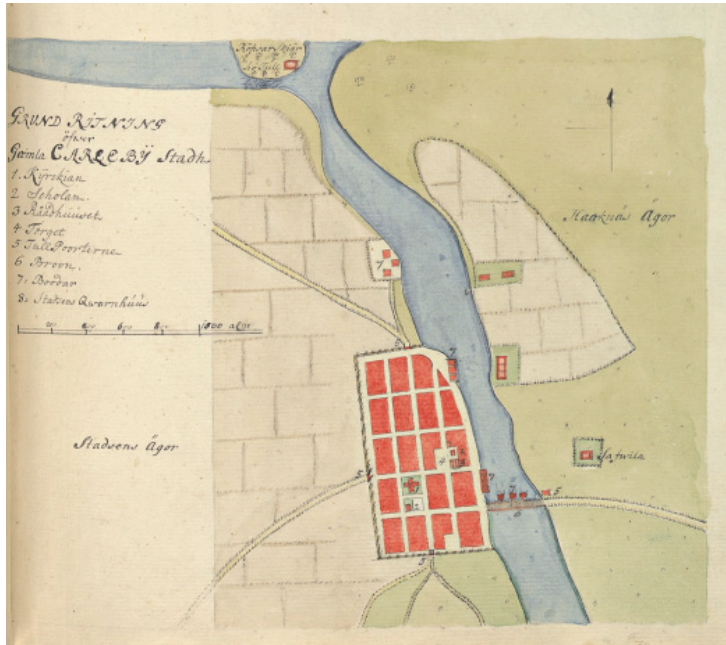
⁵⁵⁴ SAOB. <http://g3.spraakdata.gu.se/saob/> sökord: stapelrätt. Hämtad 9.6.2014; Ojala 1999, 55.

⁵⁵⁵ Freden i Nystad slöts mellan Ryssland och Sverige den 30 augusti 1721.

⁵⁵⁶ Stadens första kyrka byggdes 1654–55 och revs 1873.

⁵⁵⁷ Tuneld 1795, 353–354.

Bild 18 Karta över Gamla Carleby stad ca 1760

Karta nr 19. Grundritning öfver Gamla Carleby stadh. Handritad akvarell. Teckenförklaring: 1. Kyrkan 2. Skolan 3. Rådhuset 4. Torget 5. Tullportarna 6. Bron 7. Bodar 8. Stadens kvarnhus + Rövvarskär+Sjötull, Stadens Ägor, Haaknas ägor, Safwila. Bild: General Tull-Arrende-Societetens Svenska Tullatlas infodrad från diverse vederbörande under 1730-50-talen, t.o.m. 1760 . Kungliga Biblioteket, Stockholm. <http://libris.kb.se/bib/17846485?vw=short> Hämtad 10.1.2018.

I olika reseskildringar som skrevs under 1700-talet uppmärksammades Gamlakarleby stads hamn även om den inte var tillgänglig för tungt lastade och djupgående fartyg p.g.a. en sandbank vid hamnens inlopp. En livlig hamn och en lastningsplats med brygga i Kalajokki socken gjorde det möjligt för stadens borgare att idka handel med fartyg, tjära, bräden, smör, talg och humle.⁵⁵⁸ Handel, sjöfart och skeppsbyggeri var alltså på 1700-talet de huvudsakligaste näringarna. Utöver handelsmän, kaptener, sjömän och skeppsbyggare bodde i staden hantverkare och invånare som arbetade inom industrin och i olika serviceyrken. I olika arbeten inom sjöfarten behövdes mest arbetskraft (ca 30 % av befolkningen) medan nackdelen var att sjöfarten var känslig för konjunkturer.⁵⁵⁹ På 1790-talet hade staden privilegier på en buldansfabrik⁵⁶⁰ och i staden fanns en tobaksfabrik, en tobaksodling samt ett apotek. Ludvig Candelins

⁵⁵⁸ Se t.ex. Acerbi 1953, 77.

⁵⁵⁹ Jugner 1990, 29.

⁵⁶⁰ Buldan = grov väv av jute, lin el. hampa. SAOB. www.saob.se sökord: buldan. Hämtad 22.3.2016.

kattunstryckeri,⁵⁶¹ som fanns nära staden, var försedd med flera olika slags mönster eller former och där trycktes dukar, förkläden och kjolar.⁵⁶²

Att vara självförsörjande gällde bondbefolkningen men också stadens invånare och det syns i borgardamers bouppteckningar genom att till den fasta egendomen hörde utom gården och olika byggnader också åkrar och ängar. På tomten rymdes också kryddgårdar och i staden fanns husdjur. I Elisabeth Riskas bouppteckning från år 1746 upptecknades bl.a. en häst, fem kor, en kalv, fyra får, ett svin, en gris och tre gamla hönor men hon hade också en ko hos bonden Henrich Kåla, en kviga och en kalv hos bonden Isak Jungala i Lochteå och en kviga hos rådmann Svedielin. Ur Elisabeth Riskas bouppteckning framgår inte varför fyra av hennes kor var utlokaliserade men utöver gården i staden ägde hon Lillkola hemman i Kirilax by och ett $\frac{1}{4}$ (fjärdedels) mantal hemman i Kvikant by. Hon ägde en och en halv tomt vid stadens torg och på tomten fanns bl.a. en ny stuga, en bagar- och bryggstuga, en badstuga, ett fähus och ett svinhus. (1G/49). För övrigt hade borgare i Gamlakarleby stad en eller två hästar, två till fem kor, några får, grisar och hönor ifall de överhuvudtaget ägde några husdjur.

Att 1700-talets bondebefolkning kunde börja konsumera i stället för att huvudsakligen producera var nytt och de nya konsumtionsformer hade också accepterats av borgardamer i Gamlakarleby stad. Den nya upplysningen och den civiliseringsprocess som kom från Europa berörde först stadens invånare. Ur de bouppteckningar efter borgardamer som hörde till mitt studiematerial framgår att den civiliseringsprocess som förde med sig nya seder som t.ex. bruket av servetter, kniv, gaffel och sked nådde också Gamlakarleby stad. Att processen medförde nya umgängesformer och förändringar i beteende är svårare att fastställa men en del kan ändå uppdragas.

Kaffe, te, socker, honung och tobak var importvaror som inte upptecknades i bouppteckningarna. Att de inte syns, betyder inte att de inte skulle ha funnits eftersom det i borgardamers (men inte i bondekvinnors) bouppteckningar bland silverföremålen fanns antecknade t.ex. sockerdosor för förvaring av socker och sockertänger som man kunde skära eller knäcka sockertoppar med (6G/70 och 7G/80). Protokoll från Gamlakarleby sjötullkammare visar att bland de inkommande varorna t.ex. år 1774 fanns 1530 skålpund (ca 650 kg) kaffeböner från Marseille, 125 kannor (ca 330 liter) gul honung från St. Petersburg och år 1781 importerades 24 skålpund (ca 11 kg) i paket inpackad kardustobak⁵⁶³ från Köpenhamn.⁵⁶⁴

⁵⁶¹ Tuneld 1795, 354; Nikander 1944, 80.

⁵⁶² Henschen-Ingvar 1943, 90.

⁵⁶³ Kardustobak = röktobak. SAOB. www.saob.se sökord:kardustobak. Hämtad 22.3.2016.

⁵⁶⁴ Film FR 543. Riksarkivet. Stockholm.

Bild 19 Ingefärskruka eller s.k. bojan från Kina.

Ingefärskruka från sekelskiftet 1700–1800 (JM 89-94). Jakobstads museum. Foto: Jens-Ole Hedman.

Salt, vetemjöl, socker, kaffe och olika kryddor kunde köpas t.ex. i Jacob Pelanders butik på 1770-talet⁵⁶⁵. Till sortimentet av hans krambods manufaktur- och modevaror hörde också olika sidenband, silkes- och tafthalsdukar, karpuser, röda filtmössor, knappar, spännen, bältsöljor, franska klaffhandskar d.v.s. halvhandskar med klaff eller nedvikt flik på handryggen och skånska klippingshandskar som var tillverkade av logarvat får- eller getskinn⁵⁶⁶. Linneplagg, vantar och strumpor var klädesplagg som kunde köpas på marknader eller hos handlanden i Gamlakarleby stad och hals- och huvuddukar, speciellt sidenhalsdukar, representerade lyxen som var högt värderad - inte minst av unga flickor.⁵⁶⁷ Dessa varor var eftertraktade och syntes i de flesta till mitt studiematerial efter borgardamer hörande bouppteckningar och i alla till mitt studiematerial efter bondekvinor hörande bouppteckningar och redan från 1740-talet på båda Bastubacka hemman i Nedervetil by.

Porslinsföremål som nådde Gamlakarleby socken med fördröjning, fanns i Gamlakarleby stad redan 1762 framgår av Samuel Möllers bouppteckning daterad 28 april samma år. I hans och hans hustrus, Brita Ahlas, hem fanns sex par tekoppar, en skål med lock, ett och ett halft dussin porslinsallrikar och ett saltkar. (Se Bild 20) Dessa föremål var värda 12:24 daler kopparmynt. (M9G/60)

⁵⁶⁵ Jacob Pelanders bouppteckning 9.11.1775. Gamlakarleby stads magistrat och rådstuvurätt. Bouppteckningar 1765–1790. Mikrofilm UK 1611.RAV.

⁵⁶⁶ Pytkänen 1982, 238-239.

⁵⁶⁷ Nylén 1973, 209; Dahl 1987, 238.

Bild 20 Saltkar från Meissen

Saltkar var bland de första porslinsföremål som upptecknats i borgardamernas bouppteckningar. Saltkar av porslin 1774–1814, Tyskland, Meissen. Karl Hedmans samling (KH 710). Foto: Tapani Parkkari / Österbottens museums arkiv.

Från den senare hälften av 1700-talet finns 51 bevarade bouppteckningar efter handelsmän, deras fruar eller änkor men endast i sex av deras bouppteckningar har antecknats privata porslinsföremål. Tekoppar, tallrikar, tekannor, sockeraskar, saltkar och spilkumar d.v.s. små djupa skålar var de första porslinsföremålen som togs i bruk och som ersatte tallrikar och tekannor av tenn. På 1780-talet ökade antalet porslinsföremål i hemmen och i Margareta Elisabeth Brunlöfs⁵⁶⁸ bouppteckning från år 1782 antecknades nu under rubriken *Glas och Porcellain* bl. a. fina, vita och rosiga tekoppar, en vit kaffekanna men också en nattpotta och ett tvättfat.(7G/80)

Handelsman Matts Lithén ägde 75 % av innehållet i sin krambod⁵⁶⁹. Varorna inventerades efter hans död år 1782 och i förteckningen över porslinsföremålen finns t.ex. 52 par *Maisells Thé gods* (Meissen tekoppar), 69 par grova dito (=samma), åtta st. stenporslins tefat, sju dussin tallrikar, nio st. spilkumar, 27 st. grövre dito, två st. tekannor, fyra st. gräddkannor, sex st. smöraskar och elva st. saltkar. Matts Lithén sålde importerade nymodigheter i sin krambod men i hans privata ägo fanns inga porslinsföremål⁵⁷⁰ medan handelsman Johan Rahm (d. 1783) hade i bruk t.ex. ett sallads- och ett sillsalladsfat utöver tekoppar, tallrikar och fyra punschbålar.⁵⁷¹

Leif Runefelt (2015) har studerat den allmänna diskussionen om lämplig och olämplig konsumtion i Sverige under 100 år d.v.s. 1730–1830 och enligt honom är människan i sina konsumtionshandlingar mycket beroende av sina medmänniskor. Runefelts studiematerial har varit bl.a. dramatik, press, pamfletter, politiska debatter och dagböcker men inga importsiffror,

⁵⁶⁸ Brita Ahlas och Johan Brunlöfs dotter.

⁵⁶⁹ Krambod eller kramboda = handelsbod för minutförsäljning av allehanda smärre manufaktur- och modevaror (alnegods och nippersförsäljande). SAOB. www.saob.se sökord: krambod, kramboda. Hämtad 22.3.2016.

⁵⁷⁰ Inventarium öfver Handelsmannen Mats Lithens Kram Boda, hörande Boupptecknings Instrumentet af den 11 Januari 1782. Gamlakarleby magistrats och rådstuvurätts arkiv. Bouppteckningar 1782–1788. Eb:6. RAV.

⁵⁷¹ Johan Rahms bouppteckning 11.6.1783. Gamlakarleby stads magistrat och rådstuvurätt. Bouppteckningar 1765–1790. Mikrofilm UK 1611. RAV.

bouppteckningar eller auktionsprotokoll. Att konsumera var att skapa och återskapa stånd i ett hierarkiskt samhälle som alltid var i rörelse. En porslinstallrik behövdes för att servera mat men också för att skapa en position som andra erkände.⁵⁷²

Konsumtionssamhällets framväxt syns i både borgardamers och bondekvinnors bouppteckningar men med fördröjning om man tar i betraktande frånvaro av porslinsföremål i bondekvinnors bouppteckningar. Att kvinnorna på landsbygden inte skulle ha haft samma möjlighet att ta del av de konsumtionsvaror som fanns att köpa i t.ex. Johan Rahms⁵⁷³, Jacob Pelanders⁵⁷⁴ eller Matts Lithéns krambod⁵⁷⁵ i Gamlakarleby stad syns inte i deras klädförteckningar.

Om man noterar anteckningar om importerade tyger så hade Johan Rahm och Jacob Pelander ett ansenligt utbud på t.ex. ras de sicile, triumfant (trefärgad) siden, enkel och dubbel damast, bordalu, taft, flor, kamlott, kalmink, rask, flanell, sars, trycklärf, kläde och felb (sammetsliknande tyg). Dessa tyger förvandlades i mycket rask takt till kläder även på landsbygden.

Bild 21 Tyllschal från 1700-talet

Tyllschal (JM 75-1341). Jakobstads museum. Foto: Jens-Ole Hedman.

De borgardamer som hörde till mitt studiematerial följde noga den rådande samhällsordningen och klädde sig efter den. Att det europeiska modet nådde riksdelen Östanshavs och Gamlakarleby stad framgår utan tvivel men hur det nådde hit är svårare att bevisa. En förklaring är den livliga sjöfarten och de goda

⁵⁷² Runefelt 2015, 21-22.

⁵⁷³ Förteckning över handelsvaror i Johan Rahms hustrus, Christina Lithéns, bouppteckning 28.11.1768 (5G/60).

⁵⁷⁴ Jacob Pelanders bouppteckning 9.11.1775. Gamlakarleby stads magistrat och rådstuvurätt. Bouppteckningar 1765-1790. Mikrofilm UK 1611. RAV.

⁵⁷⁵ Inventarium öfver Handelsmannen Mats Lithens Kram Boda, hörande Boupptecknings Instrumentet af den 11 Januari 1782. Gamlakarleby magistrats och rådstuvurätts arkiv. Bouppteckningar 1782-1788. Eb:6. RAV.

handelsförbindelserna inte bara med Stockholm utan med hela Europa. Kyrkomålaren Johan Backman studerade i Västerås men också många svenska hantverkare som t.ex. färgaren Anders Wiklund och hans hustru Christina Frick flyttade år 1791 från Sverige till Gamlakarleby för att idka sitt yrke här⁵⁷⁶.

Utöver personliga kontakter marknadsfördes modedräkter systematiskt genom att skicka små modedockor, Pandoras, först från Paris till London, senare över hela Europa och även från England till Nordamerikas kolonier. Dessa dockor tillverkades av trä, vax eller tyg och var antingen i naturlig- eller miniatyrstorlek (ca 50 cm långa), både kvinnor och män. Dessa modedockor hade ovala ansikten, mandelformade ögon, ljus hudfärg, svanhals och var klädda i de senaste modedräkter men var inga leksaker utan avsedda för vuxna. De blev leksaker först som omoderna. En docka som var tredimensionell var en mycket effektiv reklam och motsvarade målningar som illustrerade det nyaste modet före modetidningars ankomst. Eftersom 1700-talskvinnor hade begränsade möjligheter att resa utomlands var dessa dockor en symbol för tidig globalisation, utomordentliga modeförmedlare och en möjlighet för skraddare som kunde kopiera dem.⁵⁷⁷

Jag tror inte att dessa dockor nådde Gamlakarleby stad men nog Stockholm och Åbo och eftersom förbindelserna till dessa städer var bra har förmedlingen av behövlig information fungerat väl.

Anskaffande av klädeegendom

Anskaffningen och förnyandet av kläder hör fortfarande till vårt grundläggande ansvar. Endast tolv eller 15 bouppteckningar räcker inte till för att få reda på hur Gamlakarleby stads borgare fick eller anskaffade sin klädeegendom och de avslöjar inte heller direkt hur de borgardamer som hörde till mitt studiematerial fick sina kläder. Några ledtrådar uppenbarade sig i alla fall. Margareta Winge (f. Frimodig) dog i Gamlakarleby stad i juli 1753. Hon var bara 27 år gammal och lämnade efter sig sin man, handlanden Johan Winge och dottern Brita Catharina, som var knappt fyra år gammal. I Margareta Winges bouppteckning antecknades följande: *Fadern lovade utan avkortning på arvet uppfostra sin dotter, hålla henne nödiga kläder, göra henne, när Gud råd och tid förelägger, anständigt bröllop, giva henne en hedersklädning och dessutom i ett för allt i mödernearv uti kontanta penningar oavkortat 4,000:- daler kopparmynt (3G/50)*. Fadern lovade alltså bl.a. att ekipera sin dotter och se till att hon fick ett ordentligt bröllop.

Johan Rahm var i samma situation då han miste sin hustru Christina Lithén i september 1768 och som änklings skulle ta hand om deras tre minderåriga barn. Johan Rahm lovade förse sina barn med föda och kläder och ge dem en anständig

⁵⁷⁶ Kokkolan seurakunta. Kokkolan seurakunnan arkisto. Rippikirjat. Rippikirja 1791–1797 (Hyses Folk Lit. W.). <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8243095> jakso: 176. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 6.11.2016.

⁵⁷⁷ Stöger Nachman 2014, 134-139.

uppfosttran. Han lovade också att *vid myndiga år* utbetala deras arvslotter *utan någon avkortning men dock utan någon ränta.* (5G/60)

Det var inte bara änklingar som lovade att ekipera sina barn. Så gjorde också Margareta Carlbohm år 1733. Hennes man, Daniel Ahla hade dött i september 1731 och två år senare var en bouppteckning efter honom aktuell eftersom Margareta Carlbohm tänkte *träda i nytt gifte* med vicehäradshövdingen Martin Polviander. Daniel Ahlas bouppteckning är ett dokument där Margareta Carlbom lovar att *uppfosttra, kläda, föda och försörja* sina barn, *sönerna till dess de efter lag blivit myndiga och döttrarna till dess de varda gifta och försörjda.* Då skulle var och en av dem också få arvet efter sin far, 1800:- daler kopparmynt. Som änka kunde Margareta Carlbom inte vara förmyndare för sina sju minderåriga barn utan som förmyndare anlätades Johan Westring, Lorens Steen och Christopher Carlbohm.⁵⁷⁸

Margareta Carlbom hade tre döttrar: Elisabeth, Brita och Maria Ahla som alla under sin livstid var gifta två gånger. I Brita Ahlas förste mans, Johan Brunlöfs, bouppteckning fanns uppräknade under rubriken *Gångkläder* både hans och hans hustrus kläder. Efter några manskläder har komminister Anders Gadolin antecknat *en kvinnas brukad soart damast rob som änkan fått av sina föräldrar till brudklänning 150 daler kopparmynt* (M9G/50). Brita Ahla hade alltså fått sin brudklänning av sina föräldrar som i detta fall betydde egentligen av sin mor Margaretha Carlbohm och sin styvfar Martin Polviander. Daniel Ahla hade dött ca fyra år innan Brita Ahla gifte sig med Johan Brunlöf 1735.⁵⁷⁹ Martin Polviander tycks ha tagit väl hand om sina sju styvbarn och Margareta Carlboms yngsta sons tillnamn ändrades till Polviander år 1748⁵⁸⁰. Vid sin fars fränfalle var han bara tio månader gammal.⁵⁸¹

Barnen ekiperades alltså av sina föräldrar men en möjlighet att utöka sitt klädinnehav var att ärva. Enligt lagen fick en borgardotter ärva lika mycket som sin bror⁵⁸² och kunde genom att ärva en del av sin mors kläder få en välkommen tillökning i sitt klädinnehav. Margareta Carlbohm hade själv fått ärva fyra klädesplagg efter sin mor, Elisabeth Forsell, som dog 1746 och hennes egendom

⁵⁷⁸ Daniel Ahlas bouppteckning 21.5.1733. Gamlakarleby stads magistrats och rådstuvurätts arkiv. Bouppteckningar 1727-1746. Eb:1. RAV.

⁵⁷⁹ I Gamlakarleby stads församlings vigselbok finns ingen anteckning om parets vigsel. Det första barnet föddes 1735 men moderns namn har inte antecknats i dopboken. I Gamlakarleby stads kommunionbok från åren 1736-1753 (1736-1741) nämns Brita Ahla som Johan Brunlöfs hustru. Kokkolan seurakunnan arkisto. Pää- ja rippikirjat. Rippikirja 1736-1753. <http://digi.narc.fi/digi/slistaus.ka?ay=121939> jakso: 2. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 31.8.2015.

⁵⁸⁰ Johannes Ahlas tillnamn har ändrats till Polviander i Gamlakarleby stadsförsamlings kommunionbok år 1748. Kokkolan seurakunnan arkisto. Pää- ja rippikirjat. Rippikirja 1736-1753. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8241704> jakso: 137. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 17.1.2016.

⁵⁸¹ Johannes Ahla var född 13.11.1730. Kokkolan seurakunta. Kokkolan seurakunnan arkisto. Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1657-1749. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8238622> jakso: 318. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 30.7.2016.

⁵⁸² Sveriges Rikes Lag 1734. Ärvdabalken II kap. 1§.

delades två år senare. Margareta hade ärvt *en svart klädes contus*⁵⁸³ (30 daler kopparmynt), *en gammal brun stoppad kjol av kattun* (15 daler kopparmynt), *ett gammalt livstykke av brunt blommerat kalmink* (7:16 daler kopparmynt) och *ett par svarta muddar* (1:16 daler kopparmynt) Utom färdiga plagg ärvde Margareta Carlbohm också fasonerade band, blommerat⁵⁸⁴ flor, smala spetsbitar samt fyra små svarta sammetsbitar. (1G/40) Inte ett enda klädesplagg eller en tygbit som hon hade ärvt har antecknats i hennes egen bouppteckning sex år senare.

Margareta Carlbohm dog själv i april 1754. I det här förmögna hemmet fanns så många föremål att det tog fem dagar att uppteckna dem (4G/50). Förvånansvärt är att i hennes bouppteckning har uppräknats endast 18 men synnerligen värdefulla klädesplagg som är bara en bråkdel av antalet kläder som senare upptecknats i Margareta Carlbohms två döttrars, Maria och Brita Ahlas bouppteckningar. (6G/70, 9G/90) Margareta Carlbohms egendom delades den 25 november 1755 mellan Martin Polviander och den avlidnas barn som nu var fyra till antalet. De flesta föremålen delades mellan *Assessoren* (styvfadern) och *Barnen* men en del tilldelades handelsman Cornelius Blom (Elisbeth Ahlas man), vicehäradshövdingen Samuel Möller (Brita Ahlas man) och handelsman Zacharias Walding (Maria Ahlas man). Kläderna var inte alls med i delningen för de hade eventuellt delats vid ett annat tillfälle. (4G/50)

Margareta Carlbohms klädförteckning innehöll alltså endast 18 klädesplagg. Fem av dessa plagg var pälsar. Den dyraste pälsen var *en mårdskinnspäls med damast överdrag* som var värd 240 daler kopparmynt. Dessa pälsar var för mig en ledtråd att studera om det var möjligt att få reda på vem som hade ärvt dem.

Enligt Riitta Pykkänen (1982) var korta sidenpälsar till en början inomhuskläder som kom till Finland från Frankrike via Stockholm. I Finland började på 1730-talet tjänstemäns, rådmäns och förmögna handelsmäns fruar använda korta kofter med pälsfoder eller vadderade kofter med mård- eller hermelinskinnsbräm. Pälsen blev småningom också ett ytterplagg som ofta kompletterades med en hermelinmuff eller en muff av mårdskinnsvarsar. En karpus med mårdskinnsfoder kunde också bäras till en päls.⁵⁸⁵

Pälsen förblev i damernas klädinnehav när den väl hade kommit i bruk. Vanligtvis antecknades pälsarna i en bouppteckning bland modedräkter. Överdraget var ofta av siden eller ylle: armosin, sidensars, triumfant, damast eller kamlott. I borgardamers pälsar användes utöver mård- och hermelinskinns också lo-, räv- och ekorrskinn medan fårskinn användes ytterst sällan. Fårskinnspälsar hörde till bönderna.⁵⁸⁶

Ordet *gammal* upprepas ofta i alla klädförteckningar. Hur gamla kläderna egentligen var är omöjligt att avgöra om det är fråga om vardagskläder som t.ex.

⁵⁸³ Contus = contouche, livrock eller långrock var allmän i Österbottens hamnstäder och tillverkades av kläde, ylledamast, kamlott eller skättyg. Pykkänen 1982, 119.

⁵⁸⁴ Blommerat = med blommigt mönster. SAOB. www.saob.se sökord: blommerat. Hämtad 28.8.2016.

⁵⁸⁵ I Brita Ahlas (fru Möller) bouppteckning från 1791 finns en muff av mårdskinnsvarsar (mårdsvarsar). Den motsvarar en muff i hennes mors klädförteckning som upprättades redan 1754.

⁵⁸⁶ Pykkänen 1982, 301-302.

kjolar. Om det är fråga om modedräkter så är det något lättare med hjälp av dräkternas olika benämningar eftersom 1700-tals modedräkter kan indelas i olika modeperioder. Jag har i alla fall använt ordet *gammal* som ledtråd i följande fall.

Att jämföra klädförteckningar i endast tolv bouppteckningar ger inte pålitliga svar men eftersom jag nu hade en möjlighet att göra det så har jag jämfört Margareta Carlbohms klädförteckning med tre andra klädförteckningar. Efter Margareta Carlbohms äldsta dotter, Elisabeth eller "Lisken" Ahla (1716–1767), har inte uppgjorts eller bevarats någon bouppteckning men de två andra döttrarnas, Brita Ahlas (1717–1790) och Maria Ahlas (1727–1770) klädförteckningar är väl representerade i mitt studiematerial. Den tredje klädförteckningen är Margareta Elisabet Brunlöfs (1738–1781), Brita Ahlas dotters och Margareta Carlbohms dotterdotters klädförteckning.

Pälsar var alltså klädesplagg som började synas i borgardamers bouppteckningar i Gamlakarleby stad på 1750-talet medan de kom med i bondekvinnors bouppteckningar först på 1770-talet. Margareta Carlbohm hade år 1754 fem pälsar, den värdefullaste bland dem var *en mårdskinnspäls med damast överdrag*, värd 240 daler kopparmynt, de andra pälsarna var *en blommerad päls af persisk damast* (72 daler kopparmynt), *en brandgul päls av persisk damast* (42 daler kopparmynt), *en svart päls av armosin* (30 daler kopparmynt) och den minst värdefulla var *en brun klädespäls med lo- och rävskinnsfoder*, värd 24 daler kopparmynt. Dessa pälsar har med största sannolikhet gått i arv eftersom två likadana ovannämnda pälsar⁵⁸⁷ finns upptecknade bland Maria Ahlas fyra pälsar i Zacharias Waldings, Marias första mans bouppteckning från 1765 (M6G/60). Ännu i Marias egen bouppteckning från år 1771 finns antecknat bland hennes fem pälsar en gammal grå damastpäls med mårdskinnsfoder värd 40 daler kopparmynt och en gammal brun klädespäls med rävskinnsfoder värd 24 daler kopparmynt. Mårdskinnspälsens värde hade minskat eventuellt på grund av slitage men den bruna klädespälsen hade samma värde. Kläde var hållbarare material än damast men eftersom den här pälsen också var gammal hade den eventuellt sytts om i något skede (6G/70).

Den andra dottern, Brita Ahla, hade tre pälsar i sin bouppteckning från år 1791 men ingen beskrivning av hennes pälsar påminde om de pälsar som hennes mor, Margareta Carlbohm, hade ägt. Däremot i Margareta Elisabet Brunlöfs bouppteckning från år 1782 har upptecknats en gul damast päls värd två riksdaler. I hennes mormors, Margareta Carlbohms bouppteckning har upptecknats en brandgul päls av persiansk damast, värd 72 daler kopparmynt. I det här fallet hade pälsen kanske redan gått vidare till dotterdottern (7G/80). Tillsammans med sin mårdskinnspäls hade Margareta Carlbohm använt en rosa karpus med mårdskinnsfoder (4:16 daler kopparmynt) och en muff av mårdskinnsvansar (tre daler kopparmynt)⁵⁸⁸. Hennes dotter Brita hade ärvt den ovannämnda muffen av sin mor ifall hon inte själv hade skaffat sig en likadan.

⁵⁸⁷ *En grå damastpäls med mårdskinns foder 50 daler kopparmynt. En svart armosins päls 40 daler kopparmynt.* Zacharias Waldings bouppteckning 4.6.1765. Gamlakarleby stads magistrats och rådstuvurätts arkiv. Bouppteckningar 1755–1765. Eb:3. RAV.

⁵⁸⁸ Pylkkänen 1982, 296.

Brita Ahlas klädförteckning från år 1791 innehåller *En gammal mårdskinns muff* värd sex runstyck men Margareta Carlbohms rosa karpus har jag inte kunnat spåra.

Mitt studiematerial som innehåller tolv bouppteckningar efter borgardamer och tre bouppteckningar efter deras män innehåller två testamenten. Det ena testamentet hade uppgjorts av Maria Carlbohm (1715–1791) och hennes man Isac Carlman år 1790 till förmån för den överlevande maken eller maken. Hustrun dog först så mannen fick ärva henne men efter honom skulle egendomen tillfalla hustruns barnbarn. (10G/90)

Brita Ahla (1717–1790) hade upprättat ett testamente till förmån för två av sina barnbarn, Fredric och Brita Maria Möller. Testamentet var daterat redan den 27 april 1788 och innehöll både den fasta och lösa egendomen, också kläder. Brita Ahla hade två döttrar och en son. Den ena dottern, Margareta Elisabeth Brunlöf (fru Rahm) hade dött 1781 men den andra dottern, Brita Maria Brunlöf (fru Passanen) var missnöjd med sin mors testamente. Efter en rättegång var rådstugurättens utslag den att änkefru Passanen fick en tredjedel av arvet efter sin mor medan Fredric och Brita Maria Möller fick resten. Delningen skedde i november 1800.⁵⁸⁹

Att upprätta ett testamente garanterade att egendomen gick i arv till rätt person men om barnen var likställda som de enligt 1734 års lag var i städerna kunde den uppptecknade och värderade egendomen delas i samförstånd. Att dela kläder var inte så viktigt bland borgardamer som bland bondekvinnor även om jordegendomen var det viktigaste innehållet både i en borgares och i en bondes bouppteckning. Om barnen var så små att ingen delning kunde ske skulle deras rätt till jorden ändå fastställas i något skede. Så gjorde t.ex. Johan Rahm år 1781 då han delade åkrar och ängar till sina tre barn från sitt första äktenskap. Barnens mor, Christina Lithén, hade dött redan år 1768 men nu, 13 år senare, var det dags för hennes barn att få den fasta egendom som tillhörde dem.⁵⁹⁰

En borgardams kläder var en föremålsgrupp som vanligtvis delades efter hennes död men ibland kunde något klädesplagg ges bort redan tidigare och uppptecknades utan värde i den bortgångnas bouppteckning. Elisabeth Riska (d. 1746) hade givit en casaquin, en lång kappliknande kofta med sammetsstoffning i något skede till rådmann Svedielins hustru Maria. Man kan anta att koftan var värdefull eftersom Elisabeth Riska också hade en annan casaquin av svart skiftande siden med blått foder. Denna kofta var hennes dyrbaraste klädesplagg och värderades till 140 daler kopparmynt. (1G/40)

Som sammanfattning kan jag konstatera att de borgardamer som ingår i min forskning har enligt deras bouppteckningar först ekiperats av sina föräldrar. I bondekvinnors bouppteckningar finns ofta en anteckning om hemgift eller förtida arv som ofta innehöll boskap (kor och får) men oftast åtminstone ett plagg som var t.ex. en tröja eller en kjol. Jag hittade inga motsvarande anteckningar i

⁵⁸⁹ Delning efter Brita Ahla 28.11.1800. Gamlakarleby stads magistrats och rådstuvurätt. Bouppteckningar 1780–1803. Mikrofilm UK 1612. RAV.

⁵⁹⁰ Delning efter Rådman Rahms förra hustru d. 21.11.1781. Gamlakarleby stads magistrat och rådstuvurätt. Bouppteckningar 1780–1803. Mikrofilm UK 1612. RAV.

bouppteckningar efter borgardamer som hörde till mitt studiematerial men att arva kläder efter sin mor var ett högst naturligt sätt att utöka sitt klädinnehav.

För en borgardam var hennes man den följande som ekiperade henne. Hustruns klädsel var också ett bevis på mannens status och hans plats i samhället. Mannens välstånd och kvinnans egen modemedvetenhet och kunnande inverkade på hur stor och värdefull hennes klädeegendom var. 1700-talets överflödsförordningar inverkade på klädernas material och modeller.

Rätt klädsel och onödig lyx

Att klä sig rätt var inte lätt på 1700-talet. Att välja rätta tyger, rätt vidd i kjolar, rätt snitt i koftor, tillåtna kappor och pälsar, rätt huvudbonader samt olika accessoarer och smycken som behövdes var kostsamt men en ståndmässig konsumtion bevitnade om en viss igenkännbarhet. Det var fråga om mode men också om lyx.⁵⁹¹ Man kan inte förbigå det faktum att under hela århundradet förknippades modet med olika förordningar mot överflöd i klädseln medan överflödsförordningarna också kunde beröra s.k. lyxvaror som tobak och kaffe. Lagstiftningen innehöll redan på 1500- och 1600-talen många överflödsförordningar medan man på 1700-talet försökte med hjälp av dem styra de europeiska ståndssamhällenas ekonomiska tänkande, styra själva ståndssamhällena och stötta deras brist på jämställdhet. I Sverige utfärdades, de för min undersökning viktigaste, överflödsförordningarna 1720, 1731, 1766 och 1794⁵⁹² eftersom de berörde vilka delar av olika plagg och vilka material som var förbjudna och för vem. Samtidigt kompletterades dessa överflödsförordningar med mindre förklaringar och förordningar angående import och bruk av enskilda produkter eller nya sätt att leva och konsumera. Överflödsförordningarna från år 1720, 1731 och 1746 är också intressanta i den bemärkelsen att man hade för avsikt att de provmodeller (mantau och adrienne eller sac, senare robe-dräkter) som man hade färdigställt "skulle gälla för all tid och evighet". Inga nya modeller fick skapas.⁵⁹³

Det som ledde till stiftandet av dessa överflödsförordningar var merkantilismen som strävade till att stärka statens makt och välfärd genom att gynna handeln och den inhemska industrin. För att få till stånd en aktiv handelsbalans reglerade staten näringslivet och konsumtionen medan de

⁵⁹¹ Runefelt 2004, 206.

⁵⁹² Kongl. maj:ts Nådige Förordning, Til en och annan Yppighets och Öfwerflödighets afskaffande. Gifwen Stockholm den 3. junii årh 1720.

Kongl. maj:ts Ytterligare nådige Förordning Til hwarjehanda Yppig- och Öfwerflödighets afskaffande. Gifwen Stockholm i Råd-cammaren den 8. novembris 1731.

Kongl. Maj:ts Nådige Förordning, Emot Yppighet och Öfwerflöd. Gifwen Stockholm i Råd-Cammaren then 26. Junii 1766. Kongl.

Maj:ts Nådiga Förordning, Til hämmande af Yppighet och Öfwerflöd. Gifwen Stockholms Slott den 1 Januarii 1794.

Originalförordningar 1602-1840. Riksarkivet. Stockholm.

⁵⁹³ Pylkkänen 1982, 103; Norman 2010, 21.

viktigaste regleringsområden var textilier och kläder. Det var alltså både socialpolitiska och ekonomiska motiveringar som utgjorde grunderna för dräktförordningarna. Att leva över sitt stånd betydde att man levde lyxigt medan laglig styrning av människors konsumtion betydde att man strävade efter att behålla en hierarkisk samhällställning.⁵⁹⁴ Det var oerhört viktigt att den hierarkiska ordning som var rådande i tidigmodern tid var tydligt synbar i vardagen. Igenkännbarhetens betydelse och en umgängesordning som var följden av alla överflödsförordningar reglerade inte bara människors kläder utan också deras beteenden.⁵⁹⁵

I praktiken innehöll överflödsförordningarna bestämmelser om vilka tyger och tillbehör som var tillåtna och hur dräkter som var tillåtna att bäras skulle se ut. Förordningarnas specifikationer nådde ända till dräkternas konstruktion och dekoration. Dessa förordningar var i längden omöjliga att övervaka, att upprätthålla en absolut ståndsskillnad i klädseln var inte möjligt. I dagens läge har 1700-tals överflödsförordningar en annan funktion och enligt Pernilla Rasmussen (2010) påbjuder dessa en indirekt inblick i ett visst århundrades tankevärld av mode och kläder.⁵⁹⁶

Ett sätt att övervaka olika bestämmelser var t.ex. att betala skatt för att få använda ett visst klädesplagg. Några av de få bevarade dokument som finns att tillgå bevisar att även Österbotten och Gamlakarleby socken nåddes av olika bestämmelser, förordningar och skatter. Dessa dokument är från åren 1732, 1733 och 1734 då fruntimmer i Gamlakarleby, Jakobstad och Vasa städer betalade skatt för att bära styvkjolar som gav formen till deras kjolar i robe-dräkter. Styvkjolen, som blev modern i Europa ca 1710, dominerade kvinnornas mode under ett halft sekel. Styvkjolen hörde först till hovdräkten och i överflödsförordningen från år 1731 tilläts dess användning endast av högreståndsdamer men borgardamerna protesterade mot förordningen så starkt att styvkjolen endast förbjöds helt för allmogekvinnor, tjänstefolk och soldathustrur. De övriga borgardamerna fick bära en styvkjol om de betalade en silverdalers skatt i samband med mantalsröntan.⁵⁹⁷

I Gamlakarleby stad hade åtta fruntimmer angivit att de ägde en styvkjol år 1732 och tolv fruntimmer år 1733, bland dem herr tullnär Ekbergs fru och döttrar Helena och Catharina (3 silverdaler) samt rådman Lorens Steens hustru och döttrar Catharina och Anna Maria (3 silverdaler). År 1734 var det motsvarande antalet 15 och ett av namnen fäste min uppmärksamhet: *Jungfru Brita Ahla*. Hennes far, Daniel Ahla, stadens högst beskattade borgare, hade dött tre år tidigare⁵⁹⁸ och av någon anledning fick hans dotter agera själv fast hon var bara 17 år gammal. Det motsvarande antalet styvkjolar i Vasa stad år 1733 var 43 stycken men i Vasa namngavs inte damerna, utan det var deras män som hade

⁵⁹⁴ Lönnqvist 1991, 34; Ek 1959, 100-105; Norman 2010, 4; Jonsson och Runefelt 2006, 333.

⁵⁹⁵ Runefelt 2011, 1.

⁵⁹⁶ Ek 1959, 100-105; Rasmussen 2010, 41-42, 45.

⁵⁹⁷ Ewing 1978, 43-45; Pylkkänen 1982, 97; Brown 1991, 77; Franck 1997, 150.

⁵⁹⁸ Gamlakarleby stads församling. Mikrokort 499 224/495 Döpta, Döda, Vigda 1C1 1657-1749. Karleby stadsbibliotek-landskapsbibliotek.

uppgivit att deras fruar bar en beskattad kjol.⁵⁹⁹ Styvkjolen blev gammalmodig på 1760-talet och returnerades till hovdräkten i överflödsförordningen år 1766.⁶⁰⁰ (Se Bild 22)

Bild 22 Styvkjol från 1730-talet

Brita Ahla i sin styvkjol på 1730-talet. Illustration: Ina Nordberg 2016.

Ibland har kläderna bevarats otroligt länge. För en ung flicka som Brita Ahla var en styvkjol förmodligen ett viktigt klädesplagg eftersom kjolen ännu 54 år senare fanns uppptecknad i hennes bouppteckning men nu under rubriken *Diverse*. I överflödsförordningen från år 1766 fick styvkjolen användas endast med hovdräkten som var en enhetlig dräkt vid Sveriges hov⁶⁰¹. Brita Ahla fick alltså inte använda den omdiskuterade kjolen efter 1766 men hennes barnbarn Fredric

⁵⁹⁹ Läänintilit. Pohjanmaan läänin tilejä. Asiakirjat. Tositekirja 1732–1732 (9305). <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=12917299> jakso: 835 (GambleCarleby stad) Digitalarkivet. Arkivverket. Hämtad 24.3.2014.

Läänintilit. Pohjanmaan läänin tilejä. Asiakirjat. Tositekirja 1733–1733 (9308 b). <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=12928957> (jakso: 970 Gamble Carleby stad). Digitalarkivet. Arkivverket. Hämtad 24.3.2014.

Läänintilit. Pohjanmaan läänin tilejä. Asiakirjat. Tositekirja 1734–1734 (9311). <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=10670232> jakso: 2327 (Gamle Carleby stad). Digitalarkivet. Arkivverket. Hämtad 24.3.2014.

Läänintilit. Pohjanmaan läänin tilejä. Asiakirjat. Tositekirja 1733–1733 (9308b). <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=12929043> jakso:1055 (Vasa stad). Digitalarkivet. Arkivverket. Hämtad 24.3.2014.

⁶⁰⁰ Pylkkänen 1982, 98.

⁶⁰¹ Pylkkänen 1982, 98

och Brita Maria Möller fick ärva kjolen år 1800⁶⁰². Dess fortsatta historia framgår inte ur mitt studiematerial.

1700-tals borgardamer var med i den virvelvind av mode som trots alla bestämmelser och förordningar var omöjlig att kontrollera. De ledande i samhället hade som uppgift att följa med sin tid. I Sverige var det naturligtvis i första hand kungahuset och hovet. I Finland var det adeln (i den mån som den var representerad i Finland), prästerskapet och borgare som hade vissa representativa plikter som förutsatte att de skulle följa med sin tid.

I Helsingfors ordnades år 1739 en stämpling av kläder som var tillverkade av utländskt material. Detta berodde på att i överflödsförordningen från år 1731 förbjöds import av utländska brokiga sidentyger och år 1739 förbjöds uppköp, försäljning och bruk av dessa tyger. För att kunna övervaka påbudet skulle kläderna uppvisas på stadens rådhus. I Helsingfors stämplades 1739–40 både dam- och herrkläder, t.ex. kläder ägda av fruar till stadens ämbetsmän och tjänare, kyrkans och skolans tjänare samt handelsmän men också kläder burna av hantverkare, stadens allmoge samt tjänstefolket hos borgarskapet och hantverkarna.⁶⁰³ Förordningen hade utfärdats för att gynna den inhemska industrin och en stämpling utfördes med största sannolikhet också i Gamlakarleby stad men tyvärr har inget protokoll från ett sådant tillfälle bevarats.

Vi behöver kläder för att dölja och värma men också för att omge vår kropp med olika slags material i olika draperingar och snitt. Den europeiska klädseln har en fenomenologisk och estetisk sida medan den samtidigt är en symbol för makt och skönhet. Att formge kläder är inte bara en konst av att klippa och forma utan också "en kulturell idé och social process" och genom olika snitt och material skulle klädedräkten "sätta envar i hans stånd".⁶⁰⁴ I vårt kalla klimat gör klädernas praktiska funktion dem oundvikliga eftersom vi behöver dem varje dag på ett eller annat sätt men att värma är inte deras enda funktion. Via klädseln kan man identifiera bärarens ålder, kön, civilstånd, yrke, sociala tillhörighet och ekonomiska förmåga⁶⁰⁵. Utöver dessa funktioner har den europeiska klädseln eller närmare sagt det europeiska modet redan från 1500-talet haft ytterligare åtminstone en uppgift: att förändra eller "korrigera" människokroppen⁶⁰⁶. Ur dagens perspektiv sett är det korsetterade livet med sina valfiskben eller vidjor som formade hela kroppshållningen hos kvinnan den mest iögonfallande drag.

Vårt mode har sin början i 1500-talets Europa medan städernas hantverkare var de första som angav moderiktningar genom att sy modedräkter för adeln, prästerskapet och borgare. I det europeiska ståndssamhället kunde man genom att vara klädd eller oklädd⁶⁰⁷, klä sig "passande" eller "opassande" antingen godkänna eller rubba, upprätthålla eller utmana en samhällsordning eller de

⁶⁰² Delning efter Brita Ahla 28.11.1800. Gamlakarleby stads magistrats och rådstuvurätt. Bouppteckningar 1780–1803. Mikrofilm UK 1612. RAV.

⁶⁰³ Lönnqvist 1991, 34, 38-55.

⁶⁰⁴ MacNeal 2010, 33; Hazelius-Berg 1952, 7.

⁶⁰⁵ Ulväng 2012, 12.

⁶⁰⁶ Lönnqvist 2008, 69.

⁶⁰⁷ Klädd dräkt = den lagstadgade formella dräkten. Oklädd dräkt = övrig klädsel som kunde inom borgerskapet vara den finaste dräkten. Rasmussen 2010, 52-54.

gränser som finns i samhället. I sin studie av 1600- och 1700-talens modedräkter poängterar Gunnel Hazelius-Berg att folkdräkt inte var allmogens enda klädsel och modedräkt var inte heller de övriga medborgarnas vardagsdräkt.⁶⁰⁸

Klädernas ekonomiska värde

I min studie om bondekvinnors och borgardamers kläder och modemedvetenhet har jag alltså valt den mikrohistoriska infallsvinkeln och det etnologiska klädforskningens synvinkel. För att studera dessa kvinnors sätt att klä sig har jag tillämpat jämförande analys av deras klädförteckningar som helhet. De ledtrådar som leder till denna analys är skillnader mellan dräkternas material och användning av vissa klädesplagg som kan uppfattas som symbolladdade. Dessa klädesplagg är t.ex. förkläden och huvudbonader.⁶⁰⁹ De två mest grundläggande skillnaderna av dessa två gruppers kläder ligger ändå enligt Carolina Brown (2007) i klädernas värde och funktion där klädernas kvalitet, ursprung, färger, dekorationer och mängden kläder fastställer klädernas ekonomiska värde medan klädernas funktion beror på rörligheten, kjollängden, förkläden som skyddande plagg, klackhöjden på skor och huvudbonadens modell.⁶¹⁰ Jag studerar borgardamers kläder med tanke på dessa skillnader.

I bouppteckningarna efter borgardamerna i Gamlakarleby stad dominerar importerade tyger. Siden var det mest eftertraktade materialet som importerades från Kina, Ostindien och Frankrike men som också vävdes i svenska sidenväverier 1739–1765. De benämningar på olika sidensorter som har upptecknats i borgardamernas bouppteckningar under senare delen av 1700-talet är bordalou (åtta plagg), satin (20 plagg), taft (24 plagg), triumphant (14 plagg), padesoy (elva plagg), ras de sicile (nio plagg), armosin eller armsiden (25 plagg), drougett eller droguet (ett plagg) och brokad (två plagg). I ett fall fanns också två plagg av halvsiden⁶¹¹ och i ett fall tre plagg av sidenbast⁶¹².

Av andra tygsorter var flor, damast, sammet, kattun, kammarduk, nättelduk och bomull de vanligaste medan kamlott och sars blev vanliga på 1760-talet. Bomullstyger importerades först från Asien men produktionen av bomullstyger i stora mängder var tillhanda redan från 1700-talets början i norra Italien, Schweiz, södra Tyskland, Westfalen, Rehnlandet, Hamburg och hela Holland.⁶¹³ Kläde användes mest till kjolar medan linne tycks ha varit mera sällsynt. Att linneplagg skulle ha varit sällsynta stämmer inte men det plagg som kom närmast hyn, en linneskjorta eller en linnesärk⁶¹⁴ upptecknades sällan i bouppteckningarna.

⁶⁰⁸ Hazelius-Berg 1952, 9.

⁶⁰⁹ Liby 2011, 6.

⁶¹⁰ Brown 2007, 423.

⁶¹¹ Halvsiden = siden + en råvara (bomull, linne, ull etc.) Aldman 2008, 215.

⁶¹² Sidenbast = silke + kamelhår. Aldman 2008, 198.

⁶¹³ Aldman 2008, 85-86; Kerridge 1985, 221.

⁶¹⁴ Upptecknades t.ex. *2 dussin qvins lintyg 48 daler kopparmynt (5G/60)*.

Det andra kriteriet som har att göra med klädernas ekonomiska värde är deras färger. I de tolv bouppteckningarna efter borgardamer (och i två damers klädförteckningar i bouppteckningar efter deras äkta män) i Gamlakarleby stad som hörde till mitt studiematerial har angivits färgen för 376 plagg. I de enfärgade plaggen är den svarta färgen dominerande eftersom 114 av plaggen (30,3 %) är svarta. Den vita och den röda färgen nämns i 38 respektive 35 fall medan de näst allmänna färgerna är blå (28 st.) och brun (21 st.). I bouppteckningarna namnges tydligt tolv olika färger medan plaggen är randiga i 30 fall. I tre fall är plaggen kulörta, i fyra fall rosiga och i två fall blomerade men dessa benämningar är ytterst diffusa. Det fanns också tvåfärgade plagg vilka namngavs som grön och röd, blå och vit, blå och röd, röd och vit, svart och vit, gul och röd, gul och vit, gul och brun, violett och vit samt grå och vit. De tryckta tygerna namngavs efter bottenfärgen som vitbottnig, blåbottnig, gulbottnig eller brunbottnig och randiga plaggen namngavs antingen endast som randiga eller som i fem fall som vit-, blå- eller rödrandiga. Färgskalan var rik i borgardamernas klädsel under 1700-talets senare hälft i Gamlakarleby stad även om den svarta färgen dominerade. (Se Bild 23)

Bild 23 Brita Ahla i sin robe-dräkt 1750

Enligt Johan Brunlöfs bouppteckning ägde Brita Ahla två robe-dräkter år 1751. Den ena var hennes svarta brudklänning och den andra var en ny robe-dräkt av röd damast, värd 120 daler kopparmynt (M9G/50). Illustration: Ina Nordberg 2012.

Den tredje viktiga markören av klädernas ekonomiska värde är enligt Carolina Brown (2007) klädernas dekorationer. Hur man dekorerade sina kläder på 1700-talets senare hälft i Gamlakarleby stad framgår inte tydligt i borgardamernas bouppteckningar. Brita Ahla hade två stycken bröstrosor som var värda åtta skillingar och en gammal sidentröja med *gullbroderi* som var värd 16 skillingar (9G/90) men för övrigt innehöll alla de ifrågavarande bouppteckningarna endast fem broderade bröstklappar och två påsydda nätteldukshalsdukar⁶¹⁵ och deras värde var endast 2-6 daler kopparmynt eller två skillingar. Maria Ahlas påsydda vita nopkinskjol som var värd 30 daler kopparmynt, svarta sidentygs stickade kjol och hennes röda stickade sidensarskjol som var delar av hennes modedräkter och värda ca 50 daler kopparmynt var de enda anteckningarna av kjolarnas dekorerings (6G/60). Den vita påsydda nopkinskjolen hade Maria Ahla eventuellt burit till sin *gula påtryckta sidensarspäls* för enligt Riitta Pylkkänen (1982) hade en sådan kombination varit möjlig⁶¹⁶.

För att skapa en helhetsbild av hur borgardamerna dekorerade sina kläder i Gamlakarleby stad under 1700-talets senare hälft kräver en närläsning av damernas klädförteckningar om och om igen. Till 1700-talsmode hörde inte enbart tröjor, koftor, kjolar och pälsar utan en hel del accessoarer som kunde vara från ett par lösärmar till olika manchetter, olika kragar, bröst- och halsremсор med eller utan spets eller halsfräs d.v.s. en motvecksremsa med en pie eller pje⁶¹⁷ i kanten och dessa fungerade som dekorationer i olika kombinationer. En viktig del av klädseln var halsdukar eller halskläden, servietter eller näsdukar som de också kallades och deras roll i borgardamernas klädsel var oftast prydnad.

Det sista kriteriet i frågan om klädernas ekonomiska värde är mängden kläder. Jag har upplevt det problematiskt att studera mängden kläder i borgardamernas bouppteckningar eftersom deras klädförteckningar är så olika. Som jag redan har konstaterat är bouppteckningarna å ena sidan fullständiga å andra sidan bristfälliga. Oftast var det inte föremålets storlek utan dess värde som avgjorde om föremålet upptecknades i en bouppteckning⁶¹⁸ och detta syns tydligt i dessa borgardamers klädförteckningar. Antalet upptecknade plagg varierar från tio till 132 medan deras sammanlagda värde inte varierar väsentligt eftersom endast de dyrbaraste plaggen har antecknats i de bristfälligaste klädförteckningarna. Linnesärkar fattas medan skor, strumpor, vantar och handskar har upptecknats i hälften av fallen. Borgardamernas bouppteckningar är bristfälliga och har sina luckor men vissa klädesplagg, även obrukbara, kunde ändå upptecknas och värderas. Brita Ahlas nätteldukshalsduk som var söndrig, värderades till tre daler kopparmynt men hennes gamla gula stoppade damasttröja och stycke med spets som var obrukbara och därför värdelösa, togs ändå med i hennes mans bouppteckning och följaktligen ökade hennes

⁶¹⁵ Nettelduk, senare nättelduk = tunt linne men redovisats som halvsiden i tulltaxorna. Ursprungligen ett tunt orientaliskt tyg av näselfibrer. Aldman 2008, 218.

⁶¹⁶ Pylkkänen 1982, 119.

⁶¹⁷ Pje eller piie = ett slags (knypplät l. drejat el. vävt) smalt band el. snöre av silke el. dyl., anbringat el. avsett att anbringas som prydnad på klädesplagg. SAOB. www.saob.se sökord: pje. Hämtad 29.8.2016; Pylkkänen 1982, 246.

⁶¹⁸ Bringéus 1974, 11-12.

klädmängd. (9G/50) Borgardamernas klädförteckningar är alltså i vissa avseenden bristfälliga, där endast föremålets värde har varit avgörande men i vissa avseenden fullständiga där också obrukbara kläder har antecknats. (Se Tabell 11)

Tabell 11 Mängden kläder och klädernas värde

Borgardamer	Mängden kläder	Åldern	Klädernas värde i daler kopparmynt	Klädernas värde i riksdaler
1G/40	44	84	671:8	ca 37
2G/50	26	63	402:-	ca 22
3G/50	33	27	785:-	ca 44
4G/50	18	63	9:169	ca 55
5G/60	132	42	1426:16	ca 79
*M6G/60	17	38	1136:-	ca 63
6G/70	52	43	948:8	ca 53
7G/80	62	42	ca 1926	107:-:-
8G/90	10	27	ca 486	27:-:-
**M9G/50	31	33	587:8	ca 33
9G/90	97	74 änka	ca 1026	57:24:11
10G/90	25	76	ca 144	8:14:-
11G/90	27	86 änka	ca 1044	58:36:-
12G/90	87	32	ca 2034	113:16:-

Mängden kläder och klädernas värde i borgardamernas bouppteckningar 1740–1800 i Gamlakarleby stad. Klädernas värde har räknats både i daler kopparmynt och riksdaler.

*Zacharias Waldings (Maria Ahlas första mans) bouppteckning.

** Johan Brunlöfs (Brita Ahlas första mans) bouppteckning.

Klädernas funktion

En borgardam som hörde till den s.k. ledighetsklassen hade pigor och drängar som huvudsakligen uträttade det arbete som utfördes i ett hushåll. Enligt Gamlakarleby stadsförsamlings kommunionböcker har de tolv borgardamer som hörde till mitt studiematerial haft både ekonomiska resurser och pigor och drängar till sitt förfogande för att kunna genomföra den livsstil och bära sådana kläder som Thorstein Veblen (1857–1929) senare har fastställt i sin teori om ledighetsklassens liv, att klädernas funktion var att intyga att deras bärare inte behövde arbeta för sitt uppehälle. Att klädernas bärare kunde slösa pengar både frimodigt och oekonomiskt på kläder som inte enbart var dyra utan också opraktiska var ett bevis på ägarens ekonomiska och sociala ställning. Att kläderna också var rena, obefläckade och släta var ett sätt att bevisa ens totala frigörelse från den produktionsprocess som innebär hårt arbete men också mänsklig nytta.⁶¹⁹

⁶¹⁹ Veblen 2002, 96.

Kläderna som representerade det nyaste modet var både dyra och opraktiska kommer tydligt fram ur mitt studiematerial men hur fullständigt dessa borgardamer kunde tillämpa ledighetsklassens livsstil och deras skrytkonsumtion är svårt att bevisa. För att få fram någonting om damernas livsstil och klädernas funktion har jag i bouppteckningarna studerat benämningar och beskrivningar på klädesplaggen. Benämningarna avslöjar inte direkt deras funktion så för att få fram skillnaderna mellan bondekvinnors och borgardamers kläder ur deras klädförteckningar behövs utöver en närläsning av benämningarna på kläderna också studier av klädernas utseende och i viss mån också deras sömnadssätt. I min studie har jag delat in borgardamers kläder enligt deras funktion som enligt Carolina Brown (2007) beror på plaggens rörlighet, kjolens längd, förklädens betydelse som skyddande plagg, klackhöjden på skor och huvudbonadens modell.

Det första kriteriet eller plaggens rörlighet var en mycket viktig aspekt i det hierarkiska 1700-talssamhället. Att kunna särskilja och bekräfta sin ställning var beroende av ens kläder och accessoarer men också av ens kropp.⁶²⁰ En borgardam som inte behövde arbeta för sitt uppehälle var hårt snörd av sin korsett som gjorde livet smalt och drog axlarna bakåt så ryggen blev rak. Klänningsärmarna var snäva, ärmhålen var trånga men "... ett kontrollerat och elegant yttre ansågs avspegla ett civiliserat inre"⁶²¹. I Brita Ahlas bouppteckning från år 1790 har antecknats *en svart ras de sicile robe med trompeuse*, värd tio riksdaler och *en dito padesoy do* värd 6:32 riksdaler. Ordet *trompeuse* förekommer endast i denna bouppteckning och betyder dräktens lösa framdel som liknade ett förkläde.⁶²²

Dräkten var alltså en robe à la Française, den franska roben som blev modern i Finland på 1770-talet. Överdelen som var hellång var öppen mitt fram och hade två par långa ryggveck som veckades utåt mot sidorna. Till dräkten hörde en lång kjol som ofta syddes av samma tyg som den åtsittande, snörade överdelen så helheten uppfattades ofta som ett enda plagg. I Brita Ahlas klädförteckning har också antecknats *två par vita punjetter*⁶²³ som var värda fyra skillingar, *två par manchetter och en rimsa*, värda sex skillingar och som med största sannolikhet var delar av hennes dräkt eftersom det till den franska roben hörde smala, trekvartslånga ärmor som hade vida manchetter och under dem ännu volangformade underärmar.⁶²⁴ Brita Ahlas klädförteckning saknar en dekorerad triangelformad bröstlapp som oftast nålades eller tråcklades på plats men under sin kjol bar hon en av sina fyra stadiga underkjolar d.v.s. stubbar. (9G/90)

Det andra kriteriet är kjolens längd som inte nämns i dessa borgardamers klädförteckningar men vi vet p.g.a. bevarade klädesplagg att deras kjolar var långa. Kjolen var en fast del av en modedräkt och ett grundläggande plagg i

⁶²⁰ Brown 2007, 390.

⁶²¹ Brown 2007, 405.

⁶²² Pylkkänen 1982, 137.

⁶²³ Punjett = handkrås eller ärmlinring av mera dekorativ art. SAOB. www.saob.se sökord: punjett. Hämtad 28.8.2016.

⁶²⁴ Hammar & Rasmussen 2001, 40.

damernas klädsel även om den fick sin form av olika, ibland många underkjolar. En borgardams kjol var fotsid och bred: 96-106 cm lång och 280-360 cm bred, sydd av fem hela våder medan kjolens vidd veckades i efterveck i midjan och syddes fast i en midjelinning. Kjolen hade sprund i sidor, ibland också mitt fram.⁶²⁵

Kjolens längd och klackhöjden på skor förknippas ofta men deras relation framgår inte heller av de borgardamers bouppteckningar som hörde till mitt studiematerial. Att skorna skulle vara högklackade nämns inte men de var höga och att klacken satt nästan mitt under skon var typiskt på 1700-talet⁶²⁶. Klackhöjden varierade från hög till lägre mot 1700-talets slut efter de rådande modetrenderna och även tofflorna hade klack men kunde också vara helt klacklösa.⁶²⁷

Skorna nämndes endast i fem bouppteckningar⁶²⁸ men det var inte exceptionellt eftersom i hela Finland har skor antecknats endast i 50 % av högreståndsdamers klädförteckningar⁶²⁹. De skor som har antecknats täcker ändå i stort sett det urval av skodon som var moderna på 1700-talets senare hälft fast de antecknades som *brukade* eller *gamla skor* men *skor med spänne* nämns inte. Maria Ahlas *gamla lappskor*, värda 16 öre (6G/70), var allmänna bland borgare både i städerna och på landsbygden⁶³⁰ men å andra sidan representerade Christina Lithéns nya röda tofflor d.v.s. skor utan bakkappa som var värda fyra daler kopparmynt, de modernaste överflödsartefakterna. (5G/60) Dessa tofflor var ofta tillverkade av siden, var dekorerade och hade olika läster⁶³¹ för höger och vänster sko.⁶³² Brita Ahlas svarta tygskor hörde till hennes änkedräkt (9B/90).

Förklädenas roll i borgardamernas klädsel framgår i de flesta fall och jag bedömer den som pryddande men några förkläden som kan bedömas som skyddande, som t.ex. två linneförkläden, värda 24 skillingar i Brita Ahlas bouppteckning (9G/90), har upptecknats först på 1790-talet. Förklädena var till antalet från inga alls till 14 stycken och sydda av bordalou, rask, armosin, taft samt kattun, bomull, lärft, linne, gingang, brocherat kammarduk, nättelduk, skirduk⁶³³, bast och tryckflor. I Johan Brunlöfs bouppteckning har antecknats att hans änka, Brita Ahla, hade *ett nytt vitt tafts knäförkläde med gult påsytt* värt 24 daler kopparmynt (9G/50). Brita Ahlas förkläde var speciellt och hörde förmodligen till hennes nya röda damast robe-dräkt men var redan på 1750-talet gammalmodigt om man betraktar det ur Europas synvinkel.⁶³⁴

⁶²⁵ Pylkkänen 1982, 95; Eldvik 2014, 67-68.

⁶²⁶ Pylkkänen 1982, 341; Swann 2001, 146, 168; Broby-Johansen 1953, 165.

⁶²⁷ Pylkkänen 1982, 341.

⁶²⁸ 1G/40, 5G/60, 6G/70, 9G/90, 10G/90.

⁶²⁹ Pylkkänen 1982, 341.

⁶³⁰ Pylkkänen 1982, 347.

⁶³¹ På 1700-talet var det vanligt att skomakaren använde samma läst till ett skopar. Skorna formades i användning.

⁶³² Pylkkänen 1982, 346.

⁶³³ Skirduk (schier duk) = en slöjliknande linnelärft. Aldman 2008, 227.

⁶³⁴ Pylkkänen 1982, 253.

Det sista kriteriet i klädernas funktion är huvudbonadens modell och här bjuder borgardamernas bouppteckningar på variation utan dess like. Mössor, huvor, huvor med krage, långhuvor, karpusar⁶³⁵, uppsatta mössor, konkaronger⁶³⁶, bindmössor, natthilkor, nattmössor och hattar har upptecknats i varje bouppteckning. Christina Lithéns klädförteckning innehåller tre huvor, två karpusar, sju mössor, tre uppsatta mössor och två hattar som tillsammans var värda 68 daler kopparmynt (5G/60). Margareta Wings svarta sammetskarpus var värd 50 daler kopparmynt och hennes röda sammetskarpus med hermeliner var värd tolv daler kopparmynt. Hon hade ytterligare en kort huva som var dekorerad med spets och värd 14 daler kopparmynt medan hennes violetta sammetsmössa med spets var värd sex daler kopparmynt. De vanligaste huvudbonaderna under 1700-talets senare hälft som borgardamerna bar i Gamlakarleby stad var olika mössor av siden eller sammet. De var s.k. styckemössor med en spets eller en vit skild tygremsa framtill och för utebruk olika huvor som också var av siden eller sammet samt dekorerade med spetsar. För inomhusbruk fanns olika uppsatta mössor, nattmössor och natthilkor. På 1700-talet gick en kvinna inte barhuvad, inte ens hemma.

Fru Johanna Sinius' klädinnehav

Som jag redan tidigare har konstaterat innehåller mitt studiematerial både fullständiga och bristfälliga klädförteckningar. Ett av de fullständigaste dokument är fru Christina Lithéns klädförteckning (132 plagg) som jag redan delvist har presenterat men jag har valt att ytterligare presentera fru Johanna Gustava Sinius' (1763–1795) bouppteckning från år 1796 samt hennes klädförteckning som innehåller 91 plagg. Min studie av hennes kläder utgör ett konkret exempel på en borgardams kläders ekonomiska värde och dessa kläders funktion. Johanna Gustava Sinius' klädförteckning är inte den fullständigaste av de klädförteckningar som hörde till mitt studiematerial. Hela hennes bouppteckning är ändå ett exempel på en mycket utförlig redovisning av hennes fasta och lösa egendom samt egendomens delning.

Christina Lithén och Johanna Sinius var medlemmar av samma familj men inte samtidigt. Ett år efter att Johan Rahms hustru, Christina Lithén hade dött gifte han sig med Johanna Lovisa Harnach i Uleåborg⁶³⁷. Johan Rahms nya hustru var änka efter råd- och handelsmannen Gabriel Sinius (1706–1766)

⁶³⁵ Karpus = en huvudbonad för vinterbruk, i sht för resor avsedd, varm, vanl. skinnfodrad huvudbonad med nedfällbart skydd för såväl näsa o. mun som hals o. skuldror o. stundom äv. bröstet (stundom äv. bl. för öronen), använd i sht av män, stundom äv. av kvinnor. SAOB. www.saob.se sökord: karpus. Hämtad 28.8.2016.

⁶³⁶ Konkarong = ett slags fruntimmersmössa med en mängd veckade krus, uppburna av en stålträdsställning. SAOB. www.saob.se sökord: konkarong. Hämtad 28.8.2016.

⁶³⁷ Uleåborgs domkyrkoförsamling - Oulun tuomiokirkkoseurakunta - vigda. Åren 1769-1769. Genealogiska samfundet i Finland. www.genealogia.fi Historiaböcker/HisKi. Hämtad 26.7.2016.

och Johanna Lovisa Harnach flyttade år 1769 till Gamlakarleby stad med sin sexåriga dotter, Johanna Gustava Sinius. Johan Rahms fosterdotter växte upp med hans och Christina Lithéns tre barn och den nya familjen utökades ytterligare med en dotter och två söner.⁶³⁸

Johanna Gustava Sinius gifte sig år 1784 i Gamlakarleby stad med handelsmannen Charles Sovelius som samma år flyttade från Uleåborg till Gamlakarleby och blev sedan borgmästare i sin nya hemstad.⁶³⁹ Äktenskapet varade endast elva år eftersom Johanna Sinius dog 32 år gammal i Himango år 1795. Hon hade fött fyra barn av vilka den yngsta, Lovisa Charlotta hade dött sju månader gammal år 1793⁶⁴⁰ så Johanna Sinius lämnade efter sig sin man och tre barn, sönerna Niclas Fredrik elva år och Johan Gabriel nio år samt dottern Johanna Elisabet sex år gammal.⁶⁴¹ Efter den avlidne hölls ett bouppteckningstillfälle den 11 maj 1796. Närvarande var borgmästaren Anders Söderlund, rådmän Isaac Carlman och Herman Johan Reinius, stadskassören Johan Nicklas Keckman, guldsmeden Michel Chorin, rådmän Hans Kiemmer och *För dessa omyndiga barn till att vid detta tillfälle bevaka och iakttaga deras rätt, instälte nu uppå kallelse deras moder broder handelsmannen Carl Fredrich Rahm samt mosters man handelsmannen Jean Kyntzell.* (12G/90)

Johanna Gustava Sinius bouppteckning innehåller den fasta egendomen som bestod bl.a. av två gårdar i stadens fjärde kvarter, uthus, åkrar och ängar, en halv lott i Kalajoki beckbruk, slupen Johanna Gustava, 3/32 i skeppet Argo och 3/64 i skeppet Solertia. Den lösa egendomen bestod bl.a. av guld och juveler, silver, kontanta pengar, möbler och husgeråd, koppar-, mässings-, tenn- och järnsaker, porslin och glas, linne-, säng- och *kvins* gångkläder, kreatur, kör- och åkerredskap, handelsvaror, böcker och infordringar. I Johanna Gustava Sinius' bouppteckning finns också antecknat de handelsvaror som hörde till hennes mans krambod. Där fanns bl.a. 567 tunnor tjära, 62 tunnor salt strömming, talg, saltkött, kohudar och fårskin men också 30 alnar gult nankin, två alnar ljusgrönt bordalou, 24 alnar ljusblått band och tio alnar mörkblått band, åtta alnar raumospetsar⁶⁴² och 44 st. blåblommiga linnedukar. Affärens tygsortiment var ändå relativt blygsamt jämfört med tygsortimentet i t.ex. Matts Lithéns krambod år 1782.

Klädförteckningens slutsumma, 113:16:- riksdaler utgjorde 1,73 % av hela bouppteckningens slutsumma som var 6536: 4:8 riksdaler. Charles Sovelius' kläder värderades till 50 riksdaler. Under bouppteckningstillfället hade

⁶³⁸ Kokkolan seurakunta. Kokkolan seurakunnan arkisto. Pää- ja rippikirjat. Rippikirjat 1768-1771. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8242144> jakso: 4; Rippikirjat 1772-1777. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8242249> jakso: 5. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtade 26.7.2016.

⁶³⁹ Gamlakarleby stadsförsamlings kommunionböcker. Mikrokort 41 224/495 1784-1790 I Aa7. Kokkola 01. Karleby stadsbibliotek.

⁶⁴⁰ Gamlakarleby - Kokkola - begravda. Åren 1793-1793. Genealogiska Samfundet i Finland. www.genealogia.fi Historieböcker/HisKi. Hämtad 4.8.2016.

⁶⁴¹ Familjen bodde först i andra kvarteret i Gamlakarleby stad och ägde senare gården nr 21 i fjärde kvarteret. Gamlakarleby stads församlings kommunionböcker. Mikrokort 41 224/495 1784-1790 I Aa 7 Kokkola 01; Mikrokort 48 224/495 1791-1797 I Aa 8 Kokkola 01. Karleby stadsbibliotek.

⁶⁴² Raumospetsar = knypplade spetsar tillverkade i Raumo, Finland.

antecknats *till minnes för framtiden vad barnen enskilt tillhöra*. Vart och ett av barnen fick pengar, var sin guldring, olika silverföremål, var sin bordduk och var sitt dynvar. Föremålen värderades ej eftersom de redan hade antecknats och värderats i deras mors bouppteckning. (12G/90)

Egendomens delning mellan änklungen och barnen utfördes en vecka senare, den 19 maj 1796. Både den fasta och lösa egendomen delades, också den avlidens kläder. Änklingens andel av sin avlidna hustrus kläder var 46 plagg, värda 56:8:- riksdaler, barnens andelar för vart och ett var 8-10 plagg, värda ca 18-19 riksdaler. Dottern Johanna som var sex år gammal fick en brunskiftande sidenkjol, en svart moerskjol och -tröja, en sidensars salopp d.v.s. en kort, ärmlös cape⁶⁴³, två visitkappor som var ärmlösa, korta, knälånga eller långa mantlar eller capes⁶⁴⁴, en grå och vit och en röd taftströja, en grå kamlottspäls med gråskinnsfoder, en gammal randig kattunströja och -kjol och en uppsatt mössa med tillhörande ask. Den äldsta sonen Nicklas fick bl.a. en brandgul sidenklädning och en vitrandig nättelduksklädning och sonen Johan bl.a. en triumfants sidenklädning med svart bordalousskrage och en äkta röd sidenpäls med hermelinsbräm. (12G/90)

Delningen av Johanna Sinius' klädinnehav utfördes oehört omsorgsfullt men barnen var alldeles för små för att kunna använda sin mors kläder. Ur hennes bouppteckning framgår inte klädernas fortsatta öde men om familjens småbarn hade fått arva kläder kunde de säljas på auktion eller sys om till passande plagg. Borgmästaren Charles Sovelius gifte sig två år senare med Maria Elisabet Carling⁶⁴⁵ och en vanlig praxis var att den nya hustruns klädinnehav utökades med den avlidna hustruns kläder. (12G/90)

Johanna Sinius' kläder var tillverkade av siden, perontyg, sidensars, taft, damast, nopkin, flor, nättelduk, nankin, kattun, bordalous och satin som alla var importerade tyger. Färgskalan i hennes klädskåp var rik och hon hade utöver nio svarta och fem röda plagg ännu nio enfärgade och sex tvåfärgade plagg. Johanna Sinius' värdefullaste kläder var en brandgul och en svart sidenklädning som värderades till åtta riksdaler var samt en grönskiftande sidenklädning värd sju riksdaler medan hennes mahognybyrå var värd 15 riksdaler och en ko var värd tre riksdaler.

I Johanna Sinius' klädförteckning beskrivs inte att hennes kläder var dekorerade eller att hon hade några lösa dekorationer att fästa vid sina kläder. Det enda dekorerade föremålet som har nämnts är en vacker påsydd sidensolfjäder värd tre riksdaler. Denna solfjäder samt de tre andra solfjädrarna som antecknats i slutet av Johanna Sinius' klädförteckning har jag inte tagit med då jag har räknat antalet kläder även om de under 1700-talet hörde till förnäma damers accessoarer. Solfjädrar var sällsynta eller antecknades sällan i borgardamers bouppteckningar i Gamlakarleby stad men de bör nämnas eftersom de hade en speciell roll i sällskapslivet. Med hjälp av

⁶⁴³ Pylkkänen 1982, 304-309.

⁶⁴⁴ Pylkkänen 1982, 313.

⁶⁴⁵ Gamlakarleby - Kokkola - vigda. Åren 1798-1798. Genealogiska Samfundet i Finland. www.genealogia.fi Historieböcker/HisKi. Hämtad 3.8.2016.

dem undervisades bl.a. gott uppförande.⁶⁴⁶ Med sina 91 plagg kommer Johanna Sinius som tredje efter Christina Lithén och hennes 132 plagg samt Brita Ahla med sina 97 plagg. Om Johanna Sinius klädförteckning skulle innehålla alla hennes huvudbonader, linneplagg, handskar, strumpor och skor skulle den vara en mycket fullständig beskrivning av 1790-talsmode i Gamlakarleby stad. Att klädernas värde är direkt jämförbart med deras antal är inte pålitligt eftersom klädförteckningarna är så olika och i en del har upptecknats alla rimsor och tyglappar medan i många andra har flera väsentliga plagg, som med största sannolikhet borde ha funnits med, lämnats bort.

Att bedöma klädernas funktion med Johanna Sinius' klädförteckning som utgångspunkt är intressant. Benämningar på de olika tygsorterna avslöjar att hennes kläder var sydda av importerade tyger men information om klädernas rörlighet, kjollängden, förklädes funktion som skyddande plagg, klackhöjden på skorna och modellen på huvudbonaden är svårare att få reda på. Styvkjolar som hade format borgardamernas kjolar under tiden 1740–1760 och inverkat starkt på rörligheten ersattes med stubbar som också formade kjolarna men gav bäraren större rörlighet eftersom de saknade styva järntråds-, rotting- eller valbensbågar. Johanna Gustava Sinius föddes 1763 så hon hade inte upplevt styvkjoltiden men hon hade fyra stubbar, den värdefullaste var värd en riksdaler och var tillverkad av ljusrött siden. Dessa stubbar använde hon under sina fem klädningar och 13 tröjdräkter. En tröjdräkt bestod av tröja (*lifkofta*) och kjol och enligt Riitta Pylkkänen (1982) förekommer den i bouppteckningarna redan på 1720-talet eller genast efter stora ofreden och ända till 1780-talet⁶⁴⁷. Tröjdräkten var en välbärgad borgardams vardagsdräkt men enskilda tröjor och kjolar förekom i alla bouppteckningar. Hur en borgardam rörde sig i sin stubb, dräkt och uppsatta mössa är inte så svårt att föreställa sig nu på 2000-talet. Kroppsligt arbete var uteslutet.

Förklädens roll som skyddande plagg är också ett av kriterierna då man studerar klädernas funktion. Johanna Gustava Sinius hade 13 förkläden av vilka fyra kattuns- och fem bomullsförkläden kan eventuellt kategoriseras som skyddande plagg medan ett tafts- och ett nättelduvsförkläde och två tryckflors spetsförkläden hade en tydlig prydnadsfunktion. Hennes sju uppsatta mössors roll var att pryda henne.(12G/90)

⁶⁴⁶ Pylkkänen 1982, 348.

⁶⁴⁷ Pylkkänen 1982, 214.

Bild 24 Sidentäcke

Sidentäcke som är sydd av en söndersprättad sidenklänning (JM 92-300) Jakobstads museum. Foto: Jens-Ole Hedman.

Johanna Gustava Sinius' bouppteckning är på sitt sätt fullständig eftersom den också innehåller en söndersprättad skiftande kamlottsklädning som hennes man fick ärva samt hennes fyra solfjädrar av vilka mannen fick ärva tre. Den är också bristfällig ty bland alla klädningarna, tröjdräkterna och pälsarna finns inte en enda lannesärk, inte ett enda par handskar eller vantar, inte ett enda par strumpor eller skor. Av huvudbonaderna har upptecknats endast *sju uppsatta mössor i sina fyra askar* medan t.ex. alla huvor, som hon antagligen hade, har lämnats bort. Hennes klädförteckning är ändå en manifestation på hennes mans ställning som handelsman och borgmästare och hennes egen roll som en igenkännbar rik borgarfru.

Sorg- och änkedräkter

Min infallsvinkel är mikrohistorisk och den innebär att jag alltid vänder blicken mot min huvudperson Maria Laiberg. Till mitt studiematerial hörde 13 bouppteckningar efter bondeänkor. Maria Laiberg var en av dem. Att hon var änka borde framgå av hennes klädförteckning och därför har jag studerat den med hänsyn till hennes änkestånd och jämfört hennes klädförteckning med de andra bondeänkornas samt två borgaränkors klädförteckningar. Maria Laiberg var den ena av de två yngsta bondeänkorna (42 år) medan de andra var mellan 52 och 88 år gamla och hade varit änkor från 1 till 26 år. De flesta eller åtta stycken hade varit änkor i över tio år.⁶⁴⁸

⁶⁴⁸ 11/50, 12/50, 15/60, 16/60, 18/60, 21/60, 24/69, 25/69, 27/70, 28/70, 35/70, 46/80, 5B/60.

Att mista sin man betydde att änkan sörjde honom resten av livet om hon inte gifte om sig. På 1700-talet var det inte märkligt att man hann med mer än ett äktenskap under en livstid. Om en nära anhörig hade dött hade man djup, hel eller full sorg som markerades med helt svarta kläder. Om den bortgångna var en fjärrare anhörig eller en god vän var det fråga om lätt, halv eller liten sorg som markerades med delvis svart klädsel.⁶⁴⁹

Enligt 1734 års lag var en kvinnas sorgetid efter sin man ett år och under den tid använde hon sorgkläder och som änka blev hennes sorgkläder hennes änkedräkt i fortsättningen. Svarta kläder var nödvändiga och behövdes livet ut men Maria Laibergs kläder kan inte direkt bedömas som en änkas kläder. Många av hennes klädesplagg saknar anteckningar om färger eller material men en armosinshuva, värd sex daler kopparmynt, en svart satinskjol, värd 24 daler kopparmynt och en gammal taftskofta, värd 18 daler kopparmynt, kan kategoriseras som markörer för hennes sorg. En svart solfjäder var också ett tecken på sorg men färgen på Maria Laibergs solfjäder har inte angivits. I hennes klädförteckning har antecknats 14 alnar flanell (84 daler kopparmynt) och om tyget var svart kunde det sys till en änkedräkt ty lämpliga tyger till en änkedräkt var svarta ylletyger som t.ex. kamlott, kläde, satin eller flanell⁶⁵⁰. Ur de tolv övriga bondeänkornas klädförteckningar framgår tydligt att de har antagit den roll och den klädsel som krävdes av en änka i ett ståndssamhälle. Dessa änkers kläder var mestadels av svart kläde men några grå, blå, bruna och gröna plagg har också upptecknats. Till dräkterna bars en svart mössa med ett slätt stycke, utan spets. Nio änkor hade ägt ett svart raskförkläde som antagligen motsvarade borgardamers svarta armosinsförkläden men fastän dessa bondekvinnors klädförteckningar inte är fullständiga får man en pålitlig bild av en änkas klädsel från 1700-talets senare hälft. I några bouppteckningar fanns ett eller två röda eller gula plagg och bland Maria Laibergs kläder fanns två randiga kjolar, en randig tröja, ett gulrandigt bastförkläde och en röd kamlots karpus. Dessa kläder användes kanske inte men de var värdefulla och viktiga delar av deras klädegendomar.

Döden gästade ofta inte bara bönderna utan också borgarna p.g.a. den höga barndödligheten. Att markera sorg med sina kläder betydde inte att man inte kunde vara modemedveten. Mitt studiematerial om tolv borgardamers bouppteckningar innehåller två bouppteckningar efter änkor. Brita Ahlas andra man, Samuel Möller hade dött redan 1761 och vid sin död 1790 hade Brita varit änka i 29 år. Sophia Freitag, som dog 1795, miste sin man Jacob Falander redan 1768 så hon hade varit änka i nästan 40 år. I dessa änkers klädförteckningar har upptecknats mörka kläder. Brita Ahla ägde svarta eller brunbottniga och vita kläder och Sophia Freitags kläder var också svarta, t.o.m. hennes stubb var svart medan hon också hade bruna, bruna och vita kläder och en rutig silkes Halsduk. I dessa två fall var det i alla fall fråga om änkedräkter eftersom damernas civilstånd var änka.

⁶⁴⁹ Pylkkänen 1982, 367.

⁶⁵⁰ Pylkkänen 1982, 367.

En borgardams sorgedräkt kunde vara av samma snitt som en modedräkt men i helsorg av svart ylletyg, svart kamlott eller svart flanell. I halvsorg syddes dräkterna av matta sidentyger: taft, moire och podesoi. De viktigaste markörerna var olika accessoarer som kragar, manchetter, huvudbonader och förkläden av vit lärft eller vit kammarduk eller batist. De vita förklädena dekorerades med breda fällar men ett svart armosinsförkläde användes också.⁶⁵¹ En grundlig närläsning av Brita Ahlas och Sophia Freitag's bouppteckningar ger en detaljerad bild av en änkas klädsel. Brita Ahlas vita punjetter eller veckade remsor kring ärmlinningarna, vita silkeshanskar, bröstrosor eller -rosetter, ett par svarta tygskor och hennes vita huvudbonad (fläbb)⁶⁵² eller en svart sidensars mössa med ett slätt stycke kompletterade hennes dräkt (9G/90). Sophia Freitag kunde variera sin änkedräkt med bruna kjolar och koftor men huvudfärgen var ändå svart. En svart sammets karpus, en svart sidensars salopp som var en rundskuren, kort, ärmlös kappa med kapuschong⁶⁵³ som hon kunde använda inomhus och ett vitt skirduks förkläde (11G/90) var också typiska för en änkedräkt från 1700-talets senare hälft. Dessa damers klädförteckningar tyder på att de var välklädda men också att de var igenkännbara som borgaränkor.

Mode i Gamlakarleby socken

I min studie är det fråga om skillnader och likheter mellan bondekvinnors och borgardamers klädsel som jag utforskar genom jämförande analys av deras klädförteckningar. Jag har bekantat mig med folkdräkter, folklig klädsel och folkligt mode från 1700-talets senare hälft genom bilder och texter som beskriver olika klädesplagg samt bouppteckningar som på sitt sätt beskriver kläder som bondekvinnor ägde. I mitt studiematerial finns benämningar på plagg, deras material och färger som bekräftar, fast ibland bristfälligt, hurdana kläder 1700-tals bondekvinnor i Gamlakarleby socken bar.

Jag har beskrivit borgardamers klädsel med tanke på deras ekonomiska värde och deras funktion. För att beskriva hur bondekvinnor i Gamlakarleby socken klädde sig och för att jämföra bondekvinnors klädsel med borgardamers klädsel utgår jag från samma kriterier d.v.s. klädernas ekonomiska värde som beror på deras kvalitet, ursprung, färger, dekorationer och mängden kläder. Det andra jämförelsekriteriet, klädernas funktion, bedöms utifrån plaggens rörlighet, kjolens längd, förklädens betydelse som skyddande plagg, klackhöjden på skor och modellen på huvudbonaden.⁶⁵⁴

Jag har redan tidigare beskrivit Maria Laibergs klädinnehav och jämfört det med fru Christina Lithéns klädegenom. Maria Laibergs kläder väckte min uppmärksamhet bland bondekvinnors klädinnehav men för en närmare studie

⁶⁵¹ Pyllkänen 1982, 367.

⁶⁵² En huvudbonad med två långa ändar med breda fällar fallande ned åt båda sidorna av huvudet med nedhängande snibb över pannan. Lönnqvist 2013, 22; Wacklin 1974, 176.

⁶⁵³ SAOB. www.saob.se sökord: salopp.

⁶⁵⁴ Brown 2007, 423.

av Maria Laibergs kläder behövs också en jämförelse inte bara med borgardamers utan också med bondekvinnors klädsel. För detta ändamål har jag valt att studera grundligare sex bondekvinnors klädinnehav och mina kriterier för valet är att de är från sex olika decennier (1740–1790). För att få en så fullständig klädförteckning som möjligt innehåller dessa bondekvinnors klädförteckningar det högsta antalet plagg från vars och ens eget decennium. Dessa bondekvinnor är Marja Hansdotter Härmälä som dog år 1740 i Rödsö by 34 år gammal (1/40), Maria Andersdotter Borgarbacka som dog år 1752 i Såka by 20 år gammal (5/50), Brita Andersdotter Kåtkama som dog år 1768 i Korplax by 57 år gammal (23/60) och änkan Malin (Magdalena) Larsdotter Måsala som dog år 1771 i Kaustar by 42 år gammal (28/70). Maria Henrichsdotter Widlund som dog år 1786 i Närvilä by 74 år gammal (52/80) och Anna Mattsdotter Rasmus som dog år 1790 i Såka by 70 år gammal (54/90) är de två sista utvalda bondekvinnorna.

För att jämföra Maria Laibergs klädinnehav med en samtida bondekvinnas klädinnehav valde jag ännu en bondekvinna som hade avlidit på 1760-talet även om jag redan hade valt Brita Andersdotter Kåtkama som dog år 1768 i Korplax by 57 år gammal (23/60). Hennes klädeegendom var den värdefullaste på 1760-talet och innehöll 58 plagg men eftersom en bondekvinnas klädsel också var beroende av hennes ålder valde jag utöver de redan utvalda sex bondekvinnorna ännu en bondekvinna som dog ungefär vid samma ålder som Maria Laiberg. Hon är Carin Andersdotter Haals eller Borgarbacka som dog år 1768 i Såka by 36 år gammal (22/60).

Maria Laibergs och Carin Andersdotter Borgarbackas öden sammanfaller inte. Maria Laiberg (f. 1723) flyttade till Gamlakarleby stad i samband med sitt giftermål (1745) och nio år senare vidare till Nedervetil by men Carin som var född år 1732 bodde hela sitt liv på Borgarbacka hemman i Såka by. Maria hade en äldre halvsysster, Catharina i Gamlakarleby stad, medan Carins äldsta syster Maria (f. 1731) dog i barnsäng endast 20 år gammal år 1752 (5/50). Carins två yngre systrar flyttade till staden så hon delade hemmanet med sin bror, Jacob Andersson Borgarbacka efter faders död år 1760.⁶⁵⁵ Maria Laiberg och Carin Andersdotter var samtida och ca lika gamla vid sin död så jämförelsen av deras respektive klädinnehav är motiverad.

Jag har redan tidigare beskrivit innehållet i Maria Laibergs och hennes mans, Johan Backmans gemensamma bouppteckning. Maria Laiberg dog alltså i mars 1767 och ett år och sju månader senare, i oktober 1768, dog Carin Andersdotter Haals eller Borgarbacka. Carin Andersdotter hade gift sig år 1751 med bondesonen Matts Johansson Herlefwi som hade kommit som måg till Borgarbacka hemman och tagit gårdens namn som män gjorde oberoende av deras ställning i bondesamfundet.⁶⁵⁶ Matts Johansson Borgarbacka dog i januari år 1767 och efter ett sorgeår gifte sig Carin i februari 1768 med Johan Johansson

⁶⁵⁵ Kaarlelan seurakunta. Kaarlelan seurakunnan arkisto. Pää- ja rippikirjat. Rippikirja 1763–1769. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8278827> jakso: 14; Rippikirja 1756–1762. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8278637> jakso: 9. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 12.12.2016.

⁶⁵⁶ Lönnqvist 2010a, 21.

Haals. Äktenskapet varade inte länge eftersom Carin Andersdotter avled i oktober samma år.⁶⁵⁷ Hennes död har inte antecknats i Gamlakarleby landsförsamlings kommunionböcker men den framgår ur hennes bouppteckning som är daterad den 9 november 1768. Carin Andersdotter lämnade efter sig en tolvårig son och fyra döttrar som var 5, 6, 11 och 16 år gamla. (22/60)

Carin Andersdotters bouppteckning innehåller hemmanet och fastigheten som hon ägde tillsammans med sin bror, Jacob Andersson Borgarbacka. Carin Andersdotters del av fastigheten värderades till 1000 daler kopparmynt. Den lösa egendomen bestod av silver och pengar, koppar och tenn, järnredskap, hästar och boskap, hästredskap, kopp och kar, husgerådssaker, en tobaksdosa av mässing, två tunnor tjära vid tjärdalen och 100 st sågstockar vid sågkvarnen. Carin Andersdotters kläder var värda 178:24 daler kopparmynt och hennes första mans, *avl. Matts Herlefwis i behåll varande kläder*, inalles tio plagg, var värda 78:16 daler kopparmynt. Hästar och boskap var värda 295:16 daler kopparmynt och värdefullare än Carin Andersdotters klädeegendom som bestod av 37 klädesplagg medan bouppteckningens slutsumma, utan den fasta egendomen var 968:1 daler kopparmynt (22/60).

Maria Laibergs värdefullaste klädesplagg var hennes två satinskjolar, värda 24 och 30 daler kopparmynt medan Carin Andersdotter Borgarbacka hade sex kjolar men ingen av dem var av satin utan istället hade hon två vadmalskjolar som var värda nio och åtta daler kopparmynt samt fyra kjolar av ylle och linne. Hennes värdefullaste plagg var en något sliten satinströja, värd 20 daler kopparmynt. Carin Andersdotter hade en grön och en vit vadmalströja värda 6 och 2:16 daler kopparmynt medan hennes svarta klädeströja var värd tolv daler kopparmynt. Av bouppteckningen framgår att tre av hennes plagg var relativt nya eftersom hon hade fått sin bruna silkeshalsduk, sitt rödrandiga bomullsförkläde och sitt svarta mössband (sammanlagt 26 daler kopparmynt) som fästmansgåvor av sin andra man. Carin Andersdotters klädförteckning är fullständig i den mening att den innehåller tröjor, kjolar, förkläden, livstycken, mössor, halsdukar, särkar, klaffhandskar, strumpor, skor samt en stickad ylletröja och en del av hennes tröjor kan tolkas som ytterkläder. (22/60)

Carin Andersdotters klädinnehav som värderades till 178:24 daler kopparmynt utgjorde 18,4 % av värdet på hennes lösa egendom men om man tar hänsyn till hennes fasta egendom (1000 daler kopparmynt) utgjorde kläderna endast 9 % av värdet på hennes egendom. Hennes första mans Matts Johansson Herlefwis *i behåll varande Kläder* var värda 78:16 daler kopparmynt och utgjorde 8,1 % av den lösa egendomen och 4 % av hela egendomens slutsumma. (22/60) Maria Laibergs klädeegendom innehöll 28 klädesplagg och värderades till 273:16 daler kopparmynt. Procentuellt utgjorde hennes kläder ca 11 % av slutsumman av hennes bouppteckning om man inte tar med hennes fasta egendom men ca 9 % om den fasta egendomen (723 daler kopparmynt) ingår. Johan Backmans kläder

⁶⁵⁷ Kaarlelan seurakunta. Kaarlelan seurakunnan arkisto. Pää- ja rippikirjat. Rippikirja 1763–1769. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8278827> jakso: 14. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 8.12.2016.

värderades till 140:16 daler kopparmynt som utgjorde 6 %t av den lösa egendomen och 4,5 % av hela egendomens slutsumm. (B5/60)

Att Maria Laiberg var änka framgår inte särskilt tydligt i hennes klädförteckning. Ett 14 alnars flanellyg som är antecknat bland hennes klädesplagg var kanske skaffad för att sys till en änkedräkt. (5B/60) Carin Andersdotter var omgift men efter ett års sorgetid dominerades hennes klädförteckning fortfarande av svarta, blå och gröna kläder och hennes förkläden var svarta och blå men hon hade också ett rödrandigt och *ett nyare randigt trycksförkläde*. Hennes kläder var sydda av 14 olika tygsorter som vittnar om ett rikt utbud av både inhemska och utländska tyger i Gamlakarleby stads krambodar. Bland Carin Andersdotter Borgarbackas 37 klädesplagg fanns t.ex. sex kjolar, fyra tröjor, två livstycken och fyra halsdukar av vilka en del bedömdes som slitna eller gamla men hon hade också en trekantig armosinshalsduk och ett par svarta klippingshandskar för festligare tillfällen. (22/60)

Jag bedömde Christina Lithéns kläder lyxiga och Maria Laibergs kläder som modekläder men inte lika lyxiga som en rik borgardams kläder. I jämförelse mellan Maria Laibergs och Carin Andersdotters kläder ser man en annan skillnad. En 1700-tals bondevinna var van att arbeta och det syns i den senares klädförteckning. Kläderna kunde vara slitna eller söndriga men av allt att döma alldeles brukbara ändå. I de kläder som är antecknade i Maria Laibergs bouppteckning syns inte hennes arbete på samma sätt som i Carin Andersdotters bouppteckning även om Maria Laiberg hade två hemvävda kjolar värda sex och fyra daler kopparmynt. Ylle var det vanligaste materialet i böndernas kläder redan från medeltiden och ända långt in på 1800-talet. I Carin Andersdotters klädförteckning nämns 16 ylleplagg. En ofärgad eller vit vadmalskjol var oftast avsedd för arbetsbruk medan en svart eller grön vadmalskjol eller en kjol av svart eller rött kläde var en mycket hållbar festkjol som gick i arv.⁶⁵⁸ Maria Laiberg hade inga vadmalskjolar medan Carin Andersdotter hade bland sina sex kjolar en svart och en grön vadmalskjol samt en blårandig och tre svartrandiga kjolar av ylle och linne. Två av dessa kjolar har bedömts som *sämre* och har eventuellt använts som arbetskläder. (22/50)

Maria Laibergs klädförteckning innehåller två randiga hemvävda kalminksjolar (värda sex och fyra daler kopparmynt), en röd kamlotts karpus (värd två daler kopparmynt) och hon ägde ytterligare två ylleplagg men dessa utgjorde överdrag till hennes två pälsar som var en grön damastpäls (värd nio daler kopparmynt) och en gammal hemvävd blå päls (värd tre daler kopparmynt). I Maria Laibergs klädförteckning har inte definerats av vilka skinn hennes pälsar var men jag antar att de var av fårskinn. (Se Bild 25) En fårskinnspäls var tillåten för bönderna men dessa pälsar skiljer åt Maria Laibergs och Carin Andersdotters status. Carin Andersdotter Borgarbacka hade ingen päls.

⁶⁵⁸ Sihvo & Lehtinen 2005, 13.

Bild 25 Maria Laiberg i vinterskrud

Maria Laiberg iklädd sin hemvävda, randiga kalminkskjol, sitt gamla randiga lärftsförkläde, sin gröna damastpäls och sin röda kamlots⁶⁵⁹ karpus. Hennes klädförteckning innehöll inga strumpor och skor. (5B/60) Illustration: Ina Nordberg 2013.

Skillnaden mellan dessa två familjer var betydande eftersom Borgarbacka hörde till de medelmåttigt bemedlade bönderna där egendomens värde var 50,1-100 riksdaler och hemmanets välbeställdhet var 67 % medan Johan Backman och Maria Laiberg hörde till de relativt förmögna bönderna där egendomens värde var 100,1-200 riksdaler och hemmanets välbeställdhet var 84%. (22/60, B5/60) Dessa kvinnor hade egna platser i samhället: Maria Laiberg som den berömda kyrkomålarens hustru och Carin Andersdotter som värdinna och delägare i Borgarbacka hemman. Carin Andersdotter hade varit änka ett år innan hon gifte sig med Johan Johansson Haals och fått också ansvara för en del tyngre arbeten på hemmanet eftersom *100 st. stockar vid sågverket, två tunnor tjära vid tjärdalen* och en infodring av *elva skålpund osmidd järn av Wenterjärfvö och Haals hemman* var inte särskilt vanliga i en bondekvinns bouppteckning. Trots skillnader i sina kläder och ekonomiska status hade dessa kvinnor en betydelsefull gemensam angelägenhet. Av deras bouppteckningar framgår att deras äkta mäns släktingar tog ansvar för barnens framtid efter deras mödrars bortgång. (22/60, 5B/60)

⁶⁵⁹ Kamlott = tuskaftat tunt vletvg av kamgarn. Ursprungligen sannolikt av kamelgarn. SAOB. www.saob.se sökord: kamlott. Hämtad 1.2.2018.

För att få en mera detaljerad bild av hur bondekvinnor i Gamlakarleby socken klädde sig under 1700-talets senare hälft har jag valt de redan tidigare nämnda sex bondekvinnornas klädförteckningar för att analysera dem på samma sätt som borgardamers klädförteckningar. Klädernas värde berodde först och främst på deras kvalitet. Maria Laibergs klädförteckning innehöll en mössa av ras de sicile och en kofta av burdalous men dessa material fattades helt och hållet från de sex bondekvinnors klädförteckningar som jag har haft som jämförelsematerial. Materialutbudet ökade på 1770-talet i bondekvinnors bouppteckningar och bland de vanligaste materialen som var vadmal, kläde och rask, syntes även gingang och bast. Siden i form av halsdukar och mössor fanns under hela undersökningsperioden. I överflödsförordningen från år 1746 tilläts bondebefolkningen bära siden endast i mössor och halsdukar⁶⁶⁰ och i sina mössor fick bondekvinnorna ha endast tre fingrar breda spesar.⁶⁶¹ En silkeshalsduk var värd 12-15 daler kopparmynt om den var ny men en gammal mössa var värd ca två daler kopparmynt.

I dessa bondekvinnors klädförteckningar har antecknats t.ex. skåttgskjolar, regarnströjor, kalminkskjolar, rask-, bomulls- och kattunförkläden som var tillverkade av importerade tyger. Kläderna var enfärgade svarta, blå, röda, bruna, gröna, grå och vita men randiga kjolar, livstycken och förkläden har också antecknats i alla bouppteckningar. I dessa klädförteckningar har jag inte hittat t.ex. några accessoarer som kunde kategoriseras som dekorationer men enligt mängden kläder (30-63 st.) hade dessa bondekvinnor möjlighet att klä sig på flera olika sätt både till vardag och fest. (Se Tabell 12)

Tabell 12 Mängden kläder, klädernas värde samt klädernas roll

Bondekvinnor	Byn	Mängden kläder	Åldern	Klädernas värde i daler kopparmynt	Klädernas värde i riksdaler	Klädernas roll i hemmet
1/40	Rödsö	30	34	76:8	ca 4	23,6 %
2/40	Såka	20	40	77:28	ca 4	9,0 %
3/40	Vittsar	23	32	200:16	ca 11	12,8 %
1B/40	Nedervetil	17	34	71:-	ca 4	11,8 %
2B/40	Nedervetil	7	43	29:-	ca 1,5	4,8 %
4/50	Nedervetil	38	46	153:24	ca 8,5	36,5 %
5/50	Såka	45	20	125:12	ca 7	33,7 %
6/50	Nedervetil	28	52	77:16	ca 4	6,0 %
7/50	Nedervetil	37	53	135:1	ca 7,5	9,1 %
8/50	Nedervetil	33	39	64:-	ca 3,5	6,9 %
9/50	Nedervetil	16	39	71:24	ca 4	28,9 %
10/50	Nedervetil	18	42	114:-	ca 6	9,6 %
11//50	Storby	37	70 änka	121:24	ca 7	18,7 %
12/50	Kaustar	10	68 änka	27:-	ca 1,5	20,5 %
*3B/50	Kallis	21	40	92:-	ca 5	7,8 %

⁶⁶⁰ Pylkkänen 1982, 277.

⁶⁶¹ Lehtinen & Sihvo 2005, 136-137.

13/60	Såka	30	63	65:-	ca 4	2,3 %
14/60	Nedervetil	22	33	173:-	ca 10	34,8 %
15/60	Såka	30	88 änka	123:8	ca 7	18,0 %
16/60	Nedervetil	18	82 änka	87:-	ca 5	12,2 %
17/60	Linnusperä	15	65	53:16	ca 3	5,1 %
18/60	Nedervetil	30	84 änka	142:12	ca 8	12,8 %
19/60	Kaustar	21	37	145:16	ca 8	14,9 %
20/60	Kaustar	36	67	107:-	ca 6	8,5 %
21/60	Palo	27	75 änka	71:-	ca 4	17,1 %
22/60	Såka	37	36	178:24	ca 10	18,4 %
23/60	Korplax	58	57	194:28	ca 11	9,0 %
24/60	Rödsö	26	75 änka	71:16	ca 4	39,7 %
25/60	Såka	21	78 änka	42:24	ca 2	10,4 %
4B/60	Nedervetil	33	62	105:-	ca 6	7,0 %
5B/60	Nedervetil	28	42 änka	273:16	ca 15	11,0 %
26/70	Kvikant	39	38	185:24	ca 10	17,1 5
27/70	Palo	10	70 änka	27:-	ca 1,5	8,4 %
28/70	Kaustar	59	42 änka	225:10	ca 12,5	31,0 %
29/70	Såka	26	44	66:8	ca 4	12,5 %
30/70	Såka	18	25	141:16	ca 8	35,3 %
31/70	Kirilax	64	64	184:30	ca 10	15,3 %
32/70	Korplax	7	43	48:-	ca 3	18,7 %
33/70	Rödsö	18	70	85:-	ca 5	9,4 %
34/70	Nedervetil	18	54	79:8	ca 4	6,8 %
35/70	Kaustar	21	52 änka	89:-	ca 5	19,2 %
36/70	Vittsar	31	28	102:-	ca 6	17,1 %
37/70	Nedervetil	16	57	82:4	ca 4,5	5,4 %
38/70	Linnusperä	13	51	39:8	ca 2	4,2 %
39/70	Nedervetil	42	45	174:2	ca 10	8,0 %
40/70	Kaustar	36	35	287:-	ca 16	26,2 %
41/70	Storby	61	27	320:16	ca 18	24,5 %
42/70	Kaustar	57	34	297:16	ca 16,5	19,2 5
43/70	Såka	16	30	ca 108	6:29:4	14,8 %
44/70	Vittsar	9	48	ca 36	2:10:-	28,6 5
45/70	Palo	25	46	ca 108	6:38:-	5,6 %
6B/70	Nedervetil	45	44	214:4	ca 12	34,2 %
*7B/70	Kvikant	39	28	143:16	ca 8	14,8 %
8B/70	Nedervetil	38	27	176:16	ca 10	21,2 %
46/80	Såka	51	73 änka	ca 252	14:21:4	22,2 %
47/80	Såka	37	27	ca 162	9:37:8	18,8 %
48/80	Rödsö	22	46	ca 108	6:5:10	9,5 %
49/80	Linnusperä	35	50	ca 90	5:14:-	6,2 %
50/80	Vittsar	55	27	ca 342	19:17:4	61,3 %
51/80	Rödsö	41	39	ca 234	13:34:8	6,0 %
52/80	Närvilä	63	74	ca 180	10:19:4	5,0 %
53/80	Såka	38	50	ca 180	10:48:2	4,2 %
9B/80	Nedervetil	33	36	ca 162	9:31:-	9,3 %

54/90	Såka	63	70	ca 108	6:18:6	9,3 %
55/90	Linnusperä	39	50	ca 90	5:30:-	22,7 5
56/90	Såka	20	34	ca 108	6:2:-	33,3 %
65 st.						

Mängden kläder och klädernas värde samt klädernas roll i hemmet (i bondekvinners egendom) i bondekvinners bouppteckningar 1740–1800 i Gamlakarleby socken. Klädernas värde är räknad både i daler kopparmynt och riksdaler. Klädernas roll är räknad i procent av Summa Inventarii. Klädernas roll i en bondekvinns egendom kunde variera från 2,3 procent till 36,5 % även om bondekvinns klädsel var mycket enhetlig (likformig). Om en bondekvinns största föremålsgrupp var hennes kläder var den oftast också den dyrbaraste.

I analysen av bondekvinners och borgardamers kläder enligt Carolina Browns (2007) modell är det andra kriteriet klädernas funktion. Plaggens rörlighet och kjollängden har inte beskrivits i dessa bouppteckningar men eftersom en 1700-tals bondgård var en produktionsenhet betydde det att alla som hörde till dess matlag var tvungna att arbeta. Bondekvinners kläder var rörligare, livstycken var åtsittande och deras uppgift var att forma kroppen⁶⁶² men inte på samma sätt som borgardamers korsetter som hade som uppgift att hålla kroppen rak och upprätt och signalera skillnaden mellan de högre stånden och de lägre som fått arbeta tills ryggarna krökts.⁶⁶³ Mitt studiematerial innehåller 91 st. anteckningar om bondekvinners livstycken. De flesta var av kalmink eller av randigt kalmink (55 st.) som blev det mest allmänna tyget i livstycken på 1750-talet i hela Finland⁶⁶⁴. Eftersom tillverkningen av inhemskt kalmink, ett randigt (ibland också blomerat) tyg i atlasbindning med klara, glada färger och med avtonande schatteringar i de breda ränderna var blygsam, var kalmink ofta en importvara.⁶⁶⁵ Några livstycken var av flanell, vadmal, ylledamast, sars, fris och satin men en del hade antecknats endast som randiga. Anteckningar om livstycken fattades i 20 % (13 st.) av bondekvinners klädförteckningar men i lika många klädförteckningar fanns ett eller flera livstycken som hade tillverkats av hemvävt tyg. Maria Laiberg hade inget livstycke i sin klädförteckning även om alla dessa ovannämnda allmogelivstycken liknade modedräkternas snörliv men bars inte som underkläder utan fullt synliga. I Finland har inte 1700-talslivstycken haft insydda styvnader av rotting eller järn som i Sverige och i Norge⁶⁶⁶ och i västra Finland var livstyckena höftlånga, syddes åtsittande och kunde snöras tätt intill kroppen.⁶⁶⁷ (Se Bild 26) Livstycken kunde vara gamla och utslitna och av ringa värde men antecknades i en klädförteckning i alla fall.

⁶⁶² Haugen 2014, 128.

⁶⁶³ Brown 1991, 100.

⁶⁶⁴ Lehtinen & Sihvo 2005, 65.

⁶⁶⁵ Aldman 2008, 202; Nyberg och Ciszuk 2015, 337-338.

⁶⁶⁶ Eldvik 2014, 35; Haugen 2014, 122.

⁶⁶⁷ Lehtinen & Sihvo 2005, 66.

Bild 26 Kalminkslivstycke

Ett 1700-tals kalminkslivstycke var höftlångt och åtsittande. Mellersta Österbottens el. Vetil kvinnodräkt (1996). Foto: Suomen kansallispuikukeskus. Studio Varjo 2016.

Maria Laiberg hade fyra kjolar medan de sju bondekvinnor som hade största mängden kläder hade sex – nio stycken kjolar. Bondekvinnor i Gamlakarleby socken hade för övrigt på 1740-1770-talen i medeltal sex kjolar medan de på 1780-1790-talen i medeltal hade åtta kjolar. Kjolorna syddes av raka våder och var vida men inte fotsida. Vådens bredd var ca 70 cm och till en kjol användes tre eller fyra våder men så att kjolens bredd var helst ca tre meter. Tyget till de randiga kjolorna hade enfärgad ränning och ränderna vävda i inslagsriktning som möjliggjorde att kjolen kunde sys av ett stycke och få ränderna på längden.⁶⁶⁸ Sömmen placerades mitt fram och gömdes under ett förkläde.

Ett förkläde fungerade som skydd för kjolen men den skyddande aspekten har också fått en symbolisk bemärkelse. En kvinna hade många olika förkläden och *”en ärbar och ordentlig hustru och husmoder bar ett förkläde i livets alla situationer, såväl ute som inne”*.⁶⁶⁹ Av de sju utvalda bondekvinnornas klädförteckningar från Gamlakarleby socken är min slutsats att förkläden var för det mesta ett skyddande plagg eftersom också de sämsta förklädena har antecknats. Skillnaderna kunde också vara iögonfallande. Maria Andersdotter Borgarbacka som dog år 1752 endast 20 år gammal hade *ett gammalt förkläde av blått tryck* värt 1:16 daler kopparmynt, *ett utslitet kattuns do* värt 24 öre samt *ett hemvävt do gammalt*, värt 12 öre (5/50) medan Brita Andersdotter Kåtkama från Korplax by som dog 57 år gammal år 1768 hade sju olika förkläden och inget bedömdes som gammalt eller utslitet (23/60). Maria Andersdotters tre förkläden var skyddande plagg som hon behövde i sitt arbete som en ung hustru medan Brita

⁶⁶⁸ Eldvik 2014, 67-68.

⁶⁶⁹ Eldvik 2014, 117-118.

Andersdotter hade *ett svart raskförklåde*, värt tre daler kopparmynt och *två blårandiga trycksförkläden*, värda 2 och 1:16 daler kopparmynt. Dessa kunde hon använda med sina bästa kjolar medan hennes tre randiga hemvävda förkläden var med största sannolikhet avsedda för vardagsbruk. (23/60)

Klackhöjden på skor omtalas inte i de sju klädförteckningarna som jag har analyserat och skor saknas endast i en bouppteckning. Ett par pjexor, ett par skor med tennspännen, ett par svarta skor eller ett par lappskor finns antecknade i slutet av en klädförteckning. Jag utgår från det antagandet att alla kvinnor åtminstone hade ett par skor men de har antecknats ovanligt slarvigt och kan upptäckas endast i 26 % (17 st.) av 65 bondekvinnors bouppteckningar. Vanligen antecknades endast ett eller högst två par skor i en bouppteckning⁶⁷⁰ men klackhöjden måste härledas ur skornas benämningar d.v.s. pjexor, lappskor eller svarta skor. I bondekvinnors skor var klackarna också placerade nästan mitt under hålfoten⁶⁷¹ eller "mitt under foten framlutande"⁶⁷² och skospännen av tenn och mässing antecknades i Gamlakarleby socken först på 1770- och 1780-talen (28/70, 51/80) även om skospännen av silver, mässing, malm eller tenn uppkom i ståndsdräkterna i Sverige redan under 1600-talet.⁶⁷³

Huvudbonadens modell är mycket entydig i fyra fall. En svart damastmössa var en styckemössa eller bindmössa som kunde bäras med en tyg- eller spetsremsa framtill. De tygremsor eller stycken som hörde till dessa mössor var av tunt lärft, tunt tylltyg, en bit knypplad spets eller bottenspets som syddes fast i en formsydd tygremsa. Man kunde fästa ett sidenband runt mössan och en stor sidenrosett fästes med knappnålar i nacken.⁶⁷⁴ Några av de sju bondekvinnorna som hörde till mitt studiematerial hade också andra huvudbonader. Maria Andersdotter Borgarbacka hade en gammal grön bastmössa, värd en daler kopparmynt (5/50), Brita Andersdotter Kåtkama ett huvudlakan (el. huvudklåde), värt tre daler kopparmynt (23/60) och Anna Mattsdotter Rasmus en lärfts nattmössa värd sex runstycken (54/90).

I min presentation av borgardamers klädinnehav analyserade jag bl.a. fru Christina Lithéns (d. 1768) och fru Johanna Gustava Sinius' (d. 1795) klädeegendom. För att få en bättre bild av hur bondekvinnors klädinnehav utvecklades mot 1700-talets slut analyserar jag noggrannare ännu två bondekvinnors klädförteckningar. Den första är Maria Henrichsdotter Widlunds som dog 74 år gammal år 1786 i Närvilä by och den andra Anna Mattsdotter Rasmus' som dog 70 år gammal år 1790 i Såka by. Dessa bondekvinnor levde samtidigt som Maria Laiberg men deras liv omspannar en längre tidsperiod av 1700-talet eftersom Maria Henrichsdotter Widlund var född år 1711 och dog ca 20 år efter Maria Laiberg och Anna Mattsdotter Rasmus som var född 1720 dog 23 år efter Maria Laiberg.

⁶⁷⁰ Det största antalet skor hade Maria Henriksdotter Kåla (64 år) från Kirilax by som hade tre par kvins pjexor och ett par gamla svarta skor. Varje par var värda ca en daler kopparmynt (31/70).

⁶⁷¹ Dahlberg 2004, 42.

⁶⁷² Björkquist 1941, 140.

⁶⁷³ I Sverige kom skospännen i bruk i allmogedräkter på 1740-talet. Björkquist 1941, 142.

⁶⁷⁴ Eldvik 2014, 171.

Maria Henrichsdotter gifte sig år 1733 med smeden Johan Mattsson Bastubacka i Kaustar by. Som sockensmed hade Matts Henriksson Bastubacka bänkrum nr åtta uppå stora gången i Karleby sockenkyrkas bänkindelning från år 1740 medan hans son, Johan Mattsson Bastubacka som antogs till sockensmed år 1735⁶⁷⁵, hade bänkrum nr ett på stora läktaren. Maria Henrichsdotter hade bänkrum nr 20 medan hennes svärmor, Magdalena Michaelsdotter⁶⁷⁶ hade bänkrum nr 13.⁶⁷⁷ Sju år senare hade Maria Henrichsdotter fått bänkrum nr 13 och satt nu i samma bänk med sin svärmor⁶⁷⁸. Johan Mattsson Bastubacka och Maria Henrichsdotter fick nio barn av vilka fyra överlevde sin mor och var fullvuxna vid hennes död. (52/80) Johan Mattsson dog år 1755 och Maria Henrichsdotter ingick sitt andra äktenskap ett år senare med smeden Mårten Mattsson som tog namnet Martin Widlund. Paret fick en dotter⁶⁷⁹ som dog som spädbarn⁶⁸⁰.

Den andra bondekvinnan, Anna Mattsdotter Rasmus gifte sig år 1736 med Johan Johansson Wäster från Rödsö by⁶⁸¹ och han tog tillnamnet Rasmus. De gifte sig som piga och dräng och bebodde Rasmus hemman tillsammans med Anna Mattsdotters föräldrar, hennes bror Carl Mattsson Rasmus och hans familj samt hennes syster Brita Mattsson och hennes familj.⁶⁸² Efter fadern Matts Johansson Rasmus' (1789–1760) död delades hemmanet och alla tre syskon bodde i sina egna gårdar⁶⁸³. Anna Mattsdotter och Johan Johansson Rasmus dog barnlösa i en rötfebersepidemi⁶⁸⁴ som härjade i trakten 1790. (54/90)

Dessa kvinnor representerade bondevärdinnor men Maria Henrichsdotter Widlund hade också andra roller, först som sockensmeden Johan Mattsson Bastubackas hustru och sedan som sockensmeden och urmakaren Martin

⁶⁷⁵ Back 1976, 309.

⁶⁷⁶ Kaarlelan seurakunta. Pää- ja rippikirjat. Rippikirjat 1750–1755.

<http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8291875> jakso: 150. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 10.3.2017.

⁶⁷⁷ Bänkindelning 5.7.1740. Karleby församling. Inventarielängd, arkivförteckning och bibliotekskatalog 1700–1825. II Ba 1.

⁶⁷⁸ No 13 Smeder Bastubacka Matts och Johans hustrur (+ sex änkor och fem bondehustrur från Storby). Bänkindelning 26.7.1747. Karleby församling. Inventarielängd, arkivförteckning och bibliotekskatalog 1700–1825. II Ba 1.

⁶⁷⁹ Kaarlelan seurakunnan arkisto. Kaarlelan seurakunta. Syntyneiden ja kastettujen luettelot. Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1751–1770.

<http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8283223> jakso: 78. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 3.1.2017.

⁶⁸⁰ Kokkolan msrk/emäseurak - Karleby lf/moderförs - haudatut 1758–1758. Genealogiska Samfundet i Finland. www.genealogia.fi Historiaböcker/HisKi. Hämtad 3.1.2017.

⁶⁸¹ Mikrokort över kyrkböcker i Karleby. Mikrokort 194 509 Vigda 1721–1750. Karleby stadsbibliotek.

⁶⁸² Kaarlelan seurakunnan arkisto. Kaarlelan seurakunta. Pää- ja rippikirjat. Rippikirja 1725–1737. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8291351> jakso: 63. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 3.1.2017.

⁶⁸³ Kaarlelan seurakunnan arkisto. Kaarlelan seurakunta. Pää- ja rippikirjat. Rippikirja 1762–1769. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8278819> jakso: 6. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 3.1.2017.

⁶⁸⁴ Rötfeber = en benämning på olika febersjukdomar (tyfoidfeber, fläckfeber, återfallsfeber och av blodförgiftning förorsakad feber). www.saob.se sökord: rötfeber. Hämtad 27.12.2016. År 1790 dog i Gamlakarleby landsförsamling 110 personer, 38 av dem av rötfeber. Karleby lf/moderförs - Kokkolan msrk/emäsrk - begravda. Åren 1790–1790. Genealogiska Samfundet i Finland. www.genealogia.fi Historiaböcker/HisKi. Hämtad 24.11.2007.

Widlunds hustru.⁶⁸⁵ Hennes äkta män var hantverkare, sockensmed och allmogeurnmakare, kanske inte så berömda som Johan Backman. Martin Widlund lärde sig troligen att tillverka klockor av Johan Bastubacka⁶⁸⁶ och Martin Widlunds golvur från 1770-talet kan än i dag beundras i Fredrik och Anna Drakes hemmuseum i Karleby stad.

Före äktenskapet med Martin Widlund hade Maria Henrichsdotter ägt 1/6 uti Widnäs 7/16 mantals skattehemman i Närvilä by och Maria Henrichsdotters del värderades till 55:26:8 riksdaler. I bouppteckningen antecknades följande föremålsgrupper: *Silver och penningar, Koppar, tenn och mässing, Järnsaker, Hästar och boskap, Diverse saker, Böcker, Den avlednads gånglkäder, Glas, buteljer samt Infordringar*. Bouppteckningens slutsumma var 257:21:8 riksdaler (ca 4626 daler kopparmynt) med fastigheten och 201:43:- riksdaler (ca 3618 daler kopparmynt) utan fastigheten. Maria Henrichsdotter hade testamenterat sin lösa egendom till sin man Martin Widlund och han fick också nyttja Widnäs hemmans ägor resten av sitt liv. (52/80)

Maria Henrichsdotters klädförteckning innehåller 63 klädesplagg. Hennes klädinnehav värderades till 11:19:4 riksdaler (ca 200 daler kopparmynt) som var ca 5,5 % av hennes egendom utan fastigheten men ca 4,2 % av hela egendomen med fastigheten medräknad. Under rubriken *Hästar och boskap* antecknades en häst, fyra kor, en kviga, fem får och ett svin som var värda 12:24:- riksdaler men den värdefullaste föremålsgruppen i hennes bouppteckning var *Silver och penningar* som innehöll fyra silverbägare, en mindre pokal, fyra matskedar av silver, åtta silverringar, en guldring och en brisk⁶⁸⁷ värda 32:38:- riksdaler samt olika sorters pengar (t.ex. ryska rublar) för 8:4:- riksdaler. (52/80)

Maria Henrichsdotters två dyrbaraste kjolar (av åtta) var hennes svarta skottygskjol värd 24 skillingar och en randig bomullskjol värd likaledes 24 skillingar medan hennes två dyrbaraste tröjor var en grön klädeströja värd 18:8 skillingar och en grön vadmalströja värd 13:4 skillingar. Hennes röda stickade tröja var lika värdefull som hennes gamla svarta satinströja eller 10:8 skillingar. Maria Henrichsdotters klädförteckning innehåller anteckningar av 15 olika tygsorter av vilka åtminstone bast, rask, silke, bomull, kattun, satin och skåttyg var importerade tyger men plaggens färger är mycket bristfälligt angivna eftersom 43 av 63 plagg saknar en anteckning om plaggets färg. En del var randiga men själva färgerna fattas utom i några enstaka fall. Jag antar att en svart och röd flanellskjol var randig. De enfärgade plaggen var svarta, gröna, blå och röda.

Om man bedömer klädernas funktion så kan jag konstatera att Maria Henrichsdotters kläder var typiska för en bondekvinnas och tillät en rörlighet som behövdes för att sköta de arbetsysslor som krävdes av en bondvärdinna. Hennes klädförteckning innehöll ett för en bondekvinnas typiskt kalminkslivstykke och hennes bästa förkläde var av kattun men hon hade också två svarta raskförkläden, ett bomullsförkläde och ett *trycksförkläde* bland sina sju förkläden

⁶⁸⁵ Bergroth, 1975.

⁶⁸⁶ Söderström 2002, 283.

⁶⁸⁷ Brisk = brosch. SAOB. www.saob.se sökord: brisk. Hämtad 27.12.2016.

som kan bedömas som både skyddande och prydnadsplog. I Maria Henrichsdotters klädförteckning har antecknats två svarta damastmössor och åtta odefinierade möss-stycken, hennes lappskor och ett par *kvinnskor* hade knappast höga klackar. (52/80)

I Johan Johanssons och Anna Mattsdotter Rasmus bouppteckning kommer vi in på 1790-talet. Eftersom det äkta paret dog endast med några dagars mellanrum upptecknades deras egendom i en gemensam bouppteckning. Paret nämns i den som förra åboen av Rasmus hemman. De hade redan år 1773 överlåtit hemmanet till mannens brorson Matts Mattsson Rasmus eller Wäster och hans hustru, Anna Mattsdotters brorsdotter, Brita Carlsdotter Rasmus samt testamenterat sin lösa egendom till deras barn. Enligt Gamlakarleby landsförsamlings kommunionböcker från år 1770–1775 hade det unga paret flyttat in redan ett år efter sitt giftermål år 1769⁶⁸⁸ och det gamla paret bodde tillsammans med det yngre paret och deras barn livet ut.⁶⁸⁹ (54/90)

Eftersom den fasta egendomen redan hade överlåtit till den följande generationen och den lösa egendomen också hade testamenterats vidare var det bara fråga om en uppteckning och värdering av den lösa egendomen som sedan skulle tillfalla Matts Mattsson och Brita Carlsdotter Rasmus barn. I bouppteckningen värderades följande föremålsgrupper: *Guld och silver, Tenn, Koppar och Mässing, Järn Redskap, Diverse Huus geråd, Glas och Porcellain, Böcker, Qvins Gångkläder, Mans Gångkläder, Säng - och Linnekläder, Fiske Redskap, Boskap* och under rubriken *Ån Tillkommer* antecknades tre par skor och *diverse träredskapen som torde tillhöra den avledna mannen som ej nu kan specificeras*. Slutsumman blev 65:37:- riksdaler av vilken Anna Mattsdotters kläder, värda 6:23:- riksdaler, utgjorde ca 9 % medan Johan Johanssons kläder, värda 2:28:6 riksdaler, utgjorde endast ca 3 %. (54/90)

Anna Mattsdotter Rasmus klädförteckning skiljer sig från Maria Henrichsdotter Widlunds klädförteckning på flera punkter. Den första har upptecknats av sockenskrivaren Christopher Carlenius och den andra av rådmann, stadskassör och vice borgmästare Johan Niclas Keckman. Plaggen har inte antecknats i samma ordning eftersom Johan Nicklas Keckman vanligtvis var närvarande vid bouppteckningstillfällen i staden och då var det vanligt att börja från huvudbonader och inte från kjolar eller tröjor som Christopher Carlenius gjorde på landsbygden. Anna Mattsdotter Rasmus klädförteckning innehåller också gamla, utnötta t.o.m. söndriga kläder men också en fårskins pälsströja, en sämre pälsströja, en ny grå vadmalskapprock, en gammal vit dito och en svart hundskinns muff som var värd en skilling. Anna Mattsdotter hade alltså många ytterkläder och utom sin hundskinns muff hade hon ett par svarta silkesvantar men samtidigt ett par gamla söndriga bomulls fingervantar som var värda 1:6

⁶⁸⁸ Kaarlelan seurakunnan arkisto. Kaarlelan seurakunta. Pää- ja rippikirjat. Rippikirja 1770–1775. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8278993> jakso: 3. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 27.12.2016.

⁶⁸⁹ Kaarlelan seurakunta. Pää- ja rippikirjat. Rippikirjat 1789–1795. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8279741> jakso: 2. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 27.12.2016.

skillingar. Vantarna kunde möjligen repareras eftersom de var värdefullare än hennes muff. (54/90)

I Maria Henrichsdotter Widlunds klädförteckning har inte antecknats några pälsar även om de börjar synas på 1770-talet i bondekviñnors bouppteckningar i Gamlakarleby socken. Malin Larsdotter Måsala (d. 1771) ägde en pälströja av fårskinn, värd tre daler kopparmynt (28/70) medan den följande pälsen, en pälströja med blått överdrag, värd tolv daler kopparmynt antecknades i Maria Andersdotter Domars klädförteckning år 1775 (40/70). En eller flera pälströjor, som också kunde vara längre och kallades fr.o.m. 1780-talet päls eller långpäls, antecknades allt oftare i bondekviñnors klädförteckningar i Gamlakarleby socken ända till 1700-talets slut.

Då jag jämförde Maria Laibergs kläder med Maria Henrichsdotter Widlunds och Anna Mattsdotter Rasmus' kläder såg jag att dessa kvinnor närmade sig varandra på många sätt. Att Maria Laibergs klädförteckning är bristfällig syns mycket tydligt. Jacob Engmarck som hade fungerat som skrivare hade inte antecknat några särkar, handskar, strumpor eller skor. Hennes koftor var av taft, ryss damast, bordalous, kattun och tryckt tyg men plötsligt bland alla dessa fina importerade tyger dök det upp en randig tröja som jag uppfattade som en alldeles vanlig bondekviñnas ytterplagg. Hon ägde en regnkappa och en solfjäder som var mycket sällsynta i bondekviñnors bouppteckningar i Gamlakarleby socken. Som en ledtråd till Maria Hendrichsdotter Widlunds modemedvetenhet hittade jag bl. a. att hon hade ingen regnkappa men hon hade skaffat sig ett paraply. En ledtråd till Anna Mattsdotter Rasmus' modemedvetenhet är att hennes klädförteckning innehåller en gammal solfjäder även om dessa var mycket sällsynta band bondebefolkningen. Solfjädrar var en importvara men importen förbjöds i överflödsförordningar från åren 1731, 1739 och 1746 för att främja den inhemska tillverkningen av solfjädrar. Importförbudet upphävdes år 1776. En solfjäder hörde till en borgardams accessoarer men den var inte endast en accessoar utan användes ofta som en del av sorgdräkten.⁶⁹⁰

I Maria Laibergs kläder kan jag se en modemedveten kvinna gå i sina finaste kläder men som till vardags gick i hemvävda kjolar och den randiga tröjan. Vad klädernas värde beträffar är de största skillnaderna i kvaliteten men färgerna är omöjliga att jämföra eftersom i Maria Laibergs klädförteckning har endast sju plagg av 28 fått anteckning om deras färg. I klädernas funktion fanns likheter men också olikheter och den största olikheten ser vi i huvudbonadernas modell. Maria Laiberg hade en mössa (antagligen en styckemössa) av ras de sicile-siden medan de två andra hade mössor av damast och moers. Maria Laibergs klädinnehav har bedömts som småborgerligt⁶⁹¹ och jag har uppfattat henne som en modemedveten kvinna. Jag är av den åsikten att enligt deras klädförteckningar kan även Maria Henriksdotter Widlund och Anna Mattsdotter Rasmus bedömas som mycket modemedvetna bondekviñnor. (5B/60, 52/80, 54/90)

⁶⁹⁰ Pylkkänen 1982, 348-349; Franck 1999, 29.

⁶⁹¹ Pylkkänen 1951, 85.

Jämförelsen mellan Maria Laibergs bouppteckning och Maria Henricsdotter Widlunds och Anna Mattsdotter Rasmus' bouppteckningar avslöjar tydliga skillnader men också vissa likheter i dessa kvinnors liv. Att jämföra endast deras klädförteckningar ger inte en tillräcklig bild av deras sätt att klä sig eller deras sätt att synas i samhället. Därför har jag valt att följa dessa kvinnors livscyklar vertikalt från livets början till dess slut genom att följa de ledtrådar som finns till förfogande.⁶⁹² Att ställa frågor till Gamlakarleby landsförsamling och Nedervetil församlingens kommunuonböcker har varit intressant men också ibland frustrerande då personen ifråga plötsligt har försvunnit för en tid utan att lämna några ledtrådar efter sig. Som exempel kan jag nämna Maria Laiberg och hennes mor, Brita Scherping. Dessa två bodde på Domars hemman ännu år 1743⁶⁹³ men efter det försvinner de spårlöst och finns inte antecknade på något annat hemman i Gamlakarleby landsförsamling eller som medlemmar av Gamlakarleby stadsförsamling. Efter två år bodde Maria Laiberg i stadens 14. kvarter som Johan Backmans hustru⁶⁹⁴ och Brita Scherping har antecknats som Johans svärmor. Att ställa nya frågor till de tillgängliga källorna d.v.s. kyrkböckerna har inte hjälpt i det här fallet men för övrigt har det fungerat bra.

Maria Laibergs barndoms- och ungdomstid på Domars hemman är svår att utforska medan hennes tid i staden präglades av vardagliga sysslor och högtidsstunder i Neristan. Hon umgicks med andra hantverkare och handelsmän men i hennes liv fanns också perioder då hennes man befann sig på långa arbetsresor. Efter flytten till Nedervetil var hennes liv starkt förknippat med Bastubacka hemman och människorna där. Hennes två döttrar fick ärva endast en del av hennes egendom.

Maria Henricsdotter Widlunds liv var också en hantverkarhustrus liv. Hon föddes och växte upp på Simonsbacka hemman i Nedervetil⁶⁹⁵ men flyttade 21 år gammal i samband med sitt giftermål med sockensmeden Johan Mattsson Bastubacka⁶⁹⁶ till Tylli (Tyllilä) hemman (också kallad Bastubacka) i Kaustar by.⁶⁹⁷ Efter sin mans död (1755) ingick hon ett nytt äktenskap och flyttade till Widnäs hemman där hon bodde resten av sitt liv.⁶⁹⁸ Enligt Maria Henrichsdotters bouppteckning bodde två av hennes söner samt en avlidens dotters familj också

⁶⁹² Ginzburg 1983, 25-30.

⁶⁹³ Kaarlelan seurakunta. Kaarlelan seurakunnan arkisto. Pää- ja rippikirjat. Rippikirjat 1738-1743. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8291562> jakso: 130. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 29.12.2016.

⁶⁹⁴ Kokkolan seurakunta. Kokkolan seurakunnan arkisto. Pää- ja rippikirjat. Rippikirja 1736-1753. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=82416798> jakso: 118. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 29.12.2016.

⁶⁹⁵ Kaarlelan seurakunta. Kaarlelan seurakunnan arkisto. Pää- ja rippikirjat. Rippikirjat 1725-1737. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka.kuid?=8291295> jakso: 4. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 29.12.2016.

⁶⁹⁶ Mikrokort över kyrkböcker i Karleby. Mikrokort 194 509 Vigda 1721-1750. Karleby stadsbibliotek.

⁶⁹⁷ Kaarlelan seurakunta. Kaarlelan seurakunnan arkisto. Pää- ja rippikirjat 1750-1755. <http://digi.narc.fi/view.ka.kuid?=8291875> jakso: 150. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 29.12.2016.

⁶⁹⁸ Kaarlelan seurakunta. Kaarlelan seurakunnan arkisto. Pää- ja rippikirjat. Rippikirjat 1756-1762. <http://digi.narc.fi/view.ka.kuid?=8278768> jakso: 138. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 29.12.2016.

på Widnäs hemman medan en av hennes söner bodde alldeles nära på Savela hemman och en dotter på Närvilä hemman. Familjen hade inte skingrats utan dess medlemmar bodde nära varandra. Barnen fick ändå inte ärva sin mor. (52/80)

Den tredje bondekvinna, Anna Mattsdotter Rasmus bodde hela sitt liv på Rasmus hemman i Såka by först som dotter, sedan som hustru men fortfarande boende i sitt barndomshem. Den tredje rollen fick hon då hon blev värdinna i sitt eget hem. Som ett barnlöst par fick Anna Mattsdotter och hennes man välja sina efterträdare. Det unga paret hann bo 20 år tillsammans med det gamla paret innan döden skiljde dem åt. (54/90)

En horisontal jämförelse har att göra med kvinnornas sociala ställning, deras plats i samhället som kommer från deras bakgrund och deras välstånd. Dessa tre kvinnor, Maria Laiberg, Maria Henrichsdotter Widlund och Anna Mattsdotter Rasmus levde i ett samhälle där en kvinnas plats i samhället fastställdes av hennes mans plats i samhället. Maria Laiberg miste sin far medan hon var liten och hennes mor fick som änka ta hand om de förpliktelser som hennes far skulle ha haft. Hennes liv förändrades genom att hon gifte sig med Johan Backman men jag kan ändå inte se i de dokument som berättar om hennes liv någon helt radikal förändring. Det syns däremot i Maria Henrichsdotter Widnäs' liv. Hon kom från Simonsbacka hemman i Nedervetil by efter ett troligtvis tryggt liv först till Tyllilä i Kaustar by för att vid sin död äga 1/6 del av Widnäs hemman som hon sedan kunde överlåta till sin andra man, Martin Widlund "till lifstids nyttjande". (52/80) Anna Mattsdotter Rasmus kunde också överföra ett hemman till den följande generationen. Anteckningar i hennes bouppteckning berättar att hennes liv ändå hade förändrats en hel del eftersom i hennes och hennes mans gemensamma bouppteckning hade antecknats fem porslinsallrikar, en porslinspilkum och en söndrig porslinsstekanna värda -8:6 riksdaler (54/90). Dessa eftertraktade nymodigheter fanns endast i Maria Laibergs och Anna Mattsdotter Rasmus' bouppteckningar av alla 65 bondekvinnors bouppteckningar som hörde till mitt studiematerial. Porslinsföremålen var tillgängliga från 1780-talet för bondebefolkningen i Gamlakarleby socken men ytterst få skaffade sig dem.

Carlo Ginzburg (1983) definerar en diagonal undersökning med en övergång från en historisk kontext till en annan⁶⁹⁹. Att kunna tillämpa denna kryptiska definition i min studie om bondekvinnor och borgardamer i Gamlakarleby socken behövs ytterligare en förklaring av detektivhjärte monsieur Lecoq som sprang längs ett snötäckt område men såg samtidigt i de spår som människorna lämnat efter sig inte enbart spår av rörelser utan också avtryck av deras innersta tankar.⁷⁰⁰ De spår av bondekvinnor som har lämnats i deras bouppteckningar som anteckningar om deras familjeförhållanden, upptecknade fasta och lösa egendom, speciellt deras klädförteckningar, deras nätverk i form av infordringar och skulder, deras eventuella testamenten, delningar av den fasta och lösa egendomen samt anteckningar i församlingens kyrkböcker och

⁶⁹⁹ Ginzburg 1983, 23-24.

⁷⁰⁰ Ginzburg lånar Émile Gaboriau i hans bok *Monsieur Lecoq* 1877, 44.

bänkindelningar kan förstås som " ... inte bara spår av sina rörelser utan även avtryck av sina innersta tankar, det hopp och den fruktan som driver dem." ⁷⁰¹

I den tredje dimensionen, den diagonala jämförelsen inkluderar jag utom Maria Laiberg, Anna Mattsdotter Rasmus och Maria Henrichsdotter Widnäs också de fem bondekvinor som jag redan tidigare hade valt som ägare av det största antalet kläder under varje decennium⁷⁰². De spår som dessa kvinnor har lämnat efter sig berättar om en bondekvinns strävan där lagens begränsningar gav en gift kvinna en begränsad möjlighet att agera i samhället medan hennes möjlighet att ta del av och fatta beslut i ärenden som berörde hemmet var mindre begränsad. I hemmanet som hade uppfattats som en produktionsenhet började en långsam förändring under 1700-talets senare hälft mot en större konsumtion av inköpta varor. Även om en bondevärdinnas roll förändrades i takt med hennes omgivning kunde hon fortfarande kalla sig sömmerska, bagare, bryggare, slaktare, kock och färgare men utöver sin roll som en kunnig hushållerska var hon också mor och maka.⁷⁰³

Jag har beskrivit innehållet i sju bondekvinors klädinnehav och dessa klädförteckningar representerar ett tvärsnitt av alla klädförteckningar efter de 65 bondekvinor som hörde till mitt studiematerial. Klädernas kvalitet domineras av vadmal och 9,8 % eller 31 av 318 plagg (sju bondekvinors kläder) var tillverkade av vadmal medan 14 % eller 252 av alla 65 bondekvinors 1806 klädesplagg var tillverkade av vadmal. Av de 48 olika benämningar på tygsorter som har antecknats i dessa bouppteckningar var kläde och hemvävda tyger de vanligaste efter vadmal. Lärft (linne) och bomull var de vanligaste tygsorterna i särkar och förkläden/halsdukar medan det fanns avsevärda skillnader i mängden kläder.

De sju bouppteckningar som jag har använt som exempel från olika decennier på 1700-talet representerar mycket väl resten av mitt studiematerial. Klädernas funktion i form av deras rörlighet samt kjolens längd är omöjligt att härleda från de klädförteckningar som finns till förfogande eftersom kjolarnas bredd och längd inte beskrivs även om deras material och färg omnämns. Förklädens betydelse som skyddande plagg kan eventuellt bedömas av plaggens material och färg men höjden på skoklackar är svårt att bedöma. Ett problem är att det har antecknats så få skor men det beror inte på att det inte skulle ha funnits skor utan att skorna tycks ha antecknats slumpmässigt.

En bouppteckning skrevs på 1700-talet alltid av en sockenskrivare, länsman eller någon annan skrivkunnig man. En bouppteckning innehöll många föremålsgrupper och den bortgångnas kläder tycks inte ha varit det lättaste avsnittet i dessa dokument. Jag har redan tidigare konstaterat att en del av dessa klädförteckningar är mycket noggranna medan andra däremot är mycket bristfälliga. En noggrann närläsning avslöjade att i elva fall av 65 saknades huvudbonader helt. I sex fall var det fråga om änkor som var över 60 år gamla men resten var både unga och gamla. En bondekvinna behövde en komplett

⁷⁰¹ Gaboriau 1877, 44.

⁷⁰² 1/40, 5/50, 22/60, 23/60, 28/70.

⁷⁰³ Wacklin 1974, 89.

klädedräkt för att vara igenkännbar och en huvudbonad, i dessa fall en styckemössa, hörde till den kompletta klädedräkten. Att ett så viktigt plagg fattas i en bouppteckning har säkert en förklaring. En kvinna kunde donera eller t.o.m. testamentera sin mössa men i dessa fall har ingen förklaring antecknats.

Som etnologisk dräktforskare har jag fränsatt från dräkternas utseende och försökt förstå människors sätt att klä sig. En analys av klädernas värde och funktion enligt Caroline Browns modell strävar till att ge svar på människors sätt att klä sig med hänsyn till deras ekonomiska möjligheter och social ställning.

Bondeklassens särställning

Bondeklassens särställning i Gamlakarleby socken fick sin början på 1500-talet då kronans skeppsvarv behövde lokal arbetskraft. Även om skeppbyggeriets början var blygsam var trafiken mellan Stockholm och Österbotten livlig redan vid mitten av 1500-talet.⁷⁰⁴ Skeppsbyggeriet ökade på 1600-talet och efter grundläggningen av Gamlakarleby stad år 1620 fick den lokala bondebefolkningen en möjlighet att delta i den affärsverksamhet som idkades i Österbottens småstäder: Brahestad, Gamlakarleby och Jakobstad. Sjöfart som affärsverksamhet innebar utom det redan tidigare nämnda skeppsbyggeriet också skeppsrederi, långa sjöresor, export av tjära, beck och trävaror, import av salt, fina tyger och exotiska frukter samt därutöver både global och inrikes affärsverksamhet som skulle ge avkastning i form av pengar och garantera aktörernas ekonomi.⁷⁰⁵

Bondeklassen kunde erbjuda sin arbetskraft och sin arbetsinsats i denna process som grundade sig på räntabilitet (lönsamhet). Att skaffa de erforderliga byggnadsmaterialen till fartygen var möjligt eftersom det fanns rikligt med skogar och det mest efterfrågade träslaget var furu. De ståtligaste masterna växte i Kaustby och Övervetil. Från Karleby sockens skogar fällda stora stammar kunde användas som byggnadsstockar men också sågas till plankor och bräd. För fartygsbyggandet behövdes alltså trävaror men alla de stockar som inte kunde sågas till plankor dög till tjärbränning.⁷⁰⁶

Gamlakarleby stad beskrivs som en trevlig stad belägen vid en liten havsvik. Trots att hamnen inte är tillgänglig för tungt lastade och djupgående fartyg⁷⁰⁷ hindrade det inte den utrikshandel som stadens handelsmän och skeppsredare idkade och som medförde att det i staden uppstod en mycket förmögen borgarklass. Under stora ofreden blev Stockholm en bekant stad för många gamlakarlebyborgare men under fredliga förhållanden utfördes både handels- och arbetsresor lika väl till Stockholm som till St. Petersburg.

Både sjöfarten och borgarkulturen hade stor betydelse för bondekvinnorna i Gamlakarleby socken och deras möjlighet att skaffa sig importerade tyger och

⁷⁰⁴ Villstrand 2009, 137.

⁷⁰⁵ Ojala 1999, 349

⁷⁰⁶ Back 1976, 200-201.

⁷⁰⁷ Acerbi 1953, 77.

kännedom om det europeiska modet även om de tvingades leva i relation till de överflödsordningar som föreskrev deras sätt att klä sig. Att leva enligt de normer som rådde i 1700-talets ståndssamhälle verkar avlägset i dag, men den globalisering som är så känd på 2000-talet var känd redan på 1700-talets senare hälft då människor över hela världen blev allt mer beroende av varandra. Globaliseringen som drivs av penningflödet och investeringar som sker världen över medförde redan på 1700-talet att spridning av information blev effektivare. Det var en följd av att avstånden minskade eftersom den tekniska utvecklingen ökade.⁷⁰⁸

Anskaffning och komplettering av klädinnehav

Johan Backmans och Maria Laibergs två döttrar överlevde sina föräldrar. De hade ekiperats av sin far men i praktiken av sin mor. Ur ett skiftesinstrument, som har bifogats den backmanska bouppteckningen framgår hur döttrarna två år efter sin mors död år 1769, Christina var då 20 år gammal och Catharina var då 5 år gammal, ärvde sina föräldrars egendom och hur deras kläder delades. Denna delning är i mitt studiematerial ett av de utförligaste dokument som berör delning av de föremål som blev kvar efter att en del av egendomen hade blivit såld och skulderna betalade.

Christina Backman fick sin mors mössor medan hennes huvor gick till Catharina. De två fasonerade mössbanden delades mellan syskonen som också fick var sin nätteldukshalsduk medan 14 alnar flanell delades så att båda fick sju alnar, värda 42 daler kopparmynt. Christina Backman kunde med största sannolikhet genast ta i bruk de pälsar, koftor, kjolar och förkläden som hon fick men Catharinas arvslott innehöll kläder för en vuxen kvinna, och dessa kläder kunde hon inte använda förrän de syddes till mindre plagg. Systrarnas åldersskillnad var 15 år men de var jämställda inför lagen och fick ära lika mycket. De föremål i Maria Laibergs klädförteckning som i början av mina studier väckte mitt intresse, en regnkappa och en solfjäder, gick till Catharina. Utöver de redan nämnda plaggen fick Christina en lärfts skjorta, ett par mans halvärmar och fyra bomullsnäsdukar medan Catharina fick en likadan skjorta, en nattkappa (= en stor krage eller övre delen av en särk d.v.s. skjortbröst med krage som användes både av kvinnor och män⁷⁰⁹), ett par osydda halvärmar och fyra bomullsnäsdukar. Dessa föremål hade varit upptecknade under rubriken *Linnekläder* och var de enda plaggen som var kvar av Johan Backmans kläder eftersom resten hade blivit sålda före delningen.

Systrarna fick ära en halv vävstol var men hur skickliga väverskor eller sömmerskor de sedan var kan jag inte bevisa även om Catharina Backman var, enligt muntlig tradition, en skicklig knypplerska och kunde livnära sig på sitt hantverk. I Maria Laibergs hushåll hade det funnits någon som åtminstone

⁷⁰⁸ Bowden 2005, 6.

⁷⁰⁹ Pylkkänen 1982, 244; SAOB. www.saob.se sökord: nattkappa. Hämtad 14.11.2016.

kunde väva och sy och hennes döttrar fick ära förutom den redan nämnda vävstolen var sin spinnrock, ull för spinning samt blå- och lingarn. Utöver det dyra flaneltyget fick Christina och Catharina ära lärft samt randigt bomullstyg och ylletyger som naturligtvis kunde användas till nya klädesplagg. (5B/60)

Kläder som kvinnorna fick ära på ett eller annat sätt var kläder som redan hade varit i bruk. Nyttillverkning av kläder hörde till sömmerskor och skraddare. Importen av färdigsydd utländska kläder var förbjudet i Sverige så det enda sättet att skaffa kläder både i städerna och på landsbygden var att anlita en hantverkare.⁷¹⁰ Kvinnliga sömmerskor sydde linnekläder d.v.s. underkläder både för män och kvinnor men också underkläder för barn samt dräkttillbehör och sänglinne. Endast män kunde vara skraddare och i vissa fall kunde en änka fortsätta som skraddare efter sin man men bara med hjälp av en mästergesäll. Att kunna sy modedräkter, kjolar, koftor och tröjor krävde yrkeskunnighet⁷¹¹.

Alla bouppteckningar som ingår i mitt forskningsmaterial innehåller en klädförteckning eftersom jag i min studie utgår från bondekvinnors klädsel. Anskaffning och komplettering av klädinnehav har hört till böndernas grundläggande ansvar och män i egenskap av fäder och äkta män klädde sina döttrar och hustrur. Hur anskaffningen egentligen skedde avslöjar mitt studiematerial inte men det avslöjar att en bondekvinnas del av sin klädegendom eller komplettering av sitt klädinnehav genom arv och äktenskap. Hemgiften, ett förtida arv, innehöll sällan enbart kläder. Margot Nilsdotter Bastubackas hemgift upptecknades i hennes mors, Lisa Larsdotters bouppteckning år 1747. Margot hade fått en ko, två stycken får och en kalminkströja (2B/40) medan Malin Johansdotter Herlefwes döttrar, Anna, Maria och Brita, från Såka by fick utöver kläder och boskap också var sin summa kontanta pengar (13/60).

Jag har redan tidigare nämt att Maria Ersdotters (f. Stormåsa) och Nils Larsson Bastubackas enda dotters, Maria Nilsdotters bouppteckning ger en möjlighet att jämföra en mors och dotters klädförteckningar även om ingen delning eller testamente upprättats. Maria Nilsdotter dog år 1771 alltså över tio år efter sin mor så det är högst osannolikt att kläder som hon eventuellt ärvt efter sin mor ännu skulle finnas i behåll. I dessa kvinnors klädförteckningar hittade jag ändå tre sammanfallande anteckningar: två svarta vadmalsskjolar, en svart klädeströja och ett gammalt svart raskförkläde. (4B/60, 7B/70). En svart vadmalskjol värderades år 1760 till tolv daler kopparmynt men år 1771 endast till fyra daler kopparmynt medan alla andra kjolar i Maria Nilsdotters klädförteckning var värda tolv daler kopparmynt. Maria Ersdotters svarta raskförkläde var värd 1:16 daler kopparmynt men i hennes dotters bouppteckning endast 16 öre. Kläderna var alltså identiska med Maria mors kläder men av deras ringa värde kan bedömas att de var gamla även om det inte har antecknats. Dessa kvinnor hade också var sin svart klädeskjol som år 1760 hade värderats till tio daler kopparmynt men år 1771 till tolv daler kopparmynt. Om det är fråga om samma kjol så hade dess värde stigit men det kan också vara

⁷¹⁰ Rasmussen 2010, 71.

⁷¹¹ Rasmussen 2010, 73; Pylkkänen 1982, 74-75, 79.

fråga om en helt annan, ny kjol även om kjolarna verkar identiska. (4B/60, 7B/70)
Att mor och dotter hade likadana kjolar var naturligt, en svart klädeskjol ansågs vara den finaste festkjolen under hela undersöksperioden.

Folkligt mode/den folkliga modedräkten

Kvinnodräkter som användes under 1700-talets senare hälft kan delas i två olika dräktkategorier: högreståndsdräkter d.v.s. modedräkter och allmoge- eller folkdräkter. Dessa dräkter användes under samma tidsperiod, före industrialiseringen, men de var olika. Istället för begreppen allmoge- eller folkdräkt kan också användas begreppet *folklig dräkt* eftersom dessa kläder användes "... av bönder, torpare, byhantverkare, indelta soldater och alla andra grupper som bott på landsbygden..."⁷¹² I sin bok *Kläderna gör upplänningen* använder Håkan Liby (1997) begreppet folkligt mode, som betyder att det borgerliga modet som styrdes från de europeiska kungahusen påverkade också den folkliga klädseln om bondebefolkningen var öppen och hade intresse för mode.⁷¹³

Nordiska museet anordnade år 2010 en utställning kallad *Modemakt – 300 år av kläder* som Håkan Liby beskrev och analyserade ur klädforskningens synvinkel. I utställningen hade inte de två grundbegreppen, modedräkt och folklig dräkt presenterats skilt utan tillsammans. I detta sammanhang definierar Liby att folkligt mode innebär också begreppet en folklig modedräkt, en blandning av två olika dräkter under den förindustriella tiden som var "präglad av tidens trender och det rådande modet". Den folkliga modedräkten var också ett sätt att klä sig på ett speciellt sätt, dels påverkades dräkten av mode men också av äldre tradition och framför allt av det utbud av tyger som ortens handelsmän hade att bjuda på. Dessa faktorer bidrog till att själva dräkten inte kan kategoriseras som modedräkt men inte heller som folkdräkt.⁷¹⁴

Detta påstående väckte mitt intresse: kunde en likadan dräktform funnits också i Östlandet eller "riksdelen Östanhavs"⁷¹⁵, som Finland kallades, närmare sagt i Österbotten, med mer eller mindre regelbundna förbindelser till Stockholm och de andra europeiska metropolerna? Att utforska den folkliga modedräkten har inte varit aktuellt i större utsträckning inom etnologisk forskning men genom att forska i bondekvinnors sätt att inverka på sin klädsel började jag undersöka om det skulle vara möjligt att hitta en början till en folklig modedräkt redan under 1700-talet i Gamlakarleby socken. Att använda bondekvinnors klädförteckningar i deras bouppteckningar som studiematerial och rekonstruera en dräkt som fyller den folkliga modedräktens krav var en utmaning som blev allt intressantare ju längre arbetet fortskred.

⁷¹² Eldvik 2014, 15-16.

⁷¹³ Liby 1997, 5, 99.

⁷¹⁴ Liby 2010, 20, 28. 33-35; Liby 2011, 45.

⁷¹⁵ Gallén 1992, 193.

I bouppteckningarna efter borgardamer i Gamlakarleby stad har upptecknats modedräkter och andra tidsenliga kläder som hörde till dessa damers klädinnehav men dessa dräkter skiljer sig tydligt från folkdräkter eller allmogedräkter i Gamlakarleby socken. För att bättre kunna fastställa om de dräkter som hörde till bondekvinnors klädinnehav kunde kategoriseras (karaktäriseras) som folkdräkter eller folkliga dräkter måste jag tänka på var och en klädförteckning som en helhet.

För att kunna utforska den folkliga modedräkstens existens och för att kunna utföra jämförande analys mellan *den egentliga modedräkten* och den folkliga dräkten eller *den folkliga modedräkten* behövdes också några konkreta ledtrådar. Den första ledtråden är den aktuella definitionen av den folkliga modedräkten som börjar med dräkternas uppdelning i särart och likformighet. Inom ett område med lokalt särpräglade dräkter har inte klädesplaggen präglats av tiden men nog av bygdens kulturella struktur medan en likformig dräkt har präglats av tiden men inte av bygden. Den folkliga modedräkten hör till den senare gruppen och karaktäriseras av likformighet men med variation efter tillfälle och person.⁷¹⁶ Redan i ett tidigt skede har jag varit medveten om att en modedräkt som brukades av de högre samhällsskikten och en folklig modedräkt som brukades av bondesamhällets olika grupper skiljer sig också i det avseendet att den folkliga modedräkstens modell och sammansättning av olika dräktdelar inte var lika noggrant fastställt som i en modedräkt.

I Finland har dräktskicket alltid varit delat i dräkter med å ena sidan västligt och å andra sidan karelskt⁷¹⁷ ursprung som har berikat klädforskningen med inlägg från olika kulturer. I den litteratur som beskriver allmogedräkter i Finland och Sverige har inte likformiga folkdräkter behandlats i samma utsträckning som särpräglade dräkter. Den vetenskapliga forskningen som borde varit inriktad också på de likformade dräkterna har tidigare varit bristfällig eftersom fokusering på särart har haft företräde. De likformade dräkterna har fått vänta p.g.a. deras lägre lokala förankring, att deras gruppstillhörighet har ansetts vara mindre eller att de inte har attraherat eller tilltalat forskare på samma sätt som de särpräglade dräkterna.⁷¹⁸ Jag hoppades i alla fall kunna få fram ur mitt studiematerial den folkliga modedräkten eftersom jag redan tyckte urskilja dess allt tydligare fotspår.

För att få fram en eventuell beskrivning av en folklig modedräkt måste jag analysera de redan befintliga antaganden om de klädesplagg som tillsammans bildar de folkliga dräkterna som användes under 1700-talets senare hälft i Gamlakarleby socken. Detta gjorde jag genom att ställa frågor som gällde tid, rum, social miljö, användning och form till både Maria Laibergs och de övriga bondekvinnornas klädinnehav. De fakta som jag måste fästa uppmärksamhet vid var alltså följande: (Se Tabell 13)

⁷¹⁶ Liby 2011, 5.

⁷¹⁷ Dräkter från Södra Karelen landskap.

⁷¹⁸ Liby 2011, 4-5.

Tabell 13 Olika begrepp och beskrivningar av dräkter

Antecknade klädesplagg	Maria Laibergs klädinnehav	De övriga bondekviinnornas klädinnehav	Folkdräkt	Folklig modedräkt
Tid	Präglas inte/ präglas av tiden	Präglas inte/ präglas av tiden	Före industrialismen Präglas inte av tiden	Före industrialismen Präglas av tiden
Rum	Präglas inte av bygden	Präglas inte av bygden	Präglas av bygdens kulturella struktur	Präglas inte av bygden
Social miljö	ja	ja	Brukades av bönder	Brukades av bondesamhällets olika grupper
Användning	ja	ja	Kläder för olika slags tillfällen	Kläder för olika tillfällen
Form	ja	ja	Variation efter tillfälle och person	Variation efter tillfälle och person

Den första punkten är datering av kläder och eftersom tiden för min undersökning har begränsats till 1700-talets senare hälft är det ingen tvivel om att plaggen daterar till tiden före industrialismens utveckling. I Sverige grundades redan på 1600-talet textilfabriker i Stockholm och Norrköping och dessa manufakturer utvecklades under 1700-talet med stöd av staten men kom inte att betyda särskilt mycket eftersom deras produktion inte täckte behovet.⁷¹⁹ Kläde och andra ylleyger köptes till Finland från Sverige men Finland var självförsörjande på linnetyger eftersom de vävdes både i hemmen och av professionella linnevävare.⁷²⁰ I Åbo grundades i början av 1700-talet en privat textilmanufaktur⁷²¹ och t.ex. textilindustrin i Tammerfors fick sin början år 1754 då Hans Henrik Boije inrättade på sin egendom i Messuby en liten skola för linnespånad, där svenska instruktörer skötte undervisningen,⁷²² men utvecklingen av industrialismen nådde Sverige (och Finland) först under första hälften av 1800-talet.

Folkdräkternas definition är att de användes före industrialismen, de påverkades inte av tiden, inte heller av samhällets utveckling, de var ortsbundna och präglades av bygdens kulturella struktur och brukades av bönder, de skiljde sig från de övre sociala skiktens modekläder, de var kläder för olika slags tillfällen och kunde varieras efter tillfälle och person. Folkdräkterna ändras långsamt i tid men kan variera mycket från område till område.⁷²³ Begreppet folklig dräkt kan också användas om folkdräkter men då är det fråga om dräkter som har påverkats av mode. Om man tar ännu ett steg längre mot modedräkter så blir resultatet en folklig modedräkt. Denna dräkt användes också före

⁷¹⁹ Högberg 1992, 149, 151; Nyberg 2010, 85-92.

⁷²⁰ Pylkkänen 1982, 38-41.

⁷²¹ Pylkkänen 1982, 38-44.

⁷²² Hans Henrik Boije. Svenskt biografiskt lexikon (art av G. Jacobson.)

<https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/17887> Hämtad 10.5.2017.

⁷²³ Karlberg 2015, 16.

industrialismen men den skiljer sig från folkdräkter p.g.a. det borgerliga modets inverkan på den folkliga klädseln. Följden var att dräkterna präglades av tiden men inte av bygden. Den folkliga modedräkten brukades av bondesamhällets olika grupper, dräkten var inte stabil och oföränderlig utan kunde varieras efter tillfälle och person. (Se Tabell 13)

Jag är av den åsikten att det är viktigt att använda exakta begrepp och jag har tidigare hellre använt ordet folkdräkt i stället för folklig dräkt om de bondekvinnors kläder som min undersökning handlar om. Efter en grundlig studie av dessa klädförteckningar kan jag säga att begreppet folkdräkt inte är den rätta benämningen på bondekvinnors dräkter i Gamlakarleby socken. Ett lämpligt och korrekt begrepp är folklig dräkt eller folklig modedräkt. Här vill jag framhålla mycket noggrant att begreppen *folklig dräkt* eller *folklig modedräkt* inte ska tolkas som en enda fastställd dräkt utan betyder olika variationer av tvådelade dräkter som består av ett livstykke eller en tröja över en kjol. Till dräkten hörde också en skjorta, olika förkläden och huvudbonader. Skillnaderna i dräkternas utseende fastställdes av plaggens ålder, kvinnornas ekonomiska och sociala skillnader samt olika festliga tillfällen. Plaggens material och användning reglerades genom gällande överflödsförordningar.⁷²⁴

Jag har redan tidigare beskrivit innehållet av sju bondekvinnors klädförteckningar och för att få svar på mina frågor som gällde den folkliga modedräktens yttre gestalt har jag bedömt var och en klädförteckning som en helhet. Dessa klädinnehav representerar ett tvärsnitt av alla klädförteckningar och innehåller flera tröjdräkter som kunde varieras efter tillfälle och person. Den värdefullaste tröjan eller kjolen var alltid enfärgad men det betydde inte att dessa plagg var de modernaste. Tröjorna var först enfärgade men i Brita Andersdotter Kåtkamas klädförteckning år 1768 har antecknats en blå och vit regarns tröja som redan bedömdes som gammal (23/60). Kjolorna var enfärgade på 1740-talet och följde barockens mörka färgskala men år 1752 antecknades i Marja Andersdotter Borgarbackas klädförteckning en röd och blå hemvävd kjol av ylle och linne som var värd sex daler kopparmynt. Hennes svarta vadmalskjol var dubbelt så värdefull (5/50). På 1760-talet ökade antalet randiga kjolar och Carin Andersdotter hade en blårandig och två svartrandiga kjolar av ylle och linne (22/60) medan Brita Andersdotter Kåtkama samtidigt ägde fem randiga kjolar (23/60). Under resten av undersökningsperioden var kjolorna bredrandiga. (28/70, 52/80, 54/90)

Till bondekvinnors dräkter hörde en särk och en midjekjol samt ett livstykke som bars synlig. En tröja har vanligen kategoriserats som ytterplagg.⁷²⁵ I de bouppteckningar som hörde till mitt studiematerial har antecknats endast ett eller två livstycken per klädförteckning medan tröjornas antal var i medeltal fem per klädförteckning under hela undersökningsperioden. Jag anser att en tröjdräkt var basen till dessa bondekvinnors festdräkter eftersom den kunde varieras efter tillfälle och kompletteras med olika förkläden och halsdukar i olika färger medan mössan vanligtvis var svart. Till dräkten hörde naturligtvis olika särkar, stubbar,

⁷²⁴ Skauge 2005, 238.

⁷²⁵ Kopisto & Sihvo 1996, 48.

strumpor och skor. Ett livstycke var ett mera praktiskt plagg men kunde även användas under festliga tillfällen.

För att göra en jämförelse med en annan undersökning om den folkliga modedräkten nämner jag återigen Jon Fredrik Skauge (2005) som har studerat dräktskicket i Orkdal fögderi och Trondheim stad 1790–1835. Han konstaterar att den folkliga modedräkten i Trondheim by bestod på 1700-talets slut av tröja och livkjol⁷²⁶ eller livstycke och livkjol medan kjolen togs i bruk på enskilda områden redan på slutet av 1700-talet. I början av 1800-talet var basplaggen tröja och kjol. Dräkterna var först präglade av barocken (senbarocken 1720–1750) eller rokokon (1740–1780) och omkring mitten på 1800-talet även av biedermeierstilen (1815–1848) och nyrokokon (1840–1870). Modet togs inte upp likadant i alla områden och modeperioderna upplöste inte varandra utan många olika stilar och modeperioder var i bruk samtidigt.⁷²⁷ Tiden har alltså satt sin prägel på ortens kläder, inte de lokala kulturella förhållanden och därför är den folkliga modedräkten ett vidare begrepp och svårare att avgränsa än folkdräkten. En förklaring till att fenomenet har vunnit fotfäste är att den särpräglade dräkten har varit på väg att komma ur bruk och i denna upplösningsfas har de nya modetrenderna varit tillräckligt starka för att ta över.⁷²⁸

I källmaterialet från Trondheim framkommer tydligt att ortens bondekvinnor hade en egen folklig modedräkt som inte var enhetlig eftersom den varierade efter kvinnornas ekonomiska möjligheter och deras sociala status. Denna dräkt var förknippad med en typ av huvudbonader, en vit mössa eller lärftshatt (kvit luehodeplagg høllik, hylk eller hyllik⁷²⁹). Användningen av denna lärftshatt sammanföll med den tvådelade eller s.k. tröjdräkten och Skauge tolkar denna huvudbonad som ett tecken på folkligt mode.⁷³⁰ Trondheim i Norge har alltså varit ett av de många områden där den folkliga modedräkten, i det här fallet en norsk variant, har varit i bruk. En jämförelse mellan det norska exemplet och mina studier bevisar att benämningarna på klädesplaggen kan vara identiska (t.ex. den tvådelade dräkten) men om vi jämförde de konkreta plaggen skulle de inte vara helt identiska även om dessa plagg präglades av tiden men inte av bygden.

Maria Laibergs och de övriga bondekvinnornas klädförteckningar innehåller klädesplagg som både präglats och inte präglats av tiden. Som exempel tar jag Maria Laibergs ras de sicile-sidensmössa, armosinshuva, florshuva och två fasonerade mössband som var typiska modekläder och som representerade det europeiska modet. De övriga bondekvinnornas huvudbonader var styckemössor eller bindmössor med eller utan tillhörande spetsremsor eller stycken och de bars även med deras folkliga modedräkter. Om Maria Laibergs huvudbonader präglades av tiden så var de övriga bondekvinnornas huvudbonader ålderdomligare men dessa kvinnors sätt att klä sig var också bunden av överflödsförordningarnas begränsningar. En

⁷²⁶ Livkjol = kjol med kort, fastsytt livstycke (på norska: stakk).

⁷²⁷ Skauge 2005, 79.

⁷²⁸ Skauge 2005, 81.

⁷²⁹ Høllik är en typ av kvinnliga huvudbonader bl.a. från Trondheim, Nord-Trøndelag och Nordland. Skauge 2005, 281.

⁷³⁰ Skauge 2005, 82, 267.

styckemössa förändrades också t.ex. i storlek med tiden och enligt det rådande modet. Det är omöjligt att p.g.a. de upptecknade klädförteckningarna och utan att se själva kläderna pålitligt bedöma att alla klädesplaggen är moderna. Därför har jag tagit i betraktande den möjligheten att t.ex. hemvävda livstycken kan ha sytts i ålderdomligare modeller och bedömt att bland de upptecknade kläderna har också eventuellt funnits kläder av en äldre typ. Dessa antaganden är försiktiga men kanske ändå bara ett tecken på källmaterialets bristfällighet. En noggrannare beskrivning av vissa klädesplagg skulle ha varit nödvändig.

Jag har beskrivit och jämfört borgardamers och bondekvinnors kläder utgående från klädernas värde samt deras funktion. För att ännu tydligare få fram 1700-talets bondekvinnors modemedvetenhet kan deras klädförteckningar granskas ytterligare på 17 olika punkter. En kvinna som följde mode hade ett eller flera av följande modeplagg: en bredrandig kjol, ett kalminkslivstycke, ett sidenförkläde, ett lärftsförkläde, ett hemvävt, randigt förkläde, ett förkläde av engelsk kattun, ett nattelduksförkläde, en sidenduk, en hemvävd halsduk, en trekantig halsduk, en broderad ficka, yllestrumpor, bomullsstrumpor, skor med spännen, en styckemössa av silke, en styckemössa med spets och en krage.⁷³¹ Alla dessa kriterier uppfylls i både Maria Laibergs och de övriga bondekvinnornas klädförteckningar så jag kan gott säga att deras kläder som mestadels präglades av tiden präglades ytterst lite av bygden. Den sista punkten, en krage, bör ändå studeras närmare.

Maria Laiberg ägde ingen krage men en krage av armosin, taft eller bast som vanligtvis var svart, om dess färg hade angivits, hade antecknats på Bastubacka i fem fall av sju bouppteckningar. För övrigt hade i Nedervetil by antecknats i tio fall av tolv armosins-, tafts- eller bordalouskragar som också var svarta om färgen hade angivits. För övrigt hade inalles 28 bondekvinnor av 65 en eller två anteckningar om ovannämnda kragar i sina klädförteckningar men i dem finns inga närmare beskrivningar på dessa kragars storlekar eller modeller. Kragar har antecknats från 1740-talet till 1770-talet men efter det har de helt och hållet försvunnit ur bondekvinnors bouppteckningar.

Om man tacklar problemet ur dagens synvinkel så tycks en lös krage passa oehört dåligt ihop med en tröja eller med ett livstycke. En krage är ändå en tydlig ledtråd till någonting men att få reda på hurudana kragar bondekvinnorna hade och vad hade dessa kragar för betydelse i kvinnornas klädsel kräver nya frågor. Jag ställde dessa frågor till den facklitteratur som eventuellt kunde belysa kragarnas betydelse.

En definition av krage eller halskrage är "till kvinnodräkten hörande klädespersedel som sluter sig kring halsen (o. stundom går ned över bröstet)"⁷³² men en så här allmän definition verkar ytterst självklar och ger inte tillräcklig information. En 1700-talskrage var en löskrage som kunde vara rund och som var en tidig detalj i svenska folkdräkter och eftersom kragens material var t.ex. silke eller taft var det fråga om ett festsplagg.⁷³³ Dessa kragar var inte plagg som skulle

⁷³¹ Lönnqvist 1979, 50-51; Franck 1997, 130.

⁷³² SAOB. www.saob.se sökord: halskrage. Hämtad 4.4.2017.

⁷³³ Björkquist 1941, 195-196.

ha varit typiska endast för Gamlakarleby socken. Lennart Björkquists (1941) studie om Jämtlands (Sverige) folkliga kvinnodräkter innehåller ett kapitel om lösa kragar av samma slag. Jämtska bondekvinnors klädförteckningar och klädförteckningar efter bondekvinnor från Gamlakarleby socken innehåller så gott som identiska anteckningar om dessa kragar. Kragarna var modeplagg men deras blomstringstid utgick på 1770-talet både i Jämtland och i Österbotten. Dessa kragar ersattes av nattkappor och halskläden eller halsdukar i bondekvinnors klädinnehav men i Gamlakarleby stads borgardamers klädförteckningar fanns de ännu på 1790-talet.

En jämförelse med Gamlakarleby stads borgardamers klädförteckningar antyder att det fanns kragar i åtta klädförteckningar av tolv bouppteckningar. På 1740- och 1750-talen hörde de ihop med huvor och materialet var bordalous. Färgen var svart om den hade angivits men de enfärgade kragarna var också dekorerade med blomerat flor och smala spetsar (1G/40). Materialet kunde också vara sammet med spetsdekorationer (4G/50, 10G/90) och Brita Ahla hade haft en krage av vitt silkessars med rött bastfoder (9G/50). Dessa kragar påminde om slängkappor och användes med t.ex. särkar och koftor men inte med modedräkter som robe a la Française eller roberong.⁷³⁴ (Se Bild 27)

Bild 27 Krage av kammarduk

Bild 28 Dansk version

Till vänster: Krage av kammarduk. Föreningen Brage i Helsingfors r.f. Brages dräktmuseum. Foto: Eija Mendelin 2017.

Till höger: Porträtt av Pene Grit från Amager, 1700-talet. H.25. Foto: Nationalmuseet, Köpenhamn, Danmark.

De löskragar som har antecknats i Gamlakarleby stad och Gamlakarleby socken visade sig vara ytterst moderna accessoarer. De var gemensamma för både borgardamer och bondekvinnor men även om dessa kragar i princip var ganska

⁷³⁴ Pylkkänen 1982, 245-246.

enkla så fanns det ändå tydliga skillnader i deras utseende och de kragar som bondekvinnorna använde var enfärgade och utan dekorationer.

Bondekvinnornas klädsel präglades inte av bygden men även om jag gärna på den här punkten ville hitta plagg som kunde kategoriseras som särpräglade var det inte möjligt. Då jag har studerat både Maria Laibergs och de övriga bondekvinnornas klädinnehav som helheter är det lätt att svara ja till tabellens tre sista punkter. (Se Tabell 13) Deras kläder var avsedda för både bönder och bondesamhällets olika grupper, klädernas sammansättning kunde varieras efter tillfälle och person och de gav bondekvinnorna en möjlighet att agera själva samt ta sin plats och synas i ett samhälle som präglades av igenkännbarheten. Avslutningsvis kunde jag ha valt en illustration av t.ex. Maria Henrichsdotter Widnäs' (52/80) eller Anna Mattsdotter Rasmus' (54/90) folkliga modedräkter men i stället får Maria Elisabeth Wästers (51/80) klädinnehav representera de övriga bondekvinnornas kläder. Min undersökning visar att dessa kvinnor var lika modemedvetna, representativa och igenkännbara som sina redan tidigare presenterade medsystrar. (Se Bild 29)

Bild 29 Maria Elisabeth Wäster (f. Frijs)

En av Maria Elisabeth Larsdotter Wästers (d. 1782 i Rödsö by) variation av den folkliga modedräkten. Till den ingick: en kattuns stubb, en randig bomullskjol, en lärfts överdel, en röd satinströja, ett vitbottnigt kattunsförklåde, en silkes halsduk, en svart moersmössa, ett par yllestrumpor och ett par skor med mässingsspännen. Dräktens värde var 4:21:2 riksdaler = ca 73 daler kopparmynt. (51/80) Illustration: Ina Nordberg 2012.

Bastubacka som fall

Min studie började med att jag fäste uppmärksamhet vid den backmanska bouppteckningen och Maria Laibergs klädförteckning. I hennes bouppteckning nämns ras de sicile⁷³⁵, armosin, flor, taft, ryss damast, som egentligen var ett kinesiskt sidentyg⁷³⁶, kattun (bomull), satin, bast och bordalu (halvsiden) som alla var importerade tygsorter från Kina, England, Frankrike, Holland och Ryssland.

Bild 30 Maria Laiberg i sin folkliga modedräkt

Maria Laiberg i sin ras de sicile-mössa, sin lilla (korta?) ryssdamastskofta, satinskjöl och sitt randiga bastförkläde. Hela dräkten kunde bestå av klädesplagg som var sydda av importerade tyger (5B/60). Illustration: Ina Nordberg 2012.

⁷³⁵ Ras de Sicile, ras de sicile eller "race de sicile med storblommiga mönster (med silke i varp och inslag) hade sin storhetstid strax efter 1700-talets mitt och hörde till de dyraste kvaliteterna inom de fasonerade vävnaderna". Stavenow-Hidemark & Nyberg 2015, 266.

⁷³⁶ Pylkkänen 1982, 45.

Bild 31 En kort kattunströja

Koftorna var inte alltid enfärgade även om Hjärdis Dahl uttalade sig år 1987 (s. 233): "*Koftorna var enfärgade. De mest modemedvetna bar dem midjelånga, men att döma av bevarat material nådde de i flesta fall en bit nedom midjan.*" Föreningen Brage i Helsingfors r.f. Brages dräktmuseum. Foto: Laura Mendelin 2016.

De övriga bondekviinnorna på Bastubacka hade inte lika många sorter av utländska tyger i sina klädförteckningar men de hade regarns- (=kamullgarn), sars- och satinströjor, vadmals-, flanells- och klädeskjolar och på 1740- och 1750-talen hade det på Bastubacka funnits t.o.m. en pulmets⁷³⁷ och en danzigatygsjöl. Den senare kjolen var av ylletyg som tillverkats i Dantzigregionen, numera Gdansk i Polen ⁷³⁸. Från 1760-talet framåt hade alla åtminstone ett kattunsförkläde. I jämförelse med de övriga kvinnornas bouppteckningar lade jag märke till *skottygskjolar* som fanns upptecknade i 17 fall av 65 under hela undersökningsperioden. Skotska ylletyger var tillverkade i Skottland och var både randiga och rutiga⁷³⁹ och dessa kjolar var vanligast på 1750- och 1760-talen. Senare fanns skottygskjolar bara i enstaka fall men sockensmeden Martin Widlunds hustru Maria Henrichsdotter hade ännu år 1786 haft en svart skottygskjol värd 24 skillingar eller en halv riksdaler (52/80). Dessa skottygskjolar fanns i Nedervetil by på 1750-talet (6/50-9/50) men inte efter det och inte alls på Bastubacka.

I klädförteckningar från Bastubacka nämns hemvävda kjolar. Maria Laiberg hade två hemvävda randiga kalminkskjolar men bara två andra kvinnor från Bastubacka hade var sin hemvävd kjol. Maria Laiberg var av allt att döma sy- och vävkunnig eftersom hon hade ägt ett syskrin, två

⁷³⁷ Pulmit l. polemit = ylletyg med varp av kamel- eller gethår och inslag av fårull. SAOB. www.saob.se sökord: pulmit. Hämtad 28.8.2016.

⁷³⁸ Aldman 2008, 207.

⁷³⁹ Aldman 2008, 227.

spinnrockar, en vävstol, en vävsked av trä och drällsolv medan det bara i två andra gårdar fanns en vävstol. (6B/70, 8B/70) Att vävstolar inte är nämnda eller att redskapen för tillverkning av textilier är spridda under flera rubriker (järn-, trä-, husgeråds- eller diverse saker) betyder inte att de inte skulle ha funnits utan har enligt Niklas Huldén (2006) mera att göra med att dessa redskap hörde till kvinnornas sysslor i hemmet. De rubriker som har använts av sockenskrivare, länsmän och andra män som har fungerat som skrivare vid bouppteckningstillfällen, är ett bevis på ett manligt tänkesätt. Det var naturligt att redskap som användes vid jordbruk och fiske var viktiga för män men de var inte heller främmande för kvinnor eftersom de deltog i de flesta arbeten på ett hemman. Sömnad var dock en ändlös men kvinnlig vardagssyssla och ett syskrin som ursprungligen tillverkades av yrkessnickare för ledighetsklassens damer användes flitigt.⁷⁴⁰ Ett syskrins innehåll var viktigt men att det skulle antecknas i en bouppteckning var inte så självklart.⁷⁴¹ Knappnålar användes flitigt även i modedräkter där veck, olika band och t.o.m. bröstlappar nålades eller tråcklades på plats⁷⁴² men synålar och knappnålar antecknades inte i bouppteckningar. Dessa nålar kunde köpas antingen i handelsbodas eller på auktion. Bland ett parti kramvaror som såldes på auktion i Gamlakarleby stad 1794 fanns t.ex. 16 brev diverse nålar, tre buntar knappnålar och 35 brev synålar som ropades in av andra handelsmän⁷⁴³.

Bland de sju bouppteckningar efter bondekvinnorna från nr 5 Bastubacka I och II var Nils Larsson Bastubackas hustrus, Maria Erichsdotters bouppteckning. Hon var 62 år gammal vid sin död och i hennes klädförteckning antecknades 32 plagg av vilka tio var gamla och två utslitna. Hennes kjolar var av kläde, pulmet, vadmal samt ylle och linne, hon hade halsdukar av silke och bomull samt förkläden av rask och trycklärf. Även om hennes man som dog 77 år gammal hade gått i vadmalskläder antecknades i hans klädförteckning också en alldeles ny hemvävd väst och tre hurstskjortor. (4B/60) Att synas och vara mån om sin igenkännbarhet hörde till ståndssamhällets regler. Ens igenkännbarhet mättes i ens klädsel i samband med de kontakter som fanns även i samhällets minsta byar.

Eftersom nr 5 Bastubacka II hemman beboddes också av Nils Bastubackas söner Lars och Matts har jag haft en möjlighet att studera bouppteckningar efter Matts Nilsson Bastubackas två hustrur. Margeta Johansdotter (d. 1769) hade 46 st. eller det högsta antalet klädesplagg på Bastubacka under hela undersökningsperioden (6B/70) medan Maria Mattsdotter (d. 1781) hade 33 klädesplagg (9B/80). Dessa två kvinnors klädförteckningar kan jämföras som två bondekvinnors klädinnehav men också från den synvinkeln att Matts Nilsson Bastubacka fick ärva 27 klädesplagg efter sin första hustru. Den vanliga seden var att den avlidnes kläder såldes eller syddes om till passande kläder för barnen. Modet ändrades men ibland kunde också den nya hustrun ta i bruk sin

⁷⁴⁰ Ilmakunnas 2016, 37.

⁷⁴¹ Huldén 2006, 223.

⁷⁴² Brown 2007, 406.

⁷⁴³ Förteckning på diverse Kramvaror och Spetserier som befants efter afledne Fru Garbenius och försålde genom Auktion den 7, 8 etc. Maji 1795.RAV.

föregångares kläder. I Maria Mattsdotters fall kan jag konstatera att även om hon använde sin föregångares kläder så syns de inte i hennes bouppteckning. I Maria Mattsdotters klädförteckning har ändå antecknats ett klädesplagg som hon eventuellt har fått av sin man d.v.s. en rätt dyrbar svart satinströja som i Margeta Johansdotters bouppteckning värderades till tio daler kopparmynt. I Maria Mattsdotters bouppteckning har antecknats en tröja som verkar vara identisk med den förenämnda svarta satinströjan som nu var värd 40 skillingar. (6B/70, 9B/80)

I mitt studiematerial finns också två bouppteckningar efter bondekvinnor från nr 5 Bastubacka I. Brita Andersdotter dog år 1746 och hennes klädförteckning innehåller endast 17 plagg. Hennes kläder var av vadmal, kalmink samt ylle och linne (1B/40) medan Brita Henrichsdotters som dog 1771 hade kläder av sars, flanell, satin, kläde, kalmink och bomull och hennes klädförteckning innehöll 40 plagg (8B/70).

Kvinnornas klädinnehav på nr 5 Bastubacka I och II kan analyseras med hjälp av klädernas värde och klädernas funktion. Klädernas värde bedöms med hjälp av uppgifter om deras kvalitet, ursprung, färger, dekorationer samt mängden kläder medan klädernas funktion bedöms på grund av deras rörlighet, kjollängden, förkläden som skyddande plagg, klackhöjden på skor och huvudbonadens modell.⁷⁴⁴ I följande tabell har jag framställt hur många klädesplagg var och en bondekvinnas på Bastubacka ägde och hur värdefulla deras kläder var. Åldern tycks inte ha någon betydelse men att Lisa Larsson Bastubackas bouppteckning (2B/40) upprättades först 20 år efter hennes död förklarar att mängden kläder var betydligt mindre än de övrigas. (Se Tabell 14 och Tabell 15)

Tabell 14 Mängden kläder, klädernas värde och roll på Bastubacka

Bastubacka	Mängden kläder	Åldern	Klädernas värde i daler kopparmynt	Klädernas värde i riksdaler	Klädernas roll i hemmet
1B/40	17	34	71:-	ca 4	11,8 %
2B/40	7	43	29:-	ca 2	4,8 %
(3B/50)	21	40	92:-	ca 5	7,8 5%
4B/60	32	62	105:-	ca 6	7,0 %
5B/60	28	43 änka	273:16	ca 15	11,0 %
6B/70	46	44	214:4	ca 12	34,2 %
(7B/70)	39	28	145:16	ca 8	14,8 %
8B/70	40	27	176:16	ca 10	21,2 %
9B/80	33	36	ca 162:-	9:31:-	9,3 %

Lisa Nilsdotters (3B/50) och Maria Nilsdotters (7B/70) klädinnehav är med jämförelsevis.

⁷⁴⁴ Brown 2007, 423.

Tabell 15 Mängden kläder och klädernas värde i medeltal

Gamakarleby socken/ på Bastubacka	Mängden kläder i medeltal	Klädernas värde i medeltal i daler kopparmynt	Klädernas värde i medeltal i riksdaler
1740-talet	24,3/12	ca 117:-/ca 50:-	ca 6,5/ca 3
1750-talet	29,1	ca 98,5:-	ca 5,5
1760-talet	28,5/30	ca 112:-/ca 189:-	ca 6,2/ca 10,5
1770-talet	29,3/41,7	ca 134:-/ca 178:-	ca 7,4/ca 10
1780-talet	42,8	ca 194:-	ca 10,8
1790-talet	40,7	ca 102:-	ca 5,7

Medeltal har räknats så att det första medeltalet är av 56 bondekvinnors mängden kläder och klädernas värde (kvinnor från Bastubacka och Lisa Nilsson samt Maria Nilsson är inte med) och det andra medeltalet av mängden kläder och klädernas värde på Bastubacka. På 1760- och 1770-talen var medeltal av mängden kläder samt klädernas värde större på Bastubacka än bland de övriga bondekvinnorna som hörde till mitt studiematerial.

Under 1700-talets senare hälft var bondekvinnors klädsel mycket likformig i Gamlakarleby socken. Bondekvinnors dräkter, folkliga dräkter, skiljde sig från tidens modedräkter på alla de punkter som enligt Caroline Brown räknas som de viktigaste skillnaderna. Klädernas värde var mindre jämfört med borgardamers kläder eftersom i bondekvinnors klädförteckningar mängden kläder var mindre och klädernas material och modeller styrdes av de gällande överflödsförordningarna. I livet som hörde till borgardamers modedräkter fanns alltid styvnader som var insydda i kanaler som satt i fordret eller foderlivet⁷⁴⁵ medan bondekvinnors tröjor och livstycken var utan styvnader och tillät därför en större rörlighet. De skor som borgardamerna använde var sällan avsedda för promenader, de var avsedda att framhäva den lätta helhetsbilden som modedräkten skulle frambringa⁷⁴⁶ medan bondekvinnornas skor skulle användas både inne och ute. Bondekvinnornas huvudbonader var styckemössor medan borgardamernas huvudbonader visade en variation från olika huvor till fina uppsatta mössor.

Klädernas användbarhet och hållbarhet var ett tecken på sparsamhet men klädernas representativitet var ett tecken på modemedvetenhet och nyhetens tjusning. De kläder som kvinnorna på Bastubacka hade var alltså kläder som 1700-tals bondekvinnor var tillåtna att äga och skulle också använda för sin igenkännbarhets skull. De ledtrådar som ledde från Maria Laibergs kläder till de övriga Bastubacka-bondekvinnornas kläder övertygade mig om att de kläder som bars av bondekvinnor i Gamlakarleby socken präglades inte av bygden. Utom de kännetecken som skiljer borgardamers och bondekvinnors kläder från varandra som jag har diskuterat tidigare (enligt Brown 2007) kan dessa två grupper dräkter jämföras också p.g.a. hur många hemvävda kjolar eller förkläden bondekvinnorna hade i sina garderober. Skillnaden är ändå inte alltid

⁷⁴⁵ Rasmussen 2001, 142.

⁷⁴⁶ Franck 1997, 149.

så tydlig om gränserna mellan olika begrepp är glidande eller problematiska.⁷⁴⁷ Genom att ställa nya frågor till både Maria Laibergs och de övriga Bastubacka-kvinnornas klädförteckningar kan jag konstatera att deras kläder präglades av tiden. Dessa dräkter kan ytterligare analyseras med hjälp av modenyheter som kom på 1700-talets senare hälft. Dessa var bredrandiga kjol- och livstucketyger (kallminker), hemvävda randiga tyger, engelskt bomullstyg, förkläden sydda av silke, lärft eller nättelduk, en trekantig halsduk av siden eller hemvävt tyg, en broderad ficka ylle- och bomullstrumpor, skor med mässingsspänne samt en styckemössa av siden, med eller utan broderier.⁷⁴⁸

En grundlig analys av de sju klädförteckningar som har bevarats från Bastubacka bekräftar att där inte fanns några särartade kläder som skulle ha präglats av bygden men inte av tiden utan tvärtom (vice versa) bondekvinnornas kläder hade inte präglats av bygden men nog av tiden. Under 1700-talets senare hälft var det folkliga modet väl representerad på Bastubacka. Även Lisa Nilsson som hade gift sig till Åssmus kunde klä sig på slutet av 1750-talet i sin folkliga modedräkt som bestod av en hemvävd randig kjol och en svart satinströja. Hon kunde komplettera sin dräkt med en brun silkeshalsduk, ett lärftsförkläde och en svart damastsmössa. (3B/50) Lisas yngre systers, Maria Nilsson Qvikants, folkliga modedräkt (1771) kunde bestå t.ex. av en röd klädeskjol, en svart satinströja, (ett kallminkslivstykke), en av hennes sju halsdukar, ett vitbottnigt trycksförkläde, en särk, en svart damastsmössa med stycke och ett par ullstrumpor. (7B/70) Syskonen hade också var sin taftskrage då de var moderna. Här bör poängteras att 1700-tals bondekvinor klädde sig i sina helgdagskläder vid kyrkogång och till nattvarden, de valde varierande festkläder till bröllop och sorgkläder till begravingar. De klädde sig inte i folkliga modedräkter under sin tid men deras dräkter representerade folkligt mode, begreppet folklig modedräkt har namngivits först i vår tid.

Eleganta borgardamer och stilenliga bondekvinor

För att besvara min andra forskningsfråga som gäller karaktärisering av bondekvinnors klädedräkt i Gamlakarleby socken ur klädforskningens synvinkel har jag studerat klädförteckningar i bouppteckningar efter borgardamer i Gamlakarleby stad samt motsvarande klädförteckningar i bondekvinnors bouppteckningar från Gamlakarleby socken och jämfört dem med varandra.

Undersökningen visar att borgardamernas klädegendom representerar 1700-talets borgerliga stilar senbarock, rokoko och den gustavianska tiden medan bondekvinnors klädsel i Gamlakarleby socken representerar folkligt mode men samtidigt samhörigheten till sin grupp. En efterfrågan på importerade tyger var tydlig och dessa kvinnor hade också tillgång till dem. I borgardamernas och bondekvinnornas klädedräkter fanns tydliga skillnader i både klädernas

⁷⁴⁷ Karlberg 2015, 14.

⁷⁴⁸ Franck, 1997, 129-130.

ekonomiska värde och klädernas funktion medan kvinnans ålder hade lika stor inverkan på hennes klädsel oberoende av hennes samhällliga status.

Min undersökning baserar sig på klädförteckningar i bouppteckningar, inte på äkta bevarade klädesplagg. De 65 bondekvinnornas klädförteckningar som ingår i mitt studiematerial är både fullständiga och bristfälliga men ger i alla fall en pålitlig bild av kvinnornas klädsel under 1700-talets senare hälft i Gamlakarleby socken. Med den centrala kvinnans, Maria Laibergs, klädförteckning som grund har det varit möjligt att göra jämförande analys både med borgardamers och bondekvinnors klädinnehav. Den särställning som bondekvinnorna p.g.a. Gamlakarleby stads livliga hamn hade, bidrog till deras modemedvetenhet och deras sätt att följa det rådande modet på sitt vis.

Undersökningen visar att dessa bondekvinnors klädsel var tydligt avsedda för bönder, de präglades inte av bygden och plaggens sammansättning kunde varieras efter tillfälle och person. Eftersom deras klädsel också var avsedd för bondesamhällets alla övriga grupper och präglades av tiden föredrar jag att använda begreppet folkligt mode. Bondekvinnornas klädsel följde det rådande modet i den utsträckning som de gällande överflödsförordningarna tillät och därför kan den tröjdräkt som mycket tydligt framträder i mitt studiematerial kallas för den folkliga modedräkten.

En människa är alltid beroende av sin omgivning, den kultur hon är född i. I min studie har jag tydliggjort den gångna tidens fenomen för att vi skall förstå dem i vår värld. Klädseln är en synlig del av den gångna tidens fenomen som gav bondekvinnorna en möjlighet att vidga sin världsbild och bättre klara sig i samhället.

VI 1700-TALSMODE PÅ 2000-TALET

Arvet efter 1700-tals bondekvinnor i Gamlakarleby socken

Min tredje forskningsfråga lyder: *Hurudan är bilden som dagens bygdedräkter ger av bondekvinnors klädsel på 1700-talet i Gamlakarleby socken?* och i en studie med mikrohistorisk infallsvinkel kan jag betrakta det förflutna genom nuet. Jag har valt att göra det med hjälp av dagens bygdedräkter eftersom dessa dräkter baserar sig på festkläder som bars på 1700- och 1800-talen av bondbefolkningen.

Om jag själv bär en bygdedräkt upplever jag att jag synliggör arvet efter våra förmödrar men en enskild dräkt eller ett enskilt plagg berättar ytterst lite om sin historia om dräkten har lösgjorts från sin kontext. Enligt Leena Holst (2011) ger folkdräkten bygdedräkten dess gestalt men inget innehåll och är endast en kopia utan kännedom om dräktens historia och samhället där dräkten användes.⁷⁴⁹ Varje bygdedräkt har rekonstruerats som en helhet där alla plagg är relevanta medan deras betydelse inte alltid är självklar för dräktens bärare. Därför håller jag fortfarande fast vid mitt motto⁷⁵⁰ och kan ty mig till att det är möjligt att förstå den gångna tidens fenomen i dagens värld om jag som forskare lyckas blotta den inbyggda förståelsen av dessa gångna tiders fenomen.

I min studie har jag alltid börjat från Maria Laiberg och hennes klädförteckning samt bondekvinnors sätt att klä sig i ett ståndssamhälle där olika sociala grupper skiljde sig från varandra genom juridiskt fastställda rättigheter och skyldigheter. Även om mitt studiematerial kommer från ett begränsat område inom Gamlakarleby socken samt innehåller ett begränsat antal bouppteckningar efter bondekvinnor (65 st.) och borgardamer (12 st.) är det inte fråga om lokalhistoria. För att undersöka den bild som dagens bygdedräkter ger av bondekvinnors klädsel på 1700-talet i Gamlakarleby socken har jag först studerat hur både bondekvinnor och borgardamer klädde sig på 1700-talets senare hälft för att kunna jämföra dem med dagens bygdedräkter från samma

⁷⁴⁹ Holst 2011, 20.

⁷⁵⁰ *Genom att blotta den inbyggda förståelsen av gångna tidens fenomen förstår vi den gångna tidens fenomen i dagens värld.* Renvall 1965, 328-333. Fri översättning S.J.

område. Jag har varit tvungen att reducera min forskning till en mindre skala och sträva efter en möjlighet att komma mycket nära in på mitt forskningsområde och de kvinnor som hör till mitt forskningsmaterial ty " i *mikrohistoriska studier har det eller de som undersöks namn*" ⁷⁵¹. Samtidigt är det fråga om att finna anknytningar som binder ihop små och stora enheter.

Mitt studieområde som på 1700-talets senare hälft kallades Gamlakarleby socken, omfattar bl.a. Gamlakarleby stad, Karleby kommun (13 byar) och Nedervetil by. För dessa områden har under 1900-talet rekonstruerats fem bygdedräkter så arvet efter 1700-talets bondekvinor i Gamlakarleby socken består av följande bygdedräkter: den finska kvinnodräkten från Gamlakarleby eller Kokkola-dräkten (1915) som till en början användes också av de svenskspråkiga, de finlandssvenska kvinnodräkterna från Karleby (1927), Öja (1927) och Nedervetil (1928) samt den officiellt tvåspråkiga Gamlakarlebynejdens kvinnodräkt⁷⁵² (1997). Till Karleby-dräkten hör en mansdräkt som är gemensam med Öja men Nedervetil har en egen mansdräkt.⁷⁵³

Vår tids bygdedräkter baserar sig på bondebefolkningens eller allmogens festkläder från 1700- och 1800-talen och därför borde jag också ha jämförelsematerial d.v.s. bouppteckningar från 1800-talet. Det har jag inte eftersom mitt studiematerial är begränsat endast till 1700-talets senare hälft men jag har använt de dokument som har bildats under rekonstruktionsarbetet av Kokkola, Karleby, Öja⁷⁵⁴ samt Nedervetil bygdedräkter som studiematerial för dessa dräkter. En del av den muntliga traditionen som under dessa dräkters rekonstrueringsprocesser har påverkat arbetets gång kan även härledas åtminstone till 1800-talet och även till 1700-talets slut. Av alla ovannämnda bygdedräkter finns en modelldräkt.

Finland var först en del av Sverige och från 1809 en del av Ryssland och en självständig nationalstat 1917, men att bli ett självständigt land var inte en självfallen anledning för att starta återupplivandet av det gamla klädskicket. De finska bygdedräkternas historia fick sin början i Finlands nationalmuseums samling av allmogekläder som hade samlats 1874–1876 på initiativ av Gamlakarlebybördige Otto Donner⁷⁵⁵. Han förmedlade Arthur Hazelius' idé från Stockholm medan Theodor Schwindt ⁷⁵⁶ i praktiken förverkligade det riksomfattande samlingsarbetet av hemslöjdsprodukter och klädesplagg eller dräkter. Insamlingsarbetet utfördes av studentavdelningarna vid Helsingfors

⁷⁵¹ Ginzburg & Poni 1991, 1-10.

⁷⁵² På finska Kokkolan seudun naisen kansallispuku.

⁷⁵³ Appelgren & Lönnqvist 2008, 121-124.

⁷⁵⁴ Öja hörde på 1700-talet kameralt till Kronoby kommun men kyrkligt till Gamlakarleby landsförsamling. Byn kallades ursprungligen Öarna (= en grupp små öar) eller Öjan ända till år 1932 då den blev en självständig kommun. Öja införlivades år 1977 i Karleby stad.

⁷⁵⁵ Otto Donner (f. 15.12.1835 i Gamlakarleby d. 17.9.1909 i Helsingfors) filolog och politiker, extra ordinarie professor i sanskrit och jämförande språkforskning vid Helsingfors universitet.

⁷⁵⁶ Theodor Schwindt (1851–1917) var intendent på studentnationernas museum och Finska Fornminnesföreningen. Se Sihvo 1987, 95.

universitet.⁷⁵⁷ Som Schvindts assistent i början av 1900-talet fungerade U.T. Sirelius⁷⁵⁸ som senare blev en klassiker bland folkdräktsforskare.

Det var alltså män som agerade som initiativtagare vid samlings- och forskningsarbetet av folkdräkter i Finland. Efter dessa män kom kvinnorna med som forskare. Tyyni Vahter⁷⁵⁹ som var aktiv under 1930- och 1950-talen rekonstruerade ca hundra finska bygdedräkter och Toini-Inkeri Kaukonen⁷⁶⁰ rekonstruerade ca 30 finska dräkter, de flesta från Savolax. Efter att Suomen kansallispuikuneuvosto⁷⁶¹ grundades 1979 koncentrerades de finska dräkternas revitalisering och bygdedräkternas revidering till den nya organisationen och dess expertgrupp medan Föreningen Brage i Helsingfors r.f. hela tiden själv har värnat om sina bygdedräkter.

Sömnadsarbeten för de allra första revitaliserade folkdräkterna d.v.s. landskapsdräkterna utfördes av medlemmar av Finska handarbetets vänner (Suomen käsityön ystävät⁷⁶²). Dessa dräkters "födelsedag" anses vara den 5 augusti 1885 och datumet är förknippat med Rysslands kejsar Alexander III:s besök i det ryska Storfurstendömet Finland⁷⁶³. Till hans hustru, kejsarinnan Maria Feodorova, donerades en båt som roddes av åtta flickor och den nionde fungerade som rorsman i aktern. Flickorna var klädda i dräkter som representerade Finlands nio historiska landskap: Nyland, Egentliga Finland, Satakunda, Tavastland, Savolax, Karelen, Österbotten, Lappland och Åland. I dag kan var och en fira bygdedräkternas födelsedag med att vädra sin dräkt på picknick ute i det gröna⁷⁶⁴. Man startade seden i Imatra år 2010 och seden har blivit populär runt om i landet.

I Finland typindelas bygdedräkterna enligt deras geografiska härkomst i västfinska och karelska dräkter. Till de västfinska dräkterna hör alla de dräkter som kan avgränsas till det nuvarande Finland utom bygdedräkter från Parikkala, Simpele, Rautjärvi, Ruokolax och Joutseno i landskapet Södra Karelen. Dessa dräkter hör till de karelska dräkterna tillsammans med bygdedräkter från Karelska näset och kommuner kring Ladogasjön.⁷⁶⁵ Både Karelska näset och hälften av Ladogasjön hörde ursprungligen till Finland men avträdde efter andra världskriget i Parisfreden⁷⁶⁶ till Sovjetunionen. En del av de västfinska dräkterna är finlandssvenska dräkter som representerar den svenska kulturen i Finland.⁷⁶⁷

⁷⁵⁷ Schulman 2006, 67.

⁷⁵⁸ Uno Taavi Sirelius (1872–1929) var professor i finsk-ugrisk folklivsforskning vid Helsingfors universitet.

⁷⁵⁹ Fil. mag. Tyyni Vahter (1886–1969) var intendent vid Finlands nationalmuseum.

⁷⁶⁰ Toini-Inkeri Kaukonen (1913–1994) var professor och docent i finsk-ugrisk folklivsforskning vid Helsingfors universitet 1963–1980.

⁷⁶¹ Finlands folkdräktsråd, aktiv 1979–2010.

⁷⁶² Grundad år 1879. Föreningens uppgift är att främja inhemskt textilhantverk.

⁷⁶³ Efter Finska kriget (1808–1809) avträdde Sverige Finland till Ryssland. Den ryska perioden i Finlands historia (1809–1917) kallas även Autonomitiden, Ryska tiden och Kejsartiden.

⁷⁶⁴ Bygdedräktens vädringsdag. (Kansallispuvun tuuletuspäivä på finska).

⁷⁶⁵ Väyrynen 1989, 3.

⁷⁶⁶ Parisfreden 10.2.1947 (Mellanfreden i Moskva 19.9.1944)

⁷⁶⁷ Lönnqvist 2008, 73.

De första bygdedräkterna introducerades alltså redan i slutet av 1800-talet som en följd av en oro som grundade sig i rädslan för att den gamla finska kulturen samt den gamla klädeskulturen föll i glömska. Att de bildade klasserna i Helsingfors började tillverka och avsiktligt använda visserligen nysydda men omoderna kläder var något nytt. Det har forskats målmedvetet i bondbefolkningens kläder sedan 1800-talet och i dag, långt inne på det andra decenniet av 2000-talet, görs det fortfarande. Vi studerar fortfarande våra föregångares mode och kläder men också de material som de använde samt deras sätt att sy olika klädesplagg. Utforskning kan ske i olika arkiv där fältarbetet utgörs som studier av olika dokument men för att få en helhetsbild av klädernas kontext och en uppfattning om t.ex. olika tillskärningar och olika sömnadsätt av olika klädesplagg är det nödvändigt att utföra fältarbete i olika museer och deras samlingar som består av konkreta klädesplagg. Allt flera uppgifter fås numera i digital form som kan nå hemifrån via våra egna datorer.

Revitalisering av folkdräkter och revidering av bygdedräkter

Ett begrepp som är starkt förknippat med bygdedräkter är revitalisering⁷⁶⁸, som betyder att en företeelse eller ett föremål som funnits tidigare tas åter i bruk. Eftersom företeelsen eller föremålet redan har kommit ur bruk måste de först tas fram för att få en ny skepnad. Revitalisering är starkt förknippad med folklorism som på 1900-talet först definierades som traditioner som sprids på ett muntligt eller informellt sätt men som numera definieras som olika processer som händer mellan människor. Dessa processer lyfts fram och är grundläggande för att vi ska förstå folklorism eller folklore⁷⁶⁹. Ulla Centergran (1996) har diskuterat revitalisering och folklorism i sin studie om bygdedräkter och konstaterar att istället för att definiera begreppet folklorism har forskarna givit karaktäristiska drag på olika företeelser. Ulla Centergran nämner tio olika karaktärsdrag och drar den slutsatsen att endast de tre första är specifika för folklorismen d.v.s. att företeelsen är lösrykt ur sitt ursprungliga sammanhang, fått en ny funktion och kommer oftast från "*det gamla bondesamhället*" är utmärkande för bygdedräkter. De övriga särdrag är bl.a. att de har ett pedagogiskt drag, är normbundna och stereotypiserade (saknar variationer) och är av mera allmänna karaktär.⁷⁷⁰

En företeelse (som också kan vara ett föremål) som kan kallas folklorism är alltså upptagen i en annan tid och den har fått en ny funktion. Det ifrågavarande föremålet, i detta fall en folkdräkt, även om den tillverkas identisk i snitt och material med den äkta dräkten, är tidsmässigt en parallellform av den ursprungliga forna folkdräkten eller folkliga dräkten. Den nya dräkten, den

⁷⁶⁸ Revitalisering = återupplivande.

⁷⁶⁹ Presentation av ämnet Nordisk folkloristik. Åbo Akademi.
<https://www.abo.fi/fakultet/folklorepres> Hämtad 12.12.2017.

⁷⁷⁰ Centrtgran 1996, 32-33.

normerade eller standardiserade byggedräkten tas i bruk i en annan tid och ges en ny funktion i en annan kontext.⁷⁷¹ Den klädforskning som har som avsikt att leda till revitalisering av folkdräkter och som sedan resulterar i en eller flera byggedräkter kan definieras som etnologisk (kläd)forskning som behöver tre dimensioner: tid, rum och social miljö. Dessa tre faktorer har fastställts samtidigt som idén av en byggedräkt har väckts. Tiden är på förhand bestämd: 1700-talet eller 1800-talet och rummet beror på det bakgrundssamfund som har väckt behovet av en ny byggedräkt och som eventuellt finansierar projektet. Den sociala miljön har fastställts till bondeståndet i den definition som gäller byggedräkter. Ett av de karaktärsdrag som förknippas med folklorismen är att initiativtagarna ofta är amatörer och den nya företeelsen, i detta fall en ny byggedräkt, sprids ofta kollektivt genom väv- och sömnadskurser men utnyttjas eller uppehålls också av turism, massmedia och i allt mer växande mån av sociala medier.⁷⁷²

De fem byggedräkterna som jag har studerat har kommit till under tre olika perioder av folkdräkternas revitalisering. I princip har de första initiativtagarna varit amatörer t.ex. folkdansare, sångköror eller medlemmar av olika hembygdsföreningar men själva revitaliseringsarbetet har utförts av experter. Den äldsta d.v.s. Kokkola-dräkten rekonstruerades på begäran av Suomalaisen Kansantanssin Ystävät r.y.⁷⁷³ i början av 1900-talet, skisserades år 1908 av Oskar Nupponen enligt de klädesplagg som hade samlats i Gamlakarleby-trakten. Dräktens beskrivning gjordes av Fanni Mikkola och både skissen och dräktbeskrivningen publicerades i ett häfte av Suomalaisen Kansantanssin Ystävät år 1915.⁷⁷⁴ Inga originalplagg finns kvar men färdiga dräkter samt tyger, mönster och beskrivningar till dräkten såldes i ca 100 år av firman Helmi Vuorelma Oy (grundad 1909) som numera fungerar under namnet Suomen Perinnetekstiilit Oy.

⁷⁷¹ Centergran 1996, 33.

⁷⁷² Centergran 1996, 32.

⁷⁷³ Finska Folkdansens Vänner r.f. (Inofficiell översättning S.J. Föreningen är enspråkigt finsk).

⁷⁷⁴ Skriftlig information från Suomalaisen Kansantanssin Ystävät r.y. / Aila Havia 7.2.1991.

Bild 32 Kokkola-dräkten i dag

Kokkola-dräktens kjol är av rödbottmig kalminks liknande (= ränning av bomull, inslag av ylle) tyg. Dräktens primärkälla är klädesplagg från Gamlakarleby-trakten. Mor i en dräkt som hennes farmor har tillverkat, dottern har en dräkt som hon kan växa i. Foto Eugen Söderström 2017.

Karleby-, Öja- och Nedervetildräkter hör till s.k. Brage⁷⁷⁵-dräkter som grundar sig på ett systematiskt insamlings- och rekonstruktionsarbete som leddes på 1910- och 1920-talen av Yngvar Heikel⁷⁷⁶. Arbetet resulterade i att varje svenskspråkig och tvåspråkig socken fick sin egen dräkt.⁷⁷⁷ För att studera dräkter från Karleby, Öja samt Nedervetil besökte Yngvar Heikel år 1926 under sin resa i Österbotten gårdar i Öja, fortsatte via Kronoby till andra närbelägna orter, besökte flera gårdar i Karleby för att sedan fortsätta till Nedervetil. Yngvar Heikel beskriver olika klädesplagg men också andra föremål som han fick studera (t.ex. fälltäcken och vävstolar).⁷⁷⁸ De dräktrekonstruktioner som

⁷⁷⁵ Föreningen Brage i Helsingfors r.f. Föreningen för finlandssvensk folkkultur, grundad 1906.

⁷⁷⁶ Fil. kand. Yngvar Heikel (1889–1956) var föreståndare för Brages dräktbyrå och byggedräktsmuseum 1923–1934.

⁷⁷⁷ Finlandssvenska dräktboken 2008, 7.

⁷⁷⁸ Heikel 1986, 176-190.

sedan godkändes av Brages dräktsektion var alltid ett genomtänkt beslut där även ordsborna hade fått framföra sina åsikter. Färdiga dräkter och dräktdelar samt tyger, mönster och sömnadsbeskrivningar kunde och kan fortfarande beställas från Föreningen Brages dräktbyrå⁷⁷⁹ i Helsingfors.

Den femte eller tidsmässigt den yngsta dräkten, Gamlakarlebynejdens kvinnodräkt, rekonstruerades i samband med Keski-Pohjanmaan Nuorisoseura r.y.:s⁷⁸⁰ "Pohjalaisia kansallispukuja" (Österbottniska bygdedräkter)-projektet (1990–2000) under ledning av Suomen Kansallispukuneuvoston expertgrupp. Meningen var att den gamla Kokkola-dräkten skulle revideras d.v.s. ändras, omarbetas, förbättras eller korrigeras och återupplivas men det var inte möjligt eftersom inga originalplagg fanns kvar. Att revidera en bygdedräkt har alltid varit aktuellt men inte alltid möjligt. En möjlighet är att låta den ifrågavarande dräkten bli orörd som en gångbar bygdedräkt och rekonstruera en ny genom att revitalisera en folkdräkt som kan härledas ur pålitliga primärkällor och originalplagg. Så gjorde man med Kokkola-dräkten och revitaliserade en ny dräkt som fick heta Gamlakarlebynejdens kvinnodräkt. Rekonstrueringsarbetet grundade sig på klädförteckningar i 1700-talets bouppteckningar efter sjömäns och hantverkarens hustrur i Gamlakarleby stad, kunskaper om 1700-talets folkdräkter samt autentiska klädesplagg från 1700-talets senare hälft. Projektet leddes av Leena Holst och som sakkunnig i forskningsarbetet fungerade Kari Appelgren. Taito Keski-Pohjanmaa r.y.⁷⁸¹ i Karleby förmedlar mönster och sömnadsbeskrivningar till dräkten.

Begreppet bygdedräkt och folkdräkt har definierats i tid, rum, social miljö, användning och form. För att studera dessa dräkter med tyngdpunkten på nuet jämför jag bygdedräkter med folkdräkter från Gamlakarleby socken utgående från de olika omständigheterna som har påverkat bygdedräkternas utveckling. En bygdedräkt har kommit till efter industrialismens genombrott, den anknyter med sitt namn till en bestämd bygd, men används även på många andra platser och dräkten används av alla sociala grupperingar. Med en folkdräkt förstår vi en dräkt som har kommit till före industrialismen, den präglades inte av tiden men präglades av bygdens kulturella struktur och brukades av bönder. En bygdedräkt är avsedd för speciella ändamål och används vid enstaka tillfällen medan folkdräkterna var avsedda för olika slags tillfällen och kunde varieras efter tillfälle och person. (Se Tabell 1) Jag utgår alltså från de definitioner som gäller bygdedräkter och folkdräkter i allmänhet. En bygdedräkt kan upplevas som en stereotypisk dräkt om den saknar utrymme för personlig variation även om den möjligheten har förbättrats i de nyaste bygdedräkterna. Ett annat begrepp som också är starkt förknippat med bygdedräkter är revidering som i detta fall betyder bearbetning eller ändring av de redan existerande bygdedräkternas modeller, material, färger, mönster eller sömnadssätt.

⁷⁷⁹ Grundad år 1907 inom Brages folkdanssektion. Se Schulman 2006, 67.

⁷⁸⁰ Mellersta Österbottens Ungdomsförening r.f. (Inofficiell översättning S.J. Föreningen är enspråkigt finsk.)

⁷⁸¹ Mellersta Österbottens hemslöjdsförening r.f. (Inofficiell översättning S.J. Föreningen är enspråkigt finsk.)

Finlands folkdräktsråd (Suomen kansallispukuneuvosto⁷⁸²) grundades år 1979 och upplöstes år 2010. Initiativtagaren till dräktrådets grundläggning var Suomen Kotiseutuliitto r.y., Finlands Hembygdsförbund, som är centralorganisationen för finskt hembygdsarbete. Dräktrådets målsättning var att främja och leda det forsknings-, informations- och skolningsarbete samt den publikationsverksamhet som är förknippade med bygdedräkter. En av de viktigaste målsättningarna var att speciellt värja om bygdedräkternas autenticitet.⁷⁸³ Det sistnämnda ledde också till att det blev möjligt att revidera dräkter eller enstaka plagg enligt den nyaste kännedomen om folkdräkter som den ständigt pågående klädforskningen medför. Forskning, rekonstruering och revidering av dräkterna styrs på finskt håll fortfarande av Folkdräktrådets expertgrupp (kansallispukuraati) medan Föreningen Brage fortfarande har sin egen expertgrupp, Brages dräktsektion. Brage har också reviderat sina dräkter samt värnat om dräkternas historiska utseende under åren men ett större projekt som innebär revidering av mönster för både kvinnliga livstycken, mansvästar och olika typer av tröjor till kvinno- och mansdräkter pågår som bäst. Att kunna revidera eller "uppdatera" sin dräkt är en fördel som underlättar att hålla dräkten levande men också ger en möjlighet till variation med t.ex. flera olika förkläden eller olika sidensjalar efter tillfällets natur. Dräkternas revidering kan resultera i flera variationer av en och samma dräkt men det kan accepteras och motiveras med att varje variation grundar sig på de forskningsresultat som har varit gällande vid den tidpunkt då dräkten ha anskaffats. Att använda en bygdedräkt i dess ursprungliga betydelse förutsätter att man bär den i sin helhet men att komplettera 2000-talets påklädnad med revitaliserade klädesplagg från 1700- och 1800-talen till olika tillställningar d.v.s. med olika inslag av bygdedräkter som t.ex. kjolar eller livstycken, har blivit allt populärare i Finland⁷⁸⁴. Bygdedräkternas användning och struktur har formats av bygdedräktskulturen. Att också den kulturformen får nya uttryck är naturligt.

Etnologisk klädforskning

Det viktigaste i etnologisk klädforskning är att sträva till att förstå människors sätt att klä sig medan man samtidigt fäster mindre uppmärksamhet vid dräkternas utseende.⁷⁸⁵ I min studie där jag, enligt den hermeneutiska

⁷⁸² Avtalet undertecknades av Finlands Svenska Folkdansring r.f., Kalevalaisten Naisten Liitto r.y. (Kalevala kvinnoförbund), Karjalan Liitto r.y. (Karelska förbundet), Kotiteollisuuden Keskusliitto r.y. (numera Käsi- ja teollisuusliitto Taito ry / Taito Group), Suomen Nuorisliitto ry (numera Suomen Nuorisoseurat r.y.), Suomalaisen kansantanssin ystävät, Suomen kotiseutuliitto och Kansalais- ja työväenopistojen liitto r.y. (numera Kansalaisopistojen liitto KoL - Medborgarinstitutens förbund MiF r.y.)

⁷⁸³ Väyrynen 1989, 11.

⁷⁸⁴ Se <https://www.facebook.com/groups/kansallispuku/?fref=ts> Kansallispuku, en finsk intressegrupp med 6036 medlemmar (1.2.2018).

⁷⁸⁵ Lönnqvist 1973, 83, 89.

vetenskapstraditionen har beskrivit, strävat till att förstå och tolkat både bondekvinnors och borgardamers sätt att klä sig under 1700-talets senare hälft måste jag på samma sätt beskriva, sträva till att förstå och tolka de bygdedräkter som har rekonstruerats under 1900-talet för att sedan beskriva, förstå och tolka den bild som de ger av 1700-talets bondekvinnors klädsel i Gamlakarleby socken.

Etnologernas intresse och deras syn på folkkultur har genomgått tre faser där intresset först har riktats mot särart, efter det mot likhet och i dag är det folkkulturens mångfald som lockar⁷⁸⁶. "Den etnologiska forskarens syn" har genomgått en förändring och efter att först ha fokuserat på folktyper eller föremål utifrån deras särart blev likhetstänkandet från mitten av 1970-talet det rådande tankesättet. I dag är det fråga om folkkulturens mångfald där fokus sätts på kulturell identitet medan samtidsperspektivet dominerar.⁷⁸⁷ Min studie handlar om folkkultur där fokus är riktad på dåtid men också på samtid. Den etnologiska klädforskningen har också haft sina faser och om det är fråga om bygdedräkter så har den deskriptiva dräktforskningen varit dominerande. I dräkthistoria som också alltid har handlat om mode har fokus riktats mot dräkternas datering och utbredning samt dräkternas former som har varierat under olika stilepoker. Min studie kan kategoriseras som en studie av det äldre dräktskicket på landsbygden men den innebär också bondekvinnors ekonomiska bakgrund samt klädselns roll i dessa kvinnors sociala relationer.⁷⁸⁸ Den etnologiska klädforskningen som har resulterat i rekonstruering av bygdedräkter har baserat sig bl.a. på ett särdrag som är typiskt för etnologer: att definiera och nostalgisera begreppet folk. Det har också varit nödvändigt att studera föremålets funktion för att kunna definiera deras rum i folkkulturen. Den etnologiska klädforskningen har också varit funktionell d.v.s. dess fokus har riktats mot själva föremålet och dess användning men också mot föremålets tidsmässiga, lokala och globala spridning samt föremålets eventuella sociala innebörd och anknytningar.⁷⁸⁹ Den mångtydighet där t.ex. individens kön och etnicitet har fått en större roll än tidigare har blivit tydligare även om vårt normsystem har blivit otydligare⁷⁹⁰.

Eftersom min studie har en mikrohistorisk infallsvinkel förutsätter den att min studie om bygdedräkter borde börja med några avvikande och förbryllande detaljer. Till en början var jag ändå inte intresserad av något avvikande eller förbryllande i de ifrågavarande bygdedräkterna. Jag var mest intresserad av själva revitaliseringsprocessen även om val av några enskilda små detaljer i t.ex. Karleby kvinnodräkt verkade vara avvikande från det rådande handlingssättet. I min studie om folkdräkternas revitalisering till bygdedräkter har jag tillämpat samma metod som i min tidigare forskning och sökt efter ledtrådar medan jag samtidigt har ställt frågor till mitt

⁷⁸⁶ Svensson 2009, 11-14.

⁷⁸⁷ Svensson 2009, 11-14.

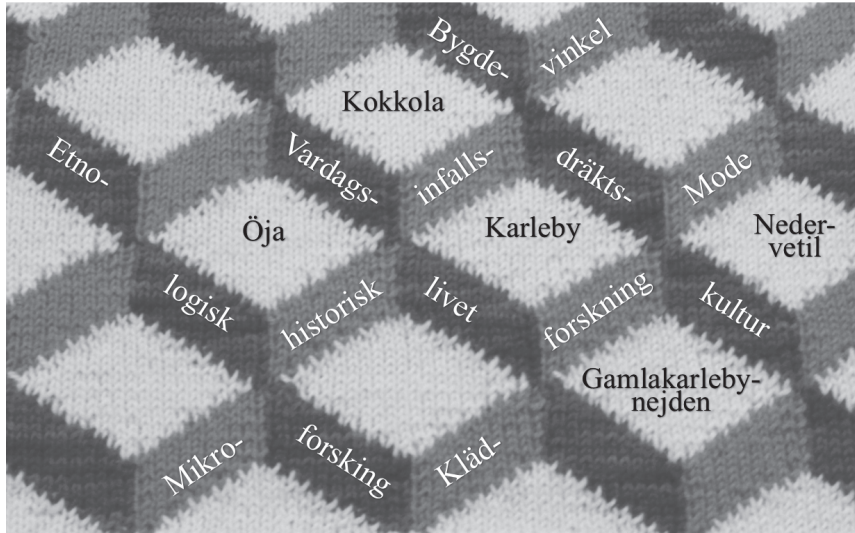
⁷⁸⁸ Se Lindqvist 2003, 8.

⁷⁸⁹ Salminen 2011, 16-17.

⁷⁹⁰ Svensson 2009, 14.

studiematerial. Varje rekonstruerad byggedräkt bildar en kubik eller ett block av symboliska maskor i en tredimensionell stickad yta. Varje block har alltså en stark grund i mikrohistorisk forskning. (Se Bild 33)

Bild 33 Mikrohistorisk infallsvinkel

Med hjälp av den mikrohistoriska infallsvinkeln möter klädforskning och mode den byggedräktskultur som har uppstått i vår tid. Varje block kan studeras skilt för sig och eftersom blockens antal är obestämt kan jag alltid ta en ny kubik för en ny byggedräkt om jag anser att den bör studeras närmare. De ledtrådar som jag har kunnat följa går inte i raka vertikala, horisontala eller diagonala linjer utan för det mesta i slingor via olika arkiv och böcker. Svaren däremot kan tolkas vertikalt, horisontalt eller diagonalt och dessa bildar romber som behöver alla sina sidor för att jag ska kunna, inte bara tolka, utan även beskriva och förstå svaren som sedan bildar en enhetlig tredimensionell yta. Jag har studerat de revitaliseringsprocesserna som har varit gällande under de tidpunkter då de fem ifrågasvarande byggedräkterna har rekonstruerats. Genom att ställa frågor till de dokument och intervjua personer som aktivt har medverkat i olika rekonstruktions- och revideringsprocesser har jag strävat till att studera den bild som våra byggedräkter förmedlar av bondevinnors klädsel på 1700-talet i Gamlakarleby socken. Den mikrohistoriska infallsvinkeln ger en möjlighet att utföra projektet småningom, med hjälp av ledtrådar och nya frågor från den lokala och detaljerade mikronivån mot den makronivå som fastställer den nya dräktens position bland Finlands byggedräkter.

Muntlig tradition, äkta klädesplagg eller bouppteckningar som källa

Maria Laibergs klädförteckning är en mycket tacksam förteckning över klädesplagg om man tänker den som källmaterial för en bygdedräkt. Hon hade inga modedräkter men hennes randiga kalminkskjol, kattunskofta, randiga bastförkläde eller kattunförkläde samt hennes ras de sicile-sidenmössa bildade en helhet som i dag väl skulle kunna revitaliseras till en bygdedräkt. Maria Laibergs klädinnehav kan fungera som ett exempel även om tygerna i hennes kläder var en aning för borgerliga. Ifall det nu skulle vara aktuellt att rekonstruera en ny bygdedräkt med 1700-talsbouppteckningar som källa kunde jag välja vilken bouppteckning som helst ur mitt studiematerial eftersom de klädförteckningar som hörde till mitt studiematerial är så enhetliga eller likformiga.

Att skaffa sig en bygdedräkt blev aktuellt för mig på 1960-talet. Det var Karlebydräkten som gällde och jag fick min första dräkt av en släkting som hade skaffat den på 1940-talet. Den ursprungliga livkjolen finns fortfarande kvar och är i gott skick men dess livdel har förnyats på 1970-talet och det vita lärftsförklädet samt den vita särken har ersatts med nya plagg flera gånger. Redan då var Karlebydräkts rekonstrueringsprocess delvis bekant för mig men att studera närmare dräktens olika delar och förstå deras betydelse var inte aktuellt. Därför vållade t.ex. dräktens huvudbonad många problem. Den hårda mössan som kom med dräkten var svår att få att passa och hållas på huvudet även om den fästes i håret med otaliga hårspännen. Mössans framkant skulle dessutom prydas med en spetsremsa som var närmast onödig om inte t.o.m. märklig ur en tonårings synvinkel och därför var en för övrigt komplett kvinnlig Karlebydräkt utan dess huvudbonad en vanlig syn.

Föreningen Brage i Helsingfors r.f.'s Dräktsektion för bygdedräkter publicerade år 1978 i sin serie *Svensk-Finlands bygdedräkter* Häfte nr 12 som baserar sig på Yngvar Heikels manuskript som är bearbetat av Bo Lönnqvist. Häfte nr 12 publicerades efter lång väntan. Det första häftet (östra Nyland) hade publicerats år 1952 och de sju andra på 1950- och 1960-talen. Norra delen av svenska Österbotten fick sitt häfte åtta år efter Åland som hade fått sitt häfte 1966.

Brages häfte nr 12 innehåller bygdedräkter från Karleby, Öja, Nedervetil, Terjärv och Kronoby och textdelen innehåller en utförlig återgivning av rekonstruktionarbetets gång samt en skriftlig sömnadsbeskrivning och ett mönsterblad för varje dräkt. Alla plaggen är dessutom skisserade i miniatyrform men ytterst tydligt. Dräkternas sömnadsbeskrivningar hade varit tillgängliga att beställas från Brages dräktbyrå men ett modernare sömnadsätt hade börjat florera i nejden. Särken eller blusen som ofta hade fått isyddas ärmar fick nu ett annat utseende då dessa ärmar ersattes med raka stycken som vidgades vid armhålan med infällda ärmspjäll och rynkades vid handledens manschett med stripade rynkor. I dag ser Karlebydräkten oftast ut

som förr och till den bärs ett vitt förkläde och en blommig axelduk men en närmare studie av dräktens beskrivning avslöjar att dessa klädesplagg kan ersättas med ett sidenförkläde och en sidensjal.⁷⁹¹

Bild 34 Karleby kvinnodräkt

Karleby kvinnodräkt kännetecknas av det grönbottniga kalminks liknande kjoltyget. Den vänstra dräktens kjoltyg är från 1940-talet. Foto: Eugen Söderström 2017.

För att kunna rekonstruera en bygdedräkt eller en revitaliserad folkdräkt behövs olika former av källmaterial. Primära källor kan vara bouppteckningar eller äkta klädesplagg från den berörda tidsperioden, sekundära källor bygger vidare på den redan uppdagade informationen i form av en redogörelse eller en artikel och tertiära källor (tredjehandskällor) finns i form av t.ex. handböcker eller faktaböcker. Det idealiska förfaringssättet är att använda primära källor men om det inte är möjligt kan de olika källorna komplettera varandra eller t.o.m. ge ledtrådar till nya källor.

Den äldsta dräkten d.v.s. Kakkola-dräkten baserar sig på äkta klädesplagg från Gamlakarlebynejden (men som inte finns i behåll) och är den information som finns att tillgå. I de tre fallen (Karleby, Öja och Nedervetil) av

⁷⁹¹ Heikel 1978, 15.

rekonstruering av bygdedräkter från norra delen av svenska Österbotten på 1920-talet av Yngvar Heikel har forskningsprocessen förlöpt efter samma formel. Yngvar Heikel har intervjuat orsbor, både kvinnor och män. I Brages publikation (Häfte 12) har själva forskningsprocessen beskrivits utförligt från Karleby från *Kvinnodräkter före Brage till Brages beslut* och till den slutliga *Rekonstruktionen*. Samma upprepas från Öja där *Traditioner om kvinnodräktskicket* och *Bevarade klädesplagg* leder till *Brages beslut* och *Rekonstruktionen*.

I Nedervetil hade man redan år 1907 rekonstruerat en egen dräkt men under årens lopp hade den fått olika variationer. En Nedervetildräkt fanns redan i Brages förråd men först efter att Yngvar Heikel hade besköt Nedervetil år 1926 och intervjuat två damer kunde Brages dräktsektion göra sitt beslut och utarbeta en beskrivning över Nedervetildräkten.⁷⁹²

Om man betraktar de ovannämnda fyra dräkterna som helheter så är bygdedräkterna från Kokkola, Karleby och Öja varandras variationer. I själva forskningsprocessen spelade de förvarade plaggen den primära källans roll men också den muntliga traditionens eller den sekundära källans roll var anmärkningsvärd. Om man bedömer hur tid, rum och social miljö har beaktats i rekonstruktionen så syns de inte direkt men dessa dräkter kan ses som dräkter från 1800-talets början, de kan placeras i norra Österbotten och är kläder som har tillhört bondeklassen. Om man studerar varje klädesplagg utifrån deras värde och funktion enligt Carolina Browns (2007) metod kan jag konstatera att dessa bygdedräkter representerar bondekvinnors klädskick, de är inte borgerliga dräkter men de har en möjlighet till variation. I sin dräktbeskrivning över Kokkola-dräkten har Fanni Mikkonen, en aktiv medlem av Finska Folkdansens Vänner konstaterat att utöver en röd mössa kan användas en gul styckemössa.⁷⁹³ I de övriga två dräkterna (Karleby och Öja) finns en möjlighet att i stället för ett förkläde av linnelärft använda ett förkläde av sidentyg i någon av kjoltygets färger och i stället för en blommig duk med vit botten en sidensjal i någon av kjolens färger. Styckemössans färg kan också varieras.⁷⁹⁴

⁷⁹² Heikel 1978.

⁷⁹³ Neiti Fanni Mikkolan käsikirjoituksia SKY:n kokoamaa kansanpukujulkaisua varten v. 1915. Suomalaisen Kansantanssin Ystävät r.y.

⁷⁹⁴ Heikel 1978, 15, 22.

Bild 35 Öja kvinnodräkt

Bild 36 Öjadräktsens kjoltyg

Till vänster: Öjadräktsens livstycke är inte fastsytt i kjolen. Styckemössan kan vara röd, svart, grön, blå, lila eller naturvit. Foto: Eugen Söderström 2017.

Till höger: Öjadräktsens kjol är av svartbottnigt kalminks liknande tyg, vävt i lärft(tuskraft)bindning. Brages dräktmuseum. Foto: Eija Mendelin 2017.

En revitaliseringsprocess innebär att källorna måste bearbetas på något sätt. Den nyskapade dräkten måste anpassas till nutiden och man kan vara tvungen att göra kompromisser. I en mikrohistorisk forskning fäster man uppmärksamhet vid några avvikande och förbryllande detaljer. En förbryllande detalj är att Karlebydräkten har en livkjol, inte kjolen och livstycket skilda som i Öjadräkten. Ett brev från Karleby Ungdomsförenings ordförande Fritiof Remell till Yngvar Heikel innehåller förklaringen. Karleby Ungdomsförening hade sitt månadsmöte i maj 1932 och då diskuterades *frågan om att begagna livet löst eller fastsytt vid kjolen*. En del av ungdomsföreningens medlemmar höll *styvt på det lösa (äldre modell) medan en del pläderade för det fastsydda, något som flickorna i allmänhet av rent praktiska skäl vill söka genomdriva. I princip har N.N. alldeles rätt – den historiska sanningen framför allt men huruvida den gagnar idén att söka i bästa mening popularisera dräkten lämnar jag osagt.*⁷⁹⁵

⁷⁹⁵ Fritiof Remells brev till Yngvar Heikel 24 maj 1932. Brages dräktarkiv.

Efter ett provår fick flickorna ”av rent praktiska skäl” sy fast sina livstycken i sina kjolar. I det här fallet spelade historiska fakta en underordnad roll. Dräkten upplevs i samtiden men den rekonstruerade dräktens förebilder är från en gången tid och därför kan en revitaliserad dräkt innehålla både gammalt och nytt.⁷⁹⁶

Den fjärde bygdedräkten, Nedervetildräkten är egentligen den äldsta av de fem dräkter som jag har studerat eftersom den redan länge hade varit i användning medan de andra närbelägna orterna först planerade att ta del i den bygdedräktsrörelse som försiggick i Svenskfinland. Dräkten hade rekonstruerats år 1907 av ortsborna som hade haft två olika tyger som förebilder även om den muntliga traditionen av klädsnittet i Nedervetil var dominerande. Brages dräktsektion godkände i huvudsak den gamla dräkten år 1929⁷⁹⁷ och kompletterade den år 1932 med en svart tröja. I Brages rekonstruktion hänvisas på flera punkter till Karleby kvinnodräkt och dess variationsmöjligheter men om man betraktar dräkten som en helhet skiljer den sig märkbart från Karlebydräkten eftersom livstycket är av kläde och förklädet är av tvärrandad ylletyg med mönstervävda band.⁷⁹⁸ Dräktens rekonstrueringsprocess skiljer sig också från de föregående. Enligt Ulla Centergran (1996) hör till en revitalisering eller återupptagning att någon eller några beslutar att ta fram en dräkt för en bygd. Som källmaterial kan vara gamla klädesplagg, samtida bilder, skriftliga beskrivningar och bouppteckningsmaterial.⁷⁹⁹ Tillgång till dessa varierar men även om tillgång till källmaterial är begränsad kan viljan att ta fram en dräkt övervinna de svårigheter som en revitalisering innebär. De klädförteckningar i bouppteckningar från 1700-talets senare hälft från Nedervetil by framkallar inte en bild som skulle likna den Nedervetildräkt som är i bruk i dag. Kokkola-dräktens och Nedervetildräktens rekonstrueringsprocesser sammanfaller tidsmässigt med 1900-talets första decennier då återupplivningen leddes av forskare men också av olika föreningar eller privatpersoner. Den kunskap om återupplivandet av folkdräkter som var gällande på 1920-talet var ett stöd men Nedervetilbors företagsamhet var det inflytelserikaste trumfkortet. Ifrågavarande dräkt har varit i bruk i över hundra år eftersom den vann sin status redan före Brages beslut.

⁷⁹⁶ Centergran 1996, 33-35.

⁷⁹⁷ Kopia av Yngvar Heikells brev till Fröken Estrid Slotte, Nedervetil 29 januari 1929. Brages dräktarkiv.

⁷⁹⁸ Heikel 1978, 28, 74.

⁷⁹⁹ Centergran 1996, 33-35.

Bild 37 Nedervetil kvinnodräkt

Nedervetildräktens kjoltyg har smala ränder i rött, gult, grönt, svart, vitt och ljusrött på svart botten. Till dräkten hör ett tvärrandigt ylleförkläde och en broderad, svart kjolsäck⁸⁰⁰. Foto: Seija Johnson 2017.

Att som källa använda konkreta klädesplagg som kan härledas till orten har varit det bästa sättet att rekonstruera en bygdedräkt men ifall inga klädesplagg kan spåras är en serie bouppteckningar från orten eller de närbelägna byarna ett pålitligt sätt att finna information om klädsnittet i bygden. Jag nämner här fyra exempel där bouppteckningar har använts som primärkälla: Maxmo mansdräkt 1991 (Se Bild 38), Sysmä och Luhanka⁸⁰¹ kvinnodräkt 1989 (Se Bild 39), Gamlakarlebynejdens kvinnodräkt 1997 (Se Bild 40) och Loppis⁸⁰² kvinnodräkt 2002 (Se Bild 41). Alla dessa dräkter har en gemensam nämnare, de föreställer

⁸⁰⁰ Häggblom & Vuori & Grönlund & Schulman 2008, 210.

⁸⁰¹ Sysmä (en enspråkigt finsk kommun) och dess kapellförsamling som tidigare hade ett svenskt namn, Luhango. I dag används endast det finska namnet, Luhanka.

⁸⁰² På finska Loppi.

folkliga modedräkter från 1700-talet. Som primärkälla har valts en bouppteckning men ifall det inte finns originalkläder från orten väljs sådana klädesplagg som har samlats från närbelägna orter. Det är möjligt om de klädförteckningar som studeras inte ger en bild av en särartad dräkt som skulle vara speciell för den ifrågavarande orten. Dessa dräkters tillkomst hör till de revitaliseringsprocesser som har genomförts efter att Finlands folkdräktsråd (Suomen kansallispukuneuvosto) grundades 1979. Folkdräktsforskning i Finland har gjort stora framsteg och det har både revitaliserats folkdräkter till nya bygdedräkter för nya områden och reviderats många redan existerande bygdedräkter. En grundlig forskning har omfattat klädernas material, modeller samt klädernas sömnad före symaskinens uppfinning och framför allt en revitalisering av styckemössor. En välgjord mössa med en stomme av ravenduk eller mönstrat bomullstyg och papper limmade med rågmjölsgrot, överklädd med ett tunt lager av linfibrer eller yllevatin och sidentyg har en spänning som håller mössan på bärarens huvud utan ett enda hårspänne.

Bild 38 Maxmo mansdräkt

Dräktens primärkälla är bouppteckningen efter bonden Anders Mårtensson Borgmästare som dog år 1770 i Kvimo by. Foto: Marja Liisa Väisänen, Vörå kyrka 2012.

Bild 39 Sysmä och Luhanka kvinnodräkt

Dräktens primärkälla är bouppteckningar från 1760- och 1770-talen från Sysmä och Luhanka. Foto: Jarkko Lempiäinen/Soja Murto 2009.

De ovannämnda dräkterna har revitaliserats under Suomen kansallispuikuneuvostos aktiva tid och representerar den mångtydighet som präglar vår tid. Gamlakarlebynejdens kvinnodräkt har som primärkälla Susanna Eklunds (1751–1790)⁸⁰³ bouppteckning från år 1790⁸⁰⁴. Då revitaliseringsarbetet började fastställdes att den blivande bygdedräkten skulle bli en 1700-talsdräkt men arbetsgruppen var beredd på kompromisser. Susanna Eklunds klädförteckning i hennes bouppteckning samt olika klädesplagg från olika museers samlingar fungerade som dräktens primärkällor medan arbetsgruppen också fick ty sig till sekundära källor och även tertiära källor. Emma Pulkkis' studier från 1910-talet förstärkte arbetsgruppens uppfattningar om 1700-talets klädsskick även om hennes undersökning saknade definitiva slutsatser. Ingen färdig tillräckligt grundlig dokumentbaserad undersökning om bondekvinnors

⁸⁰³ Född 15.3.1751 i Lochteå. Lohtajan seurakunta. Lohtajan seurakunnan arkisto. Syntyneiden ja kastettujen luettelot. Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1749–1761. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=9467425> jakso: 38. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 29.11.2017.

Död 7.2.1790 i Gamlakarleby stad. Kokkolan seurakunta. Kokkolan seurakunnan arkisto. Pää- ja rippikirjat. Rippikirja 1784–1790. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=8242776> jakso 125. Digitalarkivet. Riksarkivet. Hämtad 29.11.2017.

⁸⁰⁴ Matts Eklunds och Susanna Jacobsdotters gemensamma bouppteckning 27.2.1790. Gamlakarleby stads magistrats och rådstuvurätts arkiv. Bouppteckningar 1789–1793. Eb:7. RAV.

kläder i Gamlakarleby socken på 1700-talets senare hälft fanns att bygga på. Gamlakarlebynejdens kvinnodräkt är en kompromiss, den är inte en kopia av Susanna Eklunds kläder även om hon hade en tröjdräkt av skiftad kamlott, flera olika förkläden, halsdukar och mössor. I dag kan jag konstatera att också denna sjömanshustru var modemedveten eftersom min undersökning resulterade i att kvinnorna i Gamlakarleby socken bar inte likadana men likformiga dräkter. Jag blev också mycket starkt övertygad om att varje kvinna som min undersökning berörde, var mycket självständig i sina val att bära sina versioner av folkliga modedräkter i den omfattning som hennes ekonomiska förutsättningar och hennes sociala ställning möjliggjorde med hänsyn till tidens lagstiftning och dess överflödsförordningar.

Bild 40 Gamlakarlebynejdens kvinnodräkt

Bild 41 Loppis kvinnodräkt

Till vänster: Gamlakarlebynejdens kvinnodräkt. Dräktens primärkälla är bouppteckningen efter sjömannen Matts Eklund och hans hustru Susanna Jacobsdotter. Det äkta paret dog år 1790 i Gamlakarleby stad. (Bouppteckning 27.2.1790, RAV.) Foto: Anne Yrjänä 2002. Jämför Maria Elisabeth Wästers (f. Frijs) folkliga modedräkt som har skisserats efter hennes bouppteckning från år 1782. (Se Bild 29).

Till höger: Loppis kvinnodräkt. Dräktens primärkälla är bouppteckningen efter bondehustrun Eeva Stiina Syrjä som dog år 1866 i Loppis. Foto: Loppi-Seura r.y. Lasse Keltto 2003.

Likformiga dräkter

Min tredje forskningsfråga gäller bilden som dagens bygdedräkter ger av bondekvinnors klädsel på 1700-talet i Gamlakarleby socken. Svaret på frågan växlar mellan en diffus och en tydlig bild. För att kunna besvara frågan har jag undersökt de sätt som under olika tider och omständigheter har styrt rekonstrueringen av bygdedräkter men också bekantat mig med under olika tider rådande praxis som också har influerat arbetets slutresultat. Vår tids bygdedräkter har rekonstruerats genom ett rätt komplext tillvägagångssätt men under hundra år av revitalisering och revidering har vi nått, enligt min mening, ett sätt att få den bild som dagens bygdedräkter borde ge av bondekvinnors klädsel på 1700-talet i Gamlakarleby socken. Ju närmare vi kommer vår tid desto tydligare bilder kan vi skapa med hjälp av den information som vi har tillgång till. Förebilder för dagens bygdedräkter, bondekvinnornas festdräkter, kommer från det gamla bondesamhället men eftersom det ursprungliga sambandet med dessa förebilder inte kan nås har de revitaliserade dräkterna fått en ny funktion. En bygdedräkt är alltid en festdräkt och används flitigt av körer och dansare som dräkter för olika uppträdanden, som representationsdräkter men också som festdräkter för olika tillfällen. Gamlakarlebynejdens kvinnodräkt ger en bild av en modemedveten bondekvinnor i sin folkliga modedräkt som består av en kjol av importerat, mönstrat mörkblått, norskt ylletyg (florett), en röd tröja av ylletyg som liknar kamlott eller rask, ett alternativt plagg till tröjan är ett rutigt livstykke av tuskafat ylletyg som liknar kamlott, fem olika förkläden⁸⁰⁵, en vit lärftshatt och en sidensjal. Den bild som Kokkola-dräkten, Karlebydräkten, Öjadräkten och Nedervetildräkten ger är en bild av den likformighet som rådde i Gamlakarleby socken. En grundlig studie av bondekvinnors klädinnehav från 1800-talets första hälft skulle ge de sistnämnda dräkterna en erforderlig bakgrund och en starkare kontext.

⁸⁰⁵ Ett rutigt taftsförkläde, ett av svart mönstrat sidetyg, två av tryckt bomull och ett vitt lärftsförkläde.

VII SLUTSATSER OCH DISKUSSION

Målsättningen med *I den folkliga modedräktens fotspår* har varit att förklara bondekvinnors välstånd, sociala ställning och modemedvetenhet under 1700-talets senare hälft utifrån både ekonomiska och kulturella aspekter och undersökningens syfte har även varit att diskutera den bild som våra bygdedräkter ger av 1700-talets klädskick. Även om min forskning omspannar en hel del utöver bondekvinnornas sätt att klä sig har 1700-talets dräktkultur varit den drivande kraften bakom mina studier. Den har givit mig en inblick i det finska (svenska) bondesamhället under 1700-talet men samtidigt en inblick i det liv som borgarståndet levde i Gamlakarleby stad omringad av den bondebefolkning som också var en del av det liv och leverne som pågick i en liten men livlig hamnstad vid Bottniska viken. Jag har studerat bondekvinnors vardagsliv samt deras sätt att klä sig vid festliga tillfällen. Ju bättre vi är medvetna om den kontext som tolkar levnadsvillkoren för 1700-talets bondekvinnor desto bättre möjligheter har våra bygdedräkter att fungera som förmedlare av förståelsen av den gångna tidens fenomen i dagens värld.

Min undersökning kombineras av etnologi, antropologi, socialhistoria och klädforskning. Den etnologiska och antropologiska forskningsprocessen betonar fältarbete och insamling av eget kvalitativt material som ofta består av föremål. Mitt forskningsmaterial består av 65 bouppteckningar efter bondekvinnor från Gamlakarleby socken och tolv bouppteckningar efter borgardamer från Gamlakarleby stad. Även om jag har studerat värdet på varje klädesplagg och trots att varje klädesplagg är en konkret ägodel som har ett visst värde har jag inte studerat kläderna som objekt. Jag har studerat varje klädförteckning som en helhet för att studera bondekvinnornas sätt att klä sig med hänsyn till deras välstånd samt välbeställdhet, sociala status och deras möjlighet att följa det europeiska modet. För att kunna studera och tolka kvinnornas möjligheter att följa modetrender behövs också ett livscykelperspektiv för att hjälpa att tolka den information som är tillgänglig i de bouppteckningar som mitt studiematerial består av. Tidsperioden i min undersökning omfattar 60 år mellan 1740–1800, den första bouppteckningen är daterad den 15 september 1740 och den sista bouppteckningen är daterad den 14 februari 1799.

Maria Laiberg, den centrala kvinnan, har fått agera som exempel och fallstudie genom hela undersökningen. Hennes liv delades jämt i två perioder. Den första perioden (22 år) som sockenskrivare Thomas Laibergs dotter men hon uppfostrades av sin mor Brita Scherping som efter endast fem års äktenskap blev änka och ensamförsörjare. Den andra perioden i Marias liv (22 år) bestod av hennes tid som hustru till den berömda hantverkaren och kyrkomålaren Johan Backman. Det äkta parer fick åtta barn men de två sista åren i sitt liv levde Maria Laiberg som änka och ensamförsörjare för sina två döttrar, de enda av hennes barn som nådde vuxen ålder.

Hennes liv indelades i två perioder i tid men i tre perioder i rum eftersom hon var född och uppvuxen på Domars hemman i Kaustar by, bodde efter sitt giftermål (1745) åtta år i Gamlakarleby stads kvarter nr 14 och sedan resten av sitt liv på Bastubacka i Nedervetil by. Sex andra bondekvinnor från samma hemman och samma by har varit jämförelsematerial men också en fallstudie i och för sig eftersom från inget annat hemman har upprättats eller sparats så många bouppteckningar efter kvinnor av två nära besläktade familjer.

För min undersökning har bondekvinnors klädförteckningar varit den viktigaste information som jag mycket noggrant tillvaratagit från deras bouppteckningar genom närläsning som har pågått upprepande gånger. Min tidigare forskning har också berört samma område inom Gamlakarleby socken men nu har jag också analyserat bondekvinnors klädskick med tanke på etnologisk klädforskning och bedömt deras klädinnehav som helheter inte som enstaka föremål även om min studie också har krävt att närmare analysera själva plaggen. Den mikrohistoriska infallsvinkeln har givit mig möjligheten att alltid studera en individ och hennes liv ur mikroperspektiv för att sedan utvidga min forskning mot makroperspektiv i horisontal, vertikal eller diagonal riktning.

Dräktskicket i Österbotten och speciellt i Gamlakarleby socken under 1700-talets senare hälft har studerats minimalt. Jag har ändå kunnat jämföra min forskning med Emma Pulkkis' undersökning från 1910-talet och Bo Lönnqvists undersökning från 1970-talet. Den första berör dräktskicket i Karleby på 1700-talet och Emma Pulkkis' syfte var att rekonstruera en bygdedräkt som baserar sig på 1700- eller 1800-tals kläder som har upptecknats i bondekvinnors bouppteckningar. Emma Pulkkis drog inga allmänna slutsatser om bondekvinnors sätt att klä sig eller om deras modemedvetenhet men nu kan man gott säga att hon visste vad hon talade om och hade rätt då hon strävade efter en historiskt mera riktig kvinnodräkt som skulle bestå av ett skilt livstykke eller tröja och en midjekjol i stället för en livkjol. Bo Lönnqvists undersökning däremot berör etnologisk dräktforskning i början av 1970-talet och medan han jämför folklig dräkt och stadsmode i Finland på 1700-talet nämner han att Österbottens kusttrakter är ett exempel på hur också landsbor ville vara stilenliga. Detta uttalande kan jag bekräfta.

Hjördis Dahls undersökning baserar sig på den textilinventering som genomfördes kring 1930 i Finlands svenskspråkiga socknar. Även om insamlingens målsättning inte var forskning har Hjördis Dahls noggranna studie, som hon har kompletterat med studiematerial från olika skriftliga källor,

uppmärksammat många redan glömda föremål och tekniker från 1700-talets bondesamhälle.

Jon Fredrik Skauges forskning om dräktskicket i Orkdal fögderi och Trondheim stad 1790–1835 stöder också de resultat som jag kan konstatera i Gamlakarleby socken om bondekvinnors strävan att vara stilenliga. En motsvarande studie om böndernas kläder under 1800-talet som Marie Ulväng har gjort i Härjedalen skulle vara oerhört lönsam att genomföra i Gamlakarleby socken ty den skulle utgöra en pålitlig bas för eventuella framtida revideringar av nejdens bygdedräkter.

De slutsatser som jag i fortsättningen behandlar berör bondekvinnors välstånd och ställning, folkligt mode samt bygdedräkternas roll som budskapsbärare.

Bondekvinnors välstånd och sociala ställning i Gamlakarleby socken

I min analys av bondekvinnors välstånd har jag utelämnat fast egendom eftersom endast nio bondekvinnor av 65 ägde hela fastigheten och endast nio bondekvinnor hade någon del i fastigheten. I början av 1700-talet var merparten av bönderna fattiga och ca en sjättedel som Maria Laiberg representerade de relativt förmögna bondekvinnorna men i slutet av 1700-talet blev den ekonomiska situationen bättre. Gamlakarleby stads livliga hamn och en möjlighet att exportera t. ex. tjära gav bönderna en möjlighet att få inkomster av tjärbränning även om den möjligheten inte syns i bondekvinnors bouppteckningar. De värdefullaste föremålsgrupperna som utgjorde bondekvinnornas förmögenhet var silver och pengar, hästar och boskap samt deras personliga gångkläder som gav bondekvinnorna en möjlighet att röra sig och vara synliga i det rådande ståndssamhället. Att visa välstånd även om man hörde till de medelmåttigt bemedlade bönderna var möjligt med importerade, manufaktur tillverkade tyger som spred sig från Gamlakarleby stad till dess närbelägna byar och till Nedervetil by. De nya sederna som t.ex. att dricka te och kaffe, syns i bouppteckningar efter borgardamer i Gamlakarleby stad liksom de nya konsumtionsvarorna som t.ex. olika porslinsföremål som importerades från Europa. De synligaste föremålen var de tyger och kläder som stadens borgardamer skaffade sig i sin strävan att delta i den konsumtionsrevolution som var på väg till Gamlakarleby stad från Europa. Även om Maria Laiberg ägde några porslinsallrikar redan på 1760-talet var inte de övriga bondekvinnorna lika snabba att ändra sina konsumtionsvanor i sin vardag på landsbygden.

Bondekvinnors sociala ställning grundade sig på lagens bestämmelser där den gifta kvinnan var underordnad sin man. Hennes ställning i hemmet var annorlunda än i samhället. I hemmet delade bondekvinnan arbetsbördan med sin man medan mannen skötte de viktiga samhälleliga ärendena. I kyrkan kunde inte ett äkta par sitta bredvid varann p.g.a. den bänkindelning som var gällande i

hela landet. De bänkindelningar som finns bevarade från orten ger en tydlig bild av den ställning som var och en var tvungen att godta och som konkretiserades i ens bänkrum i Gamlakarleby landsförsamlings samt Gamlakarleby stads kyrkor. Den sociala ställningen syns också delvis i de faddrar som föräldrar har valt till sina barn.

Den folkliga modedräkten

Till avhandlingens viktigaste resultat hör den folkliga modedräkten som kan tolkas utgående från de klädförteckningar som jag har studerat och analyserat. Ett samband mellan borgardamers modemedvetenhet och bondekvinnors modemedvetenhet kan upptäckas och identifieras. Den överflöd och lyx som blir synlig i borgardamers bouppteckningar är iögonfallande. Alla modedräkter och modetyger som var gällande under 1700-talets senare hälft är synliga i någon form i Gamlakarleby stad. Modetrender växlade i rask takt i staden men den närbelägda landsbygdens bondekvinnor var inte sämre då det gällde det europeiska modets symboler. De överflödsförordningar som gällde under 1700-talet var naturligtvis ett hinder för de modemedvetna bondekvinnorna men dessa kvinnors möjligheter att skaffa sig folkliga modedräkter tyder på deras sätt att både ta del av det senaste modet men också att själv skapa mode. Anskaffning av kläder var en uppgift som delades mellan föräldrar och äkta män men min undersökning av bouppteckningar efter föräldrar och barn tydliggör att ärvda kläder var ett tillskott i ens klädeegendom både för bönder och borgare.

Syftet med min etnologiska studie har inte varit att redogöra för en absolut sanning utan att analysera och tolka hur dessa bondekvinnors och borgardamers tillvaro kunde gestalta sig. Under min jakt efter den folkliga modedräkten har jag haft en möjlighet att studera Maria Laibergs vardagsliv och jämföra hennes och hennes mans släktingars sätt att leva på Bastubacka i Nedervetil by. De övriga bondekvinnornas sätt att leva har varit lika intressant att studera. Jag har också haft en möjlighet att studera tolv borgardamers bouppteckningar. Bland dessa kvinnor kan jag inte nämna någon speciell ty alla är lika speciella och intressanta. Alla dessa damers klädförteckningar vittnar om modemedvetenhet men även om klädernas betydelse som symboler för välstånd och som symboler för social ställning.

Bygdedräkter som budskapsbärare

En bygdedräkt, en revitaliserad, återupptagen folkdräkt är en bro, om man så vill, till den gångna tiden. Dräkten är lösryckt ur sitt ursprungliga sammanhang men har ofta ett pedagogiskt drag. Dräkten har skapats för att vi skall lära oss, komma ihåg och t.o.m. förflytta oss till en annan tid då vi bär en bygdedräkt. Trots sina kompromisser ger Kokkola-, Karleby-, Öja- och Nedervetildräkter samt

Gamlakarlebynejdens kvinnodräkt en möjlighet att bekanta sig med det förflutna. Bygdedräkter används inom kulturella samfund men de är också festdräkter för familjefester. För att få fram den bild eller ett budskap som de ovannämnda bygdedräkterna symboliserar kräver studier av dräkternas tillverkning men framför allt studier av den kontext som dräkterna innebär. Maria Laibergs klädinnehav inspirerade mina studier men det finns rikligt av andra fenomen inom etnologisk klädforskning som väntar att bli beskrivna, förstådda och tolkade.

Realistisk tolkning leder till förståelse

Min forskningsprocess började i samband med det tioåriga reviderings- och rekonstrueringsprojekt av Mellersta Österbottens bygdedräkter som slutfördes i början av 2000-talet. Efter att jag hade slutfört mina studier vid Jyväskylä universitet år 2001 ville jag veta ännu mera å ena sidan om de bondekvinnor som levde under 1700-talets senare hälft i Gamlakarleby socken och å andra sidan om vi hade lyckats skapa historiskt mera riktiga bygdedräkter än de som redan var i bruk. Gamlakarleby stad som grundades år 1620 av Sveriges kung Gustav II Adolf (1611–1632) har en rik historia men det vardagliga livet av både stadens och landsbygdens kvinnor lika väl som deras sätt att klä sig till olika högtidsdagar och fester var en oskriven historia. En österbottnisk småstad med en livlig hamn och tusen segelfartyg som seglade över alla hav i världen var kanske inte heller ur kvinnornas synvinkel ett obetydligt ställe utan en stad full av möjligheter.

Syftet med min studie var att få grundligare svar på mina forskningsfrågor, en bredare syn på bondekvinnors vardagsliv och ett ändamålsenligt namn på den typ av festdräkter som bondekvinnorna använde. Eftersom min infallsvinkel var mikrohistorisk ville jag också använda den möjlighet som den påbjuder, att studera det förflutna genom nuet. Min studieprocess har varit tidsmässigt lång. Att komma ifrån sina studier för en längre tid har sina nackdelar. Under tiden har t.ex. en tolkning som från början varit bärande framstått som bristfällig eller felaktig och jag har tvingats till ett nytt ställningstagande. Ibland har det varit omöjligt att få svar på en del frågor trots ideligt och tidsödande arbete p.g.a. källmaterialets bristfällighet men den långa processen har också medfört några fördelar. Begreppen folkligt mode och folklig modedräkt kommer att användas i fortsättningen samtidigt som begreppen likformig och särartad redan har accepterats som relevanta begrepp inom klädforskningen. Under min studietid har jag alltså fått erfara att forskningen har gått vidare och de etablerade begreppen är igenkännbara åtminstone i Norden.

Min studie har begränsats till ett litet område men medan jag har studerat och tolkat de dokument som hör till mitt studiematerial har jag konstaterat att dess grenar sträcker sig mycket långt. Att kunna förflytta sig från mikroperspektiv till makroperspektiv är inte svårt eftersom jag har upplevt att jag inte alls har varit bunden av det lilla området som jag har valt att studera utan

kunnat obehindrat vidga min vy eftersom jag inte har fokuserat på "byn" utan "i byn". Detta fenomen är en av de fyra fördelar som István Szijártós har fastställt gälla mikrohistorisk forskning. De andra fördelarna är att den apellerar till allmänheten, är realistisk och förmedlar personliga erfarenheter.

I min studie har jag inte haft möjlighet att bygga på tidigare forskningsresultat men 1700-tals bondekvinnors vardagsliv, deras sätt att klara sig i ståndssamhället samt deras sätt att klä sig har intresserat mig och stundom har borgardamers lyxiga tillvaro t.o.m. fascinerat mig. Jag har strävat till en så realistisk tolkning som möjligt och försökt undvika alla de antaganden som har varit mycket lockande men orealistiska och omöjliga att bekräfta. De personliga erfarenheter som jag har fått genom att studera och tolka livet på 1700-talet har lett till en mera omfattande förståelse för upplysningstidens Gamlakarleby socken, Sverige och "Östlandet" och framför allt att vi bör vara mera öppna för det budskap våra bygdedräkter förmedlar även om det kommer från en avlägsen tid.

SUMMARY

In the footsteps of a common folk fashionable dress. The wealth, social position, and fashion awareness of farmers' wives in Gamlakarleby parish 1740-1800

The present dissertation in ethnology and anthropology focuses on Gamlakarleby parish in the county of Ostrobothnia during the period of 1740-1800. I base my study on 65 inventories of farmers' wives in Gamlakarleby parish, which I compare with 12 inventories of burgher wives from the town of Gamlakarleby. The aim of this study is to investigate the actual wealth of farmer wives as they seldom had any immovable property recorded in their inventories, the most important items in the lists of objects being silver and money as well as horses and other livestock and her wearing clothes. Some of the silver and money were part of the farmer wife's dowry. She also owned part of the livestock that she was in charge of, but she was the sole owner of her wearing clothes.

According to law, women could inherit any amount of property, but in practice the property was not at their disposal. Women who inherited land property could not buy, sell or lodge it as security because a woman only possessed her own property whereas the husband had both his and her property at his disposal. Men were land proprietors, and although a woman inherited land from her parents or her family, this land property could be transferred to her husband. It never happened that a wife's parents-in-law transferred land property to their daughter-in-law.

The second aim of this study is to explore the social position and fashion awareness of farmer wives which also incorporates a wider look of their everyday life and gives an opportunity to appropriately designate the kind of festive clothes that they wore. This study deals with folk culture with focus on the past but also on the present. As the perspective of my research is microhistorical, I have the possibility to study the past through the present and to investigate the picture that present national costumes give about eighteenth-century dressing.

Microhistory is a research approach that investigates and interprets data sources of the past in a new way; however, the most important objective is to find

new data sources. At the same time, it is possible to study the everyday life of ordinary persons including, for example, their ways of dressing for festive occasions. Persons who entered into conflict with secular or church authorities always left documents behind as evidence whereas law-abiding "normal" citizens did not do so. Applying this new way of accessing data, i.e. close reading, where the interpretation of data is more important than the quantity of data, enables the exploration of farmer wives' everyday life, among other things. My study is based on the close reading of information found in estate inventories. The conscious delimitation of texts to be read over and over again is more of a strategic choice than a method. The aim is to create new or deviating knowledge, not to reconfirm established views.

This study is based on the extensive research of inventories and church records. The focus of my research is on Maria Laiberg, whose clothes record, described as petty-bourgeois, caught my interest. Methodologically, the case study of Maria Laiberg is based on a life-cycle perspective, and I connect the case study of Maria Laiberg to my second case which incorporates seven other women belonging to the wider Bastubacka family, most of whom died in the latter half of the eighteenth-century.

Maria Laiberg's and her peers' social positions were partly visible, partly invisible. Maria Laiberg was the wife of a distinguished craftsman, and the clothes list in her inventory indicates an equally distinguished social standing. Unlike in the case of a man, a woman's marital status was crucial for social positioning. Marriage meant a respected social standing, and the duty of a wife was to give birth to children. Everyday chores at home and on the farm were tended together, and a woman's household skills were highly regarded. It was possible for a wife to exercise power in her home realm. A mother-in-law was in charge of preparing meals, and she could choose to work indoors while the daughter-in-law was obliged to work out of doors or in the cowhouse. The church maintained this inequality in the society, even if one of its most important obligations was to look after the weak. An established seat on the church bench, with the possibility to indicate one's wealth in the way of dressing, confirmed a particular position in the society.

My study *In the footsteps of a common folk fashionable dress* aims to explore the differences and similarities between farmer wives' and burgher women's dressing, utilising a comparative analysis of their clothes lists with reference to the economic value and function of these clothes.

I investigated folk costumes, folk dressing and folk fashion from the latter half of the eighteenth-century using pictures and texts that describe various articles of clothing and by accessing estate inventories which also describe the clothes that farmer wives owned. To describe farmer wives' dressing in Gamlakarleby parish and to compare the dressing of farmer wives and burgher women, I used Caroline Brown's (2007) two-stage analysis where the economic value of clothes is first estimated based on their quality, origin, colours, decorations and the quantity of clothes. In the second stage of comparison, the function of clothes is estimated based on the mobility of the garment, the length

of the skirt, the significance of the apron as a protecting garment, the height of the shoe heels, and the model of the headdress.

The farmer wife's dressing emphasises the woman herself as a representative of her peasant class, even if she also accentuates her husband's social position. Conversely, by her way of dressing, a wealthy burgher wife primarily emphasises her husband's position but also her own membership of the burgher class.

Based on the findings of the research, I can conclude that the farmer wives of my study had no clothes that were distinguished by the region; instead, these clothes were distinguished by their time. Because of legislation, including the sumptuary laws, farmer wives could not follow the fashion trends that were accessible to the town burghers. A farmer wife's garments were meant for both the peasantry and various other groups of the peasant society, and the combination of the garments could vary depending on the occasion and the person. The clothes provided the farmer wives an opportunity to be seen, to act and to position themselves in a society where it was crucial for all to identify oneself. The two-part dresses which were made of a variety of home-woven or manufactured (imported) fabrics represent a unified dress that can be designated as a common folk fashionable dress.

To study the picture of present national costumes based on eighteenth-century dressing requires a definition of the national costume. National costumes are variants of historical festive dresses from the eighteenth and nineteenth centuries, and they are all revived folk dresses. Reviving means that a phenomenon or an object that existed previously is taken into use again. Ulla Centergran (1996) proposed ten features of revival and concluded that only three of these were specific for folklorism. In the case of the national costume, this means that the object is disconnected from its original context, that it has been given a new function and that it originates from the old peasant society. Since the object (in this case, the costume) has become obsolete, it must first be taken into use again to give it a new shape. Previously, folklorism was defined as a tradition that extends orally or in an informal way, but today it is defined as a process that takes place in social interactions.

Exploring the picture that present national costumes give about farmer wives' dressing in the eighteenth century in Gamlakarleby parish has led me to investigate how and with what criteria the national costumes were originally reconstructed. The present national costumes are disconnected from their original contexts and have received a new function, not only as festive dresses but as performer dresses at various occasions. The four costumes (Kokkola, Karleby, Öja and Nedervetil) which were revived in the beginning of the twentieth century create a picture of unity but not of the eighteenth century; however, the fifth costume, i.e. the woman's costume of Gamlakarleby region, is based on clothes records found in eighteenth-century estate inventories and can thus be defined as a common folk fashionable dress.

The study shows that the farmer's wives in the Gamlakarleby region were not particularly wealthy, but they had a solid financial standing. Being the wife

of a popular church painter, Maria Laiberg stands out by her dressing from the rest of the wives in the village of Nedervetil but also from the rest of the wives in my study. The study also provided an in-depth understanding of farmer wives' everyday life and grounds for a more appropriate designation of the type of festive dress that they wore.

The clothes of burgher wives in the town of Gamlakarleby are an indication of wealth. Women followed fashion trends not only because the town had a bustling harbour and staple rights to import goods from the rest of world but also because the inhabitants were active and innovative. Exports from Gamlakarleby were made up of tar and timber but also intellectual capital, which can even today be seen in the works of Anders Chydenius.

I delimited my study in order to focus on a small area, but while exploring and interpreting the research data that I selected, I concluded that it has extensions that go far beyond the time and place of my study. I was able to move over from a micro perspective to a macro perspective as I saw that I was not at all bound by the small area that I had chosen to study. Instead, I was able to widen my perspective without impediment since my focus was not "the village" but "in the village". Although I had few opportunities to base my study on existing research, I was always interested in exploring peasant women's ways of surviving in the class society of the eighteenth century and their way of dressing. Also from time to time, I was even fascinated by the burgher women's luxurious way of life. For further research, I would recommend a more detailed study of nineteenth-century dressing in order to create a better contextual understanding of the present national costumes. This could in turn provide a continuum of women's ways of living in Gamlakarleby parish.

KÄLL-OCH LITTERATURFÖRTECKNING

Material

Riksarkivet Vasa (RAV)

Bouppteckningar i Gamlakarleby socken

Mikrofilm Es 3552 Bouppteckningar 1723–1766

Mikrofilm Es 3553 Bouppteckningar 1767–1800, 1801–1812

Bouppteckningar i Gamlakarleby stad

Mikrofilm UK 1609 Bouppteckningar 1697–1750

Mikrofilm UK 1610 Bouppteckningar 1751–1799

Mikrofilm UK 1611 Bouppteckningar 1765–1779, 1780–1790

Mikrofilm UK 1612 Bouppteckningar 1780–1790, 1791–1803

Norra Österbottens domsagas arkiv

Gamlakarleby och Kelviå tingslags bouppteckningar

Karleby bouppteckningar 1723–1762, E1a:1

Uleåborgs södra och Korsholms norra härads domsagas arkiv

Gamlakarleby och Kelviå tingslags bouppteckningar

Karleby bouppteckningar 1762 – 1766 E1a:1

Karleby bouppteckningar 1767–1776 E1a:3

Mellersta Österbottens domsagas arkiv

Karleby bouppteckningar 1777–1800 E1a:2

Gamlakarleby stads magistrats och rådstuvurätts arkiv

Bouppteckningar 1697, 1705, 1711–1716, 1718, 1722–1726, 1727–1746 Eb:1

Bouppteckningar 1747–1754 Eb:2

Bouppteckningar 1755–1765 Eb:3

Bouppteckningar 1766–1771 Eb:4

Bouppteckningar 1782–1788 Eb:6

Bouppteckningar 1789–1793 Eb:7

Bouppteckningar 1794–1797 Eb:8

Bouppteckningar från Gamklakarleby socken som ingår i mitt studiematerial har utmärkts i texten på följande sätt: 1,2,3 osv. = bouppteckningens ordningstal/40, 50, 60 osv. = årtionden 1740, 1750 osv. t.ex. 1/40, 2/40 osv.

Nummer	Namn	By	Bouppteckning	Ålder
1740-talet				
1/40	Marja Hansdotter Härmälä	Rödsö by	15.9.1740	34 år
2/40	Karin Mattsdotter Herlewi	Såka by	2.4.1747	40 år
3/40	Maria Andersdotter Wisur	Wittsar by	2.5.1747	32 år
1750-talet				
4/50	Margareta Christophersdotter Brändkärr	Nedervetil by	12.5.1750	46 år
5/50	Marja Andersdotter Borgarbacka	Såka by	2.10.1752	20 år
6/50	Marja Mårtensdotter Cainå	Nedervetil by	7.11.1755	52 år
7/50	Brita Johansdotter Tast	Nedervetil by	10.3.1757	53 år
8/50	Brita Mattsdotter Simonsbacka	Nedervetil by	8.4.1758	39 år
9/50	Brita Eriksdotter Kaino	Nedervetil by	27.5.1758	39år
10/50	Anna Jacobsdotter Jolka	Nedervetil by	21.3.1759	42 år
11/50	Carin Jönsdotter Borgarbacka, änka	Storby	24.9.1759	70 år
12/50	Brita Johansdotter Tylle, änka	Kaustar by	6.10.1759	68 år
1760-talet				
13/60	Malin Johansdotter Herlefwe	Såka by	26.5.1762	63 år
14/60	Marja Eriksdotter Kaino	Nedervetil by	1.6.1763	33 år
15/60	Margeta Gabrielsdotter Hals, änka	Såka by	31.12.1765	88 år
16/60	Margeta Johansdotter Pelå, änka	Nedervetil by	25.6.1766	82 år
17/60	Margeta Mattsdotter Ahlskog	Linnusperä by	27.6.1767	65 år
18/60	Lisa Mårtensdotter Skog el. Viitavesi, änka	Nedervetil by	17.3.1767	84 år

19/60	Carin Larsdotter Åifvobäck		
	Kaustar by	2.1.1768	37 år
20/60	Anna Danielsdotter Jubbil		
	Kaustar by	11.3.1768	67 år
21/60	Carin Hansdotter Borg, änka		
	Palo by	4.7.1768	75 år
22/60	Carin Andersdotter Hals eller Borgarbacka		
	Såka by	9.11.1768	36 år
23/60	Brita Andersdotter Kåtkama		
	Korplax by	7.12.1768	57 år
24/60	Anna Larsdotter Litsle, änka		
	Rödsö by	2.1.1769	75 år
25/60	Christin Andersdotter Tuomisalå, torpareänka		
	Såka by	5.5.1769	78 år

 1770-talet

26/70	Christin Johansdotter Qvikant		
	Qvikant by	7.9.1770	38 år
27/70	Anna Isaksdotter Puntus, änka		
	Palo by	6.10.1770	70 år
*28/70	Malin Larsdotter Måsala, änka		
	Kaustar by	3.7.1771	42 år
29/70	Maria Jacobsdotter Wentterjerfvi		
	Såka by	30.11.1771	44 år
**30/70	Malin Carlsdotter Wentterjerfvi		
	Såka by	9.12.1771	25 år
31/70	Maria Henriksdotter Kåla		
	Kirilax by	16.3.1772	64 år
32/70	Margeta Jacobsdotter Matilainen,		
	Korplax by	19.3.177	43 år
	byskomakarens (hantverkares) hustru		
33/70	Anna Mattsdotter Harald		
	Rödsö by	10.11.1772	70 år
34/70	Maria Mattsdotter Hästbacka		
	Nedervetil by	30.12.1772	54 år
35/70	Brita Johansdotter Heinola, änka		
	Kaustar by	29.6.1773	52 år
36/70	Margeta Eriksdotter Krumpila		
	Wittsar by	16.10.1773	28 år
37/70	Margeta Carlsdotter Brändkärr		
	Nedervetil by	15.3.1774	57 år
38/70	Brita Carlsdotter Brandt		
	Linnusperä by	18.4.1774	51 år
39/70	Magdalena Eriksdotter Brändkärr		
	Nedervetil by	13.6.1774	45 år

40/70	Maria Andersdotter Domar Kaustar by	13.6.1775	35 år
41/70	Margeta Mattsdotter Sipola Storby	14.10.1775	27 år
42/70	Maria Larsdotter Måsala Kaustar by	1.11.1775	34 år
43/70	Lisa Johansdotter Notjerfvi Såka by	20.2.1777	30 år
44/70	Anna Johansdotter Wässi Wittsar by	3.11.1777	48 år
45/70	Brita Henriksdotter Punttus Palo by	5.1.1779	46 år
<hr/>			
1780-talet			
46/80	Malin Hansdotter Björndahl, änka Såka by	17.7.1780	73 år
47/80	Margeta Mattsdotter Borgarbacka Såka by	4.12.1780	27 år
48/80	Lisa Mattsdotter Bredskär (nybyggare) Rödsö by	5.6.1781	46 år
* /49/80	Marja Eriksdotter Ahlskog Linnusperä by	21.11.1781	50 år
50/80	Hedwig Mattsson Krumpila Wittsar by	7.1.1785	27 år
51/80	Maria Elisabeth Wäster (f. Frijs) Rödsö by	17.5.1785	39 år
52/80	Maria Henrichsdotter Widlund Närfwilä by	27.4.1786	74 år
	sockensmedens (hantverkares) hustru		
* //53/80	Lisa Henriksdotter Herlefwi Såka by	14.4.1789	50 år
<hr/>			
1790-talet			
* ///54/90	Anna Mattsdotter Rasmus Såka by	1.7.1790	70 år
55/90	Magdalena Mattsdotter Wäntus Linnusperä by	4.3.1795	50 år
56/90	Anna Michaelsdotter Björndahl Såka by	14.2.1799	34 år
<hr/>			
Bastubacka (=B)			
(57) 1B/40	Brita Andersdotter Bastubacka Nedervetil by	7.1.1747	34 år
(58) 2B/40	Lisa Larsdotter Bastubacka Nedervetil by	2.2.1747 (d. 30.7.1727)	43 år
(59) 3B/50	Lisa Nilsson Åssmus Kallis by	29.12.1759	40 år

*B(60) 4B/60 Marja Erichsdotter Bastubacka Nedervetil by	10.2.1760	62 år
**B(61) 5B/60 Maria Laiberg, änka Nedervetil by	26.4.1767	42 år
kyrkomålarens (hantverkares) hustru		
(62) 6B/70 Margeta Johansdotter Bastubacka Nedervetil by	2.1.1770	44 år
(63) 7B/70 Maria Nilsson Qvikant Qvikant by	31.12.1771	28 år
(64) 8B/70 Brita Henriksdotter Bastubacka Nedervetil by	3.1.1772	27 år
(65) 9B/80 Maria Mattsdotter Bastubacka Nedervetil by	16.1.1782	36 år
Lars Nilsson Bastubacka Nedervetil by	7.1.1772	61 år
Thomas Olofsson Bastubacka Nedervetil by	27.5.1785	75 år

Förklaringar:

*28/70 Kaustar by

Malin Larsdotter Måsalas bouppteckning 3.7.1771

hennes mans bouppteckning 8.4.1771

**30/70 Såka by

Malin Carlsdotter Wentterjerfvis och hennes brors

gemensamma bouppteckning 9.12.1771

*/49/80 Linnusperä by

Marja Eriksdotter Ahlskogs och hennes manskommun

bouppteckning 21.11.1781

*//53/80 Såka by

Lisa Henriksdotter Herlefwe och hennes mans

gemensamma bouppteckning 14.4.1789

*///54/90 Såka by

Anna Mattsdotter Rasmus och hennes mans

gemensamma bouppteckning 1.7.1790

*B(60) 4B/60 Nedervetil by

Marja Erichsdotter Bastubackas och hennes mans

bouppteckning 10.2.1760

**B(61) 5B/60 Nedervetil by

Marja Laibergs och hennes mans (Johan Backmans)

bouppteckning 26.4.1767

(59) 3B/50 Lisa Nilsson Åssmus

(63) 7B/70 Maria Nilsson Qvikant

Dessa två kvinnor har utmärkts med B eftersom de var hemma från Bastubacka.

Bouppteckningar från Gamlakarleby stad som ingår i mitt studiematerial har utmärkts i texten på följande sätt:

1G (G=Gamlakarleby), 2G, 3G osv. = bouppteckningens ordningstal / 40,50,60 osv. årtionden 1740, 1750 osv. t.ex 1G/40, 2G/50 osv.

Borgardamer	Ålder
Bouppteckning	Delning
1G/40 Elisabeth Riska (Carlbohm, Forsell)	84 år
16.12.1746	11.2.1748
2G/50 Magdalena Fant (Röring)	63 år
8.3.1751	
3G/50 Margareta Winge (f. Frimodig)	27 år
15.3.1753	
4G/50 Margareta Carlbohm (Ahla, Polviander)	63 år
10.5.1754	21, 24, 28.5. och 28.11. 1754
5G/60 Christina Lithén (Rahm)	42 år
28.11.1768	21.11.1781
6G/70 Maria Ahla (Walding, Pallén)	43 år
19.1.1771	
7G/80 Margaretha Elisabeth Brunlöf (Rahm)	42 år
26.1.1782	
8G/90 Magdalena Fredrica Donner, ogift	27 år
23.12.1790	
9G/90 Brita Ahla (Brunlöf, Möller), änka	76 år
14.4.1791	28.11.1800
10G/90 Maria Carlbohm (Svedielin, Carlman)	76 år
22.12.1791	
11G/90 Sophia Freitag (Falander), änka	86 år
3.11.1795	
12G/90 Johanna Gustava Sinius (Sovelius)	32 år
11.5.1796	
Övriga bouppteckningar (RAV)	
Daniel Ahla	21.5.1733
M9G/50 Johan Brunlöf	25.1.1751
= Brita Ahlas (9G) första man	
M9G/60 Samuel Möller	28.4.1762
= Brita Ahlas (9G) andra man	
M6G/60 Zacharias Walding	4.6.1765
= Maria Ahlas (6G) första man	
Jacob Pelander	9.11.1775
Mats Lithén	11.1.1782
Johan Kort	4.1.1793

Övriga dokument (RAV)	
Delning efter Elisabeth Forsell	11.12.1748
Delning efter Margareta Carlbohm	25.11.1755
Inventarium av Mats Lithéns handelsbod	11.1.1782
Brita Ahlas testamente	27.4.1798
Delning efter Christina Lithén (5G/60)	
= Johan Rahms första hustru	21.11.1781
Johan Korts testamente	4.1.1793
Delning efter Brita Ahla	28.11.1800

Otryckta källor

Riksarkivet Vasa (RAV)

Dombok. GamlaCarleby och Kelvio 1755 till och med 1761. Keski-Pohjanmaa C1 a6 1766–1761.

Gamlakarleby landsförsamlings arkiv

Gamlakarleby landsförsamlings kommunionböcker från åren 1721–1858. I Aa 1-I Aa 15.

Nedervetil församling

Nedervetil församlings kommunionböcker från åren 1755–1820

Övriga otryckta källor

1 st. intervju 28.2.2012 Suomen kansallispukekus.

3 st. besvarade enkäter 13.4.2012 (2 st.), 23.4.2012 (1 st.).

Bergroth, Ingvald 1975. Sockensmeden och urmakaren Martin Widlund.

Karlebynejden nr 7. Karlebynejdens bygde- och släktforskare.

Granvik, Eigil (inget årtal). Nedervetil kapellförsamlings uppkomst och äldsta historia (1752–1820). Pastoralavhandling.

Haugen, Bjørn Sverre Hol 2015. Virkningsfulle tekstilier – i østnorske bønders draktpraksiser på 1700-tallet. Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo, august 2014. Avhandling for graden philosophiae doctor (ph.d.)

Himanka, Mikko 2012. Anders Chydenius kirkonarkistossa. Memorandum.

Huittinen, Kari 1997. Kummivalinnat ja kyläyhteisön sosiaalinen rakenne.

Tapaustutkimus muutaman eteläpohjalaisiston kummivalinnoista 1730-luvulta 1830-luvulle. Kulttuuriantropologian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.

Huldén, Niklas 2006. Bouppteckningarnas kustbor. Ting och redskap som vittnesbörd om näringsmönster i kust- och skärgårdsområden i sydvästra Finland. Licentiatavhandling i Nordisk etnologi. Åbo Akademi.

- Jern, Helena 2008. Kvinnliga modedräkter i Vasa 1750–1870 – undersökning av artefakter för lärande i slöjd. Avhandling för pedagogie magisterexamen. Åbo Akademi. Pedagogiska fakulteten. Slöjdpedagogik. Vasa.
- Johnson, Seija 2000. Kalminkiliivi, silkkihuivi – silti vain lehmä ja pari lammasta. Pukeutuminen 1700-luvun talonpoikaisnaisten varallisuuden ja aseman vertauskuvana Kokkolan pitäjässä. Etnologian pro gradu -tutkielma. Etnologian laitos. Jyväskylän yliopisto.
- Karlebynejdens bygde- och släktforskare r.f. 1982. Utdrag ur Gamlakarleby landsförsamlings kommunionböcker från åren 1725–1755.
- Koskennurmi-Sivonen, Ritva 1979. Naisen muotipuku Suomessa 1890–1910. Pro gradu -tutkielma. Taidehistorian laitos. Helsingin yliopisto.
- Nyberg, Lisa 1983. Den österbottniske målaren Johan N. Backman. 60-poängsuppsats i konstvetenskap. Institutionen för Konstvetenskap. Lunds Universitet.
- Pulkkis, Emma 1970. Anteckningar av originala bouppteckningar i Finlands Statsarkiv beträffande kvinnokläder i forna tiders Karleby. Bygde- och släktforskarna vid MI i Gamlakarleby.
- Rajaniemi, Marja-Liisa 2000. Vanhan testamentin kuva-aiheet Pohjanmaan kirkkojen alttariseiniin liittyvissä maalauksissa 1740-luvun lopulta 1800-luvun ensimmäiselle vuosikymmenelle. Lisensiaattityö. Taidehistorian laitos. Jyväskylän yliopisto.
- Rantanen, Arja 2007. Österbottniska sockenskrivare 1721–1868. Lilicentiatavhandling. Åbo Akademi.
- Särkkä, Heikki 2009. Ruotsalais-suomalainen sukututkimusanasto. Seinäjoki.
- Tengroth Ulväng, Marie 2004. Konsumtion och Klädedräkt. Hushållens kläddinnehav i Lillhärjalds sn i Härjedalen 1750–1850. D-uppsats. Ekonomisk-historiska institutionen. Uppsala universitet.
- Toivanen, Jenni 2005. Lesken elämää. Leskeys naisen elämän osana ja sosiokulttuurisena ilmiönä 1700-luvun lopun sisäsuomalaisella maaseudulla. Suomen historian lisensiaattityö. Historian ja etnologian laitos. Jyväskylän yliopisto.
- Wegelius, Marja-Leena 1967. Pohjalainen kirkkomaalari Johan N. Backman. Taidehistorian pro gradu -tutkielma. Taidehistorian laitos. Helsingin yliopisto.
- Ylikangas, Heikki 1964. Avioehto- ja huomenlahjasäännöstö Sven Lejonmarckin naimiskaariluonnoksissa. Lisensiaattitutkielma. Historian laitos. Helsingin yliopisto.

Elektroniska källor

HisKi är allmänt tillgänglig på webbadressen www.genealogia.fi Används undantagsvis som primär källa. I HisKi har inmatats uppgifter om döpta, vigda och döda som ingår i församlingarnas folkbokföringsarkiv. Upprätthålls av Genealogiska Samfundet i Finland.

- Gamlakarleby lands/moderförsamlings (1721 – 1860), Nedervetil församlings (1753–1855) och Gamlakarleby stadsförsamlings historieböcker
<http://hiski.genealogia.fi/hiski?se>
- Aulin, Emma 1915. Äktenskapslagstiftningen. Bergman-Österbergska samhällskurserna V. Oskar Eklunds boktr. Stockholm. Tillgänglig:
<http://www.ub.gu.se/kvinn/portaler/kunskap/folkbildning/aulin.pdf>
 Hämtad 25.8.2014.
- Fingerroos, Outi 2003. Refleksiivinen paikantaminen kulttuurien tutkimuksessa. Elore 2/2003 Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura ry.
 Tillgänglig: http://www.elore.fi/arkisto/2_03/fin203c.html Hämtad 15.9.2016.
- Fingerroos, Outi 2014. Etnologinen katse. Virkaanastujaisluento 3.12.2014. Elore 1/2015: Mytologia ja runous (vol. 22). Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura ry. Tillgänglig: <http://www.elore.fi/elore-12015-vol-22-mytologia-ja-runous/virkaanastujaisluento-outi-fingerroos/> Hämtad 3.8.2015.
- Florin, Maj 1935. Bonde- och bergmanssilver som exponent för Bergslagens allmogekultur. Några resultat av silverinventering i Norr- och Söderbärke socknar. Rig – kulturhistorisk tidskrift. Vol 18. Nr 3. Tillgänglig:
<http://www.journals.lub.lu.se/index.php/rig/article/view/8692/7829>
 Hämtad 7.10.2014.
- Forskningsetiska delegationen 2009. Etiska principer för humanistisk, samhällsvetenskaplig och beteendevetenskaplig forskning och förslag om ordnande av etikprövning. Helsingfors. Tillgänglig:
www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/etiskaprinciper.pdf Hämtad 22.2.2016.
- Ilmakunnas, Johanna 2010. Gudrun Andersson, Stadens dignitärer: den lokala elitens status och maktmanifestation i Arboga 1650–1770 (Stockholm: Atlantis, 2009). 385 s. Sjuttonhundrat. Vol. 7.
<http://septentrio.uit.no/index.php/1700/article/view/2456/2279> Hämtad 4.12.2017.
- Korhonen, Arvi 1929. Turun tuomiokirkko 1700–1827. Turun Historiallinen Yhdistys. Tillgänglig: <http://thy.fi/wp-content/uploads/2011/09/THArk3s77-352.pdf> Hämtad: 8.1.2017.
- Kyrkio-Lag och Ordning / som then Stormächtigste Konung och Herre / Herr Carl then Elofte / Sweriges / Göthes och Wändes Konung / &c. Åhr 1686. hafwer låtit förrätta och Åhr 1687. af Trycket utgå och publicera. Jemte ther til hörige Stadgar. Cap XXIV. Om Biskopar, Superintendenter, Probstar, Kyrckioherdar, samt andre Kyrckiobetiente. §VII, 4. Bänkelängden, hwar uti Åhr efter Åhr, the förändringar som dher wid skee, skola upptecknas: Men twistige måhl om Bänckar, som intet med förlijkning kunna slättas, höra under werldzig Rätt. Tillgänglig:
www.mlang.name/arkisto/kyrkio-lag-1686.html Hämtad 24.1.2017.
- Kyrkolag. Storfurstendömet Finlands Författnings-Samling. 1869 No 30.
 Kyrkolag för den evangelisk-lutherska kyrkan i Storfurstendömet Finland, af Finlands Ständer vid landtdagen år 1867 antagen och af Hans Kejsersliga

- Majestät den 9 December (27 November) 1868 i nåder stadfästad. Gifven i Helsingfors, den 6 December 1869.
Femtonde kapitlet. Om de särskilda presttjänsterna i församlingarna. A. Om de till dessa tjänster hörande åligganden. § 146 Kyrkoböckerna skall kyrkoherden föra och så inrätta, som derom satadgadt är eller framledes kan varda af kyrkostyrelsen förordnat. Dessa kyrkoböcker äro: 11) Protokollsbok, innehållande protokoll, utlåtanden och beslut, som vid kyrkostämma och i kyrkoråd förde och fattade blifvit.
Adertonde kapitlet. Om kyrkostämma. § 307 Till kyrkostämmas handläggning höra frågor om: 8) fördelning af bänkrum i kyrka.
Tillgänglig: www.mlang.name/arkisto/kyrkolag-1869.html Hämtad 24.1.2017.
- Laine, Tapani 1989. Rahan filosofiasta. Niin & Näin. Filosofinen aikakauslehti. Tillgänglig: http://www.netn.fi/298/netn_298_kirja.7html Hämtad 24.10.2010.
- Magnússon, Sigurdur Gylfi 2006. What is Mikrohistory? George Mason university's History News Network. Because the Past is the Present, and the Future too. Tillgänglig <http://hnn.us/articles/23720.html> Hämtad 6.10.2009.
- Norman, Adam 2010. Vår alfvarsamme godhe gamble sedh. Textila spår i svenska överflödsförordningar 1644–1794. B-uppsats 75 hp. Textilvetenskap B. Uppsala universitet. Tillgänglig <http://adamnorman.se/wp-content/uploads/W%C3%A5r-alfvarsamme-godhe-gamble-sedh.pdf> Hämtad 4.5.2012.
- Ojala, Jari 2014. Donner, Joachim. Kommerseråd, skeppsredare, köpman. Biografiskt lexikon för Finland. Tillgänglig <http://www.blf.fi/artikel.php?id=6913> Hämtad 10.2.2018.
- Teerijoki, Ilkka 2001. Forseen, Samuel (1686–1744). Finlands Nationalbiografi. Biografiakeskus. Tillgänglig <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/3873> Hämtad 11.2.2018.
- Vetenskapsrådet 1999. Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning. CODEX - samlingen av regler och riktlinjer för forskning. Tillgänglig: www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf Hämtad 22.2.2016.
- Wright, Heidi von 2010. Folklivsforskning blev etnologi. Meddelanden från Åbo Akademi nr 17. 26.11.2010. http://web.abo.fi/meddelanden/artiklar/2010_17_etnologi.sht Hämtad 28.1.2016.

Litteratur

- Acerbi, Guisepppe 1953. Resa i Finland 1799. Helsingfors: Söderström & Co.
- Ahlberger, Christer 1996. Konsumtionsrevolutionen I. Om det moderna konsumtionssamhällets framväxt 1750–1900. Västsvensk kultur och samhällsutveckling. Rapport nr 5. Humanistiska fakulteten. Göteborgs universitet.
- Ahlskog, Holger 2003. Från kapellförsamling till självständig församling. I verket Högnäs, Siv (red.) Nedervetils församling 250 år. Jubileumsbok. Nedervetils församling. Vasa: Oy Fram.
- Alvesson, Mats 2014. Kommunikation, makt och organisation. Närläsning och multipla tolkningar. Lund: Studentlitteratur AB.
- Alvesson, Mats & Sköldberg, Kaj 1994. Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod. Lund: Studentlitteratur.
- Anttila, Elina 2008. Venäläinen posliini. Collection Vera Saarela ja Suomen kansallismuseon kokoelmat. Helsinki: Vera Saarelan säätiö ja Museovirasto/Suomen kansallismuseo.
- Appelgren, Kari 1985. Johan N. Backman. I verket Pettersson, Lars & Appelgren, Kari: Svenska Österbottens historia V. Kyrkor. Vasa: Svenska Österbottens Landskapsförbund.
- Appleby, Joyce 1994. Consumption in early modern social thought. I verket Brewer, John & Porter, Roy: Consumption and the World of Goods. London: Routledge.
- Arvidsson, Alf 2001. Etnologi. Perspektiv och forskningsfält. Lund: Studentlitteratur.
- Aspelin, J.R. 1903. Johan Backman. Pohjalainen kirkkomaalari. Suomen Museo 10. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Back, Lars 1976. Karleby sockens historia II. Ekenäs: Karleby historiekommitté.
- Back, Lars 1967. Den äldsta bosättningen i Karleby. I verket Karleby sockens historia II. Ekenäs: Karleby historiekommitté.
- Bengtsson, Tommy 2006. Den demografiska transitionen och samhällsomvandlingen. I verket Hedenborg, Susanna & Morell, Mats (red.) Sverige – en social och ekonomisk historia. Lund: Studentlitteratur.
- Berg, Gösta & Svensson, Sigfrid 1971. Svensk bondekultur. Tredje omarbetade upplagan. Stockholm: Bonnier.
- Björkman, Hjalmar 1935. Bouppteckningar i Gamlakarleby stad 1697–1800. Efter författarens död utgivna av Birger Åkerman. Genealogiska samfundets i Finland skrifter XI. Helsingfors.
- Björkquist, Lennart 1941. Jämtlands folkliga kvinnodräkter. Studier i den jämtska allmogens dräktskick under 1700-talet och 1800-talets första hälft. Skrifter utgivna av Kungl. Gustaf Adolfs Akademien för Folklivsforskning. 7. Uppsala: Appelbergs.
- Braudel, Fernand 1982. Civilisationer och kapitalism 1400–1800. Band 1. Vardagslivets strukturer. Det möjligas gränser. Stockholm: Gidlund.

- Brewer, John & Porter, Roy (ed.) 1993. *Consumption and the World of Goods*. London: Routledge.
- Bringéus, Nils-Arvid 1974. Bouppteckningar som en etnologisk källa. Särtryck ur Vetenskapssocieteten i Lund Årsbok 1974. Lund: Signum.
- Bringéus, Nils-Arvid 1975. Källkritiska problem inom etnologisk forskning. Särtryck ur Vetenskapssocieteten i Lund Årsbok 1975. Lund: LiberLäromedel.
- Broby-Johansen, Rudolf 1954. *Kropp och kläder. Klädedräktens konsthistoria*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Brown, Carolina 1991. *Mode. Klädedräktens historia genom fem sekler*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Brown, Carolina 2007. *Mode och skönhet*. I verket Christensson, Jacob (red.) Signums svenska kulturhistoria. Gustavianska tiden. Stockholm: Signum.
- Bruner, Jerome, 1991. *The Narrative Construction of Reality*. *Critical Inquiry* 18, 1-21.
- Brück, Ulla, 2005. Inledning. I verket Nilsson, Bo G. (red.) *Päklädd Uppklädd Avklädd. Om kläder, kropp och identitet*. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.
- Centergran, Ulla 1996. *Bygdedräkter, bruk och brukare*. Göteborg: Skrifter från Etnologiska föreningen i Västsverige 20.
- Certeau, Michel de 1984. *The Practice of Everyday Life*, trans. Steven Rendall. Berkeley: University of California Press.
- Crapo, Richley H. 1993. *Cultural Anthropology. Understanding Ourselves & Others*. 3rd Edition. Guilford (Conn.): Dushkin.
- Dahl, Hjärdis 1987. *Högsäng och klädbod*. Ur svenskbygdernas textilhistoria. Folklivsstudier XVIII. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Dahlberg, Annemarie 2004. *Med smak för skor och stövlar*. I verket *Från topp till tå. Lyx och nödvändighet*. Utställningskatalog. Stockholm: Nationalmuseum och Stiftelsen Läckö Slott (Lidköping).
- Davis, Fred 1992. *Fashion, Culture, and Identity*. Chicago (Ill.): University of Chicago Press.
- Dervin, Fred 2012. *Cultural identity, representing and othering*. I verket Jackson, Jane (red.) *The Routledge Handbook of Language and Intercultural Communication*. London: Routledge.
- Dialektens Vänner (Bror Hagström, Leif Andersson och Ragny Mutka) 2011. *Dialektboken. Murrekirja*. Vasa: HSS Media; Karleby: Keski-Pohjanmaan Kirjapaino.
- Edgren, Monika 2001. *Från rike till nation. Arbetskraftspolitik, befolkningspolitik och nationell gemenskapsformering i Sverige under 1700-talet*. Lagerbringbiblioteket. Skrifter utgiven av Historiska institutionen vid Lunds universitet. Lund: Historiska media.
- Edman, Viktor 2008. *Sjuttonhundratalet som svenskt ideal. Moderna rekonstruktioner av historiska miljöer*. Nordiska museets förlag. Huskvarna: NRS Tryckeri.

- Edvinsson, Rodney 2016. Penningvärde och inflation i det svenska riket under koppermyntfotens tid. *Historisk Tidskrift för Finland* 2016:2. Helsingfors: Historiska föreningen r.f.
- Einonen, Piia & Karonen, Petri (red.) 2002. Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450–1860). *Historiallinen Arkisto* 116. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ek, Sven B. 1954. Dräktförordningarnas samhälleliga bakgrund. *RIG – Kulturhistorisk tidskrift*. Vol 42. Nr 4. Tidskrift utgiven av föreningen för svensk kulturhistoria i samarbete med Nordiska museet och Folklivsarkivet i Lund.
- Eldvik, Berit 2014. Möte med mode. Folkliga kläder 1750–1900 i Nordiska museet. Stockholm: Nordiska museets förlag.
- Elomaa, Hanna 2001. Mikrohistoria johtolankojen jäljillä. I verket Immonen, Maarit & Leskelä-Kärki, Maarit (red.) *Kulttuurihistoria – Johdatus tutkimukseen*. Tietolipas 175. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Eriksson, Erik 2003. Kotkama från boplats till jordbruks- och industrisamhälle. Kotkama: Kotkama Byaråd och Historiegrupp.
- Erixon, Sigurd 1982. Svensk byggnadskultur. Studier och skildringar belysande den svenska byggnadskulturens historia. Faximilie-upplaga 1982 efter 1947 års upplaga. Stockholm: Institutet för folklivsforskning.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Osuuskunta Vastapaino.
- Ewing, Elisabeth 1978. *DRESS and UNDRRESS. A history of women's underwear*. London: B.T. Batsford Ltd.
- Fingerroos, Outi 2004. Haudatut muistot. Rituaalisen kuoleman merkitykset Kannaksen muistitiedossa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 985.
- Fingerroos, Outi & Jouhki, Jukka 2014. Etnologinen kenttätyö ja tutkimus: metodein monimuotoisuuden pohdintaa ja esimerkkitaupauksia. I verket: Hämeenaho, Pilvi & Koskinen-Koivisto, Erika (red.) *Moniulotteinen etnografia*. Ethnos- toimitte 17. Helsinki: Ethnos ry.
- Fingerroos, Outi & Lillbroända-Annala, Sanna & Koskihaara, Niina & Lundgren, Maija 2017. Yhteiskuntaetnologia – arkinen mutta kriittinen katse maailmaan. I verket Fingerroos, Outi & Koskihaara, Niina & Lillbroända-Annala, Sanna & Lundgren, Maija (toim.) *Yhteiskuntaetnologia*. Tietolipas 255. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Finlands Författningssamling för år 1949. No 183 Lag innefattande vissa ändringar av och tillägg till kyrkolagen för evangelisk lutherska kyrkan. Given i Helsingfors den 11 mars 1949. Helsingfors 1950.
- Franck, Marketta 1997. Waatteen Wiestä ja Wiettelystä eli pukeutumisen historiaa kivikaudelta nykyaikaan. Tampere: Nukke ja pukumuseo. Hatanpään kartano.
- Friborg, Nicolaus 1755. *Alphabetisk Förteckning Öfwer Privilegerade Manufactur-Wärk, uti Sweriges Rike, Till 1754 års slut*. Stockholm.

- Frigren, Piritä 2015. Kotisatamassa. Merimiesten vaimot, naisten toimijuus ja perheiden toimeentuloehdot 1800-luvun suomalaisessa rannikkokaupungissa. *Jyväskylä Studies in Humanities* 277. University of Jyväskylä.
- Forssell, Hanna & Lamminen, Marjut 2007. Finlands nationalmuseum. I verket Itkonen, Satu & Kaitavuori, Kaija (red.) *Våra nationella kulturinstitutioner*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Fourest, Henri-Pierre 1983. *Den europeiska keramiken*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Gallén, Jarl 1992. Finland, riksdelen östanhavs. I verket Grenholm, Gunvor (huvudred.) *Den svenska historien 9. Hattar och mössor*, Ostindiska kompaniet. Stockholm: Bonnier.
- Geertz, Clifford 1973. *The Interpretation of Cultures. Selected Essays*. New York: Basic Books.
- Gerber, Jan 1966. Silver i skånska bondehem. *Kulturens årsbok. En årsbok till medlemmar av Kulturhistoriska föreningen för södra Sverige*. Lund: Kulturhistoriska föreningen för Sverige.
- Ginzburg, Carlo 1983. *Ledtrådar. Morelli, Freud och Sherlock Holmes*. Häften för *Kritiska Studier* 83. *Ledtrådsparadigmet. Europeisk makrohistoria*. Stockholm.
- Ginzburg, Carlo 1996. *Osten och maskarna. En 1500-talsmjölnarens tankar om skapelsen. Originalverket Il formaggio e i vermi: Il cosmo di un mugnaio del '500*. Stockholm: Ordfronts förlag.
- Ginzburg, Carlo 1996. *Johtolankoja. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista*. Tampere: Gaudeamus.
- Goffman, Erving 1969. *The Presentation of Self in Everyday Life*. London: Allan Lane The Penguin Press.
- Grimen, Harald 2004. *Samfunnsvitenskapelige tankemåter*. Universitetsforlaget.
- Gylfi Magnússon, Sigurdur 2003. *The Singularisation of History: Social History and Microhistory within the Postmodern State of Knowledge*. *Journal of Social History*. Vol 36. No. 3, 701-735.
- Götlind, Anna & Kåks, Helena 2004. *Handbok i konsten att skriva mikrohistoria*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Haanpää, Riina 2008. *Rikosten jäljet. Etsivän työtä yhteisön, suvun ja perheen muistissa*. Turun yliopisto. Turun yliopiston julkaisuja, sarja C, osa 270. Scripta Lingua Fennica Edita.
- Haapala, Pertti 1989. *Sosiaalishistoria. Johdatus tutkimukseen*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura. Käsikirjoja 12.
- Habermas, Jürgen 1976. *Tieto ja intressi*. I verket Tuomela, Raimo & Patoluoto, Ilkka (red.) *Yhteiskuntatieteiden filosofiset perusteet 1*. Helsinki: Gaudeamus.
- Hafström, Gerhard 1972. *Den svenska familjerättens historia*. Lund: Juridiska föreningen i Lund.
- Haikala, Sisko 1996. *Valistus ja käänne moderniin*. I verket Tiainen, Jorma & Nummela, Ilkka (red.) *Historiaa tutkimaan*. Jyväskylä: Atena.

- Hakkila, Esko (red.) 1938. Lakiasiaien käsikirja. Porvoo: WSOY.
- Hammar, Britta och Rasmussen, Pernilla 2001. Kvinnligt mode under två sekel. Lund: Förlaget Signum MMI.
- Hammarlund-Larsson, Cecilia 1998. Samlingarna och samlandet. Skriv flitigt, samla mycket, packa väl och märk sakerna noga. I verket Hans Medelius, Bengt Nyström och Elisabeth Stavenow-Hidemark (red.) Nordiska museet under 125 år. Stockholm: Nordiska museets förlag.
- Hanka, Heikki 2003. Backman, Johan (1706 – 1765) kirkkomaalari, puunleikkaaja. I verket Suomen Kansallisbiografia 1. Studia Biographica 3:1. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Haugen, Bjørn Sverre Hol 2009a. Hodeplagg fra Hedmarkens bondekvinner. I verket Haugen, Bjørn Sverre Hol (red.) Fra kaupang och bygd. 2009 årbok för Hedmarkmuseet. Hamar: Domkirkeodden/Hedmarksmuseet.
- Haugen, Bjørn Sverre Hol 2009b. Klesskikken på Romerike – ein folkeleg motekavalkade. I verket Horgen, Jan Erik (red.) Romerike mens nasjonen våkner 1750–1850. Årbok XXII 2009. Skedsmokorset: Romerike historielag.
- Haugen, Bjørn Sverre Hol 2010. Snapshot: The Concept of National Dress in the Nordic Countries. I verket Skov, Lise (ed.) Berg Encyclopedia of World Dress and Fashion. Volume 8. West Europe. Oxford: Berg.
- Haugen, Bjørn Sverre Hol 2014. Reflections on Dress Practices and How to get to know the Past. I verket Engelhardt Mathiassen, Tove & Nosch, Marie-Louise & Ringgaard, Maj & Tolftegaard, Kirsten and Venborg Pedersen, Mikkel (ed.) Fashionable Encounters. Perspectives and Trends in Textile and Dress in the Early Modern Nordic World. Ancient Textile Series Vol. 14. Oxford: Oxbow Books.
- Hazelius-Berg, Gunnel 1952. Modedräkter från 1600–1900. Stockholm: Nordiska Museet.
- Heikkinen, Antero 2000. Kirveskansa ja kansakunta. Elämän rakentumista Kuhmossa 1800-luvun jälkipuolella. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 794. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Heikkinen, Antero 1993. Ihminen historian rakenteissa. Mikrohistorian näkökulma menneisyyteen. Helsinki: Yliopistopaino.
- Heikinmäki, Maija-Liisa 1981. Suomalaiset häätävät. Talonpoikaiset avioliiton solmintaperinteet. Helsinki: Otava.
- Hellner, Brynolf 1956. Några synpunkter på bygdedräkten. Hembygden Nr 6. Tidning för hembygdsvård och ideell ungdomsrörelse. Utgiven av Svenska Ungdomsringen för Bygdekultur. Stockholm.
- Helsti, Hilka 2000. Kotisyntytysten aikaan. Etnologinen tutkimus äitiyden ja äitiysvalistuksen konflikteista. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 785. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hemminki, Tiina 2014. Vauraus, luotto, luottamus. Talonpoikien lainasuhteet Pohjanlahden molemmin puolin 1796–1830. Jyväskylä Studies in Humanities 232. University of Jyväskylä.

- Henschen-Ingvar, Ingegerd 1943. Tygtryckare och färgare i Finland från 1700-talet och fram till 1809. Helsingfors: Särtryck ur Finskt Museum 1943. Helsingfors: Finska Fornminnesföreningen r.f.
- Himanka, Mikko 1982. Lohtajan kirkon penkkijärjestys 27.4.1712. Lohtajan Joulu 1982, 12-14. Keski-Pohjanmaan musiikkiopiston Lohtajan naistoimikunta.
- Himanka, Mikko 2013. Elisabeth begravningsplats och dess föregångare. I verket Johnson, Seija (red.) I vigd jord. Karlebyns fyra gravgårdar: Katarine, Marie, Elisabeth och Anna. K.H.Renlunds museum – Mellersta Österbottens landskapsmuseums publikationer 4. Karleby kyrkliga samfällighet och K.H.Renlunds museum – Mellersta Österbottens landskapsmuseum.
- Huldén, Lars 1967. Karlebydialekten. I verket Lars Back et al. Karleby sockens historia I. Åbo: Karleby historiekommitté.
- Hyppönen, Marjo ja Luttinen, Rauno 2005. Sukututkimuksen käsirja. Sjunde upplagan. (Första upplagan 1988.) Helsingfors: WSOY.
- Hägglom, Margareta & Vuori, Gunilla & Grönlund, Karin & Schulman, Maria 2008. Alla folkdräkter presenterade ortsvis. I verket Appelgren, Kari & Grönlund, Karin & Hägglom, Margareta & Lönnqvist, Bo, & Schulman, Maria & Vuori, Gunilla Finlandssvenska Dräktboken. Utgiven av Brages sektion för bygdedräkter. Helsingfors: Författarna och Schildts förlag.
- Hämeenaho, Pilvi & Koskinen-Koivisto, Erika 2014. Etnografian ulottuvuudet ja mahdollisuudet. I verket: Hämeenaho, Pilvi & Koskinen-Koivisto, Erika (red.) Moniulotteinen etnografia. Ethnos-toimite 17. Helsinki: Ethnos ry.
- Högberg, Staffan 1995. Hemslöjd, hantverk och manufaktur. I verket Claës Wannerth, Hakon af Malmborg, Marianne Pihlström och Michael Skrutkowski (red.) Den svenska historien. 9 Hattar och mössor, Ostindiska kompaniet. Stockholm: Bonnier Lexikon AB.
- Ilmakunnas, Johanna 2016. Ompelupöytä – naisten arkinen ylellisyys 1700- ja 1800-luvun Euroopassa. Historiallinen Aikakauskirja 2/2016, 137-150. Esineet ja materiaalisuus historiassa.
- Isacson, Maths 1979. Ekonomisk tillväxt och social differentiering 1680–1860. Bondeklassen i By socken, Kopparbergs län. Acta Universitatis Upsaliensis. Uppsala Studies in Economy History, 18. Uppsala.
- Itkonen, T.I. 1925. Eteläpohjalaisen talon kalustoa 1700-luvulla. Suomen museo 32. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Jern, Helena 2013. Om Nordisk dräktterminologi. I verket Nordiskt dräktseminarium. Folkdräkten i kalejdoskop. Brages årskrift 2012–2013. Utgiven av Brages dräktsektion och Arbetsgruppen för Nordiskt dräktseminarium 2012. Helsingfors: Föreningen Brage.
- Johnson, Seija 2001. Ett kallminkslivstycke, en silkeshalsduk, - dock bara en ko och några får. Klädseln som symbol för bondekvinnors välstånd och ställning i Gamlakarleby socken på 1700-talet. Bulletin 1/2001, 13-16. Laboratorium för folk och kultur. Helsingfors: Brages pressarkiv och Brages sektion för folklivsforskning.
- Johnson, Seija 2011. Gamlakarlebynejdens kvinnodräkt. I verket Liby, Håkan (red.) Särart & Likformighet. Rapport. Nordiskt Dräktseminarium 2009.

- Johnson, Seija 2013. Nya, ärvda och testamenterade kläder i bouppteckningar. Hur bondekvinnans klädegendom utökades under 1700-talet. I verket *Förtroendets betydelse på 1700- och 1800-talet*. Historisk Tidskrift för Finland 2012:3, 327-347.
- Johnson, Seija 2014. Fashion from the Ship: Life, fashion and fashion dissemination in and around Kokkola, Finland in the 18th century. I verket *Engelhardt Mathiassen, Tove & Nosch, Marie-Louise & Ringgaard, Maj & Tolftegaard, Kirsten and Venborg Pedersen, Mikkel (ed.) Fashionable Encounters. Perspectives and Trends in Textile and Dress in the Early Modern Nordic World. Ancient Textile Series Vol. 14*. Oxford: Oxbow Books.
- Jónsdóttir, Dóra 2013. Folkdräkter i Island. I verket *Nordiskt dräktseminarium. Folkdräkten i kalejdoskop*. Brages årskrift 2012–2013. Utgiven av Brages dräktsektion och Arbetsgruppen för Nordiskt dräktseminarium 2012. Helsingfors: Föreningen Brage.
- Jonsson, Anna-Margrethe 2013. Folkedragtens udvikling og brug i Danmark i det 20. århundrede. I verket *Nordiskt dräktseminarium. Folkdräkten i kalejdoskop*. Brages årskrift 2012–2013. Utgiven av Brages dräktsektion och Arbetsgruppen för Nordiskt dräktseminarium 2012. Helsingfors: Föreningen Brage.
- Jonsson, Pernilla och Runefelt, Leif 2006. Konsumtion: identitet, makt och livets nödortf. I verket: *Hedenborg, Susanna & Morell, Mats (red.) Sverige – en social och ekonomisk historia*. Studentlitteratur. Danmark: Norayana Press.
- Jordanova, Ludmilla 2002. Gender. I verket *Burke, Peter (ed.) History and Historians in the Twentieth Century*. Oxford: Published for the British Academy by Oxford University Press.
- Josephson, Håkan (huvudred.) 1985. *Nordstedts Uppslagsbok*. Stockholm: P A Nordstedt & Sons.
- Jugner, Yngve 1990. Befolkningsrörligheten i Karlebynejden. Några huvuddrag och utvecklingslinjer från mitten av 1700-talet till och med 1920. Chydenius-Institutet. Undersökningar 46. Garantiföreningen för Chydenius-Institutet r.f. Karleby.
- Kaartinen, Marjo 2002. Uuden ajan tilat ja paikat. I verket: *Lehtonen, Tuomas M. S. & Joutsivuo, Timo (red.) Suomen kulttuurihistoria. 1. Taivas ja maa*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Kaila, E.E. 1931. Pohjanmaa ja meri 1600- ja 1700-luvuilla. Talousmaatiieteellishistoriallinen tutkimus. Historiallisia tutkimuksia XIV. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Kaipainen, Minna 2008. "Ken tilauspukua käyttää, hän herrasmieheltä näyttää". *Eteläkarjalainen maalaisvaatturi ja vaatturitoiminta Suomessa 1920–1960-luvuilla*. Kasvatustieteellisiä julkaisuja N:o 125. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Kankkonen, Peter 2002. *Fredrik William Neunstedt – en humoristisk folkpräst*. Karleby: Karleby hembygdsförening r.f.

- Kankkonen, Peter 2003. Intressant prästduo: Chydenius och Neunstedt. I verket Högnäs, Siv (red.) Nedervetils församling 250 år. Jubileumbok. Nedervetil: Nedervetils församling.
- Karlberg, Magny 2015. Frå Versailles til Valdres. Ei drakthistoriske reise. Leikanger: Skald forlag.
- Karlsson Sjögren, Åsa 2006. Männen, kvinnorna och rösträtten. Medborgarskap och representation 1723–1866. Stockholm: Carlsson.
- Kaukonen, Toini-Inkeri 1984. Historiskt om stickning i Finland och en översikt av huvudtyperna i den folkliga mönsterstickningen. I verket Stickat och virkat i nordisk tradition. Vasa: Österbottens museum.
- Kaukonen, Toini-Inkeri 1985. Suomalaiset kansanpuvut ja kansallispuvut. Porvoo: WSOY.
- Kawamura, Yuniya 2007. Modeologi. En introduktion till modevetenskap. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.
- Kawamura, Yuaniya 2011. Doing Research in Fashion and Dress. An Introduction to Qualitative Methods. Oxford: Berg.
- Keskinen, Markku 2012. Oma ja yhteinen etu. Kauppiaiden keskinäinen kilpailu ja yhteistyö Porin paikallisyhteisössä 1765–1845. Turun yliopiston julkaisuja. Annales Universitatis Turkuensis. Sarja – Ser. C osa TOM 345. Turun yliopisto.
- Koskennurmi-Sivonen, Ritva 1998. Creating a Unique Dress. A Study of Riitta Immonen's Creations in the Finnish Fashion House Tradition. Helsinki: Akatiimi.
- Koskimäki, Antti (red.) 2010. Lopen naisen kansallispuku. Maija Stiinalta Lopen naisille. Loppi-Seura ry.
- Kostet, Juhani (red.) 2005. Tiima, tiu, tynnyri. Miten ennen mitattiin. Suomalainen mittasanakirja 2005. Turun maakuntamuseon julkaisuja 9. Turku: Turun museokeskus.
- Krook, Tor 1967. Församling och prästerskap. I verket Lars Back et al. Karleby sockens historia I. Åbo: Karleby historiekommitté.
- Kuula, Arja 2006. Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Jyväskylä: Vastapaino.
- Lahtinen, Anu 2010. Lahjat ja aatelin suhdeverkostot 1500-luvun Ruotsissa. I verket Mäkikalli, Maija ja Laitinen, Riitta (toim.) Esine ja aika. Materiaalisen kulttuurin historiaa. Historiallinen Arkisto 130. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Laine, Eino M. 2006. Säätyvallan ja penkkijärjestyksen aika. I verket Antikainen, Marjo-Riitta & Laine, Esko M. & Yeung, Anne Birgitta Kaupunkilaisten kirkko. Helsingiläisten ja seurakunnan kohtaamisia kuudella vuosisadalla. Helsingin seurakuntayhtymä. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Laitinen, Erkki K. 1992. Yrityksen talouden mittarit. Jyväskylä: Weilin+Göös.
- Laurikkala, Saini 1947. Varsinais-Suomen talonpoikain asumukset ja kotitalousvälineet 1700-luvulla. Kulttuurihistoriallinen tutkimus. Annales Universitatis Turkuensis serie B. Humanora del XXVIII. Turku: Turun yliopisto.

- Leinberg, K.G. 1906. Finlands territoriala församlingars namn, ålder, utbildning och utredning. Helsingfors: Finska Kyrkohistorisk samfundet.
- Lehtinen, Ildiko & Sihvo, Pirkko 1984. Rahwaan puku. Näkökulmia Suomen kansallismuseon pukukokoelmiin. Helsinki: Museovirasto.
- Lennartsson, Rebecka 2010. Etnografiska utfäder I 1700-talets Stockholm. *Kulturella Perspektiv* 2010:3, årg. 19, s. 56-67. Svensk etnologisk tidskrift – Institutionen för kultur- och medievetenskaper. Umeå universitet.
- Lennartsson, Rebecka 2011. Notes on 'not being there'. *Ethnographic Excursions in Eighteenth-Century Stockholm*. *Ethnologia Europaea* 41:1 s. 115-114. *Journal of European Ethnology*. University of Copenhagen: Museum Tusulanum Press.
- Levi, Giovanni 2001. On Microhistory. I verket Burke, Peter (red.) *New Perspectives on Historical Writing*. Second Edition. Cambridge: Polity Press.
- Lévi-Strauss, Claude 1955. *Tristes tropiques*. Svensk översättning: *Spillror av paradiset 1959*, ny upplaga utgiven 2000 med rev. översättning av Gun Bengtsson. Lund: Arkiv förlag / A-Z förlag.
- Liby, Håkan 1997. Kläderna gör upplanningen. *Folkligt mode – tradition och trender*. Uppsala: Upplandsmuseet.
- Liby, Håkan 2007. Folkligt, borgerligt, blandat. *Hemslöjden* 2007/4, 10-12.
- Liby, Håkan 2010. Svensk folkdräkt och folklig modedräkt. I verket Westergren, Christina & Eldvik, Berit (red.) *Modemedvetna museer*. Fataburen. Nordiska museets och Skansens årsbok 2010. Stockholm: Nordiska museets förlag.
- Liby, Håkan 2011. Särart och likformighet. Perspektiv på folklig dräktkultur. I verket Liby, Håkan (red.) *Särart & Likformighet*. Rapport. Nordiskt Dräktseminarium 2009.
- Liby, Håkan 2011. Folklig modedräkt – nya perspektiv på vår dräktkultur. *Magasinet Bunad* nr 1 2011, 45-55. Røyken, Norge.
- Lindqvist, Yrsa 2003. Siden, sammet, trasa, lump... *Folkkulturarkivets insamling om förhållandet till kläder*. Källan. Svenska Litteratursällskapets medlems- och informationstidskrift 2/2003, 7-24.
- Lithell, Ulla-Britt 1988. Kvinnoarbete och barnatillsyn i 1700- och 1800-talets Österbotten. Uppsala: Uppsala universitet, Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Lundahl, Gunilla 2007. Kropp och kläder. *Hemslöjden* 2007/4, 38-39.
- Löfgren, Orvar 1996. Ett ämne väljer väg. I verket Ehn, Billy & Löfgren, Orvar 1996. *Vardagslivets etnologi. Reflektioner kring en kulturvetenskap*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Lönnqvist, Bo 1972. Dräkt och mode i ett landsbygdssamhälle 1870–1920. *Etnologiskt arkiv* 24. Finska Fornminnesföreningen. Helsingfors: Weilin + Göös.
- Lönnqvist, Bo 1974. Etnologisk dräktforskning i nutiden. *By og Bygd*. Norsk folkemuseums årbok 1973, 24 bind, 81-92. Oslo: Norsk folkemuseum.
- Lönnqvist, Bo 1974. Perinteellinen ja moderni pukumme. *Kotiseutu* 3-4, 85-88.

- Lönnqvist, Bo 1976. Style Prototypes for Dress in a Social Perspective. *Ethnologia Scandinavica* 1976, 127-149.
- Lönnqvist, Bo 1979. Kansanpuku ja kansallispuku. Helsinki: Otava.
- Lönnqvist, Bo 1982. "Siden, sammet, trasa, lump..." Klädestilar i Helsingfors på 1740-talet. I verket Arkio, Leena & Lampinen, Marja-Liisa (toim.) *Narinkka* 1981, 98-122. Helsinki: Helsingin kaupunginmuseo /Helsingfors stadsmuseum.
- Lönnqvist, Bo 1984. Förekomsten av stickade plagg i mellersta Österbotten under 1700-talet. I verket *Stickat och virkat i nordisk tradition*. Vasa: Österbottens museum.
- Lönnqvist, Bo 1988. Hjördis Dahl 1905–1988. *Budkavlen* 67, 88-90. Åbo Akademi.
- Lönnqvist, Bo 1989. Minne och glömska. Om etnologens identitet. I verket Korhonen, Teppo & Räsänen, Matti (red.) *Kansa kuvastimessa. Etnisyys ja identiteetti*. Tietolipas 114. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lönnqvist, Bo 1991. Folkkulturens skepnader. Till folkdräktens genealogi. Skrifter utgivna av Svenska Folkskolans Vänner. Serie III, volym 2. Helsingfors: Schildt.
- Lönnqvist, Bo 2008. Maktspel i kläder. Om det osynligas kulturella anatomi. Helsingfors: Schildt.
- Lönnqvist, Bo 2010a. Kyrkotukten i Vörå under 1700-talet. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 184. Helsingfors: Finska Vetenskaps-Societeten - Suomen Tiedeseura.
- Lönnqvist, Bo 2010b. The Dynamics of Fashion in West Europe. I verket Skov, Lise (ed.) *Berg Encyclopedia of World Dress and Fashion*. Volume 8. West Europe. Oxford: Berg.
- Lönnqvist, Bo & Junkala, Pekka 1998. Arkielämä, sivilisaatio ja kansankulttuuri Suomessa noin 1500–2000. I verket Junkala, Pekka (toim.) & Kiuru, Elina (toim.), Löfström, Jan & Lönnqvist, Bo & Sääsilahti, Nina `Toinen´ sivilisaatio ja kansankulttuuri Suomessa noin 1500–2000. Jyväskylän yliopisto, etnologian laitos. Tutkimuksia 36.
- Markkanen, Erkki 1988. Perukirja tutkimuslähteenä. *Studia Historica Jyväskylänensia* 37. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Marklund, Andreas 2004. I hans hus. Svensk manlighet i historisk belysning. Umeå: Boréa.
- Kendrick, Neil Mc1982. Josiah Wedgwood and the Commercialization of the Potteries. I verket McKendrick, Neil, Brewer, John and Plumb, J. H. *The Birth of a Consumer Society. The Commercialization of Eighteenth-century England*. London: Europa Publications Limited.
- Malmstedt, Göran 2002. Bondetro och kyrkoro. Religiös mentalitet i stormaktstidens Sverige. Lund: Nordic Academic Press.
- McKendrick, Neil 1982. The Commercialization of Fashion. I verket McKendrick, Neil, Brewer, John and Plumb, J. H. *The Birth of a Consumer Society. The Commercialization of Eighteenth-century England*. London: Europa Publications Limited.

- McNeil, Peter 2010. The Structure and Form of European Clothes. I verket Skov, Lise (ed.) Berg Encyclopedia of World Dress and Fashion. Volume 8. West Europe. Oxford: Berg.
- Meyer, Christine Benedichte 2001. A Case Study Methodology. Field Methods.
- Mickwitz, Axel och Möller, Sylvi 1951. Gamlakarleby stads historia. Del I. Tidsskedet 1620–1713. Gamlakarleby stads förlag.
- Miettinen, Tiina 2015. Piikojen valtakunta. Nainen, työ ja perhe 1600-1700-luvuilla. Jyväskylä: Atena.
- Mustakallio, Sinikka 1988. Naisten itsenäisyshistoriaa Suomessa. Helsinki: Kansan Sivistystyön Liitto.
- Müller, Leos 2004. Kolonialprodukter i Sveriges handel och konsumtionskultur, 1700–1800. Historisk Tidskrift 2/2004, 224-248.
- Nikander, Gabriel, 1944. Gamlakarleby stads historia. Del II. Tidsskedet 1714–1808. Gamlakarleby stads förlag.
- Nikula, Sigrid 1967. Kyrkor och kapell. I verket Karleby sockens historia I. Karleby: Karleby kommun.
- Nilsson, Bo G (red.) 2005. Påklädd Uppklädd Avklädd. Om kläder, kropp och identitet. Stockholm: Norstedts Akademiska förlag.
- Nirvi, Saima 1932. Kotiseuduittamme. Poimintoja keskipohjalaisista 1700-luvun perukirjoista. Kotiseutu 1932:1, 67-72.
- Nummela, Ilkka 1988. Förmögenhetsskillnaderna i Finland under slutet av 1700-talet. Historisk Tidskrift för Finland 1988:27, 27-39.
- Nyberg, Klas 2010. 1700-talets textilmanufaktur i Stockholm: centraliserad fabrik eller hemindustri? I verket Nyberg, Klas (red.) Till salu. Stockholms textila handel och manufaktur 1722–1846. Studier i stads- och kommunhistoria 36. Stads- och kommunhistoriska institutet. Stockholm: Stockholms universitet.
- Nyberg, Klas och Cizuk, Martin 2015. Textilmanufakturernas tillverkning 1744–1810. I verket Stavenow-Hidemark, Elisabet & Nyberg, Klas Från kläde till silkesflor. Textilprover från 1700-talets svenska fabriker. Stockholm: Kulturhistoriska bokförlaget.
- Nygrén, Erik 1958. Märkliga män. Anders Chydenius. I verket Nedervetil kommun – Hembygdsbok. Hembygdskommittén.
- Nygrén, Erik 1958. Märkliga män. Johan Backman. I verket Nedervetil kommun – Hembygdsbok. Hembygdskommittén.
- Nygrén, Jan-Erik 1998. Nedervetil 1725–1906. Avskrifter ur Nedervetil kyrkböcker samt utdrag ur Karleby resp. Kronoby kyrkböcker.
- Nygrén, Jan-Erik 2003. Kyrkomålaren Johan N. Backman. I verket Högnäs, Siv (red.) Nedervetils församling 250 år. Jubileumsbok. nedervetil: Nedervetils församling.
- Nylén, Anna-Maja 1947. Folkligt dräktskick i Västra Vingåker och Österåker. Nordiska Museets Handlingar 27. Stockholm: Nordiska museet.
- Nylén, Anna-Maja 1971. Folkdräkter ur Nordiska museets samlingar. Nordiska museets Handlingar 77. Femte tryckningen 1982. Stockholm: Nordiska museet.

- Ojala, Jari 1996. Tuhannen purjelaivan kaupunki. Kokkolan purjemerenkulun historia. Kokkola: Keski-Pohjanmaa säätiö.
- Ojala, Jari 1999. Tehokasta liiketoimintaa Pohjanmaan pikkukaupungeissa. Purjemerenkulun kannattavuus ja tuottavuus 1700-1800-luvulla. *Bibliotheca Historica* 40. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Oksala, Johanna & Werner, Laura (red.) 2005. Feministinen filosofia. Helsinki: Gaudeamus.
- Ollila, Anne 1994. Emäntä, äiti vai kotirouva? Naisen roolin muuttuminen perheessä. *Naisen historia*. Oheislukemisto. Turku: Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus.
- Ollila, Anne 1995. Mitä mikrohistoria on? I verket Rakkautta, ihanteita ja todellisuutta. Retkiä suomalaiseen mikrohistoriaan. Mäkinen, Katriina & Rossi, Leena (red.) Turun yliopisto. Täydennyskoulutuskeskus. *Kulttuurihistoria*. Turku: Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja A:42.
- Olsson, Pia 2005. Tutkijan vastuu ja velvollisuus – tutkimuksen eettisiä kysymyksiä. I verket Korakiakangas, Pirjo & Olsson, Pia & Ruotsala, Helena (toim.) *Polkuja etnologian menetelmiin*. Helsinki: Ethnos ry.
- Parland-von Essen, Jessica 2010. Affärer, allianser, anseende. Konsten att tillhöra eliten i Helsingfors ca 1740-1820. Helsingfors: Schildts.
- Peltonen, Matti 1992. Matala katse. Kirjoituksia mentaliteettien historiasta. Tampere: Hanki & Jää.
- Peltonen, Matti 1996. Carlo Ginzburg ja mikrohistorian ajatus. Förord i verket Ginzburg, Carlo Johtolankoja. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista. Översättning till finska Aulikki Vuola. Helsinki: Gaudeamus.
- Peltonen, Matti 1999. Mikrohistoriasta. Helsinki: Gaudeamus.
- Peltonen, Matti 2000. Ledtrådar, marginaler och monader. Förhållandet mellan mikro- och makronivå i historieforskningen. *Historisk Tidskrift för Finland* 3/2000, 251-264.
- Peltonen, Matti 2005. Mikrohistoria ja puuttuvan tiedon ongelma. I verket Hänninen, Sakari, Karjalainen, Jouko & Lahti, Tuukka (red.) *Toinen tieto*. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta. Helsinki: Stakes.
- Peltonen, Matti 2006. Mikrohistorian lajit. I verket Fingerroos, Outi, Haanpää, Riina & Peltonen, Ulla-Maija (red.) *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Peltonen, Matti 2006. Lukkari Saxbergin rikos ja herännäispappilan etiikka. Mikrohistoriallinen tutkimus 1800-luvun puolivälin Keuruulta. Helsinki: Gaudeamus.
- Pimiä, Tenho 2009. Tähtäin idässä. Suomalainen sukukansojen tutkimus toisessa maailmansodassa. *Jyväskylän Studies in Humanities* 124. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Pullat, Raimo 2016. Tallinlase asjademaailm valgustussajandil. Tallinn: Estopol.
- Pylkkänen, Riitta 1951. Maalari Johan Backmanin perunkirjoitusluettelo. Suomen Museo LVIII. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

- Pyökkänen, Riitta 1982. Säätyläisnaisten pukeutuminen Suomessa 1700-luvulla. Dress of Gentlewomen in Finland in the 18th Century. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 84. Helsinki.
- Pöysä, Jyrki 2010. Kaksin tekstin kanssa. Lähiluku vaeltavana käsitteenä ja tieteidenvälisenä metodina. I verket Vaeltavat metodit. Pöysä, Jyrki & Järviluoma, Helmi & Vakimo, Sinikka (red.) Kultaneito VIII. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Ranta, Raimo 1978. Pohjanmaan maaseudun käsityöläiset vuosina 1721–1809 I. Historiallisia tutkimuksia 108. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Rantanen, Arja 2014. Pennförare i periferin. Österbottniska sockenskrivare 1721–1868. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Rasmussen, Pernilla 2010. Skräddaren, sömmerskan och modet. Arbetsmetoder och arbetsdelning i tillverkningen av kvinnlig dräkt 1770–1830. Nordiska museets handlingar 137. Stockholm: Nordiska museets förlag.
- Ricoeur, Paul 2004. Memory, History, Forgetting. Chicago: The University of Chicago Press.
- Roche, Daniel 1994. The culture of clothing. Dress and fashion in the ancient regime. Past and Present Publications. Cambridge: Cambridge University Press.
- Roiko-Jokela, Heikki 2006. Suvun vallasta edunvalvontaan. Suomalaisen holhousjärjestelmän kehitys keskiajalta 2000-luvulle. Helsinki, Jyväskylä: Minerva.
- Runefelt, Leif 2004. Från yppighets nytta till dygdens försvar – den frihetstida debatten om lyx. Historisk tidskrift 2/2004, 203-223.
- Runefelt, Leif 2015. Att hasta mot undergången. Anspråk, flyktighet, förställning i debatten om konsumtion i Sverige 1730–1830. Lund: Nordic Academic Press.
- Salminen, Elina 2011. Monta kuvaa menneisyydestä. Etnologinen tutkimus museokokoelmien yksityisyydestä ja julkisuudesta. Jyväskylä Studies in Humanities 149. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Scott, James C. 1990. Domination and the Arts of Resistance. Hidden Transcripts. New Haven and London: Yale University Press.
- Schulman, Maria 2006. Brages folkdräkter – tidlösa i 100 år? I verket Lönnqvist, Bo, Bergman, Anne & Lindqvist, Yrsa (red.) Brage 100 år. Arv-Förmedling-Förvandling. Brages årsskrift 1991–2006. Utgiven av Sektionen för folklivsforskning. Helsingfors: Brage.
- Sihvo, Pirkko 1987. Kansallista, vaan ei perinnölliskansallista – * kansallispukusuunnittelua Suomen kansallismuseossa. Suomen Museo 1987:1, 95-107. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Simmel, Georg 1971. On Individuality and Social Forms. Selected Writings. Edited and with an Introduction by Donald N. Levine. Chicago: The University of Chicago Press.
- Simmel, George 1988. Muodin filosofia. Originalupplagan Die Mode. Översättning Antti Alanen. Helsinki: Odessa.

- Simmel George 1997. Rahan filosofi. Originalupplagan Philosophie des Geldes 1900. Översättning Panu Turunen. Åbo: Doroga.
- Simmel George 2005. Suurkaupunki ja moderni elämä. Kirjoituksia vuosilta 1895–1917. Helsinki: Gaudeamus.
- Sjöberg, Maria 1997. Kvinnans sociala underordning – en problematisk historia. Om makt, arv och giftermål i det äldre samhället. Scandia: Tidskrift för historisk forskning. Vol 63, Nr 2, 165-192.
- Sjöberg Maria 2001. Släkt kön och egendom. Kring det äldre samhällets egendomsrättsliga villkor. I verket Liljewall Britt, Niskanen Kirsti & Sjöberg, Maria (red.) Kvinnor och jord. Arbete och ägande från medeltid till nutid. Skrifter om skogs- och lantbrukshistoria 15. Stockholm: Nordiska museet.
- Sjöberg, Maria 2001. Kvinnors jord, manlig rätt. Äktenskap, egendom och makt i äldre tid. Hedemora: Gidlunds förlag.
- Sjöberg Maria & Ågren Maria 2001. Egendom, kön och förändring. I verket Ågren, Maria (red.) Genus och egendom i Sverige från vikingatid till nutid. Hans & Hennes. Uppsala: Uppsala universitet. Historiska institutionen.
- Skauge, Jon Fredrik 2005. Folkedrakt, motedrakt, folkelig mote. Klesskikk i Orkdal og Trondheim by 1790–1835. Institutt for historie og klassiske fag. NTNU Trondheim.
- Skauge, Jon Fredrik 2011. Introduksjon av folkelig motedrakt i Norge. I verket Liby, Håkan (red.) Särart & Likformighet. Rapport. Nordiskt Dräktseminarium 2009.
- Skuncke, Marie-Christine & Tandefelt, Henrika 2003. Riksdag, kaffehus och predikstol. Frihetstidens politiska kultur 1766–1772. Stockholm: Atlantis, Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland.
- Släkten Donner i Finland 1891. Helsingfors: Weilin & Göös' Aktiebolags tryckeri.
- Soininen, Arvo M. 1974. Vanha maataloutemme. Maatalous ja maatalousväestö Suomessa perinnäisen maatalouden loppukaudella 1720-luvulta 1870-luvulle. Suomen maantieteellinen aikakauskirja 46. (Historiallisia tutkimuksia 96). Helsinki: Maataloustieteellinen seura.
- Sproles, George B. and Davis Burns, Leslie 1995. Changing Appearances. Understanding Dress in Contemporary Society. New York, NY: Fairchild.
- Strang, Lars 2016. Smedjan vid Sundet. Vasa: Förlagsaktiebolag Scriptum.
- Svenska Akademiens ordlista över svenska språket 2006. Stockholm: Svenska Akademien.
- Stavenow-Hidemark, Elisabet 1993. Nya källor till 1700-talets svenska textilmanufaktur. I verket Saga och Sed. Kungl. Gustav Adolfs Akademiens Årsbok 1992 utgiven av Lennart Elmevik. Uppsala.
- Storfurstendömet Finlands Författnings-Samling för 1878. Innehållande No 1-28 jemte Kronologiskt och Alfabetiskt register 1879. Helsingfors: Kejsrerliga Senatens tryckeri.
- Styles, John 2007. The Dress of the People. Everyday Fashion in Eighteen-Century England. New Haven (Conn.): Yale University Press.

- Stöger Nachman, Cecilie 2014. The Queen of Denmark: An English fashion doll and its connections to the Nordic countries. I verket Engelhardt Mathiassen, Tove & Nosch, Marie-Louise & Ringgaard, Maj & Tolftegaard, Kirsten and Venborg Pedersen, Mikkel (ed.) Fashionable Encounters. Perspectives and Trends in Textile and Dress in the Early Modern Nordic World. Ancient Textile Series Vol. 14. Oxford: Oxbow Books.
- Sundelin, Anna 2008. My Last Will and Testamente. Historisk Tidskrift för Finland 1/2008. Perspektiv för transatlantisk historia.
- Suolahti, Gunnar 1909. Elämää Suomessa 1700-luvulla. Porvoo: WSOY.
- Suolahti, Gunnar 1919. Suomen papisto 1600- ja 1700-luvuilla. Porvoo: WSOY.
- Svensson, Birgitta 2009. Särart, likhet, mångfald. Etnologiska perspektiv på kulturell identitet. I verket Reinhammar, Maj (red.) Folkkultur i fokus. Tretton jubileumsföreläsningar. Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 106. Uppsala: Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur.
- Svensson, Sigfrid 1935. Skånes folkdräkter. En dräkthistorisk undersökning 1500–1900. Nordiska Museets Handlingar 3. Stockholm: Nordiska museet.
- Svensson, Sigfrid (ed.) 1974. Inledning. I verket Svensson, Sigfrid (ed.) Folklig dräkt. Lund: LiberLäromedel.
- Swann, June 2001. History of Footwear in Norway, Sweden and Finland. Prehistory to 1950. Stockholm: Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien.
- Söderberg, Johan & Magnusson, Lars (red.) 1977. Kultur och konsumtion i Norden 1750–1950. Historiallinen Arkisto 2. Helsingfors: Finska Historiska samfundet.
- Söderström, Eugen 2002. Hantverkare i Gamlakarleby stad 1620–1910. Karleby bygde-och släktforskare r.f. och Vi Neristassbor r.f.
- Sörlin, Sverker 1998. Arthur Hazelius och det nationella arvet. Att skapa traditioner som aldrig övergifvas. I verket Hans Medelius, Bengt Nyström och Elisabeth Stavenow-Hidemark (red.) Nordiska museet under 125 år. Stockholm: Nordiska museets förlag.
- Tandefelt, Henrika 2015. Vardagslivet under 1700-talet: upplevt, samlevt, utlevt. Rapport från Sällskapet för 1700-talsstudier konferens i Uppsala 2015. Historisk Tidskrift för Finland 4/2015, 586-588.
- Tengroth Ulväng, Marie 2007. Bondehushåll I förändring. Kläder som uttryck för socioekonomisk ställning i 1800-tals Härjedalen. I verket Ahlberger, Christer & Lundqvist, Pia (red.) Varans vägar och världar. Handel och konsumtion i Scandinavien ca 1600–1900. Skrifter från Historiska institutionen i Göteborg. Göteborgs universitet.
- Thompson, E.P. 1996. Herrojen valta ja rahvaan kulttuuri. Valta, kulttuuri ja perinnäistavat 1700- ja 1800-lukujen Englannissa. Helsinki: Gaudeamus.
- Turpeinen, Oiva 1977. De finländska städernas folkmängd 1727–1810. Historiskt Tidskrift för Finland 1977:2, 109-127.
- Turunen, Arja 2011. Hame, housut, hamehousut. Vai mikä on tulevaisuutemme? Naisten päällyshousujen käyttöä koskevat pukeutumishjeet ja niissä

- rakentuvat naiseuden ihanteet suomalaisissa naistenlehdissä 1889–1945. Kansatieteellinen Arkisto 54. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Ulväng, Marie 2012. Klädekonomi och klädkultur. Böndernas kläder i Härjedalen under 1800-talet. Möklinta: Gidlund.
- Uotila, Merja 2014. Käsiyöläinen kyläyhteisönsä jäsenenä. Prosopografinen analyysi Hollolan käsiyöläisistä 1810–1840. Jyväskylä Studies in Humanities 237. University of Jyväskylä.
- Wacklin, Sara 1974. Hundrade minnen från Österbotten. Helsingfors: Schildts förlag Ab.
- Wallin, Sigurd 1931. Ståndsmässig dräkt. I verket Erixon, Sigurd & Wallin, Sigurd (red.) Svenska kulturbilder 4. Stockholm: Skoglund.
- Vainio-Korhonen, Kirsi 2012. Ujostelemattomat. Kätilöiden, synnytysten ja arjen historiaa. Helsinki: WSOY.
- Vetenskapsrådet 2011. God forskningssed. Vetenskapsrådet. Expertgrupp för etik. Ordförande: Göran Hermerén. Stockholm.
- Viitaniemi, Ella 2016. Yksimielisyydestä yhteiseen sopimiseen. Paikallisyhteisön poliittinen kulttuuri ja Kokemäen kirkon rakennusprosessi 1730–1786. Acta Universitatis Tamperensis 2150. Tampere University Press.
- Vikström, Håkan 2003. Nedervetils rötter i de tidigaste församlingarna. I verket Högnäs, Siv (red.) Nedervetils församling 250 år. Jubileumbok. Nedervetil. Nedervetils församling.
- Vilkuna, Asko 1958. Vainajan eläin. I verket Kalevalaseuran vuosikirja 38. Porvoo, Helsinki: WSOY.
- Villstrand, Nils Erik 2002. Allmogeseglation och bottnisk handelstvång. Regional intressekamp i en forskriftligad politisk kultur. I verket Villstrand, Nils Erik: Landet annorlunda. Uppsatser om Österbottens historia. Skrifter utgivna av Svensk-Österbottniska Samfundet nr 65. Vasa: Svensk-österbottniska samfundet.
- Villstrand, Nils Erik 2002. Kvarken tvärs. Bondehandel mellan Väster- och Österbotten före 1809. I verket Villstrand, Nils Erik: Landet annorlunda. Uppsatser om Österbottens historia. Skrifter utgivna av Svensk-Österbottniska Samfundet nr 65. Vasa: Svensk-österbottniska samfundet.
- Villstrand, Nils Erik 2009. Finlands svenska historia 2. Riksdelen. Stormakt och rikssprängning 1560–1812. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Virrankoski, Pentti 1986. Anders Chydenius. Demokraattinen poliitikko valistuksen vuosisadalta. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.
- Vries, Jan de 1994. Between purchasing power and the world of goods: understanding the household economy in early modern Europe. I verket Brewer, John & Porter, Roy: Consumption and the World of Goods. London: Routledge.
- Väyrynen, Kaisa 1989. Sata vuotta kansallispukumallien historiaa. Helsinki: Kansalais- ja työväenopistojen liitto r.y.

- Weatherill, Lorna 1994. The meaning of consumer behaviour in late seventeenth- and early eighteenth-century England. I verket Brewer, John & Porter, Roy: *Consumption and the World of Goods*. London: Routledge.
- Wikander, Ulla 2006. *Kvinnoarbete i Europa 1789–1950. Genus, makt och arbetsdelning*. Stockholm: Atlas Akademi.
- Wirkkala, Ilmari 1945. *Suomen hautausmaiden historia*. Porvoo: WSOY.
- Ylikangas, Heikki 1986. Käännekohtat Suomen historiassa. Pohdiskeluja kehityslinjoista ja niiden muutoksista uudella ajalla. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.
- Ågren, Maria & Erickson Amy Louise (eds.) 2005. *The Marital Economy in Scandinavia and Britain 1400–1900*. Aldershot: Ashgate.
- Åström, Bernhard & Frilund, Christina 2002. *Karleby sockens historia III. Karleby: Karleby stad*.
- Yin, Robert K. 2003. *Applications of case study research*. Second edition. *Applied Social Research Methods Series*. Volume 34. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.
- Åström, Anna-Maria 2005. Den etnologiska forskningsprocessen – en djupdykning i mentala och materiella sfärer. I verket Korkiakangas, Pirjo, Olsson, Pia & Ruotsala, Helena (red.) *Polkuja etnologian menetelmiin*. Ethnos-toimite 11. Helsinki: Ethnos.